

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“

ЗБОРОТ ЗБОР ОТВОРА

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
ОД МЕЃУНАРОДНАТА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
одржана во Скопје на 29 и 30 октомври 2016 г.

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Издавач:

Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Уредник на издавачката дејност:

Анета Дучевска, декан на факултетот

Уредник на изданието:

Биљана Мирчевска-Бошева

Меѓународен уредувачки одбор:

Branko Tošović, Karl-Franzens-Universität Graz

Ivana Vidović Bolt, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Piotr Źmigrodzki, Instytut Języka Polskiego PAN Kraków

Лидија Танушевска, Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Лектура:

Милица Миркуловска

Компјутерска подготовка и печат:

БороГрафика

Тираж:

300 примероци

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

ЗБОРОТ ЗБОР ОТВОРА

Уредник на изданието Биљана Мирчевска-Бошева

Скопје, 2016

ВОВЕД

Ова издание претставува зборник во кој ги објавуваме рефератите прочитани на Меѓународната научна конференција „Зборот збор отвора“ што се одржа на 29. и 30. октомври 2016 година на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје.

Собирот претставува дел од активностите предвидени со научно-истражувачкиот проект „Паралелни фразеолошки корпуси“ што се реализира во рамки на програмата за поддршка на научноистражувачката дејност на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ за учебната 2015/16 година.

На конференцијата имаше учесници од Македонија, од Хрватска, од Австрија, од Полска, од Русија и од Црна Гора. Конференцијата беше тесно поврзана со основната цел на проектот и трудовите и дискусиите беа фокусирани на две теми:

1. Современата технологија и проучувањето на фразеологијата и
2. Преводот на фраземите како вечен предизвик.

Зошто баш овие теми?

Фраземите се уникатен лингвистички феномен чие разбирање бара длабоки познавања на културата, менталитетот, традицијата на земјата и народот имајќи предвид дека тие покрај универзалноста ја истакнуваат и културно-националната специфика на конкретниот јазик. Ваквите нивни карактеристики ги прават актуелни и интересни за истражување, но истовремено и доста сложени за преведување. На „скалата на непреводливоста“ фраземите или фразеолошките единици го заземаат скоро првото место: „непреводливоста“ на фразеологијата ја истакнуваат сите специјалисти како една од најзначајните карактеристики на овие изрази, на неа се повикуваат сите приврзаници на теоријата на непреводливоста, а со тешкотиите при преводот на фраземите преведувачите се среќаваат на секој чекор. Овде мора да се напомене дека различните програми за автоматски превод се неупотребливи кога станува збор за фраземите, па решавањето на овие дилеми останува исклучиво на човекот.

Ова не само што лежи во основата на дефинирањето на тематиката на конференцијата, туку беше доволен поттик и за поставување на основната цел на проектот, а тоа е изработка на дигитална база на македонски соматски фраземи и нивните преводи во рускиот, во полскиот, во чешкиот

и во францускиот јазик. Ваквата фразеолошка база значително ќе го намали потребното време за пронаоѓање на соодветен еквивалент во другиот јазик, но исто така може да се употреби при учење на јазикот, при компаративни истражувања или како извор на наставен материјал.

Во реализацијата на проектот и организацијата на конференцијата учествуваа: Катедрата за славистика (како носител на проектот), членови на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици, на Катедрата за романски јазици и Факултетот за информатички науки и компјутерско инженерство.

Во оваа прилика изразуваме благодарност на колегите, на студентите и на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ за безрезервната поддршка и придонесот во реализацијата на проектот.

Од уредувачкиот одбор

СОДРЖИНА

Бранко ТОШОВИЧ Гралис-Корпус	11
Ivana VIDOVIĆ BOLT Leksikografska obrada hrvatskih animalističkih frazema	25
Катерина ЗДРАВКОВА, Маша БЕЌКОВИЌ, Елена МАРКОВА ЛАМЕСКИ Создавање на повеќејазичниот портал „ФРАЗЕМИ“	35
Катерина ВЕЛЈАНОВСКА, Биљана МИРЧЕВСКА-БОШЕВА Македонска фразеологија	47
Лидија ТАНУШЕВСКА Паралелни фразеолошки корпуси – можности и перспективи	57
Сергей АЛПАТОВ «Подари умер, остался брат его купи»: семантико-мотивационные модели одной поговорки на западе и востоке Европы	65
Ирен АЛЧЕВСКА Фраземи с зоокомпонентом в русском и македонском языках	73
Емилија БОЈКОВСКА Предизвици при преведувањето фразеологизми	87
Magdalena BŁASZAK Zwierzęta w macedońskiej i polskiej frazeologii	103
Маргарита ВЕЛЕВСКА, Мира ТРАЈКОВА Преведувањето на фразеолошки изрази со глаголот <i>METTRE</i> од француски на македонски јазик	113
Александра ГЕЦОВСКА Потеклото и преземањето на туѓојазични фразеолошки изрази во македонскиот јазик	123
Јасминка ДЕЛОВА-СИЛЈАНОВА Преводот на фраземите како предизвик	137

Наталија ЛАПАЕВА-РИСТЕСКА Мотивы родины, исхода, чужбины в романе Романа Гуля «Конь рыжий»: эмигрантское настроение в «зеркале» фразеологизмов и паремий	145
Лилјана МАКАРИЈОСКА, Бисера ПАВЛЕСКА-ГЕОРГИЕВСКА Фразеологизми со архаична лексика	161
Михајло МАРКОВИЌ, Соња НОВОТНИ За некои фразеолошки изрази (македонско-албански паралели)	177
Инна МЕРКУЛОВА Сопоставительное исследование фразеологических ядер славянских языков	189
Милица МИРКУЛОВСКА Контекстот и изборот на фраземата: „biaľykrak“: „бел гавран“ „бела врана“ „белачавка“	201
Звонко НИКОДИНОВСКИ Семиолошката семантика како теориска рамка за проучување на единиците од фраземското и од комуникативното рамниште	213
Радица НИКОДИНОВСКА Споредбена анализа на италијански и македонски фраземи од религиозната сфера со компонентите ГОСПОД и ГАВОЛ	229
Елена ОБУХОВА Перевод фразеологизмов: неожиданности и сложности, история и современности	245
Снежана ПЕТРОВА-ЦАМБАЗОВА Фразеолошките изрази во рекламните пораки	257
Силвана СИМОСКА Библијата како непресушен извор на фразеологизми: германско-македонски паралели	263
Бисера СТАНКОВА Видови еквивалентност помеѓу компаративните фразеологизми во германскиот, српскиот и македонскиот јазик	275
Мария СМИРНОВА Что нового в македонской фразеологии (К вопросу об англо-американизмах в современном македонском языке)	289

Роза ТАСЕВСКА Некои фразеолошки паралели.....	295
Екатерина ТЕРЗИЈОСКА Црното грозје е послатко.....	303
Piotr FLICIŃSKI Frazeologiczny indeks rozgałęziony (FRAZIR) i jego źródła korpusowe	309
Јоана ХАЦИ-ЛЕГА ХРИСТОСКА Соматска фразеологија и паралелни корпуси: потреба и предизвици.....	319
Katarzyna WĘGRZYNEK, Piotr ŻMIGRODZKI O pracy nad frazeologią w Wielkim słowniku języka polskiego PAN.....	331

Бранко ТОШОВИЧ (эм.)

Университет им. Карла и Франца Грац
Австрия

ГРАЛИС-КОРПУС

Резюме: Гралис-Корпус является параллельным корпусом, предназначенным для исследования славянских языков, в первую очередь южнославянских. Он состоит из двух подкорпусов: GralisText-Korpus-a и GralisSpeech-Korpus-a. GralisText-Korpus содержит письменные тексты. Speech-Korpus образуют три части: Wort-Korpus (записи отдельно произнесенных слов), Fix-Korpus (записи прочитанных текстов) и Frei-Korpus (записи и транскрипты спонтанной речи).

Ключевые слова: корпус, Гралис-Корпус, параллельные корпуса, аннотация, славянские языки

0. В 2007 году создан комплексный и многоязычный текстуальный и устный корпус для изучения славянских языков – Гралис-Корпус. В настоящее время им пользуются слависты из различных стран в рамках коллективных и индивидуальных проектов и в процессе обучения.¹ Он функционирует как многоязычный (параллельный) корпус славянских языков, а также немецкого языка. Гралис-Корпус относится к аннотированным корпусам (морфосинтаксическая разметка пока разработана для сербского, хорватского и бошняцкого языков). Пользователям стоит в распоряжении оболочка (интерфейс) на английском, немецком, русском и сербском/хорватском/бошняцком.

1. Создание Гралис-корпуса было осуществлено в рамках (а) научно-исследовательского проекта, финансируемого Австрийским фондом для поддержки научных исследований, (б) сотрудничества между Институтом славистики и Центром по моделированию информации Гуманитарного факультета Университета им. Карла и Франца в Грацеи(в) при поддержке-

¹ Руководителем проекта является Бранко Тошович (Branko Tošović), координатором работ Арно Вонич (Arno Wonisch), использованием и развитием программной поддержки занимается Хуберт Штиглер (Hubert Stigler), а администрированием кор-пуса Ольга Ленер (Olga Lehner).

специалистов в области славянской корпусной лингвистики.² В качестве платформы используется Gralis – славистический лингвистический портал Университета им. Карла и Франца в Граце³, основанный в 2010 г.

2. В работе над Гралис-Корпусом упор делается на создание 1) параллельного устного и письменного корпусов для всех славянских языков, 2) текстуального корпуса, охватывающего все функциональные стили и доступного для как можно большего числа пользователей, при полном соблюдении авторских прав, 2) реляционных баз данных – „Slaw-Lexikarium“ с корпусными словарными единицами, „Slaw-Grammatikarium“ с корпусными грамматическими формами, „Slaw-Akzentarium“ с ударениями для всех слов в корпусе, „Slaw-Präskriptarium“ с правилами для написания корпусных слов и „Slaw-Bibliothekarium“, с важнейшей сопровождающей литературой.

3. Создание Гралис-Корпуса преследует цель (а) собрать материал для славянских языков, необходимый для анализа отношений между ними, их совпадений, сходств и различий, а также межъязыкового расстояния. Это подразумевает: **1.** количественное и качественное сопоставление категорий параллельных фрагментов и единиц текстов, **2.** анализ статистики пар относительно эквивалентных единиц параллельных текстов каждого из языков по ряду параметров (например, по статистике типов соответствия: слово языка¹ – слово языка², слово языка¹ – словосочетание языка², словосочетание языка¹ – слово языка², слово языка¹ – ø языка² и т. п.), **3.** интерпретация, качественный анализ статистических данных, **4.** выработка и согласование параметров, по которым обследуются тексты каждого из языков по отдельности для последующей корректной сопоставимости получаемых результатов (составление частотных словарей словоформ, лексем, морфологических категорий и т. п. для каждого из текстов, для текстов определенного жанра, функционального стиля и всего корпуса текстов данного языка в целом), **5.** исследование внутренних характеристик текстов каждого из языков. Гралис-Корпус преследует цель показать, как славянские языки функционируют и взаимодействуют на конкретном материале, в природном окружении и на всех языковых уровнях.

4. В Гралис-Корпусе существует интерфейс для всех славянских языков: белорусского, болгарского, бошняцкого, лужицко-сербского, македонского, польского, русского, сербского, словенского, словацкого, украинского, хорватского, черногорского, чешского, а также немецкого. По мере необходимости этот список можно расширить так наз. славянскими микроязыками: градишчанско-хорватским, кашубским

² В этих целях был проведен в летнем семестре 2006 года семинар на тему „Славянская корпусная лингвистика“.

³ <http://www-gewi.uni-graz.at/gralis>.

и русинским. В его подготовке делается упор на то, чтобы он был как можно больше репрезентативным и сбалансированным. Гралис-Корпус готовится в рамках концепции языковых корреляций, изложенной в книге *Корреляционный синтаксис* [Корреляционный синтаксис] (Tošović 2001) и в ряде статей, а также на основе взглядов о различии в языке и различии вообще. В качестве теоретической основы для типологической обработки и представления различных видов текстов служит книга *Funkcionalnistilovi* [Функциональные стили] (Tošović 2002). Согласно концепции, изложенной в ней, Гралис-Корпус разделен на пять функциональных стилей (литературно-художественный, публицистический, научный, официально-деловой и разговорный). Большое внимание уделяется фундаментальным критериям любого корпуса: (а) глубине и широте аннотирования, (б) возможностям поиска и получения информации, (в) представительному (репрезентативному) характеру, пропорциональности и сбалансированности, а также (г) свободе доступа. При заполнении корпуса предусмотрено уравновешенное включение текстов трех типов: оригинальных, модифицированных (адаптированных) и переведенных. Гралис-Корпус приспособлен в значительной степени к гипертекстуальным и корпусным стандартам (TEI, XML и др.). Его развитие направлено на количественное расширение новым содержанием, качественное улучшение оболочки, более широкое и глубокое аннотирование, функциональное ускорение, улучшение поисковой системы и программное обновление.

Корпус предназначен в первую очередь для специалистов в области сопоставительного языкознания и для лингвистов более широкого профиля (особенно в области общего и системного языкознания, а также социолингвистики), для интересующихся интралингвистическими, интерлингвистическими и экстралингвистическими отношениями между славянскими языками. Он является полезным для всех тех, которые сталкиваются с проблемой взаимодействия славянских языков. Его можно целесообразно использовать в обучении, особенно в вузах.

5. Гралис-Корпус состоит из нескольких подкорпусов, разделенных на макроязыковые группы (восточнославянские, западнославянские и южнославянские языки) и микроязыковые группы (корпусы отдельных языков, а также индивидуальные корпуса – корпуса писателей, напр., Иво Андрича). Существует также возможность выбора двух макрогрупп (скажем, восточнославянской и южнославянской). Отдельный блок предоставляет возможность соотнесения славянских языков и немецкого языка.

6. В рамках Гралис-Корпуса выделяются два комплекса – Корпус устной речи (Speech-Corpus) и Корпус письменных текстов (Text-Corpus).

7. Устный Гралис-Корпус (GralisSpeech-Corpus) охватывает транскрибированные записи и предоставляет возможность звуковой материал

анализировать фонетически (акустически, артикуляционно), просодически и фонологически на уровне звука/фонемы, слога, лексемы, синтагмы, словосочетания и предложения. Существуют три подкопуса: Wort-Korpus, Fix-Korpus и Frei-Korpus. Wort-Korpus содержит записи отдельно произнесенных слов на разных славянских языках (в настоящее время больше всего на сербском, хорватском и бошняцком). Fix-Korpus охватывает записи прочитанных текстов. Frei-Korpus состоит из записей и транскриптов спонтанной речи. Фонетическая и просодическая транскрипция вносится после верификации экспертов при помощи специальной программы – Valorisarium-a. Speech-Korpus связан с программой Akzentarium, предоставляющей возможность получить комплексную информацию об ударении (в данный момент для более 120 000 слов сербского, хорватского и бошняцкого языков) и позволяющей поставить ударение и искать/находить его в внесенных словах. В Transkriptarium-e дается информация о том, как произносятся слова, а в Suprasemgentarium-eo интонационной структуре предложения. Frei-Korpus является коллекцией свободно/спонтанно произнесенных текстов, относящихся ко всем функциональным стилям. В Speech-Korpus-e предоставляется несколько возможностей поиска – по отмеченным предложениям, по частям с транскрипцией, акцентуацией и супрасегментацией и т. д.

Для обработки данных используются особые процедуры, начинающиеся заполнением бланка с основными персональными данными: Опрошенный, Запись и Корпус. В первой графе вносится основная информация о говорящем (пол, национальность, религия, год и место рождения, место жительства, профессия, место обучения, родной язык, важнейшие места проживания, иностранный язык и т. п.), дата и место записи, во второй следуют данные о теме, месте, обстоятельствах записи, оборудовании, длине и формате записи, операторе, а в третью вносятся данные о том, для какого типа исследования используется записанный материал (для устного, спектрального или какого-нибудь другого анализа).⁴ В конце бланка находится графа для письменного разрешения внести запись в Гралис. В этих целях выбирается пароль, состоящий из названия места записи, трехзначного номера букв, обозначающий язык (напр., **b**, **ks** указывают на боснийский/бошняцкий, хорватский или сербский) типа split_001k. После внесения пароля открывается полный бланк с данными об опрошенном и о записи. Добавить дополнительную информацию можно в графе „Внести новое место или пароль“.

⁴ В анализе устного материала используются два метода – акустический (при помощи программы Praat измеряется расстояние между славянскими языками по основным параметрам: длине произнесенных звуков, изменению в интонации и т. п.) и слуховой.

8. Текстуальный Гралис-Корпус (GralisText-Korpus) дает возможность спаривать тексты на всех славянских языках, причем в настоящее время больше всего он пополняется материалом из южнославянских языков крупнейшего славянского языка – русского. Благодаря созданной инфраструктуре можно проводить параллелизацию(а) всех славянских языков и немецкого языка, (б) славянских языков по отдельным группам (восточнославянской, западнославянской, южнославянской), (в) языков одной группы (например, южнославянской). В рамках Текст-Корпуса существуют индивидуальные подкорпусы. Пока разработаны четыре из ряда запланированных – корпус Иво Андрича (1892–1975, лауреата Нобелевского премии за литературу), Бранко Чопича (1915–1984, величайшего славянского повествователя, юмориста и сатирика), Зорана Живковича (род. 1948, в настоящее время самого переводимого писателя бывшей Югославии) и Блаже Конеского (1921–1993, виднейшего македонского писателя, поэта и филолога). Особый типом является образовательный корпус, в состав которого входят тексты, необходимые дипломантам, аспирантам, докторантам, диссертантам для подготовки их научных работ.

С текстуальным корпусом связан онлайн словарь „Lexikarium“ и программа „Akzentarium“, позволяющие получать комплексную просодическую, лексикосемантическую и грамматическую информации. Корпус предоставляет два типа поиска: простой и сложный (при помощи наз. CQP-синтаксиса). Результаты (попадания) отмечаются желтым или синим цветом. Над полученными предложениями стоит стрелочка, указывающая на подлинник (если речь идет об интернет-адресе, приводится линк). Из корпуса можно извлекать частотные списки.

Материал сначала вносится в „Roh-Korpus“ („Сырой корпус“). Тексты, находящиеся в интернете и не нуждающиеся в решении вопроса авторских прав, включаются в „Warte-Korpus“ („Корпус в ожидании“), в его часть „FS-Korpus“, расчлененную на пять функциональных стилей („FS-Korpus“). В рубрике „Meta-Korpus“ („Meta-Korpus“) рассматриваются теоретические и практические вопросы создания корпуса и проводится дискуссия между сотрудниками проекта.

Обработка материала проходит в двух этапах. На первом отдельно готовятся тексты для каждого славянского языка. Важнейшей частью такой работы является аннотация (паспортизация) – метаязыковая, экстралингвистическая и грамматическая. Метаязыковая аннотация состоит из указания об источнике (авторе, заглавии текста, месте и годе издания, количестве страниц, издательстве, переводе и др.). Грамматическая аннотация указывает на морфологическую структуру, словоизменение и тип сочетае-

мости с другими словами в рамках словосочетания и предложения. Она проводится при помощи программы „MorphoGenerator“. Благодаря ей можно получать парадигму любого слова, что особенно важно в процессе обучения. Межъязыковые различия в частоте использования словоформ между языками не определяются произвольно, в общих формулировках, а объективно при помощи корпусных данных. „Gralis-MorphoGenerator“ предоставляет статистическую информацию о каждой части речи в Гралис-Корпусе.

Морфологическая разметка проведена в настоящее время для сербского, хорватского, бошняцкого и черногорского языков и охватывает 100 461 слов. Их парадигмы порождаются на основе 822 правил. Под правилом подразумевается (а) процедура выявления морфологических изменений и варьирования форм, определения способа чередований и их описания в форме коротких элементарных инструкций, (б) матрица соотношений между кодовыми позициями и парадигматическим наполнением, (в) прием раскрытия системы формоизменений в целях порождения всех форм и целостных парадигм. Существуют синтагматические и парадигматические, отдельные и общие, структурные, категориальные и интеркатегориальные правила. Особую группу составляют эксклюзивные и инклюзивные правила, а также флексивные и кумулятивные. Процедура разметки выглядит следующим образом. **а)** Создается список всех слов в рамках одного литературного языка. **б)** Слова разделяются по частям речи. **в)** В рамках каждой части речи слова объединяются в отдельный список по грамматическому признаку, важному для порождения парадигмы (для существительных это категория рода, для прилагательных наличие/отсутствие степеней сравнения, для глаголов вид). **г)** Полученный список расчленяется на подписки, учитывая дополнительный грамматический признак (для существительных это одушевленность, для глаголов переходность). **д)** Проводится анализ списка под **г** и выявляются парадигматические маркеры – падежи, лица, являющиеся релевантными для порождения целостной парадигмы (напр., для существительный это им., род., зв. и тв. п. ед. ч. и им. и род.п. мн. ч.). **е)** Создается список слов с общими грамматическими маркерами (скажем, для существительных мужского рода на согласный, имеющих в им. п. ед. ч. беглую гласную **а**). **ж)** Выбирается типичное слово в этой группе и для него создается таблица со всеми 20-ю позициями и всеми словоформами. По этому слову и номеру типа называется каждое правило (напр. 174^{mudrac}). **з)** Материал, полученный в процедурах **а** – **ж**, превращается в реляционную базу данных MySQL, распределяя слова не по окончаниям, а по конечным буквам. **и)** Создаются две маски – одна для поиска информации по грамматической разметке и вторая для отображения

результатов поиска. Обе объединены в MorphoGenerator. **к)** Образуются информационные каналы в двух направлениях – от MorphoGenerator-а к Корпусу и от Корпуса к MorphoGenerator-у, для того, чтобы любую форму, приведенную в MorphoGenerator-е, можно было найти в Корпусе и получить информацию о ее частоте, и чтобы для любого словоупотребления в Корпусе можно было получить парадигму в MorphoGenerator-е.⁵

После проведения разметки текст расчленяется на предложения, в результате чего получится система, в которой каждому предложению языка **A** соответствует предложение языка **B, C...** Параллелизация состоит в том, что тексты двух или более славянских языков объединяются, потом проводится их выравнивание. Если, например, в одном языке абзац состоит из трех предложений, а в другом из пяти, приходится устранить такое неравновесие. Для автоматизации данного процесса используются имеющиеся (не)модифицированные разработки. Когда существующие программы не в состоянии выполнить поставленные задачи, создаются новые инструментальные средства, позволяющие в частности в одном комплексе объединять тексты различных славянских языков, автоматически находить несовпадения в числе предложений и автоматически делать исправления. Для серверной работы используются IMS CoprusWorkbench (CQP) и Asset-Management: из корпусного материала создаются списки языковых единиц, которые затем превращаются в реляционные базы данных при помощи программы MySQL, на основании которых можно готовить словари различного типа. IMS OpenCorpusWorkbench служит для администрирования, подготовки и осуществления поиска в больших текстовых корпусах с лингвистической аннотацией. Его главным компонентом является поисковая программа CQP (CorpusQueryProcessor). CWB содержит инструменты для кодировки, индексации, сжатия, декодирования и частотных распределений, общий реестр, в котором хранится информация о корпусе (название, атрибуты, место нахождения), поисковую программу (CQP), осуществляющую быстрый поиск с использованием синтаксиса регулярных выражений по значениям атрибутов отдельных позиций (например, по морфологическим тэгам). Простой и расширенный поиск базируются на CQP-синтаксисе (Suchemit CQP-Syntax) и предлагают очень широкие и разнообразные комбинации. Результаты (попадания) вертикально выводятся на монитор. Название текста/источника обозначается

⁵ Существуют различные методы и кодировки, используемые для грамматического аннотирования. Так как Гралис-Корпус требует полностью унифицированной аннотации (чтобы искать информацию для всех СлЯз), выбрана та, которая больше всего годилась для изучаемых языков. Самой целесообразной оказалась Multitext-Eastкодировка (MultilingualTextsandCorporaforEasternandCentralEuropeanLanguages – multilingualdatasetforlanguageengineeringresearchanddevelopment:MultiTextEast-www), разработанная в 2004 году группой авторов во главе с Томажем Ерявцем.

желтым цветом. Нажатием на стрелочку с левой стороны заглавия получается основная метаинформация (об авторе, месте и времени издания, издательстве, числе страниц и т. п.). Пользователь может определить размер отображения. Допускаются различные виды сортировки строк, подсчитываются частоты (например, для комбинации слов), составляется многоязычный индекс для параллельных корпусов.

Корпусная работасостоит из шести процедур: 1. выработки инструментальных средств для создания корпуса, его ведения (пополнения, предобработки текстов, паспортизации, контроля их параметров и т.п.), структурирования (разметки структурными пометами), категоризации (качественной квалификации его фрагментов и единиц, выделенных в ходе структурирования текстов), выравнивания и фиксации связи между относительно эквивалентными элементами параллельных текстов корпуса, 2. создания, тестирования, наполнения, пробной эксплуатации и развитияи совершенствование оболочки (программного средства) для выполнения работ по созданию, ведению, структурированию, категоризации, выравниванию элементов параллельных текстов, 3. выработки и согласования схемы метаязыка, а также структурной и категориальной разметки фрагментов и единиц текстов, 4. переработки текстов каждого из языков, контроль их параметров и характеристик паспортизации, структурную разметку текстов, категориальную разметку фрагментов и единиц текстов (как минимум предусматривается осуществить лемматизацию иморфологическая квалификацию словоформ), выравнивание (Alignment) соответствующих эквивалентных фрагментов параллельных текстов, 5. выработки и согласования функционально-стилистической (жанровой) схемы сбора параллельных текстов для корпуса, 6. сбора и исходной паспортизации (метаразметки) параллельных текстов по каждому из языков.

9. В процессе создания корпуса кроме подготовки базовых текстов и аннотации метаданных в XML-формате перерабатываются цифровые ресурсы (MP3-, WAV-данные и т. п.) в рамках Speech-Korpusa. Asset Management System (AMS) дает такую возможность в форме Workflows (системы хранения, управления и подготовки цифровых ресурсов, накапливаемых в большом количестве). В отличие от Content Management System, в Asset Management выступает на передний план, прежде всего, архивирование постоянных метаданных, доступных для цитирования и гибкого использования цифровых ресурсов. AssetManagementSystem предоставляет очень гибкий способ хранения документов, основанных на XML, и управление корпусом.

В качестве платформы для трансфера материала, сохранения цифровых web-ресурсов и управления ими используетсяOpenSourceProjekt

„Fedora“ (Flexible Extensible Digital Object Repository Architecture). Она содержит полный текстовый регистр (Volltext Index), базируемый на Apache Lucene, и версионное управление (Versionsverwaltung) Asset-содержанием (Assetinhalte). Для нее характерно определение тонко раздробленных прав на доступ к Assets и к его частичным энтитетам на основании XACML (Extensible Access Control Markup Language), а также стандартные импорт- и экспортформаты: METS (Metadata Encoding and Transmission Standard). Существует поддержка стандартных протоколов обмена метаданными типа OAI-PMH. На основе носящей технологии (Trägertechnologie) Apache Tomcat можно осуществить при помощи Repository Clustering и загрузочную балансировку (Load Balancing) системного окружения с соответствующим числом пользователей (ConcurrentUser).

Для успешного и эффективного проведения корпусных работ существует особый on-line Projekt-Management, в рамках которого созданы базы данных „Персоналиум“, „Библиотекариум“, а также „Слав-Форум“. „Персоналиум“ содержит все основные данные о сотрудниках в проекте. В эту базу данных вносятся тексты для публикаций, резюме, хендауты и презентации для совместных конференциях. В „Библиотекариум“ стоит в распоряжении литература, относящаяся к исследуемой теме. Для постоянного контакта и быстрого обсуждения определенных вопросов используется Slawistik-Forum (<http://www-gewi.uni-graz.at/gralis/slav/forum>).

10. Гралис-Корпус является важным для македонистики, так как в его рамках создан первый электронный корпус македонского языка – Гралис-Мак. Договор об австрийском-македонском научно-исследовательском проекте „Одноязычный и многоязычный электронный корпус македонского языка“ подписали 18 декабря 2008 г. Институт славистики Университета им. Карла и Франца в Граце и Филологический факультет им. Блаже Конеского Университета им. Кирилла и Мефодия в Скопье (Договор 2013). Основной целью проекта было исследование и популяризация македонского языка, а также обучение ему. Корпус македонского языка состоит из двух частей: 1) текстов для исследования македонского языка (Одноязычный корпус македонского языка), 2) тексты для сопоставительного исследования македонского языка по отношению к (а) другим славянским языкам, (б) к немецкому языку (Многоязычный корпус македонского языка).

На собранном корпусном материале был проведен в 2012 г. первый австрийско-македонский симпозиум на тему „Поэтика, стилистика и лингвистика текстов Блаже Конеского в Гралис-Корпусе“ (Symposium Koneski 2012) и опубликован сборник докладов (Тошовиќ 2013^a). Второй том в рамках данного проекта охватывает переводы текстов Б. Конеского на разные языки; эти переводы предназначены для македонского Гралис-Корпуса (Тошовиќ 2015). На основе Гралис Мак-Корпуса написана одна

докторска дисертација, една дипломна работа, ряд курсових работ и неколку одделни истражувања. Мак-корпусот е опишан во една статија (см. список литература).

Во настоящее време македонскиот корпус содржи 406 текстов на различни јазици, но неговата основна част се состои од текстови на македонскиот јазик (расскази, стихотворенија и очерци). Авторите на останатите текстови се Арсовски, Бошковски, Георгиевски, Малески, Павловски, Пандев, Пендовски, Старова, Чашуле, Јаневски и др.

Источници:

- Gralis-Korpus-www: *Gralis-Korpus*, http://www-gewi.uni-graz.at/gralis/korpusarium/gralis_korpus.html. 15. 10. 2016.
- Mak-Korpus: <http://www-gewi.uni-graz.at/gralis/projektarium/Mak-Korpus/index.html>. 15. 10. 2016.
- SymposiumKoneski. 2012: *Симпозиум: Поетикајата, стилстикајата и лингвистикајата на македонскиот јазик во Корпусот „Гралис“*, http://www-gewi.uni-graz.at/gralis/projektarium/Mak-Korpus/Symposium_mk1.html. 15. 10. 2016.

Литература

на кирилица:

- Гајдова, Убавка, Јачева-Улчар, Елка 2015. Суфиксот ***-ина** како зборообразувачки во текстовите на Блаже Конески во корпусот „Гралис“, *Македонски јазик*. Скопје: Филолошки факултет, год. 66, с. 193–204.
- Договор за австриско-македонскиот научноистражувачки проект „Моно- и мултилингвален електронски корпус на македонскиот јазик“. 2013. Тошовиќ, Бранко (Hg./ur.). *Поетикајата, стилстикајата и лингвистикајата на македонскиот јазик во Корпусот „Гралис“* / *Poetik, Stilistikun dLinguistikderTextevonBlažeKoneskiimGralis-Korpus*. Грац – Скопје / Graz – Skopje: InstitutfürSlawistikderKarl-Franzens-UniversitätGraz – Филолошки факултет „Блаже Конески“ во Скопје – Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, 231–233.
- Лаброска, Веселинка. 2013. За лексичките маркери за евиденцијалност во текстовите на Блаже Конески (според материјалите достапни во корпусот), Тошовиќ, Бранко (Hg./ur.). *Поетикајата, стилстикајата и лингвистикајата на македонскиот јазик во Корпусот „Гралис“* / *Poetik, Stilistikun dLinguistikderTextevonBlažeKoneskiimGralis-Korpus*. Грац – Скопје / Graz – Skopje: InstitutfürSlawistikderKarl-Franzens-UniversitätGraz – Филолошки факултет „Блаже Конески“ во Скопје – Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, 95–103.

- Попоски, Димитар. 2013. Корпусот Гралис-мак и творештвото на Блаже Конески како модели за отворени образовни ресурси, Тошовиќ, Бранко (Hg./ur.). *Поеџикаџа, сџилисџикаџа и линџвисџикаџа на џексџовиџе од Блаже Конески во корџусоџ Гралис / Poetik, StilistikundLinguistikderTextevonBlažeKoneskiimGralis-Korpus*. Грац–Скопје / Graz–Skopje: InstitutfürSlawistikderKarl-Franzens-UniversitätGraz – Филолошки факултет „Блаже Конески“ во Скопје – Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, 155–163.
- Попоски Димитар, Бојковска Емилија, Тошовиќ, Бранко, Вониш, Арно.2012. Создавање на текстови во сите функционални стилови и нивните авторски права за македонскиот Гралис-Корпус („Гралис-Мак“), Трајкова, Катица (и др.ред.), *XXXVIII Научна конференција на Меџународноџ семинар за македонски јазик, лиџераџура и кулџура (Охрид, 14–15 јули 2011)*. *Линџвисџика*, 391–396.
- Тошович, Бранко. 2008. Сопоставителноеизучение славянских языков при помощимногоязычного „Гралис-Корпуса“, *Izučavanje slovenskih jezika, književnosti i kultura kao i noslovenskih i stranih*, Beograd: Slavističko društvo Srbije, 336–340.
- Тошовиќ, Бранко. 2011. Корпусот на македонски јазик во рамнике на Корпусот Гралис, *XXXVII научна конференција на меџународен семинар са македонски јазик, лиџераџура и кулџура: Линџвисџика*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меџународен семинар на македонски јазик, литература и култура, 281–290.
- Тошовиќ, Бранко (Hg./ur.). 2013^a. *Поеџикаџа, сџилисџикаџа и линџвисџикаџа на џексџовиџе од Блаже Конески во корџусоџ Гралис / Poetik, StilistikundLinguistikder Texte von Blaže Koneski im Gralis-Korpus*. Грац – Скопје / Graz – Skopje: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Филолошки факултет „Блаже Конески“ во Скопје – Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје.
- Тошовиќ, Бранко. 2013^b. Класичките доминанти во текстовите на Блаже Конески во корпусот „Гралис“, Тошовиќ, Бранко (ур.) / Тоџовиќ, Branko (Hg.). *Поеџикаџа, сџилисџикаџа и линџвисџикаџа на џексџовиџе од Блаже Конески во корџусоџ Гралис / Poetik, Stilistik und Linguistik der Texte von Blaže Koneski im Gralis-Korpus, Грац – Скопје*, Graz – Skopje: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Филолошки факултет „Блаже Конески“ во Скопје – Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, 189–198.
- Тошович, Бранко. 2013^c. Гралис-Корпус, *Wiener slawischer Almanach*, München: Verlag Otto Sagner, c/o Kubon&Sagner. [Sonderband], 83, 89–111.
- Тошовиќ, Бранко / Тоџовиќ, Branko (Hg./ur.). 2015. *BlažeKoneski / Блаже Конески: Parallelen / Паралели*. Graz: InstitutfürSlawistikderKarl-Franzens-Universität.
- Тошович, Бранко. 2014. ГрамматическаяаннотациядляГралис-Корпуса, *Казанская школа-семинар по компьютерной и когнитивной лингвистике: TEL'2014 „Языковая семантика: модели и технологии“*, Казань: Научно-исследовательский институт „Прикладная семиотика“ Академии наук Республики Татарстан, 142–147.

- Тошовиќ Бранко (Грац), Бојковска Емилија. 2013. Корпусот на Блаже Конески во Гралис-мак, Тошовиќ, Бранко (Hg./ur.). *Поетикаа, стилстиката и лингвистикаа на ѝексѝовиѝе од Блаже Конески во корѝусоѝ Гралис / Poetik, Stilistik und Linguistik der Texte von Blaže Koneski im Gralis-Korpus*. Грац – Скопје / Graz – Skopje: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Филолошки факултет „Блаже Конески“ во Скопје – Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, 199–211.
- Тошовиќ, Бранко, Бојковска, Емилија. Попоски Димитар, Вониш Арно. 2012. Македонски корпус „Гралис“ (Гралис/Мак“), Трајкова, Катица (и др.ред.), *XXXVIII Научна конференција на Меѓународноѝ семинар за македонски јазик, лѝтерату̀ра и кулѝура (Охрид, 14–15 јули 2011)*. *Лингвистика*, 371–382.
- Тошовиќ, Бранко, Бојковска, Емилија. Попоски Димитар, Вониш Арно. 2012. Значењето и предизвиците на македонско јазичниот поткорпус „Гралис-мак“ во рамките на корпусот „Гралис“, Трајкова, Катица (и др.ред.), *XXXVIII Научна конференција на Меѓународноѝ семинар за македонски јазик, лѝтерату̀ра и кулѝура (Охрид, 14–15 јули 2011)*. *Лингвистика*, 383–390.

на латинице:

- Tošović, Branko. 2001. *Korelaciona sintaksa. Projektional*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität.
- Tošović, Branko (Hg). 2008^a. *Das Gralis-Korpus, Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen*, Graz: Lit, 724–49.
- Tošović, Branko. 2008^b. *Das Gralis-Akzentarium, Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen*, Wien, Berlin: LIT, 770–776.
- Tošović, Branko. 2009. *Leksička distanca između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika u Gralis-Korpusu*, Branko Tošović (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen/Kroatischen und Serbischen: Lexik – Wortbildung – Phraseologie* (2), Wien, Berlin: LIT, 17–63.
- Tošović, Branko. 2012. *Uputezакorišćenje Ćopićevog Gralis-Korpusa*, Tošović, Branko (Hg./ur.). *Poetika, stilistika i lingvistika pripovijedanja Branka Ćopića / Poetik, Stilistik und Linguistik der Erzählens von Branko Ćopić*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, 369–374.
- Tošović, Branko. 2016. *Korelaciona morfologija srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika: Imenice. Konstrukcijsko izdanje*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität.
- Tošović, Branko; Wonisch, Arno. 2009. *Gralis-Korpus, Granić, Jagoda (ur.). Jezična politika i jezična stvarnost*, Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 117–125.

Branko TOŠOVIĆ

GRALIS-KORPUS

Summary

Gralis-Korpus is a parallel corpus intended to explore Slavic languages, especially South Slavic languages. It consists of two subcorpora: Gralis Text-Korpus and Gralis Speech-Korpus. The first one contains written texts, the second one recordings of speech. Speech-Korpus consists of three parts: Wort-Korpus, Fix-Korpus and Frei-Korpus. Wort-Korpus is composed of spoken words, Fix-Korpus of images of a certain text, and Frei-Korpus of recordings of spontaneous speech.

Ivana VIDOVIĆ BOLT

Filozofski fakultet
Zagreb, Hrvatska

LEKSIKOGRAFSKA OBRADA HRVATSKIH ANIMALISTIČKIH FRAZEMA

Apstrakt: Animalistički frazemi su ustaljene desemantizirane sveze u sastavu kojih su osim zoonima (naziva za životinjsku vrstu) i zoosomatizama (naziva za dijelova životinjskog tijela) i one komponente koje se odnose na svijet životinja. U članku će se predstaviti način obrade hrvatskih animalističkih frazema, izgled i sadržaj rječničkoga članka s posebnim osvrtom na odabir nadnatuknice, oblik natuknice te pregled primjera s izvorima.

Ključne riječi: frazem, frazeografija, životinjski svijet, animalizmi, rječnički članak

Zanimanje za frazeologiju u Hrvatskoj datira od početka sedamdesetih godina prošloga stoljeća kad je u hrvatskom časopisu *Jezik Antica Menac* objavila prvi frazeološki znanstveni rad pod naslovom *O strukturi frazeologizama* (1970./1971.). Uslijedio je niz autoričnih frazeoloških radova, dvojezični *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik* (1979./1980.), a potom je 1986. Antica Menac pokrenula seriju *Mali frazeološki rječnici* u okviru koje je objavljeno nekoliko dvojezičnih i višejezičnih frazeoloških rječnika sastavljenih u koautorstvu s drugim filozozima. Godine 1982. objavljen je i *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Josipa Matešića. *Hrvatski frazeološki rječnik* (2003.) Antice Menac, Željke Fink Arsovski i Radomira Venturina, a posebno novi *Hrvatski frazeološki rječnik* objavljen 2014. godine s čak 4000 frazema, kruna su hrvatskih frazeoloških istraživanja i frazeografskoga rada.

Povećano zanimanje za frazeologiju u posljednjih nekoliko godina potvrđuje i respektabilna publikacija pod naslovom *Bibliografija hrvatske frazeologije i popis frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima* (Fink Arsovski, Kovačević i Hrnjak, 2010.) koja obuhvaća popis svih frazeoloških radova dotad objavljenih pa tako i cjelovit popis ovdje nespomenutih dvojezičnih i višejezičnih frazeoloških rječnika.

Da je posljednjih desetljeća frazeološki i frazeografski živo i izvan Hrvatske potvrđuje i Žmigrodzki (2009: 1) zaključujući kako je „Posljednjih pedeset godina razdoblje (...) brzoga razvoja leksikografije – jezikoslovne grane koja obuhvaća teoriju i praksu izrade rječnika.”

Ovaj je kratki uvodni pregled svojevrsan odgovor na pitanje – odakle u hrvatskoj frazeografiji poticaj za rad na rječniku hrvatskih animalističkih frazema¹.

Ideja o rječniku hrvatskih frazema u sastavu kojih je naziv za životinjsku vrstu (zoonim) nastala je u okviru istraživanja *Animalistički frazemi u slavenskim jezicima* u sklopu kojega je u ožujku 2014. održan i istoimeni skup te objavljen i zbornik radova *Životinje u frazeološkom ruhu* (2014.). Rad na rječniku formaliziran je u okviru sljedećih dvaju projektnih istraživanja *Mogućnosti obrade animalističkih frazema u slavenskim jezicima* (2014.) i *Hrvatska animalistička frazeologija* (2016.).

Nakon mnoga proučavanja i iščitavanja hrvatskih jednojezičnih i višejezičnih frazeoloških i općih rječnika, inicijalna ideja o izradi rječnika sa zoonimnom komponentom – nazivom za životinjsku vrstu (**koprcati se kao riba na suhom**) i pridjevskom izvedenicom (**mačja derača (dernjava, deračina)**), proširena je uvrštavanjem frazema u sastavu kojih su i zoonimne somatske komponente, nazivi staništa, obitavališta, predmeta i pribora vezanih uz životinjski svijet i to ne samo u kombinaciji s kojom od zoonimnih sastavnica (**pristaje (stojii sl.) komu što kao magarcu sedlo, spasti sa sedla na samar**) nego i bez ijedne zoonimne komponente ili zoonimne izvedenice iz istoga tvorbenoga gnijezda, npr. **držati (imati) u <svojim> pandžama koga, što, letjelo je (letjet će, frcalo je, freat će) perje <na sve strane> <gdje>, živjeti <kao> u svinjcu, popustiti / popuštati (pustiti / puštati) uzde <komu>, trčati (istrčavati, zalijetati se i sl.) pred rudo** itd.

Rječnička građa obuhvaća frazeme iz hrvatskih općih jednojezičnih i višejezičnih rječnika kao i jednojezičnih i višejezičnih frazeoloških rječnika, frazeološke jedinice ovjerene u hrvatskim književnim djelima, korpusima hrvatskoga jezika, hrvatskim tiskovinama, brojnim frazeološkim radovima i disertacijama te na mrežnim pretraživačima. Jedan dio frazema prikupljen je anketiranjem govornika hrvatskoga jezika kao i ispunjavanjem upitnika sastavljenog za potrebe izrade rječnika.

U rječnik su dakle uvršteni frazemi u sastavu kojih su:

- zoonimi – sastavnice s nazivom za životinjsku vrstu – *bakalar, krpelj, noj, pilić, žirafa* itd.
- zoonimna pridjevska izvedenica – *pačji, pasji, pileći, svračji* itd.
- zoonimnesomatske sastavnice – *kopito, noga, papak, rog, šapa, zub* itd.

¹ Autorice rječnika su Ivana Vidović Bolt, Branka Barčot, Željka Fink Arsovski, Barbara Kovačević, Neda Pintarić i Ana Vasung.

• sastavnice vezane uz životinjski svijet – staništa (prirodna i prisilna) – *džungla, košnica, mravinjak, osinjak, staja, štala, gnijezdo, kavez, krletka* itd.; boravišta – *čopor, stado* itd.; hranilišta – *solilo, pojilo, paša* itd.; postupci, radnje – *pjev, jahanje, klati, derati, oteliti se* itd.; predmeti vezani uz životinje – *brnjica, uzde, klopka, lijepak, mreža, markica* itd.

Rječnički članak sadržava:

- **nadnatuknicu** navedenu velikim masno otisnutim slovima
- **natuknicu** navedenu malim masno otisnutim slovima
- **definiciju** navedenu malim slovima
- **primjer uporabe frazema u kontekstu** naveden malim slovima osim frazema koji je naveden malim masno otisnutim slovima te podatak o izvoru naveden u zagradama.

Nadnatuknica je glavna sastavnica frazema, navedena velikim masno otisnutim slovima i odabrana po semantičko-motivacijskom kriteriju utvrđenom prema hijerarhiji sastavnica: zoonim odnosno zoonimna sastavnica (**PUŽ, SLON, ŽDRIJEBE**), zoonimna izvedenica (**KOKOŠJI, MAČJI, SVRAČJI**), zoosomatska sastavnica (**REP, PAPAK**) te ostale spomenute komponente vezane uz životinjski svijet (nazivi nastambi, predmeta, radnji i sl. – **OSINJAK, BRLOG, KAVEZ, ŠTALA, UZDA, POMUSTI** itd.).

U prikupljenoj građi najviše je nadnatuknica s nazivom za životinjsku vrstu, a potom nadnatuknica sa zoosomatskom komponentom. Posebnost ovoga rječnika je da na mjestu nadnatuknice nisu samo jednorječnice (**GUJA, KONJ, ZMIJA**) i polusloženice (**PARTY-ŽIVOTINJA**) nego i jednopojmovne višerječnice (**MORSKA MEDVJEDICA, LASTIN REP**).

Natuknicu predstavlja frazem naveden malim masno otisnutim slovima. Natuknica je uglavnom jedan frazem, ali u iznimnim slučajevima mogu biti i dva. Naime, kad su ovjereni frazemi istoga značenja i gotovo istoga leksičkog sastava s većim strukturnim ili sintaktičkim razlikama koje se ne mogu navoditi kao varijante, u natuknici se navode dva frazema između kojih je veznik ILI:

BUBICA

izbiti (izbaciti, istjerati) bubice iz čije glave ILI izbiti (izbaciti, istjerati) bubice iz glave komu

GLAVA

bez glave i repa je što ILInema <ni> glave (glavu) ni repa (rep) što

KUS

<i> kusi i repati ILI<i>kuso i repato

U rječnik su uvršteni frazemi različitih strukturnih oblika (HFR, 2014: 6). Minimalni se frazemi sastoje od jedne punoznačnice i jedne suznačnice (**bez**

repova, u letu). Rječnik sadržava imeničke (**krava muzara, krupna (velika) riba**), glagolske (**dobiti / dobivati po repu, ustati / ustajati s pijetlovima**), pridjevske (**ružan kao kornjača, dosadan kao muha**) i priložnesveze riječi (<na> **tri dana jahanja**). Rječnička građa također obuhvaća zamjetan broj rečeničnih frazema (**i vola bi pojeo tko, kokoš je mozak (pamet) pozobala komu**) i polusloženice (**zakukuljeno-zamumuljeno**), a riječ je o „novoustanovljenoj skupini frazema prema frazemske opsegu” (Kovačević i Ramadanović 2013: 271) u hrvatskoj frazeografiji prvi put prihvaćenoj u *Hrvatsko-ruskome frazeološkom rječniku* (HRFR, 2011).

Posebno su brojni glagolski i pridjevski frazemi poredbene strukture s poredbenim veznikom *kao* (**živjeti kao trut, mijenjati boje kao hobotnica, marljiv (vrijedan i sl.) kao krtica**).

U rječnik su uključeni i usklični frazemi (**brnjicu na gubicu!, začepi gubicu!**).

Ako frazem sadržava dvije zoonimne komponente, obrađuje se pod nadnatuknicom koju predstavlja prvi zoonim, a pod drugom nadnatuknicom, podudarnom s drugim zoonimom u frazemu, frazem se samo navodi s uputnicom na nadnatuknicu pod kojom je obrađen:

PAS

slagati se (voljeti se i sl.) kao pas i mačka – ne slagati se, ne voljeti se, stalno se svađati, biti u lošim odnosima

MAČKA

slagati se (voljeti se i sl.) kao pas i mačka – v. **PAS**

Ako frazem sadržava zoonimnu i somatsku komponentu, kao što je istaknuto, prednost ima zoonimna komponenta pa obrada frazema slijedi samo pod nadnatuknicom koja predstavlja zoonim, a pod nadnatuknicom koja predstavlja somatizam frazem se navodi s uputnicom na zoonimnu nadnatuknicu pod kojom je obrađen:

MAČKA

lijepa kao mačka ispod repa – ružna, neprivlačna

REP

lijepa kao mačka ispod repa – v. **MAČKA**

Kad je u frazemu više animalističkih komponenti, mjesto obrade određuje se prema spomenutoj hijerarhiji (zoonim, zoonimna izvedenica, zoosomatizam i ostale animalističke komponente), npr.

KONJ

potkivati (šibati) lipsala konja – raditi beskoristan (suvišan, uzaludan) posao

POTKIVATI**potkivati (šibati) lipsala konja – v. KONJ**

Posebno se izdvaja skupina frazema koji su u rječnik uvršteni na osnovi svoje pozadinske slike, a ne zbog animalističke komponente. Takav je frazem **pogledati /gledati krvavim očima koga** u pozadinskoj slici kojega je krvoločna životinja, životinja zakrvavljenih očiju, spremna na krvav obračun. Frazemi **dignuti sve četiri <noge> u zraki dignuti se / dizati se (stati, postaviti se i sl.) na stražnje (zadnje) noge** motivirani su ponašanjem psa, izležavanjem, odnosno podizanjem na stražnje noge.

U sastavu pojedinih frazema pojavljuju se zgrade različitih tipova².

Unutar okruglih zagrada nalaze se varijante (inačice) ili više varijantna komponente koja prethodi zagradi **biti (živjeti) na čijim jaslama, upasti (uletjeti, uhvatiti se i sl.) u stupicu <koga, čega>**, a koje se rabe bez promjene značenja frazeološke jedinice. Inačice mogu biti morfološke (**tražiti dlaku u jajetu (jaju)**) ili tvorbene (**baciti / bacati bisere (biserje) pred svinje**), a najčešće su leksičke (**ići (vući se i sl.) kao puž, izići (pobjeći, izvući se i sl.) iz paukove mreže, gladiti perom po guzici (riti, stražnjici) koga, radoznao (znatiželjan) kao svraka, smrdjeti (zaudarati) kao tvor itd.**).

Među šiljastim zgradama upisuju se fakultativne ili izostavljive sastavnice dakle sastavnice bez kojih frazem neće izgubiti svoje značenje, npr. **sjediti <doma> kao kvočka <na jajima>, uloviti (uhvatiti) u <svoju> mrežu koga, umrijeti kao pas <na cesti>**.

U uglatim zgradama navode se kolokacije koje nisu sastavni dio frazema, nego samo korisniku olakšavaju uporabu frazema jer daju informaciju o mogućnostima uključivanja frazema u određeni kontekst: **iz ptičje perspektive** [gledati, promatrati i sl.], **kao muhe (muha) na lijepak** [lijepiti se, letjeti, hrliti i sl.].

Budući da rječnik ne može sadržavati sve komponente, češće glagolske, koje su u sastavu frazema prisutne u različitim kontekstima, a nije moguće ni predvidjeti koje će se sve pojaviti u govoru odnosno pismu, uz varijantne sastavnice u zgradama se katkad navodi kratica *i sl.* te kratica *itd.* Kratica *i sl.* označuje bliskoznačne inačice ili varijantne komponente iz istoga semantičkog polja, npr. **srljati (ići i sl.) kao guske u maglu, htjeti (željeti i sl.) i ovce i novce**. Kratica *itd.* stoji također u zgradama uz varijantnu sastavnicu ako se umjesto navedenih mogu koristiti sastavnice koje nisu bliskoznačnice i ne pripadaju istomu semantičkom polju, npr. **biti (živjeti itd.) kao ptica na grani, osjećati se (snalaziti se itd.) kao riba u vodi (moru)**.

Uz svaki je frazem malim slovima navedena definicija, tj. njegovo značenje koje je katkad dodatno pojašnjeno ako se to smatra potrebnim, npr.

² Značenje različitih tipova zagrada slijedi tradiciju zagrebačke frazeološke škole i hrvatske frazeografske tradicije, v. Menac, Fink Arsovski i Venturin (2003; 2014), Fink Arsovski et al. (2006; 2016) i dr.

kao u svinjcu – neuredno, prljavo /o zatvorenom i (ili) ograđenom prostoru/, **smrdjeti (zaudarati) kao strvina** – jako smrdjeti, zaudarati, širiti oko sebe užasan smrad /ob. o pokvarenim namirnicama/, **jak kao paučina** – vrlo slab; nevrijedan /o jačini građe ili dokaza/, **zaljubiti se kao telac**<u koga> – jako se zaljubiti <u koga> /o muškarcu/.

Ako frazem ima više značenja, ona su obročena i za svako je značenje naveden primjer:

za vola ubiti (ubit) – 1. loše (slabo) je *što*, da ne može gore je *što*; 2. izvrsno je, za svaku je pohvalu *što*; 3. jakog je djelovanja *što* /ob. o piću, lijeku/ 1. Složila je odjevnu kombinaciju **za vola ubiti**.

I dalje „gospoda” u udruzi spavaju zimski san, kriteriji **za vola ubiti**, nimalo u skladu s vremenom u kojem živimo. (G)

Trud oko analize savjeta i testiranje istih je vrijedan pažnje i za svaku pohvalu, ali je članak katastrofalan, a zaključci također. Naslov je **za vola ubiti**. (G)

2. Imamo momčad **za vola ubiti** i u svakoj utakmici mi smo spremni svakoga pobijediti. (G)

Dugo sam slušao taj zvučnik, onda je u modi bio bas **za vola ubiti**. Kako je to lupalo u prsa, da se smrzneš!! (G)

Kako spriječiti sunce da po najvećim vrućinama zagrije crijep i cijelo potkrovlje do usijanja? Ako bi se krov prekrpio s reflektirajućim materijalom, vjerojatno bi bilo nešto manje vruće. Ali to je rješenje **za vola ubiti**, improvizacija koju će prvi jači vjetar baciti s krova. Pravo rješenje je dosta skuplje. (G)

3. Gotovo mi je pozlilo od te njegove ljute rakije. **Za vola ubiti**. *Sumamed* sada prodaju u nekom pakiranju od 3 tablete, **za vola ubiti** i piju se tri dana. Prije se antibiotike pilo 7 dana. (G)

Ako frazemi imaju različita kategorijalna značenja, ispred svakoga se značenja bilježi veliko slovo iza kojega slijedi obla zagrada A) odnosno B). Uglavnom su to frazemi koji se u kontekstu ostvaruju kao pridjevni ili priložni.

kao zmaj – A) odličan, izvrstan

B) odlično, izvrsno

A) Nove felge su ti **ko zmaj!** (G)

B) Da se razumijemo, Ivano Balić nije med i mlijeko. I njegov karakter, tako tipičan za ovnove, godinama su svi trpjeli jer je igrao **kao zmaj**. (hrWaC)

Vrli nogometni sudac trčao je po terenu **kao zmaj**. (hrWaC)

kao pokisla kokoš – A) jadan, potišten, deprimiran

B) jadan, potišteno, deprimirano

A) - Sletim na aerodrom, sjednem u taksi, sav nabrijan se odvezem do stadiona i stignem taman deset minuta prije početka utakmice.

- I?

- I vidim da je utakmica na stadionu Evertona, a ne na Angiela Roadu ... promašio sam stadion i nisam čuo pjesmu. Vratio sam se u New York **kao pokisla kokoš**. (Šalković, *Kombinacija d.o.o. Ljubav u doba recesije*)

B) Ko zaljubljena tinejdžerka sam, uređujem se svaki dan da mu budem lijepa. Želim ga razveseliti, a ne da izgledam **ko pokisla kokoš**. (G)

- Idemo **ko pokisle kokoši**, piljimo u osvjetljene prozore, tu su vlast i slast, elita i pita. (Lasić, *Autobiografski zapisi*)

Kao što je vidljivo iz rječničkoga članka, nakon svake natuknice (frazema) i definicije (opisa značenja) slijedi najmanje jedan rečenični primjer s frazemom u kontekstu. O opravdanosti takva postupka pišu Hudeček i Mihaljević (1997: 23) ističući da bi to u „rječnicima većega opsega bilo poželjno budući da je jedna od temeljnih odrednica frazema da se uklapa u rečenicu.”

Primjeri su preuzeti iz hrvatskih prozih djela i njima je dana prednost u odnosu na ostale izvore, a to su *Hrvatska jezična riznica* (R), *Hrvatski web korpus* (hrWaC), *Hrvatski nacionalni korpus* (HNK), različite tiskovine i primjeri pronađeni na mrežnim pretraživačima *Google* (G) i *Yahoo* (Y). Nakon primjera naveden je podatak o izvoru – prezime autora i naslov književnoga djela (npr. Pavičić, *Ovce od gipsa*) ili je navedena kratica za druge izvore.

Osnovni razlog i ključna svrha uvrštavanja primjera u rječnik je približiti korisniku različite kontekste u kojima se frazemi pojavljuju, a upravo je „važan dio leksikografskoga posla prosudba leksikografa o izboru, tumačenju i prezentiranju primjera utemeljenih na korpusu.” (Filipović Petrović, 2012: 116). U slučajevima kad se nije mogao pronaći odgovarajući primjer, autorice su ga ciljano sastavile pa nakon takva primjera nema podatka o izvoru.

Budući da rukopis nije predan izdavaču, rad na rječniku još uvijek traje. Jedna od dvojbi vezana je uz odgovor na pitanje jesu li potrebne stilske odrednice kojima će se korisniku signalizirati da je frazem pejorativan, vulgaran, rijetko u uporabi, dio pasivnoga sloja i sl. Primjerice, ekscerpirani frazemi **držati za muda koga** ‘imati vlast *nad kim, nad čim*, vladati *kime, čime*, gospodariti *kime, čime*, manipulirati *kime, čime*’ ili **hladiti jaja** ‘1. ljenčariti, ništa ne raditi, ničim se ne baviti; 2. uživati u ugodnom i lakom poslu’ ograničene su uporabe na što je korisnike rječnika potrebno upozoriti.

Svoje su mjesto u ovom rječniku pronašli frazemi različitoga podrijetla, npr. antički **Augijeve štale**, zatim biblijski **zlatno tele** te frazemi koji su rjeđe u upotrebi ili ih rabe samo stariji govornici hrvatskoga jezika pa se mogu smatrati dijelom pasivnoga fonda. Njihovo je uvrštavanje u rječnik svojevrsni pokušaj da se otrgnu zaboravu.

Odlukom o uvrštavanju u rječnik i frazema bez životinjske komponente na planu izraza, ali s komponentom koja je vezana uz životinjski svijet (**RUDO, SOLILO, LAJNA, POTKOVATI**) kao i frazema čija pozadinska slika otkriva povezanost sa svijetom životinja (**dignuti se / dizati se (stati, postaviti se i sl.) na stražnje (zadnje) noge**), napravljen je svojevrstan odmak od dosad ukoričenih hrvatskih frazeoloških rječnika, ali ujedno i, nadamo se, iskorak u hrvatskoj frazeografskoj praksi. Koliko je autoricama poznato, takova rječnika nema, a iznimke su poljsko-češki i češko-poljski frazeološki rječnik (Mrhačová i Ponzová, 2003.) te ruski frazeološki rječnik (Kozlova, 2001) u kojima su samo frazemi sa zoonimnim komponentama (nazivima za životinjske vrste), a ne i s ostalim animalističkimsastavnicama. Možda će upravo *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema* biti poticaj za nastanak sličnih frazeografskih uradaka.

Korištena literatura:

- Filipović Petrović, I. 2012. „Leksikografska obrada frazema u Benešićevu Rječniku hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića”, *Filologija* 58, 115-132.
- Hudeček, L. i M. Mihaljević. 1997. „Frazeologija u općim rječnicima (leksikografski problem i mogući odgovori)”, *Filologija* 28. 21–34.
- Kovačević, B. i E. Ramadanović. 2013. „Frazemske polusloženice (od rječnika preko tvorbe do pravopisa i obratno). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 39/1. 271–291.
- Kozlova, T.V. 2001. *Ideografičeskij slovar russkih frazeologizmov s nazvanijami zhivotnyh*, Moskva: Izdatel'stvo "Delo i Servis".
- Menac, A. 1970/1971. „O strukturi frazeologizma”, *Jezik*, god. XVIII, br. 1, Zagreb, 1–4.
- Menac, A. 1994. „Frazeologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih Rječnika”, *Filologija* 22-23. Zagreb. 161-168.
- Mrhačová, E. i R. Ponzová. 2003. *Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity a nakladatelství Tilia.
- Muhvić-Dimanovski, V. 1995. „Neki problemi prezentacije frazeologizama u frazeološkim i općim rječnicima”, *Filologija* 20-21, Zagreb, str. 323-330.
- Životinje u frazeološkom ruhu*. 2014. Red. I. Vidović Bolt. FF press. Zagreb.
- Żmigrodzki, P. 2009. *Wstęp do leksykografii polskiej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Izvori:

- Anić, V. 2004. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Fink Arsovski, Ž. et al. 2006. *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra.

- Fink Arsovski, Ž. et al. 2016. *Hrvatsko-romansko-germanski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra.
- Fink Arsovski, Ž., B. Kovačević i A. Hrnjak. 2010. *Bibliografija hrvatske frazeologije i popis frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima*. Zagreb: Knjigra.
- Lasić, S. 2000. *Autobiografski zapisi*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Matešić, J. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Menac, A., Ž. Fink Arsovski, I. Mironova Blažina i R. Venturin. 2011. *Hrvatsko-ruski frazeološki rječnik*. Zagreb: Knjigra. (HRFR)
- Menac, A., Ž. Fink Arsovski i R. Venturin. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Menac, A., Ž. Fink Arsovski i R. Venturin. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Red. J. Šonje. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža” i Školska knjiga.
- Šalković, H. 2009. *Kombinacija d.o.o.* Zagreb: V.B.Z.

Ivana VIDOVIĆ BOLT

THE LEXICOGRAPHIC ANALYSIS OF IDIOMS
WITH ANIMAL COMPONENT

Summary

In the paper the author shows the lexicographic analysis of Croatian idioms with animal component and idioms intertwined with the world of animals. In this work content of lexicographical unit is described and the chosen semantic criteria of lexicographic analysis are explained.

Катерина ЗДРАВКОВА

Маша БЕЌКОВИЌ

Елена МАРКОВА ЛАМЕСКИ

Факултет за информатички науки и компјутерско инженерство
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Македонија

СОЗДАВАЊЕ НА ПОВЕЌЕЈАЗИЧНИОТ ПОРТАЛ „ФРАЗЕМИ“

Апстракт: Целта на рефератот е да ги прикаже архитектурата и функционалностите на повеќејазичниот портал „ФРАЗЕМИ“. Порталот е наменет за создавање и прикажување динамички корпус од повеќезборовни изрази на македонски јазик и нивните преводни еквиваленти или аналогни изрази на голем број други јазици кои користат различни кодни табели за прикажување на буквите. Клучната предност на порталот е можноста за пребарување на фраземите според клучни зборови кои се појавуваат во нивната дефиниција или во значењето. Притоа, клучните зборови може да имаат различни граматички категории од зборовите кои се појавуваат во дефиницијата или значењето, што значително го олеснува лоцирањето на фраземата чија точна форма не му е позната на корисникот. Од неговото создавање до денес, тој е интензивно користен и во моментот содржи над 500 македонски фраземи, повеќето преведени на руски, полски, француски и чешки.

Клучни зборови: интеракција на корисниците, функционалности, соматски фраземи

Вовед

Фраземите претставуваат повеќезборовни изрази и термини со специфична синтакса и семантика. Формално, тие се претставуваат како подредени тројки: (signified / значење, signifier / знак, syntactic / синтакса). Термините се преземени од англискиот превод на книгата за општа лингвистика од Фердинанд де Сосир (Saussure, 1916; 2001) и ги означуваат: значењето на фраземата, нејзината фонетска форма и множеството податоци кои се однесуваат на заедничката појава на фраземите со останатите знаци. Тие ги обединуваат прагматичките и семантичките фраземи кои се

поделени на идиоми, колокации и квази идиоми (Mel'čuk, 1998, стр. 23-54). Значењето на фраземите вообичаено се разликува од значењето на одделните лексеми од кои тие се создадени и затоа овозможуваат богата лингвистичка обработка.

Последниве години, на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ се истражуваат соматските фраземи на голем број јазици. Соматските фраземи содржат лексеми кои претставуваат делови од телото или неговите органи и можат да бидат: сомонимни (кога во фраземата се појавуваат лексеми што претставуваат делови на телото), остеонимни (делови од скелетот), ангионимни (кардиоваскуларен систем), спланкохомни (внатрешни органи), сензонимни (сетила) и општи лексеми за телото (самото тело) (Mel'čuk, 1998, стр. 23-54). Во моментот, корпусот содржи околу 500 фраземи на македонски јазик, а повеќето имаат целосни или делумни преводни еквиваленти или аналогни фраземи на полски, руски, француски и чешки. Дополнителна вредност на корпусот е присуството на примери од литературата надополнети со изворот од кој се преземени. Засага, тие се ограничени на македонскиот јазик. За потребите на истражувачите и сите љубители на лингвистиката, создаден е порталот „ФРАЗЕМИ“, чии клучни цели се да овозможи:

- обединување на целосниот корпус во една заедничка податочна база;
- пребарување и споредба на фраземите според заглавните зборови и збороформите кои се појавуваат во нив;
- проширување на корпусот со нови фраземи, нивни дефиниции, значења и примери;
- проширување на корпусот со нови јазици.

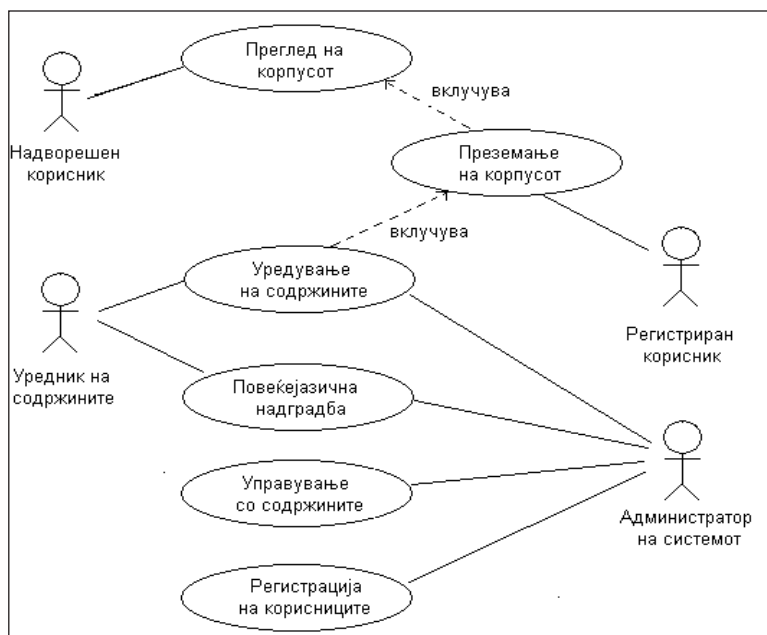
Порталот е создаден користејќи го системот за управување со содржини Drupal (Corlosquet, 2009), а пребарувањето е поддржано од Apache Solr Server (Smiley, 2011) и библиотеката на Lucene (McCandless, 2010), која е прилагодена за македонски јазик. Повеќе детали во врска со начинот на неговата градба ќе бидат публикувани во Зборникот на трудовите на конференцијата СИТ 2016 (Bekjkovikj, 2016).

Архитектура и функционалности на порталот

Порталот „ФРАЗЕМИ“ е наменет за четири типови корисници:

- Надворешни корисници;
- Регистрирани корисници;
- Уредници на содржините;
- Администратори на системот.

Нивната интеракција е прикажана на слика 1, со помош на дијаграмот на корисничките можности (use case diagram).

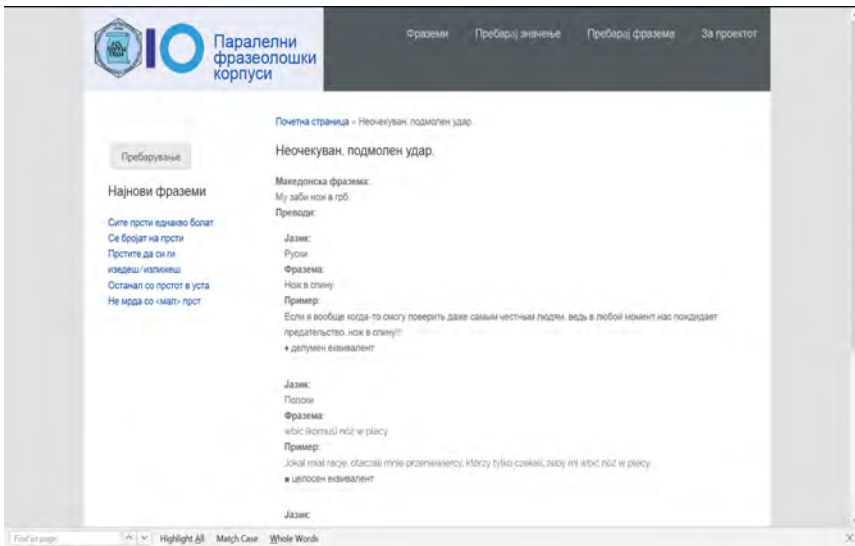
Слика 1. Дијаграм на корисничките можности на порталот

Надворешни корисници

Прегледот на корпусот им е наменет на сите корисници кои се заинтересирани да ги истражуваат неговите содржини и да го пребаруваат, независно од нивниот статус. Со цел да се разграничат значењето на фраземата и нејзината дефиниција, понудени се двете можности за пребарување: пребарај значење и пребарај фразема (двете заокружени полиња на Слика 2).

Слика 2. Почетниот екран на порталот, достапен од линкот frazemi.finki.ukim.mk

Пребарувањето се врши врз основа на еден или повеќе клучни зборови. Притоа, воопшто не е важно дали формата на зададениот клучен збор се совпаѓа со формата во фраземата. На пример, при пребарувањето на клучниот збор „раката“, се добиваат и фраземата „Пушти му го прстот, ќе ти ја фати раката“, во која збороформата е идентична, но и фраземата „Плукне на рацете“. Оваа можност не се однесува само на одделните клучни зборови, туку и на повеќезборовните. На пример, доколку се бараат фраземите во кои се појавуваат клучните зборови „јазик“ и „заб“, како резултат се добива фраземата: „Го држи јазикот зад заби“ во која категориите на двата клучни збора се разликуваат од нивната основна форма, во компјутерската лингвистика позната како лема. Поврзувањето на сите збороформи на еден ист заглавен збор е овозможено со помош на поврзување на библиотеката на Lucene (McCandless, 2010) со електронскиот речник на македонскиот јазик (Петровски, 2008).

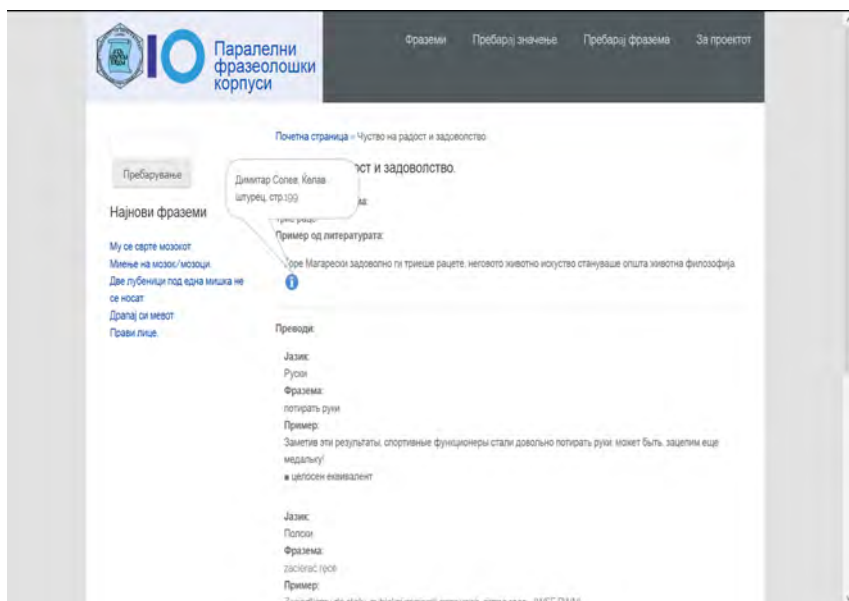

Слика 3. Резултат при пребарување на значењата на фраземите

На сличен начин е реализирано и пребарувањето на значењата на фраземите. Тоа е илустрирано со екранот прикажан на слика 3. На пример, при барањето на фраземите во чие толкување се појавуваат клучните зборови: „неочекуван“ и „удар“, како единствен резултат што ги содржи двата клучни збора е „неочекуван, подмолен удар“. Тоа е илустрирано со фраземата „Му заби нож в грб“. За рускиот превод на фраземата „нож в спину“ постои само делумен еквивалент. Тоа е прикажано со кусата порака: „делумен еквивалент“ (слика 3, третиот заокружен текст). За разлика од

рускиот јазик, во полскиот постои фразема со истото значење, која гласи: „wbic (komuś) nóż w plecy“. Таквиот превод претставува целосен еквивалент, што е исто така нагласено во приказот.

Чистиот дизајн на екранот на кој се прикажани најдените фраземи и нивните значења на јазиците за кои постои превод е надополнет со неколку ситни детали кои не го оптоваруваат вообичаениот приказ, но даваат дополнителни значајни информации. Прикажувањето на изворот на фраземата е видлив во облачето од слика 4, на кое пишува: „Димитар Солев, Келав штурец, стр. 9“. Информација за видот на преводот кој е целосен еквивалент е дополнително нагласена со полно квадратче и толкувањето целосен еквивалент, како на пример во примерите прикажани на сликите 3 и 4. Во случај преводот на некој од странските јазици да претставува делумен еквивалент, ознаката е полн ромб, а во случај да не постои целосен преводен еквивалент, туку само аналогната фразема, таа е означена со празно кружче.

Слика 4. Прикажување на изворот и разграничување на типот на преводот

Регистрирани корисници

Регистрираните корисници се корисници кои се пријавени на порталот. Нивниот статус го одобруваат администраторите на системот. Единствената привилегија која ја имаат во однос на нерегистрираните корисници е можноста да ги преземат содржините кои ги гледаат на

екранот. Резултатите можат да ги запомнат и да ги искористат за натамошна обработка во форма на текст, користејќи ги опциите за копирање достапни преку десниот клик на глумчето, или во форма на слика, со користење на копчето Print Screen во десниот горен агол на тастатурата.

Уредници на содржините

Уредниците на содржините се регистрирани корисници со дополнителни привилегии. Нив исто така мора да ги одобрат администраторите на порталот. Уредниците имаат можност да ги пребаруваат и преземаат најдените фраземи. Ова е прикажано со непрекинатата линија во дијаграмот на корисничките можности над која стои информацијата дека можноста „преземање на корпусот“ е вклучена во можноста „уредување на содржините“ (слика 1). Но, уредниците се првенствено одговорни за создавањето на содржините.

Создавањето на содржините ги опфаќа следниве можности:

1. Надградување на системот, во кое се вклучени: внесувањето нови фраземи (слика 5), додавање преводи на еден (слика 6) или на повеќе јазици истовремено (слика 7) и додавањето нови јазици (слика 8);

2. Менување на претходно создадени содржини во кои е воочен недостаток (слика 9);

3. Целосно отстранување на содржини кои се одвишни или повеќекратно се појавуваат во корпусот (слика 10).

За да се внесе нов елемент во системот треба да се активира опцијата „Додавање на нова ставка“. При внесувањето на новите фраземи се отвора прозорче во кое истовремено се внесуваат: значењето, односно дефиницијата на фраземата (на пример, „Ограничен е во размислувањата“), самата фраза („не гледа подалеку од носот“), по што следува делот наменет за додавање пример од литературата. Во додатокот наменет за примерите од литературата се внесуваат речениците во кои се појавува фраземата и изворот од кој е преземен примерот.

Значење / Дефиниција *

Ограничен е во размислувањата

Македонски фраземи *

На треба податок од носот

ПРИМЕР ОД ЛИТЕРАТУРА

Пример

Во тоа време никој само да впушта само луѓето предстојани и које не можат од носот па не тано да внидат

Извор

Томас Гогол

Слика 5. Проширување на корпусот со нови фраземи и нивните извори

Слика 6. Додавање преводи на јазиците што веќе постојат во системот

Слика 7. Истовремено додавање на преводите на македонските фраземи, типот на преводот и примери на повеќе јазици

◆ Додавање на нова ставка

Примери тегани на редиците

NAME	ОПЕРАЦИИ
Македонски	модификувај
Полски	модификувај
Руски	модификувај
Словачки	модификувај
Српски	модификувај
Француски	модификувај
Чешки	модификувај

Зачувај Азбучно ресетирање

Слика 8. Додавање нови јазици во системот

Клучната предност на проектот во однос на повеќето други кои ги прикажуваат фразеолошките изрази е неговата повеќејазичност. Внесувањето на потенцијалните преводи кои постојат на само еден јазик се реализира користејќи ја функционалноста „Преводи“, во која се одбира јазикот за кој постои превод, фраземата што соодветствува на македонската фразема, информацијата за каков тип на превод станува збор (целосен еквивалент, делумен еквивалент или аналогна фразема) и на крајот, поле наменето за примерите (слика 6). Македонските фраземи за кои се подготвени преводите на повеќе јазици можат да бидат внесени во корпусот истовремено, како што се гледа од примерот прикажан на слика 7.

Во моментот, освен македонскиот јазик, кој претставува изворен јазик врз основа на кој се врши целосната организација на содржините и пребарувањата, порталот содржи преводи на фраземите на полски, руски, француски и чешки (примерите прикажани на сликите 3, 7 и 8), а овозможено е вклучувањето на преводите на српски и словенечки (слика 8). Перспективно, порталот ќе се проширува и со други јазици. Внесувањето нов јазик може да се направи при внесувањето или уредувањето на било која фразема од македонскиот јазик (слика 8).

Менувањето на било кој дел сврзан за една фразема се реализира преку обемната интерактивна форма во која се опфатени значењето на фраземата, нејзината основна форма, примерите од кои е преземена и изворите. Таа е директно поврзана со сродните фраземи, што овозможува и нивна модификација, доколку е неопходно.

Слика 9. Форма наменета за корекција на воочен недостаток

Еден од потенцијалните проблеми кои се согледуваат при прегледувањето на корпусот, а посебно при корекцијата на недостатоците се одвишните фраземи и фраземите кои повеќекратно се вклучени во корпусот. Тие треба да се отстранат. Отстранувањето може да се однесува на само една содржина или на содржини кои се избираат со кликање врз копчето лево од нив. За да се избегне отстранувањето на содржини кои ги создал друг уредник, како дополнителни информации се додадени информациите за типот на содржината, уредникот кој ја создал, статусот на видливост на содржината (овие параметри се видливи на слика 10) и информациите за моментот на последната промена, јазикот на содржината и типот на активност (промени и избриши).

	ТИП	АВТОР	СТАТУС	АЖУРИРАН НА	ЈАЗИК	ОПЕРАЦИИ
☐	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 13:23	Македонски	моdifикувај избриши
☐	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 13:20	Македонски	моdifикувај избриши
☒	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 13:18	Македонски	моdifикувај избриши
☐	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 13:14	Македонски	моdifикувај избриши
☐	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 13:11	Македонски	моdifикувај избриши
☒	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 13:09	Македонски	моdifикувај избриши
☐	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 13:06	Македонски	моdifикувај избриши
☐	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 13:03	Македонски	моdifикувај избриши
☐	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 13:00	Македонски	моdifикувај избриши
☐	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 12:59	Македонски	моdifикувај избриши
☐	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 12:55	Македонски	моdifикувај избриши
☐	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 12:52	Македонски	моdifикувај избриши
☐	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 12:50	Македонски	моdifикувај избриши
☐	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 12:44	Македонски	моdifикувај избриши
☐	Фразема	Вијала	објавено	10/18/2016 - 12:35	Македонски	моdifикувај избриши

Слика 10. Формата наменета за промени и отстранување на содржините кои се внесени во базата на системот

Активностите на промена и отстранување на содржините во порталот треба да се користат внимателно, затоа што постои ризик одредени содржини по грешка да се оштетат. Сепак, ниту една активност што ја прави уредникот на содржините, независно дали станува збор за додавање, менување или отстранување не е конечна сè додека не ја одобри администраторот на системот. На таков начин, ризикот од случајно направена грешка се сведува на минимум.

Администратори на порталот

За целокупното функционирање на порталот се одговорни неговите администратори. Тие ги одобруваат двата типа регистрирани корисници: корисниците кои само сакаат да го истражуваат корпусот на фраземите, нивните значења и преводите, како и корисниците кои имаат статус на уредници. Тие ги одобруваат:

- Новите регистрирани корисници;
- Новите уредници на содржините;
- Новите содржини кои се внесени од страна на уредниците и
- Промените иницирани од уредниците на содржините, вклучувајќи

ги и отстранувањата на одвишните или удвоените фраземи.

Начинот на кој се реализирани овие активности не е објаснет во рамките на овој труд, затоа што авторите на порталот ја преземаат обврската технички да го одржуваат системот додека е во употреба и градба. На таков начин ќе се намали ризикот недоволно искусните корисници да го оштетат создадениот корпус.

Заклучок

Порталот „ФРАЗЕМИ“ претставува лесна и корисна алатка со интуитивен интерфејс и висок степен на интерактивност. Наменета им е на сите љубители на повеќејазичните изрази, бидејќи нуди голем број интересни примери кои ги одразуваат специфичностите на јазиците вклучени во корпусот.

Во рамките на пилот верзијата на системот беа внесени десетина фраземи и нивни преводи. Едноставноста на користењето на порталот ја потврдија колегите од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ кои со голем ентузијазам и пожртвуваност самостојно го проширија корпусот на повеќе од 500 македонски фраземи, повеќето потврдени со изворите од кои се преземени и дополнети со повеќејазични целосни и делумни еквиваленти или аналогни фраземи.

Полнењето на порталот и неговото користење ги покажаа недостатоците кои не беа воочени во текот на неговото создавање. Тие беа коригирани, така што моменталната верзија на системот е целосно функционална и претставува извор на проверени информации кои ќе придонесат за идните бројни лингвистички истражувања.

Целокупниот проект е реализиран користејќи алатки кои се дел од иницијативата на слободниот софтвер и софтверот со отворен код (Crowston, 2012) и подлежат на лиценцата Creative Commons (Gessner, 2015). Во

согласност со оваа лиценца, целокупниот портал исто така претставува слободен софтвер, а неговиот код е достапен на сите развивачи на софтвер кои сакаат да го искористат или надградат за свои цели.

Авторските права на создадените содржини им припаѓаат на истражувачите чиј научен опус е вклучен во порталот, како и на авторите на делата кои се искористени за илустрација на примерите од литературата. Користењето на материјалите е заштитено со авторските права, што значи дека не смее да се користи, копира и репродуцира без претходна согласност од носителите на авторските права.

Од функционален аспект, порталот „ФРАЗЕМИ“ е еднојазичен и сите активности се прикажани само со македонски менија. Целокупниот материјал кој има примери и на другите јазици може да се користи само под услов неговиот корисник да го познава македонскиот јазик. Перспективно, предвидено е странските јазици да не бидат само илустрација, туку за секој од нив поодделно да се формира самостоен корпус во кој македонскиот јазик ќе го изгуби својот доминантен статус. Во таков случај, дефиницијата на проектот, менијата и нивните објаснувања ќе бидат повеќејазични. Тоа претставува голем програмерски предизвик, но неговата имплементација значително ќе ја зголеми примената на порталот од истражувачи од многу други земји.

Авторите на овој труд искрено се надеваат дека почетниот ентузијазам за користење на порталот и неговото полнење со богат и вреден корпус ќе продолжи и натаму и дека порталот ќе претставува алатка што ќе придонесе во истражувањата на фраземите.

Благодарност

Искрено им се заблагодаруваме на колегите од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ за соработката при дефинирањето на целокупниот проект, за бројните коментари и забелешки, како и за подготвеноста неуморно да го полнат порталот со нови содржини.

Отворени сме за соработка и за сите забелешки и подготвени сме да придонесеме овој заеднички производ да биде функционален и квалитетен како што е во моментот.

Целокупната инфраструктура на порталот е поддржана од страна на Факултетот за информатички науки и компјутерско инженерство при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Изработката на овој труд е дел од националниот проект „Градба на систем за автоматска морфолошко-синтаксичка анотација на македонскиот јазик“, кој е одобрен и финансиран од Факултетот за информатички науки и компјутерско инженерство.

Користена литература:

- Петровски Александар. Морфолошки компјутерски речник - придонес кон македонските јазични ресурси, *Докторска дисертација, Универзитет Св. Кирил и Методиј*, 2008.
- Bekjkovikj Masha, Markova Elena, Zdravkova Katerina. Multilingual dictionary of Slavic somatic phrasemes, in Proceedings of 13th International Conference on Informatics and Information Technologies, Molika, Bitola, 2016.
- Corlosquet, Stéphane, Renaud Delbru, Tim Clark, Axel Polleres, and Stefan Decker. „Produce and Consume Linked Data with Drupal!“ In *International Semantic Web Conference*, pp. 763-778. Springer Berlin Heidelberg, 2009.
- Crowston, Kevin, Kangning Wei, James Howison, and Andrea Wiggins. „Free/Libre open-source software development: What we know and what we do not know.“ *ACM Computing Surveys (CSUR)* 44, no. 2 (2012): 7.
- Gessner, Ingrid. „Creative Commons License.“ 2015.
- McCandless, Michael, Erik Hatcher, and Otis Gospodnetic. *Lucene in Action: Covers Apache Lucene 3.0*. Manning Publications Co., 2010.
- Mel'čuk, Igor. „Collocations and lexical functions.“ In *Phraseology: Theory, analysis, and applications*. Clarendon Press, 1998, pp. 23-54.
- Saussure, Ferdinand de. *Cours in Literary Theory: An Anthology* ed. by Michael Ryan and Julie Rivkin. Blackwell Publishers. 2001.
- Smiley, David, and David Eric Pugh. *Apache Solr 3 Enterprise Search Server*. Packt Publishing Ltd, 2011.

Katerina ZDRAVKOVA, Masha BEJKOVIKJ,
Elena MARKOVA LAMESKI

CREATION OF THE MULTILINGUAL PORTAL „FRAZEMI”

Summary

The main goal of the paper is to present the architecture, as well as the functionalities of the multilingual portal “FRAZEMI”. The portal predominantly intends to create and present a dynamic corpus of multi-word expressions existing in the Macedonian language and their translation equivalents and analogous expressions in other languages. An important feature is that the languages use different encodings, which are visible no matter the platform the user implements. The key advantage of the portal is its user-friendly environment that enables smooth search through Macedonian phrasemes according to the keywords existing in their definition and in the meaning of the phraseme. The keywords are uttered with an arbitrary inflective form, making the retrieval much easier. Since its creation, the portal has been intensively used and it currently consists of more than 500 source Macedonian phrasemes and their target translations in Russian, Polish, French and Czech.

Катерина ВЕЛЈАНОВСКА
Биљана МИРЧЕВСКА-БОШЕВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Скопје, Македонија

МАКЕДОНСКА ФРАЗЕОГРАФИЈА

Апстракт: Во овој труд интересот е насочен кон фразеологијата - еден од најзначајните показатели за развиеноста на фразеологијата како научна дисциплина. Во првиот дел се осврнуваме на сите печатени изданија на фразеолошките речници на македонскиот јазик, додека во вториот дел акцентот е ставен на можноста за електронско претставување и пребарување на фразеолошкиот материјал врз основа на искуствата од научноистражувачкиот проект „Паралелни фразеолошки корпуси“.

Клучни зборови: македонски јазик, фраземи, фразеологија

Интензивниот развој на фразеологијата како самостојна научна дисциплина во последниве неколку децении, сè поголемиот интерес за проучување на фразеолошкото богатство на одделни јазици, како и повеќето споредбени проучувања, ја поттикнаа и фразеографската дејност. Задача на секоја научна дисциплина, па така и на фразеологијата, е нејзините проучувања да се темелат на два сегмента: теориски и практичен. Степенот на развиеноста како дисциплина најдобро се гледа преку изработка на фразеолошки речници преку што се обединуваат двата сегмента. За сето ова време фразеологијата се обидува да изгради свои теоретски принципи и да го регистрира фразеолошкиот материјал. Во изминатиов период се изработени неколку фразеолошки речници, и преводни и толковни. Што се однесува до преводните, двојазични речници – тие многу често се создаваат независно од толковните. Таква е состојбата и во македонскиот јазик. Пред создавањето на соодветен толковен речник објавени се прво двојазични речници.

Во македонската фразеологија се објавени три двојазични речници. Првиот е *Крайнок руско-македонски фразеолошки речник* Л. Ермакова и Б. Марков од 1981 г., издание на Универзитетот *Кирил и Методиј* во Скопје. Овој речник претставува учебно помагало наменето за студентите кои го

богатство. Сите примери се дадени со нивното значење. Поголем дел од нив се илустрирани со примери од современата македонска литература и од македонското народно творештво: *ни а ни б* (ништо не изустува) со текст од П. Андреевски Т. Георгиевски, без стилска одредница, а примерот *си gage авиџоџол* (сам си наштети со своите постапки) нема контекст, но е обележан како жаргонски. Вториот том (К-П) што излезе во 2008 г., и третиот том (Р-Ш) во 2009 година, се јавуваат како самостојно дело на Т. Ширилов.

И на крајот од овој преглед на македонската фразеологија ќе ја споменам и книгата *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник* од С. Велковска од 2008 година. Во неа како придружен дел се јавува и мал фразеолошки речник во кој се обработени приближно 5000 фраземи.

Во последните децении научните истражувања сè повеќе се базираат на електронско пребарување на потребните информации имајќи предвид дека бројот на анализирани единици, брзината на нивната обработка, исцрпноста и точноста на анализата се едни од најважните сегменти на скоро секое истражување. Ваквиот тренд не ја одминува ни науката за јазикот каде постојано се бараат начини за забрзување на процесот на превод, на учење на странските јазици, на истражување на јазикот и говорот. Во тој контекст сè повеќе и сè погласно се зборува за потребата од електронска обработка на јазичните податоци, нивно вклучување во бази и овозможување слободен пристап на поширок круг на заинтересирани.

Развојот на технологијата ја потенцира важноста од компјутеризација и на лексикографските истражувања, создавање на речнички картотеки врз основа на дигиталните ресурси и создавање електронски речници според принципите на корпусната лексикографија.

Во овој дел од трудот ќе се фокусираме на електронските ресурси како моќна алатка која го забрзува и го олеснува процесот на анализа, превод или учење на конкретен јазик.

Имајќи предвид дека не постои македонски национален корпус, лингвистите, преведувачите и останатите заинтересирани за оваа проблематика може да користат други извори меѓу кои може да ги наведеме:

- корпусот кој се состои од 200 книги и тоа најголемиот дел се од македонската класика (Кочо Рацин, Славко Јанески, Ванчо Николески, Петре Андреевски, Стале Попов, Симон Дракул и др.) кој е достапен на адресата <http://www.makedonski.info>;

- македонскиот корпус развиен во рамки на проектот GRALIS под раководство на проф. Бранко Тошовиќ кој содржи дел од творештвото на Блаже Конески, монографии и статии, а исто така и преводи на македонски јазик на делата на Иво Андриќ. Овој корпус е достапен на следната адреса: <http://www.gewi.uni-graz.at/gralis>;

- македонско-чешкиот паралелен корпус во кој се застапени книги кои се преведени и достапни на двата јазика, како и сценарија на филмови и сл. Овој корпус е поставен на <https://kontext.korpus.cz>.

Кога истражувањето или интересот е насочен конкретно кон фразеологијата односно се бараат еквиваленти на конкретни фраземи во друг јазик, паралелни корпуси не секогаш го даваат очекуваниот одговор имајќи предвид дека станува збор за превод при кој преведувачот можел да избере фраземата да ја преведе описно или потполно да ја испушти.

Овде мора да се наспомне дека различните програми за автоматски превод од типот на google translate се неупотребливи, па решавањето на овие дилеми останува исклучиво на човекот. За илустрација може да ја наведеме англиската фразема *piece of cake* со значење – многу лесно. При внесувањето на оваа фразема во google translate во сите јазици преводот е парче торта (мак.), кусок пирога (рус.), комад торте (срп.) и сл.

Поаѓајќи од ова, на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во рамки на научноистражувачкиот проект „Паралелни фразеолошки корпуси“ се работи на изработка на една корисна алатка за идните истражувања и преводи. Целта на проектот е создавање база на македонски фраземи и нивните еквиваленти во рускиот, полскиот, чешкиот и францускиот јазик. Ваков тип на фразеолошка база може да се употреби:

- при учење на јазикот,
- при преведување,
- при компаративни истражувања,
- при лексиколошки и лексикографски истражувања,
- при составувањето на двојазични речници,
- како извор на наставен материјал и сл.

Во првата етапа од проектот беше разработена структурата на базата на податоци. Корисничкиот интерфејс е изработен од страна на Факултетот за информатички науки и компјутерско инженерство односно од проф. Катерина Здравкова која заедно со Маша Беќковиќ и Елена Маркова максимално професионално и ефикасно го завршија својот дел од проектот. Во оваа фаза, исто така, беше направено и тестирање со пробен примерок од 10 фраземи на македонски јазик и нивните еквиваленти во рускиот, чешкиот и во полскиот јазик со цел да се увидат и отстранат недостатоците кои не можеа да бидат предвидени во текот на осмислувањето на платформата.

Втората етапа беше посветена на пополнување на базата со македонскиот фразеолошки материјал. Во оваа етапа беа внесени повеќе од 500 македонски соматски фраземи. Материјалот беше ексцерпиран од „Фразеолошките изрази во македонскиот јазик: со осврт на соматската фразеологија“ на Катерина Велјановска, а беа консултирани и други слични

трудови, како на пример: „Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник“ на Снежана Велковска, „Краток руско-македонски фразеолошки речник“ на Лилија Ермакова и Борис Марков, како и „Фразеолошки речник на македонскиот јазик“ на Тодор Димитровски и Ташко Ширилов. Внесените фраземи се поткрепени со нивна дефиниција, а исто така, во најголем дел од случаите, се дава илустрација со пример од уметничката литература или од публицистиката.

Третата етапа на која посветивме најмногу време се однесуваше на изнаоѓање на соодветни еквиваленти во руски, во полски, во чешки и во француски јазик врз основа на значењето на фраземата од основниот, македонскиот, корпус. За рускиот материјал задолжени беа Биљана Мирчевска-Бошева, Ирен Алчевска, Екатерина Терзијоска и Надежда Јурјевна Пљасунова. На полските еквиваленти работела Милица Миркуловска, Лидија Танушевска и Наталија Лукомска, на чешките Јасминка Делова Силјанова, а за францускиот Јоана Хаџи Лега Христоска. Сите учесници во проектот се занимаваат со фразеологија или со теорија на превод подолго време и се автори на дисертации, монографии и бројни прилози во кои ја обработуваат токму оваа проблематика. Од огромна помош во текот на проектот беше вклученоста на секретарот на Катедрата, Климент Ристески, како и на најголемиот дел од актуелните студенти.

Пристапот до базата е отворен и бесплатен и со едноставно регистрирање како корисник секој заинтересиран може да ја користи. Нерегистрираниот корисник има ограничување во поглед на можноста да се копираат резултатите од пребарувањето. Исто така, базата може да се вклучи во наставно-научниот процес преку нејзина употреба во истражувањето за дипломските и семинарските работи, како и на часовите по практика на превод или фразеологија.

Корисничкиот интерфејс е доста едноставен за користење. На хоризонталното мени поставени се опциите *Фраземи*, *Пребарај значење*, *Пребарај фразема* и *За Проектиоѝ*.

Доколку се избере полето *Фраземи* се добива приказ на сите македонски фраземи кои се внесени во базата и нивните дефиниции. Доколку се избере некоја од фраземите на екранот се појавуваат сите информации за таа единица. (сл.1) Поконкретно, се појавува фраземата со толкување на нејзиното значење и контекстуална употреба. Во продолжение следат преводите на опфатените јазици со примери во текст (онаму каде се пронајдени соодветни примери) и информација за еквивалентноста на преводот. Во однос на ова, а водени пред сè од ексцерпираниот материјал, сите фраземи ги подредивме на следниве типови: целосен еквивалент, делумен еквивалент, аналог и калка. При определувањето на степенот на еквивалентност се водевме од поделбата на Влахов и Флорин (1980) при што:

- **целосен фразеолошки еквивалент** е фразема во јазикот–цел која по сите показатели е идентична на фраземата од јазикот-извор т.е. ги поседува истите конотативни и денотативни значења. Меѓу фраземите во двата јазика не постои разлика во значењето, стилската карактеристика, метафоричноста и емоционално-експресивната обоеност, имаат приближно ист компонентски состав, имаат исти лексичко-граматички показатели и отсуство на национален колорит.

- **делумен фразеолошки еквивалент** е онаа фразема која се совпаѓа со фраземата во јазикот-извор, но не во сите значења. Делумните еквиваленти се ретки бидејќи многузначноста не е многу изразена кај фраземите. Овде спаѓаат и оние единици кои се разликуваат од фраземата во јазикот-извор само по мали измени во формата, синонимични компоненти, измени во синтаксичката структура.

- **аналог** е фразема која го има истото значење како фраземата во јазикот-извор, но изградена е на сосема поинаква сликовита основа.

-**калка** претставува буквален превод на фраземата од јазикот-извор. За калкирање најчесто станува збор кај фраземи со библиско, античко или митолошко потекло.

Доколку не пронајден адекватен израз во некој од јазиците кои се обработени, се става ознаката – соодветен израз не е пронајден.

The screenshot shows the website 'Паралелни фразеолошки корпуси' with a search bar containing the phrase 'Внимава што зборува, се воздржува да зборува необмислено, навредливо, мудро премолчува некој работи'. The search results display the phrase in Macedonian, its English translation, and a list of related phrases and examples in both languages.

Почетна страница - Внимава што зборува, се воздржува да зборува необмислено, навредливо, мудро премолчува некој работи

Внимава што зборува, се воздржува да зборува необмислено, навредливо, мудро премолчува некој работи

Македонска фразема:
Т о држи јакоот зад заби
Пример од литературата:

Примеродизлогот на фудбалскиот тим БаваријаМинхенФранц(Баварија)го придружиди манаџмент Марко Гемелда ги држи јазикот зад забите и да ја извршува работата за која е ангажиран на теренот

Превод:

Јазик:
Полски

Фразема:
Izbytliw / obzutyjczywuj, sa zwbawaj

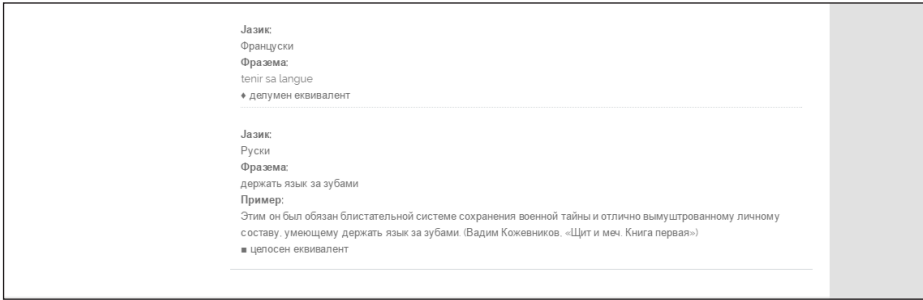
Пример:
Bdy w uszoch, ty ja w alekaryj, kowij, Macenas i Dudy sa w wedytym i w zwozi Macenas i zyma jczyk sa zwbawaj »
Wydu wysie, iwyjP)

■ **целосен еквивалент**

Јазик:
Макед.

Фразема:
Стебт ризи / љуби

Пример:
Стебт љуби – кошти се ризиот љуби
: аналог

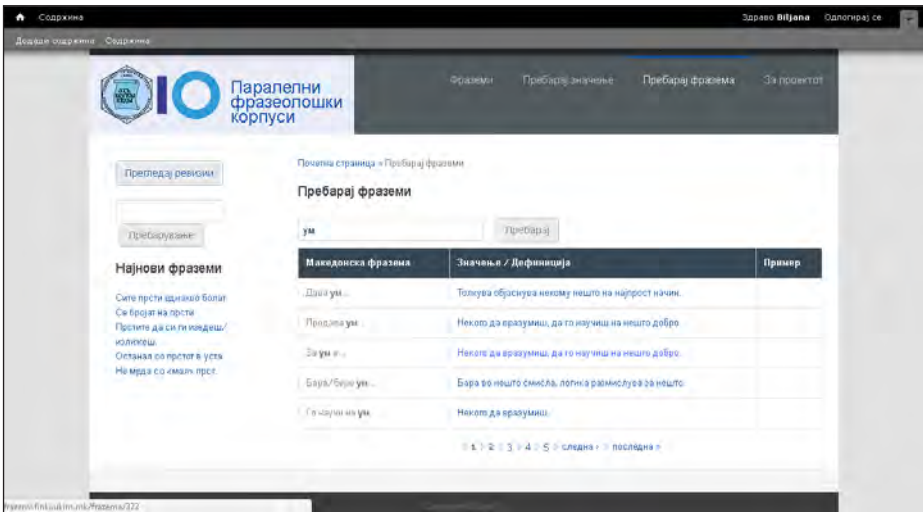

Сл. 1. Приказ на информациите добиени за една конкретна фразама

Имајќи предвид дека во самиот портал е инкорпориран и електронски морфолошки речник, при пребарувањето ќе бидат прикажани резултати кои ги содржат сите зборформи (пр. доколку се внесе зборот *око* ќе се појават и сите приеми каде се среќаваат формите око, очи и сл.).

Порталот му овозможува на корисникот да пребарува по значење или по фразама.

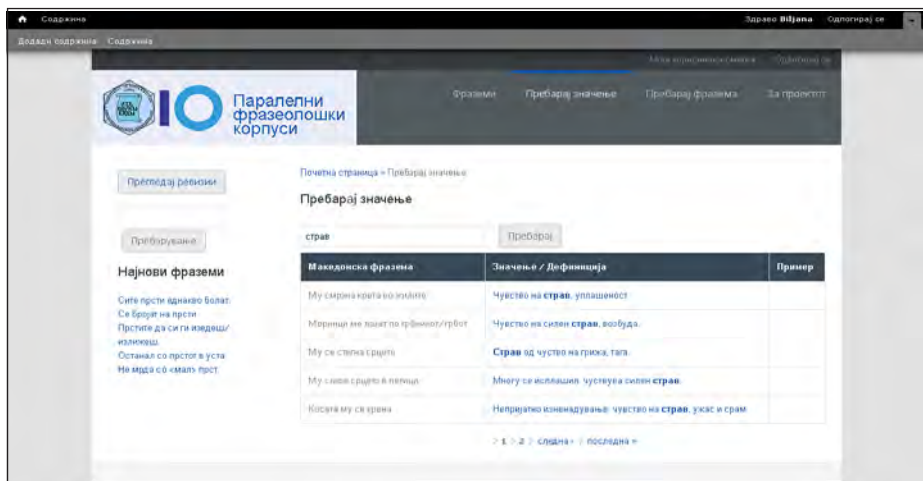
На сл. 2 е прикажан пример на пребарување кога е внесен зборот *ум*. Она што може да се забележи е дека во базата постојат повеќе од 20 фраземи со овој збор и тие се подредени на 5 страници. Освен со внесување на еден збор, порталот нуди можност и за пребарување според цела фразама.

Сл. 2 Пребарување според фразама

На сл.3 прикажано е како изгледа пребарувањето по значење. Во конкретниот случај внесен е зборот *сѝрав* и на сликата може да се

видат резултатите од таквото пребарување. На ваков тип на задача еден истражувач, преведувач или студент би потрошил многу време, а на овој портал информацијата ја добива за неколку секунди.

Сл. 3 Пребарување според значење

Пребарувањето низ електронските ресурси, во кое се вклучени целосните фраземи е брзо и едноставно и во голема мера го олеснува процесот на преведувањето или наоѓањето на еквивалент во другиот јазик, воопшто.

Се надеваме дека овој кориснички интерфејс, како и другите дигитални бази на македонскиот јазик ќе помогне во намалување на потребното време за наоѓање на соодветен преводен еквивалент или барем ќе помогне во насочувањето во однос на семантичкото поле на кое припаѓа соодветниот израз бидејќи, сепак, вистинскиот еквивалент за секој конкретен случај може да го даде исклучиво човекот, а не машината.

Користена литература:

- Велковска, С. 2008, *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*, Скопје: авторско издание.
- Велјановска, К. 2007, „За развојот на македонската лексикографија“, *Годишен зборник на Филолошкиот факултет Блаже Конески*, кн.33, Скопје, 73-83.
- Влахов, С. Флорин, С. 1980, *Нейпереводимое в переводе*, Москва : Международные отношения.
- Димитровски Т., 1995, *Речник на литературни изрази*, Скопје.
- Димитровски, Т. Ширилов Т., 2003 - 2009, *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*, Скопје: Огледало.

- Ермакова, Л., Марков, Б. 1981, *Крайнок руско-македонски фразеолошки речник*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Мургоски, З., 1993, *Македонско-англиски речник на идиоми*, Скопје.

Katerina VELJANOVSKA
Biljana MIRCHEVSKA-BOSHEVA

MACEDONIAN PHRASEOGRAPHY

Summary

This paper focuses on phraseography as an important indicators for the development of phraseology as a scientific discipline. The first part gives information about all printed editions of phraseological dictionaries in Macedonian language, while the in second part we emphasize the possibility of electronic presentation of the phraseological material based on the experiences from the research project „Parallel phraseology corpuses.“

Лидија ТАНУШЕВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

ПАРАЛЕЛНИ ФРАЗЕОЛОШКИ КОРПУСИ – МОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ

Апстракт: Статијата опфаќа неколку проблеми кои се отвораат при истражување на фразеологизмите и нивните еквиваленти на полски јазик. Еден од тие проблеми е дефиницијата на значењето на одделни фраземи и еквиваленцијата во различни контексти. Потоа е даден е краток осврт и на проблемот на одредување на фраземите како одделни единици, како и местото на поговорките во ваквите истражувања. Во трудот е опфатен и проблемот на класификацијата на фраземите, со насоки во кои понатаму би можело да се истражува во оваа област.

Клучни зборови: еквиваленција, контекст, поговорки, превод, пар.

Ова излагање беше замислено како презентација на она што е сработено во рамките на проектот „Паралелни фразеолошки корпуси“ од страна на членовите на проектот, главно од Катедрата за славистика, како и на проблемите со кои се соочивме. Имено, тргнавме од македонските соматски фраземи, бидејќи тие веќе им беа тема на интерес и специјализација на повеќето од колешките кои се занимаваат со фразеологија, а со која „мака мачат“ и останатите колешки, кои се занимаваат со превод. Со оглед на тоа што терминот за завршување на проектот беше многу покус од една година, соматските фразеологизми ни се видоа како изводлива задача, бидејќи веќе ги имаме собрани на едно место, во монографијата на Катерина Велјановска¹, а од друга страна како интересни за анализа во словенските јазици, бидејќи во нив имаме слична јазична концептуализација на светот, што во полето на фразеологијата би требало да даде простор за повлекување паралели и разлики. Значи, започнавме со петстотини фразеологизми, што е огромна бројка за да се оствари оваа задача – да се пронајдат петстотини еквиваленти на јазиците што ги обработувавме, руски, полски и чешки. Се

¹ Велјановска, К. 2006. *Фразеолошкиите изрази во македонскиот јазик со осврт на соматската фразеологија*. Куманово: Македонска ризница.

разбира, во овој кус период не беше можно да се истражува секоја фразама одделно во различни контексти, во различни ситуации, во различни текстови, во преводи, итн. Тоа значи дека се водеме само од значењето на одредена фразама и нејзиниот семантички еквивалент. Тимот што работеше на полските еквиваленти се обиде на секоја македонска фразама да ѝ најде пар. Пребарувањето беше главно по фразеолошки речници². Тоа не е доволно за да се нарече еден израз еквивалент на фразама или фразеолошки еквивалент. Како илустрација, тука би сакала да наведем еден пример од обработениот материјал:

мк. Продава памет - со дефиниција или значење: *Дава нејојџребни совети.*

Дефинирањето на значењето е посебен проблем, кој бара детално и исцрпно истражување на функциите на одредена фразама во сите можни контексти и ситуации и во досегашните истражувања, направени во македонската фразеологија има одредени пропусти и е потребно доработување. Едниот фразеолошки речник, ја толкува, како (*иронично*) *се ѝрави ѝамеџен, дава совети*, а другиот како: *нејојџребно учи, советува некоџо*. Во едната дефиниција имаме објаснување со друга фразама, што е недозволиво во лексикографијата, а обете објаснувања не ја задоволуваат индивидуална концептуализација на оваа фразама, односно се непотполни. Времето не ни дозволи насекаде да определиме прецизно значење и свесни сме дека во овој сегмент ни е потребно доработување.

Да се вратиме на првичниот проблем – полскиот еквивалент или пар на оваа фразама:

џл. zjeść/ pozjadać wszystkie rozumy

Буквалниот превод би бил: **га се изеде секаков разум*, а значењето што го даваат полските фразеолошки речници е: *га се биде ароџанџен, ѝрејоџенџен, сезнајко, некој кој има ѝреџерано високо мислење за своето знаење*. И навистина, некој што „продава памет“ е арогантен, сезнајко и има претерано високо мислење за своето знаење.

² два фразеолошки речници на македонскиот јазик – Димитровски, Т., Ширилов, Т. 2003. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Скопје: Огледало; и Велковска, С. 2008. *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје: авторско издание, како и фразеолошките речници на полскиот јазик: Skorupka, S. 1993. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna; Kłosińska, A., Sobol, E., Stankiewicz, A. 2005. *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Warszawa: PWN.

Примерот, каде што е пронајдена оваа фразема е следниот:

A później przychodzi nowy rząd, który myśli, że pozjadał wszystkie rozumy... i tak dalej. To jest tzw. cykl rządowy w naszym kraju, który jak wierzę, zmieni się trochę po zbliżających się wyborach. (NKJP³)

Буквалниот превод на примерот би бил: **А ѓодоцна гоаѓа нова власи, која мисли дека се знае. Тоа е т.н. циклус на владеење во нашата земја, кој, верувам, малку ќе се смени ѓо изборише кои приближуваат, ѓрејшсиојнише избори.*

Првиот импулс при преведувањето на македонски беше да не се употреби фраземата за која станува збор, „продава памет“, иако би можело и да се употреби: **А ѓодоцна гоаѓа нова власи, која ѓрогава ѓамеѓ. / која ни ѓрогава ѓамеѓ.* Но, таа фразема овде бара некаков поширок контекст и има нијанса на разлика во значењето. Исто така, тука имаме проблем и со функционирањето на оваа фразема во реченичната конструкција. Имам глагол **мисли**, што не оди со зборовниот состав *ѓрогава ѓамеѓ.* Тоа не значи дека нема примери каде подобро би функционирала оваа фразема. Напротив, такви примери лесно можат да се најдат, пр.:

Jak dyskutować z osobą, która zjadła wszystkie rozumy? (во превод: Како да се дискутира со некој шио ѓрогава ѓамеѓ?)

Тука може да се каже дека имаме совршен еквивалент, но имаме и друг пример:

Chyba każdy z nas zna osobę, której wydaje się, że pozjadała wszystkie rozumy - musi mieć zawsze ostatnie słowo i jej opinia zawsze musi być najważniejsza. W dodatku jest kłótniwy i napastliwy... (во превод: Веројатно секој од нас ѓознава личности на која ѓ се чини дека се знае – секогаш мора да го има ѓоследниоѓ збор и нејзиноѓ мислење секогаш мора да биде најбитно.)

И тука повторно немаме еквиваленција, односно фраземата *ѓрогава ѓамеѓ* не може да се вклопи во реченичниот состав.

Ова го покренува прашањето дали воопшто може да се бара еквиваленција во фразеологијата, еквиваленција од овој тип, без контекст. Значи, има еквивалент, но тој не функционира во секоја реченица, во секој контекст, во секоја ситуација.

За да се одреди вистинскиот еквивалент на фразема, неопходен е контекстот, кој е збир на текстуални елементи кои се појавуваат непосредно пред и по дадената единица. Како резултат на тоа, во истражувањето на паралелни фраземи, неопходна е споредба на контекстите во двата јазика, во кои функционира одредена фразема. Незамисливо е да се дава фразема без нејзин пример во текст, како во случајот со обработуваната фразема, а особено ако се работи за жива и фреквентна фразема, каква

³ Narodowy korpus języka polskiego (Национален корпус на полскиот јазик)

што е таа. Тука излегува на видело потребата од електронски јазичен корпус на македонскиот јазик, кој, за жал, сè уште го немаме. Примерите во користените речници на македонскиот јазик се од литературата, и тоа постарата литература на македонски јазик, во која не се влезени и преводите. Во современите истражувања интернетот се појавува како неопходност и е од голема помош. Па така, првите примери во текст за оваа фразема, кои излегоа при пребарувањето беа следниве:

Човекоџ кој е доживоџно сомниџелно лице и е на слобода,... сеџа собира новинари и им дели џамеџ, како и џриказни за соџсџивенаџиџа невиносџ. (извор: „Вечер“)

Македонскаџиџа Влада може да извезува џамеџ и од џџоџа државатаџиџа и џраџаниџиџе да имаџиџ џодем кџр. Ексклузивнаџиџа џонуда на свеџскаџиџоџиџа џазар би била како се џраваџиџ усџешни економски реформи и брз сџџоџански расџџ највисок во Евроџа. (извор: „Утрински весник“).

Од приложеното се гледа дека се појавува уште еден проблем: во првите случајни примери не е употребена глаголската компонента од нашата фразема, туку е употребен друг глагол – што значи дека фраземата е жива и продуктивна и сите овие варијанти треба да влезат во истото речничко заглавје.

Се разбира дека може да се најде и истата фразема со глаголот „продава“, но треба малку подолго да се бара. Дури и ова не е истражување спроведено до крај, туку само куса илустрација на тоа колку треба да се истражува, за да се дојде до некој валиден заклучок за тоа дали нешто е навистина еквивалентно во фразеологијата. Се разбира, со петстотини фраземи, немавме време за такво нешто, но се отвораат перспективи за тоа што може да се направи понатаму со овој наш корпус.

Вториот проблем со кој се соочивме е дефиницијата на самата фразема, односно што сè спаѓа во фразема. Ако ја прифатиме дефиницијата дека фразема е неслободен зборовен состав кој се репродуцира во готова форма, зацврската, скаменета од долготрајната употреба, а нејзиното значење не одговара на денотациското значење на нејзините одделни компоненти, туку е преносно, метафорично и експресивно, бидејќи во нашиов случај ги разгледуваме таквите состави, уште на самиот почеток се заплеткуваме со насловот на нашава конференција – *збороџиџ збор оџџвора* – зборовен состав кој има преносно значење, но не е готова форма/ не е зацврската и неменлива, а во преводот на другите јазици баравме чисти фраземи, па така: пол. *od słowa do słowa*, чеш. *slovo dalo slovo*, англ. *one word leads to another one*, рус. *слово оџкрываеџиџ слово*. Отстапка е тука англискиот каде зацврската фразема е со *thing*. Ми се чини дека сите овие го доловија значењето на она што сакавме да го кажеме, но тука имавме работа со превод, што не би рекла дека е вклучен во корпусот што го правевме –

дали давањето еквивалент е превод? И на некој начин да, бидејќи преводен еквивалент е доловувањето на значењето, на содржината, на суштината, но од друга страна, тука недостасува контекстот како битен елемент во преведувањето. На ова би го надоврзала вечното горливо прашање на поговорките, дали тие треба да спаѓаат во еден фразеолошки речник. Во концепцијата што ние овде ја претставуваме: дадена фразема, дефиниција, пример од литературата / еквивалент на друг јазик, вид на еквивалентност, пример од литературата – тие, на некој начин тешко се вклопуваат, бидејќи најчесто функционираат како самостојни, независни реченици. Па затоа е и тешко да се пронајде пример во литературата. Од дваесетина поговорки во овој корпус, во полските еквиваленти се пронајдени примери за употреба само кај две-три, а не е пронајден соодветен метафорски израз, исто така, за две-три. Следува илустрација на таа состојба:

мак. **Кога ќе си го видам вратот.**

пол. **Jak rak świśnie, a ryba piśnie.** (во превод: **Koža rakoiŭ ќе свирне, а рибайџа ќе ѝисне*)

пример за полската поговорка: *Niestety, informacje przedstawione w takowym programie będzie można uznać zgodne z rzeczywistością, gdy rak świśnie, a ryba piśnie.* – но на македонската страна нема пример за употреба

мак. **Не по врат, а по шија.**

пол. **Masło maślane.** (во превод: **Пуџеров џуџер*)

пример за полската поговорка: *W Polsce jako przecinka zgodnie ze standardami powinno używać się... przecinka. Wiem, to trochę masło maślane.* (NKJP) – иако ова е еден од многу ретките примери кои можат да се најдат за оваа фразема/поговорка, а кои го покажуваат нејзиното значење во контекст. На македонски нема пример за употреба.

мак. **Од улав ум не барај!**

На полски не е пронајден еквивалент во форма на поговорка, туку е дадено описно објаснување: *nie powinno się oczekiwać mądrej rady od kogoś, kto nie jest zdrowy na umyśle.* (во превод: *не ѝ треба да се очекува ѝаменџен советџ од некој кој не е ѝри здрав разум.*)

мак. **Уста има, јазик нема.**

Исто како во претходниот случај, нема поговорка во полскиот јазик како еквивалент на оваа фразама, туку описна дефиниција: **jest małowny** (во превод: *малку зборува/ не е зборлив*).

Фали ме усто оти ќе те раскинам.

пример за македонската поговорка: *Се фали, се ѝрчи, се ѝучи... фали мене, фали тебе, како било, што било во Спиритије ѝредели, фали ме, усто, оти ќе те раскинам во фалосјеви.*

пол. **Każda liszka/ pliszka/ sroka/ sroczka swój ogonek/ ogon chwali; każdy kupiec swój towar chwali.** (во превод: **Секоја лисица, ѝресивојашка, сѝрчка својот оѝаш го фали; секој ѝрзовец својата сѝока ја фали*)

На македонски е пронајден пример во литературата, на полски не. Таканаречениот полски еквивалент не ја содржи компонентата на закана, што ја има во македонската фразама.

Третиот проблем кој исто така се надоврзува на претходната дилема за тоа дали давањето соодветен еквивалент е превод, беше класификацијата на фраземите. Имено, сме се определиле за: целосен еквивалент, делумен еквивалент, аналог, калка и соодветен израз не е пронајден. Се разбира, се работи за формалната структура на фраземата кај целосен и делумен еквивалент, односно поклопување на формалните компоненти на фраземата. Оваа класификација е дадена од искуствата со истражувања направени со пребарување на еквиваленти во преводи, најчесто на литературните дела. Според податоците во базата на корпусот, досега не е пронајдена ниедна калка, бидејќи не се применувал ваков начин на истражување. Не може да зборуваме за калка, кога не го истражуваме истиот текст во два јазика, како што е случајот во овој корпус. Целосен и делумен еквивалент не е прецизна класификација, бидејќи ја исклучува семантиката – делумен еквивалент, во семантички поглед, би можел да биде првиот пример за кој стана збор во овој труд – бидејќи одговара во некои контексти, а во други не, иако формално може да биде и целосен еквивалент, односно сите негови формални компоненти да се поклопуваат во двата јазика. На формален план би можел да биде и делумен еквивалент или аналог. Но дури и во овој случај, ако се земе само формалната страна се појавуваат дилеми од аспект на јазична еквиваленција. Следниот пример е илустрација за тоа:

мак. **Човек без мозок**

пол. **Bezmózgowiec**

Примерот на полски е следниот: *Takie grubasy jedzą kielbasy, w krzakach siedzą, nic nie wiedzą. Nawet bezmózgowiec siedzący na samorządowej*

funkcji potrafi zarobić dla gminy nic dla niej nie robiąc. Wystarczy mu sieć fotoradarów.

На македонската страна имаме именска синтагма поврзана со предлог, а на полската имаме како еквивалент една именка, деривирана од предлог и именка, чие преносно значење јасно укажува на човек кој не мисли, не го употребува мозокот, не е многу интелегентен. Дали оваа деривирана именка ќе се смета за зборовен состав? Дилемата е и дали е ова целосен или делумен еквивалент, иако во корпусот се определивме за делумен, со оглед на тоа што во полскиот еквивалент недостасува формално изразената компонента „човек“.

Што се однесува до „соодветен израз не е пронајден“, сметам дека оваа формулација не е среќно направена, бидејќи во преводот не постои нешто што не може да се преведе, што не може да се пронајде како соодветност. Во теоријата на преводот која се занимава со метафори има поделба на преводот на метафорите на буквален превод, што во случајов би одговарал на целосен еквивалент или на калка, репродукција, што би одговарал на аналог, евентуално и на делумен превод, и употреба на неметафорски израз. Сметам дека оваа формулација најмногу би одговарала на нашава ситуација. Како што веќе беше споменато, во полскиот дел се обидовме да најдеме пар за секоја македонска фраза, а онаму каде што не постоеше фраза во полскиот јазик, даваме токму неметафорски израз, односно описно значење на македонската фраза на полски јазик.

мак. **Му игра окото**

На полската страна е најдено описно толкување на значењето, дефинирано како предрасуда: *kiedy skacze/ drga (kornuś) powieka, stanie się coś złego.* (во превод: *Кога некому му скока/ ѝрејери клејкаѝа, ќе се случи нешто лошо.*)

Прашањето овде е дали ова навистина е фраза, со оглед на тоа што се работи за физичка, фактичка појава на дел од човековото тело, а преносното значење не е формално изразено, односно е имагинативно.

Ова се само дел од проблемите со кои се среќававме при работата на проектот, но тука загатнатите прашања се изложени само како насока во која треба да се размислува понатаму и на што треба да се осврне внимание во понатамошните проекти и истражувања на ова поле.

Користена литература:

- Велјановска, К. 2006. *Фразеолошкиӣе изрази во македонскиот̄ јазик со освр̄т на сомат̄ската̄ фразеологија*. Куманово: Македонска ризница.
- Велковска, С. 2008. *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје: авторско издание.
- Никодиновска, Р. 2009. *Дидактика и евалуација на ӣреведување̄ето од италијански јазик на македонски и обр̄аино*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Ваба, S.1985. „Struktura normy frazeologicznej” , *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej III*, 87-106.
- Mała encyklopedia przekładoznawstwa*. Red. Urszula Dąbska-Prokop. Częstochowa: Educator. 2000.

Lidija TANUSHEVSKA

PARALLEL PHRASEOLOGY CORPUSES
– POSSIBILITIES AND PERSPECTIVES

Summary

This article presents the problems, which appeared in making parallel phraseology corpus with Macedonian vs Polish phrases. It raises the problem of untranslatability once again, considering the semantics of the specific phrases for certain areas and the specific way of conceptualization of the world for each community, thus for each language as well. It points out the context as one of the most important elements in researching phraseology and equivalency as another problem of interest in the translation studies, which should apply to this kind of research as a type of translation.

Сергей АЛПАТОВ

МГУ имени М.В. Ломоносова

Москва, Россия

«ПОДАРИ УМЕР, ОСТАЛСЯ БРАТ ЕГО КУПИ»: СЕМАНТИКО-МОТИВАЦИОННЫЕ МОДЕЛИ ОДНОЙ ПОГОВОРКИ НА ЗАПАДЕ И ВОСТОКЕ ЕВРОПЫ

Тезисы: Фиксируемая с конца XVI века западноевропейскими словарями и сборниками пословиц, поговорка о смерти Кредита не только находит широкие соответствия в литературе и фольклоре Нового времени разных славянских народов, но и последовательно реализует аллегорическую, генеалогическую и пространственную семантико-мотивационные модели.

Ключевые слова: европейский паремиологический фонд, этнокультурная специфика

Малые жанры фольклора, в том числе пословицы и поговорки, характеризуются, с одной стороны, высокой степенью формальной стереотипии, позволяющей им эффективно хранить и транслировать фундаментальные смыслы традиционной культуры. С другой стороны, фольклорные паремии последовательно отражают этническую, историческую и лингвокультурную специфику той среды, в которой они бытуют и фиксируются представителями письменной культуры: писателями, собирателями народного творчества и его исследователями.

В настоящей статье рассматриваются варианты реализации одной поговорки – «Подари умер, остался брат его Купи» – в разных регионах Европы с целью выявления общих смысловых компонентов паремии, базовых семантико-мотивационных моделей ее структуры, а также факторов варьирования ключевых образов исследуемой поговорки в фольклорных и литературных традициях Европы Нового времени.

Поговорка о смерти Кредита фиксируется западноевропейскими словарями и сборниками пословиц с конца XVI века, например:

Giving is dead, his son still lives and his name is: Buy!

Подари умер, жив сын его Купи! (англ.)

La libéralité est une vertu morte, et la restitution est bien malade.

Щедрость мертва, возврат долгов очень болен (фр.).

Donner est mort et Prêter est bien malade.

Подаяние мертво, Взаимы болен (фр.).

Donat est mort et Restaurat dort.

Дающий умер, Возвращающий долги спит (фр.).

Geben ist todt und Borgen ist sehr krank.

Дающий умер, Берущий взаимы очень болен (нем.).

Der alte Schenk ist todt und Gebert hat ein Bein gebrochen.

Старый Подари умер, Возврат долгов сломал ногу (нем.).

(Coppens D'Eeckenbrugge 1973; Lauckanen 1965; Mieder 1984; Kuusi 1985: 60).

Очевидно, что типичную структуру приведенных поговорок формируют две взаимодействующие семантико-мотивационные модели:

аллегорическая: добродетель (*Щедрость*) мертва, грех (*Нажива*) торжествует,

генеалогическая: *Дар, Заем, Расплата*, а также *Жалость, Милосердие* – родственники,

Поскольку старейшая из европейских версий поговорки – «Giving is dead and restoring very sick» – опубликована итальянцем Джованни Флорио (Florio 1578), особое внимание было обращено на поиск итальянских вариантов паремии:

Donato è morto e Ristoro sta male

Дающий умер и Возвращающий долги болен

Regalo è morto e Donato sta male

Подари умер и Подаяние больно

Donato è morto e tristo sta male

Подаяние умерло и Сочувствие больно

Donato è morto, e la moglie sta male

Подари умер и его жена больна

Donato è morto e Cortesia sta male

Подари умер и Жалость больна

Donà xe morto e su fio sta mal

Подари умер и Возврат долгов болен.

(Liberatore 1830 : 799)

Наряду с указанными диалектными версиями итальянской поговорки обнаружился редкий вариант «Donato morì sull'Alpe (Si risponde a coloro, che si domandan qualche cosa in dono)» – «Подари умер в Альпах (в

ответ на просьбу дать что-либо даром)» (Pescetti 1603: 87), реализующий **пространственную** семантико-мотивационную модель: «даровая», «райская» жизнь доступна в сказочной стране за тридевять земель, за горами и морями.

Популярным визуальным воплощением темы умирающего Кредита в Италии, Франции и Германии XVI – XIX вв. стала серия гравюр с общим титулом «Credit est mort» и единым иконографическим сюжетом: Кредит, понимаемый одновременно и в экономическом (*заям*), и в нравственном (*взаимное доверие*) смысле избит, смертельно ранен или уже умерщвлен (Spamer 1934; Saulnier 1946). Популярность сюжета постоянно стимулировалась злободневными социально-экономическими коллизиями. Так, например, в первой половине XVIII века новым импульсом к тиражированию картинок на тему «смерти Кредита» стали финансовые эксперименты Джона Ло с бумажными деньгами во Франции 1716 – 1720 гг. (Rice 2007).

Обращаясь к корпусу славянских пословиц, мы обнаруживаем как богатство и своеобразие языковых вариантов, так и очевидную общность семантико-мотивационных моделей анализируемой поговорки не только внутри славянского, но и всего европейского паремиологического фонда:

Umřel dávno, čo dával darmo.

Давно умер тот, кто давал даром (чеш.).

Darmodej umřel, kupsobě nastal.

Подари умер, Купи остался (чеш.).

Umřel Darmodej, nastal Vydřigoš.

Подари умер, остался Скряга (чеш.).

(Čelakovsky 1852: 49).

Bóg umarł, kredyt diabli wzięli, tylko zapłać żyje.

Взаймы умер, Кредит черти взяли, Плати живет (пол.).

Umarł Darmodaj, Kredyt złamał szyję, Pożycz utonął, a Kup sobie żyje.

Подари умер, Кредит свернул шею, Взаймы утонул, Купи живет (пол.)

(Кравчук 2003: 190).

Несомненно также, что на формирование приведенных славянских поговорок непосредственно повлияла евангельская формула «Darmo jste vzali, darmo dejte» (чеш.) / «Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie!» (пол.) / «Туне приясте, туне дадите» (Мф. 10: 8), отразившаяся, например, в припеве *Darmo żeś dostał, darmo daj* («Даром получил, даром дай») польского рождественского песнопения «Serce pełne dobra miej» («Имей сердце полным добра») [Podgórsy, Podgórska 1996: 43].

Кроме того, в первой половине XVII века в Польше бытовала совизжальская сатира «Genealogia Nisidesa z Gratisem» (1635), в которой

препираются герои с «говорящими» латинскими именами Nisides (nil nisi dederis) – Nicdarmodaj – «Ничего даром не дающий», Gratis – «Darmo u ludzi chleb jada» – «Дармоед» и Hochabes (hoc habes) – Tomasz («to masz») – «То имеешь» (Мочалова 1982: 149-150; Badecki 1950: 254-255).

Подобно Западной Европе, в славянском мире устные и графические формы воплощения сюжета о «смерти Кредита» сосуществовали, например, в виде надписей в питейных заведениях:

Borg umarł, kredyt nie żyje, kto pieniędzy nie ma, niech nie pije.

Взаймы умер, кредит не живет, у кого нет денег, тот не пьет (пол.)
(Kraszewski, Swiatały 1973: 229).

Dzień dobry kolego. Każ dać Co Dobrego. Każ dać, ale Zapłać. Wo kredyt Umarł. Bórg nie Żyje.

День добрый! Надо дать что-нибудь. Дать или заплатить. Ибо кредит умер. Взаймы не живет (пол.)
(Reymont 1895: 58).

Наиболее известной славянской графической репликой на тему «Смерти кредита» является польский лубочный лист 1655 года «Lament różnego stanu ludzi nad umarłym kredytem» («Плач разных сословий над умершим Кредитом») (Grodziska, Walecki 2000).

Русские варианты поговорки фиксируются с середины XIX столетия.

Прежде всего, это два недатированных варианта в Словаре живого великорусского языка В.И. Даля:

Подаришь уехал в Париж, остался брат его, купишь.

Подари-то помер, остался брат его, купи.

(Даль 1981: 220)

В рукописном собрании пословиц и поговорок Нижегородской области священника Александра Бутурина (1852) поговорка звучит так: *Ныне “подари” умер, а остался брат его “купи”* (Мельц, Митрофанова, Шаповалова 1961: 143), а в рукописном сборнике третьей четверти XIX в. из Олонецкой губернии – *Подаришь уехал в Париж, остался Купишь, родной брат его* (Мельц, Митрофанова, Шаповалова 1961: 162).

В собрании поговорок А.В. Балова конца 1890-х гг. из Пошехонья исследуемая поговорка записана, во-первых, в диалогическом контексте, а, во-вторых, в паре с синонимичным выражением:

Мне подаришь? – Подаришь-то уехал в Париж, а остался один купишь.

Дай даром! – Под амбаром!

(Балов 1899: 281).

Характерны фиксации русских вариантов поговорки в литературных контекстах:

В рассказе Федора Крюкова «Мать» (1910) автор вкладывает паремию в уста донского казака, «старого воина севастопольских времен»: «Подаришь уехал в Париж, — сказал он холодно. — За вещь деньги плочены, а тебе подари — здорово живешь!» (Крюков 1990: 241).

Ту же эффектную рифму использовал в стихотворении «Двадцать, тридцать верст пространство не малое» Велимир Хлебников:

«А имя городу тому, столице той Париж.

Вошло в пословицы: «даришь, уехал в Париж!» (Хлебников 1933: 99).

Следует обратить внимание, что ближайшие реализации анализируемой **пространственной** семантико-мотивационной модели (райская жизнь – за границей) обретаются в московском и петербургском ярмарочном раешнике середины XIX века:

«Город Париж, приедешь – угоришь. Кто не был в Париже, так купите лыжи: завтра будете в Париже» (Некрылова, Савушкина 1991: 288).

«Город Палерма стоит; барская фамилия по улицам чинно гуляет и нищих тальянских русскими деньгами щедро наделяет. А вот, извольте посмотреть, андерманир штук – другой вид: Успенский собор в Москве стоит; своих нищих в шею быют, ничего не дают» (Некрылова, Савушкина 1991: 320).

Если ограничить корпус привлекаемых для анализа текстов только вариантами вынесенной в заглавие поговорки, то логично сделать вывод о первичности выявленных западноевропейских версий паремии, реализованных, начиная с XVI века, в устных, письменных и графических воплощениях, а в дальнейшем унаследованных славянскими фольклорными и городскими демократическими традициями Восточной Европы.

Вместе с тем, существует ряд поговорок, известных как восточным славянам, так и их этническим соседям-тюркам, реализующим тождественные или сходные семантико-мотивационные модели в самостоятельной образной и языковой оболочке.

Прежде всего, это выражения с **пространственной** семантико-мотивационной моделью: «Дай уехал в Китай!», «Дай уехал в Китай, беги догоняй!», «Дай уехал в Китай и сказал: никому ничего не давай!» (Мокиенко, Никитина, Николаева 2010: 234), содержащие типичные семантические компоненты: настойчивая просьба о подарке или бесплатном угощении и уничижительная отсылка просящего за пространственные и социальные границы коммуникативного акта.

Во-вторых, это паремии, реализующие базовую **генеалогическую** модель поговорки о родственниках Дара / Кредита в инверсированной персонификации Ложного посула / Обмана:

Сулиха недахе родная сестра (Даль 1984: 359).

Сулиха проманихе родная сестра (Мокиенко, Никитина, Николаева 2010: 887).

Наконец, это чувашская версия поговорки: Ахалён амăшĕ вилнĕ (чуваш.) «У дармового мать умерла» (Андреева 2014), фиксация которой ставит перед исследователем вопрос либо о путях заимствования и механизмах формально-языкового и образно-смыслового преобразования европейской паремии в инокультурной среде, либо о существовании гораздо более широкого круга традиций – исконных носителей данной поговорки и тем самым о глубине и универсальности ее семантико-мотивационных структур.

Использованная литература

на кириллице:

- Андреева, Е. 2014. Установление национальной специфики концепта «дар» через анализ его паремиологической репрезентации (на материале английского, русского и чувашского языков), *Филологические науки. Вопросы теории и практики* 40. 25–30.
- Балов, А. 1899. Материалы по народному языку, собранные в Пошехонском уезде Ярославской губернии, *Живая старина* 2. 277–283.
- Даль, В. 1981–1984. *Толковый словарь живого великорусского языка*. I–IV. Москва.
- Кравчук, А. 2003. Семантика антропонімів у польській фразеології, *Проблеми слов'язнавств* 53. 185–191.
- Крюков, Ф. 1990. *Рассказы. Публицистика*. Москва.
- Мельц, М., Митрофанова, В., Шаповалова, Г. 1961. *Пословицы, поговорки, загадки в рукописных сборниках XVIII–XX веков*. Москва.
- Мокиенко, В., Никитина, Т. Николаева, Е. 2010. *Большой словарь русских пословиц*. Москва.
- Мочалова, В. 1982. «Низовое барокко» в Польше: драматургия и поэзия, *Барокко в славянских культурах*. Москва, 102–169.
- Некрылова, А., Савушкина, Н. 1991. *Народный іѳеатір*. Москва.
- Хлебников, В. 1928–1933 *Собрание произведений в 5-ти тт. Под общей ред. Ю. Тынянова и Н. Степанова*. V. Ленинград.

на латинице:

- Badecki, K. 1950. *Polska satyra mieszczańska. Nowiny sowiżrzalskie*. Kraków.
- Coppens D'Eeckenbrugge, M. 1973. Credit est mort, les mauvays payeurs tont tue, *Proverbium* 21.796–798.
- Čelakovsky, F. 1852. *Mudroslovi narodu slovanského ve příslovich*. Praha.
- Florio, G. 1578. *First Fruits, which yield Familiar Speech, Merry Proverbs, Witty Sentences, and Golden Sayings*. London.
- Grodziska, K., Walecki, W. 2000. *Lament różnego stanu ludzi nad umarłym kredytem*. Kraków.

- Kuusi, M. 1985. Proverbia Septentrionalia. 900 Balto-Finnic Proverb Types with Russian, Baltic, German and Scandinavian Parallels, *Folklore Fellows Communications* 236.
- Lauckanen, K. 1965. Giving is dead, *Proverbium* 1. 16.
- Mieder, W. 1984. Kredit ist tot, *Proverbium* 1. 187–189.
- Liberatore, R. 1830. *Vocabolario universale italiano* II. Napoli.
- Pescetti, O. 1603. *Proverbi Italiani Raccolti, e ridotti sotto à certi capi, e luoghi comuni per ordine d'alfabeto*. Verona.
- Rice, M. 2007. *A Fool and His Money: Culture and Financial Choice during the John Law Affair of 1720*. PhD thesis. UCLA.
- Podgórcy A., Podgórska B. 1996. *Ogród wierszyków do pamiętników. Mała antologia poezji sztambuchowej*. Wrocław.
- Kraszewski, T., Swiły, T. 1973. *Poznańskie wspominki z lat 1918–1939*. Poznań.
- Reymont, W. 1895. *Pielgrzymka do Jasnej Góry*. Warszawa.
- Saulnier, R. 1946. Crédit est mort, thème international d'imagerie populaire, *Le Folklore vivant* 1. 33–54.
- Spamer, A. 1934. “Kredit ist tot”. Zur Geschichte eines volkstümlichen Scherzbildes, *Volkskundliche Gaben. John Meier zum 70. Geburtstag dargebracht*. Hrsg. von Erich Seeman und Harry Schewe. Berlin und Leipzig, 223–243.

Sergey ALPATOV

“GIVING IS DEAD, HIS SON STILL LIVES AND HIS NAME IS: BUY!”:
SEMANTIC MODELS OF THE PROVERB ON THE WEST AND EAST
OF EUROPE

Summary

Recorded by Western European dictionaries since the 16th century proverbs about the *Death of Credit* are also well known in Slavic literature and folklore of modern times. Western and Eastern traditions implement common semantic models: genealogical, allegorical and geographical one.

Ирен АЛЧЕВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

ФРАЗЕМЫ С ЗООКОМПОНЕНТОМ В РУССКОМ И МАКЕДОНСКОМ ЯЗЫКАХ

Абстракт: Предметом данной статьи являются фразеологизмы с зоокомпонентом в русском и македонском языках. Эти фразеологизмы возможно относились к одному и тому же общеславянскому источнику. В статье даны три классификации: первая по степени смыслового сращения: сращение, единство и сочетание; вторая лексико-грамматическая классификация: субстантивная, глагольная, адъективная, адвербиальная и междометная; и последняя по степени совпадения зоокомпонента во фраземе, т.е. абсолютный зооэквивалент в двух языках, появление другого зоокомпонента, не существует зоокомпонент и нет эквивалента во македонском языке .

Ключевые слова: фразеологизмы с зоокомпонентами, фразеологические обороты; фразеологические сращения, фразеологические единства, фразеологические сочетания; субстантивные, глагольные, адъективные, адвербиальные фразеологизмы.

Студенты –филологи при изучении русского языка и чтении русской литературы, публицистики испытывают особую сложность, встречаясь с богатой, своеобразной, эмоционально-окрашенной русской фразеологией. Термин „фразеология“ употребляется для названия раздела лингвистики, изучающего все фразеологические обороты безотносительно к характеру их грамматического строя и значения. В статье употребляется термин фразеологические обороты для общего названия объектов фразеологии по (В.Н.Телия, 1966-9).

История фразеологии как лингвистической науки в русском языкознании уходит корнями к периоду Ломоносова. Ломоносов еще в 18 веке первый почувствовал близость „фразесов“, „идиоматизмов“ и „речений“ к слову. Ломоносов собрал богатый материал русских пословиц, а часть их использовал в „Русской грамматике“, считая, что „фразесы и идиоматизмы“ должны помещаться в словарях.

Импульсом для бурного развития фразеологии послужили работы академика (В.В.Виноградова, 1946-53 гг.) в которых заложены основные понятия русской фразеологии как лингвистической науки. Огромное богатство и многообразие русской фразеологии исследуется с точки зрения семантической, структурно -грамматической, экспрессивно- стилистического свойства. Существуют различные классификации фразеологических оборотов по степени семантической слитности компонентов, В.В.Виноградов выделяет три типа фразеологизмов – фразеологические сращения, фразеологические единства, фразеологические сочетания.

В статье используется классификация В.В.Виноградова. Данная классификация фразеологизмов предложенная В.В.Виноградовым с дополнением и уточнением была принята многими исследователями фразеологии русского языка, а в 1964 г. Н.М.Шанский выделил и четвертый тип фразеологических оборотов „фразеологических выражений“. В последнее время очень возрос интерес к компаративному изучению фразеологических оборотов в славянской филологии. В 80-ых годах особенно возрос интерес к компаративному изучению славянских языков. В Македонии появляются не только статьи, монографии, но и магистерские труды, докторские диссертации, созданные на материале компаративной фразеологии. Результатом огромного труда является выход в свет словаря С.Велковской, 2008, „Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник“, Скопје и трехтомник под редакцији Т. Ширилова, 2003-2009, „Фразеолошки речник на македонскиот јазик“. Предметом нашего внимания в статье является один из больших пластов фразеологических оборотов с зоокомпонентом в русском и македонском языках. Фразеологические обороты с зоокомпонентом связаны с животной символикой, содержащей различную смысловую нагрузку. Большеглазая, молчаливая сова – символ мудрости, козел-символ жертвенности, лев-символ власти, храбрости и т.д. Фразеологизмам с зоокомпонентами характерна экспрессивность – метафоричность и эмоциональность. Выразительность определяется степенью проявления признака: Куда Макар телят не гонял – далеко, в самые отдаленные места. Эмоциональность – способность фразеологического оборота не только назвать предмет, но и выразить определенные чувства говорящего, пр. Едят тебя мухи – выражение досады или восхищения.

В статье даны примеры и классификация по степени смыслового слияния частей фразеологических оборотов. Фразеологические сращения „идиомы“ отличаются абсолютной семантической слитностью частей, целосное значение которых не выводится из значений отдельных слов фразеологических оборотов.

На пример: фразеологические сращения

собаку съезть – приобрести большой опыт, знание (рус.)	мајстор на својот занает – има големо искуство во работата (мак.)
заморить червячка – перекусить немного (рус.)	да поткаснеш нешто (мак.)
куда ворон костей не заносит – очень далеко, в самые отдаленные места (рус.)	нешто што се наоѓа многу далеку/ далеку од дофат на очите (мак.)

В македонском языке нет эквивалентов к фразеологическим сращениям и их необходимо объяснить описательным путем, охарактеризовать.

Фразеологические единства – это фразеологические обороты, целосное значение которых „переносное, метафорическое“ и в той или иной степени мотивировано отдельными значениями составляющих их слов.

На пример: фразеологические единства

убить бобра – обмануться в расчетах, выбрать плохое (рус.)	да се излажеш во пресметките, и да го одбереш полошото (мак.)
стреляный (старый) воробей – опытный человек (рус.)	помина сито и решето/од стара коза јаре/од стара мајка дете - доживеа и преживеа се и сешто.
заблудшая овца – человек, сбившийся с правильного пути (рус.)	заблудена овца - тој што е во голема заблуда, измамен(мак.)
козел отпущения – человек на которого сваливают вину (рус.)	жртвен јарец (книж.) – невина жртва; (мак.)
брать быка за рога – взяться за главное (рус.)	го фати бикот за рогови-1.се фати во костец со некаква тешкотија 2.постапи решително, енергично (мак.)
ловить рыбу в мутной воде –извлекать выгоду (рус.)	лови во матна вода – тој што сака да искористи некоја несредена, конфузна ситуација за своја цел, материјална добивка (мак.)
как с гуся вода – быстро, легко проходит что-то (рус.)	пет пари не дава- не му е гајле, воопшто не се грижи, од ништо не се плаши (мак.)
писать как курица лапой – неразборчиво (рус.)	пишува како со нозе/криво-лево - не како што треба, неразбирливо (мак.)
как от козла молока – мало, никакой пользы (рус.)	од болва (мува) лој вади од ништо сака да извади, да добие нешто (мак.)

как кур во щи – жестоко, неожиданно попасть в беду (рус.)	во здрава нога трн/се најде во небрано лозје - создава непријатна, непотребна ситуација (мак.)
как баран на новые ворота - не понимая , не соображая ничего; растерянно, глуповато (уоставиться, смотреть и т.п.) (рус.)	гледа како теле на шарена врата -некој кој се однесува глупаво/неодлучно/ зачудено во одредена ситуација(мак.)
как на корове седло – нисколько, совершенно не идет (рус.)	како на свиња свонец- на посочениот не му прилега тоа што треба да го носи (мак.)
как угорелая кошка – бессмысленно метаться (рус.)	се бунта наваму- натаму како чукнат (мак.)

Фразеологические сочетания – это фразеологические обороты в состав которых входят слова с свободным и фразеологическим связанным значением, причем целосное значение вытекает из значения отдельных слов.

На пример: фразеологические сочетания

львиная доля – большая часть чего-то (рус.)	лавовски дел - поголем дел од нешто (мак.)
медвежья услуга - сделать кому-то сомнительную услугу (рус.)	мечешка услуга - да направиш некому сомнителна услуга
вольная птица – свободный человек (рус.)	живее како птица на гранка 1.живее безгрижно, 2.живее непостојано, од едно место на друго (мак.)
дойная корова – источник благосостояния (рус.)	крава молзница – лице од кое може постојано да се извлекува корист (кокошка што несе златни јајца) (мак.)
подложить свинью – подстроить гадость (рус.)	напакости некому со нешто(мак.)

В статье даны примеры лексико-грамматической классификации. Фразеологические обороты русского языка могут быть эквивалентны слову и соотнесены с различными частями речи. Выделение в этот разряд зависит от того, какой компонент фразеологизма является грамматически главным в обороте, а также от его синтаксической функции в предложении. Субстантивные фразеологизмы обладают грамматическими категориями рода, числа и падежа. Категория рода выступает как средство выражения предметности.

На пример: субстантивные фразеологизмы

белая ворона - человек, резко выделяющийся чем-либо среди окружающих его людей, не похожий на них (рус.)	бела врана/црна овца во бело стадо -човек што не се вклопува во средината, што се издвојува во негативна смисла од другите (мак.)
морской волк - опытный человек, моряк	морски волк -искусен морнар (мак.)
стреляный (старый) воробей -очень опытный человек, бывалый человек (рус.)	помина сито и решето/од стара коза јаре/од стара мајка дете - доживеа и преживеа се и сешто (мак.)
важная птица - человек, занимающий высокое положение (рус.)	голема сверка (ирон.) - важен човек (мак.)

Глагольные фразеологизмы имеют грамматические категории: вида, лица, числа, а в прошедшем времени категория рода.

На пример: глагольные фразеологизмы

ловить рыбу в мутной воде - извлекать выгоду, пользу (употребляется только в несовершенном виде) (рус.)	лови во матна вода - тој што сака да искористи некоја несредена, конфузна ситуација за своја цел, материјална добивка (мак.)
пустить/пускать козла в огород - допустить туда, где можно извлечь пользу (рус.)	пушти волците да ги пасат овците - даде нешто на чување кај некого кој е опасен за таа работа (мак.)
покупать (купить)кота в мешке - приобретать, не видя, что покупают (рус.)	мачка во вреќа - нешто невидено, непознато, на кое не му се знае квалитетот (мак.)

Адъективные фразеологизмы большинство из них употребляются только в мужском и женском роде: пр.,не ахти какой, не ахти какая“, а реже имеют формы трех родов: пр.,сам по себе, сама по себе, само по себе“. Есть фразеологизмы, которые меняются по числам: пр.,тяжел на подъем, тяжелы на подъем“. А другие имеют только единственное число: пр.,гол как сокол“.

На пример: адъективные фразеологизмы

гол как сокол - очень бедный (рус.)	гол како сокол/гол како пиштол/ црковен глушец - многу сиромав (мак.)
мухи не обидит - тихий, спокойный (рус.)	на мравка не гази - тивок, спокоен човек (мак.)

У адвербиальных, междометных, модальных фразеологизмов отсутствуют морфологические парадигмы и они выступают в функции служебных слов. Однако адвербиальные и междометные фразеологизмы обладают определенными синтаксическими свойствами, выступая в качестве членов предложения и сочетаются с определенными типами слов. Адвербиальные часто обозначают обстоятельство образа действия, меры, места.

На пример: адвербиальные фразеологизмы

как с гуся вода - безразлично; не производит никакого впечатления, никак не действует на кого-либо (рус.)	пет пари не дава Не му е гајле, воопшто не се грижи, од ништо не се плаши (мак.)
писать как курица лапой - неразборчиво (рус.)	пишува како со нозе/криво-лево не како што треба, неразбирливо (мак.)
как от козла молока - мало (рус.)	од болва (мува) лој вади од ништо сака да извади, да добие нешто (мак.)
как кур в щи - попасть в неожиданную беду, неприятность (рус.)	во здрава нога трн создава непријатна, непотребна ситуација (мак.)
как баран (будто, словно, точно) на новые ворота - не понимая, не соображая ничего; растерянно, глуповато (уставиться, смотреть и т.п.) (рус.)	гледа како теле на шарена врата - некој кој се однесува глупаво/ неодлучно/зачудено во одредена ситуација (мак.)
как на корове седло - ничуть, нисколько не идет (рус.)	како на свиња свонец - на посочениот не му прилега тоа што треба да го носи (мак.)
как угорелая кошка - бессмысленно (бегать, метаться) (рус.)	се бувта наваму- натаму како чукнат (мак.)

Междометные фразеологизмы весьма многообразны, поэтому единой формулы объяснения для них нет: часто выражают состояние говорящего: отчаяния, бессилия, тяжелого положения.

На пример: междометные фразеологизмы

хоть волком вой - выражение отчаяния, бессилия, невозможности что-либо предпринять, чтобы выйти из тяжелого положения (рус.)	безизлезна ситуација (мак.)
--	-----------------------------

В статье выделены четыре группы фразеологизмов с зоокомпонентами:

1. совпадение зоокомпонентов в двух языках;
2. появление другого зоокомпонента;
3. не существует зоокомпонент;
4. нет эквивалента в македонском языке

русские фраземы с зоокомпонентами	совпадение зоокомпонентов в двух языках	появление другого зоокомпонента	не существует зоокомпонент	нет эквивалента в македонском языке
Белая ворона -человек, резко выделяющийся чем-либо среди окружающих его людей, не похожий на них	Бела врана/ Црна овца во бело стадо - човек што не се вклопува во средината, што се издвојува во негативна смисла од другите.	-	-	-
Белые мухи – снег	Бели муви - снег	-	-	-
Брать быка за рога – начинать действовать энергично и сразу с самого главного	Го фати бикот за рогови – 1.се фати во костец со некаква тешкотија 2.постапи решително, енергично	-	-	-

Волк в овечьей шкуре - человек, прикрывающий свои дурные намерения, действия маской добродетеля: лицемер	Волк во јагнешка кожа - злобник, лицемер што се крие под маската на доброто однесување	-	-	-
Дойная корова – источник которым можно пользоваться для благосостояния	Крава молзница – извор на приход и благосостојба	-	-	-
Как от козла молока – мало	-	Од болва (мува) лој вади – од ништо сака да извади, да добие нешто	-	-
Как сонная муха - флегматичный, медленный человек	-	Како заспана кокошка -бавен, флегматичен човек	-	-
Менять кукушку на ястреба – из плохого выбрать худшее, ошибаться в расчетах	-	Да падне од коњ на магаре – од лошо да избереш полошо	-	-
Важная птица - человек, занимающий высокое положение	-	Голема сверка (ирон.) -важен човек	-	-
Носиться как курица с яйцом – уделять излишнее внимание тому кто не заслуживает	-	Се носи како мачка со мачиња – премногу се грижи за некого кој тоа не го заслужува	-	-

Денег куры не клюют - очень много в избытке	-	-	Му се претура/ лежи на пари/си игра со пари - има многу	-
Вешать собак на шею - клеветать на кого-либо необоснованно	-	-	Грев ти на душа -ако го сториш тоа, гревот ќе падне на тебе	-
Здоров как бык - здоровый человек	-	-	Здрав како дрен/карпа - многу здрав	-
На козе не подъедешь – невозможно найти подход, не знаешь как подступиться	-	-	Ни се тера, ни се води – не можеш никако да се разбереш со него	-
Делить шкуру неубитого медведя - распределить прибыль от еще не осуществленного замысла	-	-	Рибата во море, тавата на огнот - да делиш од нешто што сè уште го немаш	-
Птица высокого полета – влиятельный человек	-	-	-	Големец, важен голем човек
Собаку съестъ (съел) - опытный человек	-	-	-	Мајстор на својот занает - има големо искуство во работата
Знать где раки зимуют -знать как поступить наилучшим образом, хитрый, практичный	-	-	-	Итар, практичен и верзиран човек

Курам на смех - глупо, бессмысленно	-	-	-	Нешто за што и кокошките се смеат
Комар носа не подточит -не к чему придраться	-	-	-	Се е беспрекорно направено, нема за што да им се замери

Компаративный анализ фразеологических оборотов с зоокомпонентами представляет особый интерес потому, что данные фразеологизмы, возможно относились к одному и тому же общеславянскому источнику. В основе этих фразеологизмов лежат наблюдения человека над окружающей действительностью. Именно наблюдения за жизнью животного мира положено в образную основу фразеологических оборотов, используемых для внутренней характеристики человека: волк – символ свирепости, коварства, жадности; змея – олицетворение хитрости, коварства, зла, греха; козел – символ искупления чужих грехов, но и похоти, хитрости; овца – символ смирения, кротости; свинья – символ похоти, упрямства, эгоизма; собака – символ преданности, защиты; ягненок – символ чистоты, жертвенности. Данная характеристика в основном совпадает в русском и македонском языках.

Соотнесенность фразеологических оборотов с зоокомпонентами по степени смыслового слияния показала, что фразеологические сращения, отражая национальную специфику, с большим трудом переводятся на иностранный язык, в данном случае на македонский, легче переводятся фразеологические единства, имея эквиваленты и по структуре и по лексическому наполнению: **как рыба в воде (рус.)/како риба во вода (мак.)** **жить как кошка с собакой (рус.)/живее како куче со маче (мак.)**

Фразеологические сочетания в основном легко переводятся и совпадают по семантике и лексико-грамматическому наполнению:

львиная доля (рус.)/лавовски дел (мак.)

медвежья услуга (рус.)/мечешка услуга (мак.)

Деление фразеологизмов по семантической связанности слов необходимо для того, чтобы правильно употреблять их в речи. Особенно это касается фразеологических сращений, значение которых не вытекает из значения их компонентов.

Классификация фразеологических оборотов с точки зрения лексико-грамматических разрядов: ... „Дает возможность более объективно

подойти, во-первых, к определению лексического значения каждого конкретного фразеологизма в отдельности, во-вторых, приблизиться к пониманию качественной природы самого лексического значения фразеологизма“ (А.И.Молотков, 1967-13).

Данная классификация поможет глубже понять качественную природу фразеологизма и убережет от тенденции дословно переводить составные части фразеологизмов, что приводит к неточности в переводе.

Третья классификация показала соотношенность фразеологических оборотов с зоокомпонентами. На примере более 90 фразеологизмов четко прослеживается идентичность в определении внутренней характеристики человека 34 фразеологических оборотов с совпадением зоокомпонентов во двух языках имеют абсолютные эквиваленты по структуре и лексическому наполнению, 24 фразеологических оборотов с присутствием другого зоокомпонента являются семантическими эквивалентами и передаваемые разными образными средствами языка характерными с одной стороны, для русского, а с другой стороны для македонского:

вот где собака зарыта (вот в чем суть дела)(рус.)/ете во кој грм лежи зајакот (мак.)

как на корове седло (ничуть, нисколько не идет)(рус.)/како на свиња свонец (мак.)

Фразеологические обороты, когда в македонском языке отсутствует зоокомпонент, их 20 но сохраняется семантическая эквивалентность с другим лексико-грамматическим наполнением:

ворон в павлиньих перьях (человек, который пытается казаться более значимым, чем есть)(рус.)/покондурен опинок (мак.)

вертеться как белка в колесе (быть постоянно в заботах)(рус.)/се мачи како црн ѓавол (мак.)

Фразеологические обороты, которым в македонском языке нет соответственных эквивалентов, их 11 смысл на македонском языке необходимо передать описательными выражениями:

птица высокого полета (влиятельный человек)(рус.)/голедец, важен голем човек (мак.)

подкладывать свинью (подстроить втихомолку кому-либо гадость)(рус.)/напакости некому со нешто (мак.).

Интересно отметить несколько фразеологических оборотов, в которых наиболее ярко отражается не только национальная специфика народа – носителя того или иного в данном случае русского и македонского языков, но и его трудовая деятельность, географические и природные условия, менталитет, принадлежность русского и македонского народов к одной религии:

биться как рыба об лед (тщетно прилагать все усилия, чтобы выйти из трудного положения)(рус.)/ прета (се прпелка) како риба на суво (мак.)

здоров как бык (здоровый человек)(рус.)/ здрав како дрен/карпа (мак.)

Данные фразеологизмы в македонском языке отражают южное географическое местоположение Македонии, где озера, реки не замерзают, поэтому возникло такое выражение указывая на род деятельности – виноградарство, рыболовство:

когда рак на горе свиснет и рыба запоет (никогда этому не быть)(рус.) / кога ќе засвири риба летница (род форели в Охридском озере) / кога врбата ќе роди грозје (мак.).

Вот почему „адекватное определение сущности фразеологизмов как продукта речевой деятельности не может быть найдено без данных целого ряда смежных наук, в первую очередь – психологии, истории культуры, фольклора, поэзии и т.д.“(В.Н.Телия,1966-34).

Библиография:

- Велковска С.,2008,„*Македонска фразеолоџија со мал фразеолошки речник*“,Скопје;
 Дубровин М.И. и Влахов С., 1979, „*Русские фразеологизмы в картинках*“,„Русский язык“,Москва;
 Марков Б. И Ермакова Л., 1981, „*Крайнок фразеолошки руско-македонски речник*“, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје;
 Молотков А.И., 1967, „*Фразеологический словарь русского языка*“,Москва;
 Ожегов С.И. и Шведова Н.Ю, 1993, „*Толковый словарь русского языка*“, „АЗЪ“, Москва;
 Телия В.Н., 1966, „*Что такое фразеолоџия*“, Москва;
 Ширилов Т. (група на автори),2003-2009, „*Фразеолошки речник на македонскиот јазик*“, Огледало, Скопје

Iren ALCHEVSKA

PHRASEMES WITH ZOOCOMPONENTS
IN RUSSIAN AND MACEDONIAN

Resume

Subject of analysis of this work is phrasemes with zoonyms in the Russian and Macedonian languages. Such phrasemes are of special interest to us in most probability because they refer to the oldest Slavic lexical layer. This work covers three classifications: the first one regards the degree of semantic connections, i.e. collocating, unity, and coupling; the second one regards the lexical-grammatical aspect, i.e. substantive, verbal, adjectival, adverbial, and exclamatory; and the third one regards the degree of the relationship of the zoocomponent in the phraseme, i.e. an absolute zoocomponent, appearance of another zoocomponent, no presence of a zoocomponent, and no such equivalent in the Macedonian language.

Емилија БОЈКОВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Скопје, Македонија

ПРЕДИЗВИЦИ ПРИ ПРЕВЕДУВАЊЕТО ФРАЗЕОЛОГИЗМИ

Апстракт: По определбата на поимите фразеологизам и еквивалент, се истражуваат постапките и предизвиците при преведувањето на овие јазични единици. Начелно се констатираат три постапки: а) фразеологизмот се преведува со фразеолошки еквивалент од различен вид, б) фразеологизмот се предава со нефразеолошки израз во јазикот цел и в) се применува постапка обратна од претходната. Предизвиците се состојат во 1) дословно преведување на фразеологизмот поради 1.1. невоочување или 1.2. неоснована претпоставка дека постои еквивалентен фразеологизам во јазикот цел, 2) отсуство (или непознавање) на соодветен фразеологизам во јазикот цел, 3) постоење на денотативно соодветни фразеологизми со различна конотација, 4) појава на иста компонента во фразеологизми со различно значење, 5) појава на компонента од фразеологизмот како самостоен елемент во основното значење во истиот контекст и б) лажни двојки.

Клучни зборови: преведување, фразеологизам, еквивалент.

1. Што се истражува?
2. Што е фразеологизам?
3. Како се преведува фразеологизам?
4. Во што се состојат предизвиците?
 - 4.1. Дословно преведување фразеологизам
 - 4.1.1. Невоочување фразеологизам
 - 4.1.2. Илузија за постоење еквивалентен фразеологизам во јазикот цел
 - 4.2. Отсуство на фразеологизам во јазикот цел
 - 4.3. Различна конотација при иста/блиска денотација
 - 4.4. Појава на иста компонента во фразеологизми со различно значење
 - 4.5. Самостојна појава на компонента од фразеологизмот во истиот контекст

- 4.6. Лажни двојки
- 5. Заклучок
- 6. Библиографија
 - 6.1. Користена литература
 - 6.2. Извори
 - 6.3. Речници

1. Што се истражува?

Предмет на ова претежно емпириски конципирано истражување се „замките“ при преведувањето фразеологизми. Тоа се ситуации во кои преведувачот може (лесно) да „заскита“ и да се оддалечи од „вистинскиот“ пат. Целта на трудот е да се укаже на овие предизвици, кои се разгледуваат врз основа на неколку примери. Корпусот се состои од оригинали и објавени преводи, од оригинали и вежбовни или испитни преводи или преводи во работни верзии на научни трудови изготвени од студентите на Филолошкиот факултет „Блаже Конески во Скопје, од двојазични и еднојазични толковни реченици и од фразеолошки реченици. Преведувачките решенија предложени од авторката на трудот, се замислени како поттик за дискусија.

2. Што е фразеологизам?

При определбата на теоретската рамка на истражувањето, не се прави споредба на дефинициите на фразеологизмите, ниту обид за избор на најсоодветната дефиниција или за формулирање сопствена дефиниција, туку се наведуваат основните белези на фразеологизмите.

Заеднички именител на голем број дефиниции на фразеологизмот како врска меѓу два или повеќе збора се следниве критериуми: 1) зборовите образуваат јазична единица што не може целосно да се објасни со синтаксичките и со семантичките правила на врската и 2) говорителите во јазичната заедница ја употребуваат зборовната врска слично како лексема. Двата критериума се наоѓаат во едностран причинско-последичен однос: ако е исполнет првиот критериум, тогаш е исполнет и вториот, но не и обратно (Бургер/Бухофер/Сијам 1982: 1).

Фразеологизмот, по правило, се одликува со затврденост/стабилност, лексикализација (тој е „готова“ лексичка единица), можност/способност за репродуцирање, идиоматски карактер, сликовитост, експресивност, метафоричен (или метонимичен) карактер, семантичка трансформираност (десемантизација), конотации, непреводливост итн. (Флајшер 1997; Бургер/Бухофер/Сијам 1982: 62).

3. Како се преведува фразеологизам?

Од особено значење за овој труд е последниот белег. Меѓутоа, неспорно е дека фразеологизмите можат да се преведат. Прашање е како може или мора да се стори тоа, т. е. дали може да се најде еквивалентен фразеологизам и од каков вид или, пак, мора да се употреби нефразеолошки израз во јазикот цел (ако во последниов случај се говори за непреводливост, тогаш тоа значи: неможност да се употреби еквивалентен фразеологизам).

При преведувањето фразеологизми, особено треба да се води грижа за следниве аспекти: денотативното значење, идиоматското значење, сликовитоста, конотациите, стилското ниво, стабилноста и лексикализацијата. Во одредени случаи, преведувачот може (или треба) внимателно и одмерено да посегне по иновации (на пример, нови фразеологизми) што ќе го збогатат јазикот цел, што впрочем не важи само за фразеологизмите, туку е општ белег на преведувањето, кој особено може да дојде до израз при преведувањето на овие лексички единици. При тоа, мора да се води сметка за посебностите на јазикот цел (постоечките фразеологизми, синтаксичките врски, конотациите и колокациите на фразеолошките компоненти итн.).

При преведувањето фразеологизми, начелно се можни следниве случаи: а) преведување фразеологизам со фразеологизам, б) преведување фразеологизам со нефразеолошки израз и в) преведување нефразеолошки израз со фразеологизам. Во долуприкажаните еквиваленти не се навлегува во прашањето дали семантичкото поле на фразеологизмите и на нивните преводни решенија се совпаѓа целосно или делумно, т. е. дали има и значења во кои јазичните единици дивергираат.

Кај случајот под а), можни се следниве видови еквиваленти, означени со а1), а2) и а3) – (сп. Колер 1994: 6).

а) Во појдовниот јазик и во јазикот цел е употребен фразеологизам					
Идентитет (апсолутни еквиваленти)		Делумни еквиваленти			
а1) Семантичко совпаѓање на конституентите и на синтаксичката структура		а2) Делумно структурно-семантичко совпаѓање		а3) Функционално-семантичко совпаѓање	
герм. <i>einen Korb bekommen</i> ¹	Предлог: (Е. Б.) → мак. <i>гобие корџа</i> (Велковска 2008: 206)	герм. <i>der Apfel fällt nicht weit vom Stamm</i> букв. ’јаболкото не паѓа далеку од стеблото’ ⁴	→ мак., предлог: (Е. Б.) <i>круша(џа) џог круша (си) џаѓа</i> (Велковска 2008: 211; Ширилов 2008: 97)	герм. <i>Butter auf dem Kopf haben</i> ² букв. ’има путер на главата’ ⁴	→ мак., предлог: (Е. Б.) <i>(си ја) има мува(џа) на каџаџа</i> ³ Велковска (2008: 236; Ширилов 2008: 203)

герм. <i>jemandem einen Bärendienst erweisen</i>	→ мак., предлог: (Е. Б.) <i>некому му ѓрави мечкина услуга</i> Велковска (2008: 321; Ширилов (2009: 225)	герм. <i>eine Schwalbe macht noch keinen Sommer</i> букв. ’една ластовица не прави лето‘	→ мак., предлог: (Е. Б.) <i>една ластџовица не ѓрави ѓролеѓ</i> (Е. Б.) Велковска (2008: 216)	герм. <i>mit allen Wassern gewaschen sein</i> букв. ’измениен е со сите води‘	→ мак., предлог: (Е. Б.) <i>ѓомина/минал (и/низ) сѓѓо и решетѓо</i> Велковска (2008: 301; Ширилов 2009: 94)
---	---	---	---	---	---

За случајот под б) постојат најмалку две причини: б1) во јазикот цел нема еквивалентен фразеологизам (или барем преведувачот не успеал да го најде) и б2) преведувачот решил да не употреби фразеологизам бидејќи сметал дека нефразеолошката јазична единица подобро се вклопува во видот на текстот и во контекстот макар што му бил познат еквивалентниот целнојазичен фразеологизам.

б) Во појдовниот јазик се јавува фразеологизам, а во јазикот цел – јазична единица без фразеолошки карактер			
б1) Во јазикот цел не постои еквивалентен фразеологизам		б1) Во јазикот цел постои еквивалентен фразеологизам	
мак. <i>лежечки ѓолицѓјѓи</i>	→ герм., предлог (Е. Б.): <i>Geschwindigkeits- begrenzungsschwellen</i> букв. ’прагови за ограничување на брзината‘	англ. <i>But the mammut's leg is just the tip of the iceberg.</i> (Mysteries at the Museum; History Channel) букв. ’Но ногата на мамуто е само врвот на сантата мраз‘ (Cambridge-www под <i>tip of the iceberg</i> ; Е. Б.)	→ срп. <i>Ali noga mamuta je bila samo početak.</i> букв. ’Но ногата на мамуто беше само почеток‘ (Misterije muzeja; History Channel)
мак. <i>мрѓва ѓрѓпѓга¹</i>	→ мак. предлог (Е. Б.): <i>Stilleben</i>		

¹ Сите примери, вклучувајќи ги и цитатите, се напишани со курзивно писмо, а во примерите што се реченици, фразеологизмите и нивните еквиваленти се истакнати со задебелени букви, што се должи на интервенција на авторката на овој труд. Јазикот цел е означен со стрелка пред кратенката (→ мак. итн.).

² Во Duden-www, овој фразеологизам (под *Butter*) е обележан како израз во фаза на застапување, што значи дека при употребата на македонскиот еквивалент треба да се води грижа и за оваа околност.

³ Велковска (2008: 236) го наведува значењето ’има грижа на совеста, има нечиста совест‘, а според Ширилов (2008: 203), значењата се: ’1. Го мачи некаква мисла за нешто, чувствува некое сомнение, неспокојство; 2. Знае дека е виновен‘.

⁴ Овој фразеологизам е извор на интерференциски грешки: → герм. *tote Natur* (од студенти), што може да се толкува и како невоочување на фразеологизмот во појдовниот јазик и како илузија дека во јазикот цел постои еквивалентен фразеологизам (в. т. 4.1.1. и т. 4.1.2.).

Во првиот пример под б1), уверувањето дека во германскиот јазик не постои разговорен фразеолошки израз за градежните мерки на коловозот заради ограничување на брзината доведува до употреба на стандарднојазичен нефразеолошки израз со истото денотативно значење, но со различна конотативна и формално-естетска вредност, а во вториот пример, кој е термин од сликарството, успешниот превод се состои во употреба на нефразеолошки израз, т. е. на сложена именка (в. д. под в)). Пресупозицијата дека на преведувачот ми бил познат изразот *vrh sante leda* се темели, меѓу другото, врз појавата на овој фразеологизам во текстови што се достапни на интернет (под б2)).

Постапката под в) се илустрира со следниве примери.

в) Во појдовниот јазик се јавува јазична единица без фразеолошки карактер, а во јазикот цел – фразеологизам	
герм. <i>Was wollte man einem solchen Manne schreiben, der sich offenbar verrannt hatte, [...] (Kafka 1995a: 23).</i>	→ мак. <i>Штѝо ѝребаше да му се ѝише на ваков човек, кој очигледно беше зайагнаѝ во коп-сокак, [...] (Кафка 2013в: 26).</i>
герм. <i>[...] infolgedessen haben sich die Anhänger verkrochen, [...] (Kafka 1995c: 111).</i>	→ мак. <i>[...] како резултатѝ на ѝоа ѝриврзанициѝте се скрија во злувчешка гуѝка [...] (Кафка 2013а: 117).</i>
герм. <i>Stilleben</i>	→ мак. <i>мрѝва ѝрѝрога (Е. Б.)</i>

Глаголите *sich verkriechen* 'колку што е можно понезабележано се упатува на место каде што е заштитен и скриен и каде што никој не му пречи' (Duden-www под *verkriechen*; Е. Б.) и *sich verrennen* 'во мислите, исказите, постапките се движи во погрешна насока' и 'тврдоглаво се држи до нешто, не се ослободува од нешто' (Duden-www под *verrennen*; Е. Б.) се предадени на македонски јазик сликовито и впечатливо, што ја менува (т. е. ја подобрува) формално-естетската страна на јазичниот израз. Оваа постапка е оправдана само како компензација ако преведувачот на друго место во текстот или во збирката текстови од еден автор не употребил еквивалент на фразеологизам или на јазичен израз со друг вид формално-естетски карактеристики: метафора, игра на зборови итн. (случај под б)).⁵ Во последниот пример, кој претставува термин од сликарството, се наложува употребата на фразеологизам во јазикот цел (в. г. под б1))

⁵ Токму таков е случајот во преводот на збирката раскази од Кафка (2013), изготвен од еминентната преведувачка и професорка по германскојазична книжевност Ранка Грчева, која на друго место парафразира: *So aber war es im Grunde immer, immer gab es diese unnützen Eckensteher und Lufteinatmer, [...] (Kafka 1995b: 162) – Но, во сушѝина, секогаш било ѝака, секогаш имало безделници ѝѝѝо сѝѝојѝѝ ѝѝ кошовиѝте и бесѝлезно диѝаѝѝ воздух, [...]* (Кафка 2013б: 165); букв. ' [...] стојачи по кошови и вдишувачи на воздух [...]' (Е. Б.)

Во сите примери разгледани во т. 3. станува збор за јазични изрази со исто или слично денотативно значење.

4. Во што се состојат предизвиците?

4.1. Дословно преведување фразеологизам

4.1.1. Невоочување фразеологизам

Се забележува дека дури и на реномираните преведувачи и одлични познавачи на појдовниот јазик може да им се провлече ваков превид. Тоа е ситуација кога преведувачот не слути дека се работи за фразеологизам бидејќи и основното значење на компонентите во фразеологизмот, според него, се вклопува во контекстот. По правило, тогаш се преведува од странскиот на мајчиниот јазик, но и во обратната насока (в. фуснота 4).

Невоочување фразеологизам	
мак. <i>Коџа ќе добиеџе докуменџи дека сџе рехабилџирани, со џој докуменџи може да се сликаџе</i> (Котеска-www).	→ герм. <i>Wenn ihr ein Dokument bekommt, welches besagt, daџ ihr rehabilitiert seid, dann kџnnt ihr euch mit diesem Dokument photographieren lassen</i> (Koteska-www). букв. '[...] тогаш можете да се сликате/фотографирате со тој документ' (Е. Б.). Предлози (Е. Б.): [...] <i>dann kџnnt ihr euch dieses Dokument an den Hut stecken</i> ⁶ [букв.: 'тогаш можете да си го ставите тој документ на шеширот]'; <i>dann war dieses Dokument fur die Katz</i> ['тогаш тој документ беше/бил за мачката']
мак. <i>„Знам дека на Кире џоа му беше досеџанайџешкиоџи моменџи во живоџоџи. „Го заболџе“ – ме разубеџуваџе сесџира ми</i> (Пандева 2009: 81).	→ герм. <i>„Gewiss tut es ihm weh“, meinte leichthin meine Schwester</i> (Pandeva 2012: 84). букв. 'Сигурно го боли, рече непромислено сестра ми' (Е. Б.). Предлози (Е. Б.): <i>Es ist ihm Jacke wie Hose</i> ⁷ букв. 'Нему му е и палто и панталони' <i>Es ist ihm wurst / scheiџegal / schnurz / schnuppe.</i>

⁶ Веројатно потекнува оттаму што само безначајните предмети (пердув, цвет итн.) се ставаат како украс на шешир (Duden-www под *Hut, der*).

⁷ Се претпоставува дека потекнува од 17 век, кога почнале да се изработуваат палта и панталони од истиот материјал (Redensarten-www под *Jacke wie Hose*).

мак. „Ујтре сабајле!“ (Пандева 2009: 123).	→ герм. „ <i>Morgen früh</i> “ (Pandeva 2012: 126). букв. 'утре рано' (Е. Б.) Предлог (Е. Б.): <i>Am (Sankt-)Nimmerleins-Tag!</i> букв.: 'На денот (свети) никогаш' ⁸
англ. <i>The Horse's Mouth</i> (Кери 1944)	→ срп. <i>Коњска усѝа</i> (Кери 1961; сп. Николић 2009) Предлог: <i>Из ѝрве руке</i> ⁹ (Николић 2009)

Во сите наведени примери, македонскиот фразеологизам е предаден со основното значење на компонентите. Непрепознатливоста на фразеологизмите веројатно ја засилува иронијата во некои примери. Во јазикот цел не се пренесени следниве значења: во првиот пример, *можеш да се сликаш со нешѝо* – 'безначајност на нешто, рамнодушност спрема нешто', во вториот, *ѝо заболе*¹⁰ – ирон. 'не го интересира, не му е грижа' (Димитровски/Ширилов 2003: 50), во третиот, *ујтре сабајле*¹¹ – ирон. '1. никогаш, 2. не сметај на тоа, тоа нема да се случи' (Ширилов 2009: 235) и во четвртиот *from the horse's mouth*¹² – 'директно од лице што лично се уверило во нешто' (Cambridge-www под *horse*; Е. Б.).

Невоочувањето фразеологизам треба да се разликува од употребата на калка за да се пополни празнината во јазикот цел (в. т. 4.2.).

4.1.2. Илузија за постоење фразеологизам во јазикот цел

Обично станува збор за преведување од мајчиниот на странскиот јазик, значи тоа е преведувачката насока обратна од таа што е опишана во т. 4.1.1. Преведувачот го воочил фразеологизмот, но мисли дека истиот фразеологизам постои и во јазикот цел (в. фуснота 4). И овде се работи за превид што им се случува и на истакнати преведувачи и извонредни познавачи на јазикот цел.

⁸ Истозначниот израз *an den griechischen Kalenden*, букв.: 'на грчките календи' е на различно стилско ниво.

⁹ Овој фразеологизам е посоодветно преведен во примерот: англ. *Why don't you find out from the horse's mouth?* (Murder, She Wrote, ep. 203) → мак. Зошто не дознаеш од самиот извор? (Убиство според сценарио, ep. 203).

¹⁰ Ширилов (2008: 50) ја наведува и варијантата *не ѝо боли*.

¹¹ Ширилов (2009: 235) ги наведува и варијантите *ујтре изуѝрина* и *ујтре ова време*.

¹² Во Cambridge-www (под *horse*) стои целосниот израз (*straight*) *from the horse's mouth*.

Дословно преведување на фразеологизмот	
герм. <i>Haare auf den Zähnen haben</i> ¹³ букв. 'има влакна на забите' (Е. Б.) 'агресивен карактер, спремен за карање' (Duden-www под <i>Haar</i> ; Е. Б.) '[...] колерик, лесно возбудлив, [...] пробивен' (Redensarten-www, под <i>Haare auf den Zähnen haben</i> ; Е. Б.)	→ мак. <i>има влакна на јазикоѝ</i> (Шмигер/Димитрова-Шмигер 2015: 1317) Мак. еквивалент кај истите автори: <i>има осѝар јазик</i> (Шмигер/Димитрова-Шмигер 2015: 1317) Предлози (Е. Б.): <i>има заби</i> <i>ѝокаже заби</i> (Велковска 2008: 166; Димитровски/ Ширилов 2003: 337) <i>ѝи осѝри (ѝочи) забиѝе</i> <i>осѝри (ѝочи) заби</i> <i>си ѝи осѝри (ѝочи) забиѝе</i> (Димитровски/Ширилов 2003: 340)

Изразот *има влакна на јазикоѝ* (Шмигер/Димитрова-Шмигер 2015: 1317) како македонски еквивалент на германскиот фразеологизам не е потврден кај Димитровски/Ширилов (2003), ниту кај Велковска (2008) под *влакно* и *јазик* и се чини необичен. Овде важи правилото за стабилност на фразеологизмот, кој во македонскиот јазик се јавува само во одречна форма, и тоа со различно значење во споредба на германскиот фразеологизам (в. т. 4.4.).

4.2. Отсуство на фразеологизам во јазикот цел

Како што беше кажано во т. 3., случајот кога во јазикот цел не постои еквивалентен фразеологизам, треба да се набљудува со задршка бидејќи е можно фразеологизмот да не му е познат на преведувачот поради тоа што не е опфатен во речниците, нема поширока употреба итн. Меѓутоа, степенот на веројатност дека во јазикот цел отсуствува соодветен фразеологизам расте кога станува збор за културноспецифични називи.

Отсуство на фразеологизам во јазикот цел	
герм. <i>Die „gelben Engel“ sind für Sie jederzeit und überall im Einsatz.</i> (ADAC-www) (реклама на германскиот Автомото клуб)	→ мак. (Е. Б.): букв. '„Жолтиѝе анѝели“ во секое време и насекаде се анѝажираат за вас.'

¹³ Веројатно потекнува оттаму што густите влакна се сметаат за израз на машкост. Постарата варијанта на овој фразеологизам гласи: *Haare auf der Zunge haben*, букв. 'има влакна на забите' (duden-www под *Haar*; Е. Б.).

Изразот *gelbe Engel*, букв. 'жолти ангели' може да се преведе со нефразеолошки израз, на пример со парафразата: *сѝручниоѝ ѝѝим за ѝѝоѝи на ѝѝаѝѝоѝи*, евентуално со додавката: *во жолѝиа униформа*. Меѓутоа, со оглед на тоа што тој се јавува во реклама, која како вид текст се одликува со креативност, иновативност и експресивност, се чини дека е оправдана употребата на околионализам како резултат од калкирање бидејќи, поради некои значенски компоненти, во дадениот контекст можат да го разберат и читателите на преводот: жолтата боја упатува на помош на патот (впрочем и возилата на АМСМ се обележани со истата боја), а именката *анѝели* асоцира на спасување, помош итн. Наведената постапка е дотолку пооправдана што овој израз и во германскиот оригинал стои во наводници.

4.3. Различна конотација при иста/блиска денотација

Станува збор за денотативно блиско-/истозначни фразеологизми што во двата јазика имаат различна конотација, кое во долу наведениот пример се должи на појавата на називи за различни животни.

Различна конотација	
лат. <i>lupus in fabula</i>	→ мак. на <i>зборѝѝ и маѝарѝѝо</i> (Гортан/Горски/Пауш 1976) Предлог (Е. Б.): <i>Ние за волкоѝѝ (зборуваме), а волкоѝѝ/ѝѝој на/ ѝред враѝѝа.</i> <i>За волкоѝѝ зборуваме и волкоѝѝ на (зад) враѝѝа.</i> (Велковска 2008: 117; Димитровски/Ширилов 2003: 112)

Како што е познато, со латинската конструкција се изразува чудење кога доаѓа лице за кое штотуку се зборувало. Бидејќи изразот се употребува во присуство и во однос на пристигнатото лице, не е сеедно дали ќе се употреби називот *волк* или *маѝаре* бидејќи имаат различна конотација.

Преводниот еквивалент што се нуди во учебникот по латински јазик од 1976 мора да се набљудува во врска со јазичната практика во времето на неговото објавување.

4.4. Појава на иста компонента во фразеологизми со различно значење

Станува збор за тоа дека преведувачот може да се поведе по употребата на истиот клучен поим во фразеологизми во двата јазика макар што имаат различно денотативно значење.

Појава на иста значенска компонента во фразеологизми со различно значење	
герм. <i>Haare auf den Zähnen haben</i> букв. 'има влакна на забите' (Е. Б.) 'агресивен карактер, спремен за карање' (Duden-www под <i>Haar</i> ; Е. Б.)	→ мак. <i>Без влакно на јазикот е.</i> <i>Нема влакно (влакна) на јазикот.</i> (од студент) 'не се воздржува да го каже своето мислење' (Димитровски/Ширилов 2003: 97) Предлози (Е. Б.): в. т. 4.1.2.
герм. <i>nicht alle Tassen im Schrank haben</i> букв. 'ги нема сите шолји/филцани во орманот/креденецот' (Е. Б.) 'не е при здрав разум' (Duden-www; под <i>Tasse</i> ; Е. Б.)	→ мак. <i>не му се ситѝе овци на број</i> (од студент) 'не е расположен' (Ширилов 2008: 264) Предлог (Е. Б.): <i>Не е со ситѝе.</i> (Ширилов 2009: 93)

Фразеологизмите во првиот пример ја содржат истата главна компонента со значење 'влакна', но се разликуваат во глаголот и во денотативно (идиоматско) значење. Овој пример укажува на различното восприемање на влакната како израз на карактерот: додека во германската конструкција се израз на агресивен карактер (в. фуснота 13), во македонскиот се сметаат за своевидна пречка да се зборува отворено, па нивното отсуство е пројава на карактер што не се плаши да си го каже мислењето (сп. т. 4.1.2.).

Во вториот пример се работи за заедничката значенска компонента 'недостига дел од целината', но со различно денотативно (идиоматско) значење на фразеологизмите.

4.5. Самостојна појава на компонента од фразеологизмот во истиот контекст

Еден елемент од фразеологизмот се употребува во своето основно лексичко значење надвор од фразеологизмот во истиот контекст, што може да предизвика проблеми со кохерентноста на текстот кај делумните еквиваленти, а особено кај тие што покажуваат само функционално-семантичко совпаѓање во двата јазика (в. т. 3., случај а2) и а3)).

Самостојна појава на елемент од фразеологизмот во истиот контекст	
<p>англ. Чендлер му вели на новиот цимер да се исели, а тој реагира изненаден: Новиот цимер: “[...] <i>it’s kinda out of the blue, [...].</i>” Чендлер: “<i>This is not out of the blue, this is smack dab in the middle of the blue.</i>” (<i>Friends, ep. 43</i>)</p>	<p>→ мак. Новиот цимер: „[...] малку ми е гром од ведро небо. [...]” Чендлер: „Море ич не е ведро. Полно е сиви облаци.” (<i>Пријатели, еп. 43</i>)</p> <p>Предлози (Е. Б.): Чендлер: „Не е гром од ведро небо, туку гром од темни облаци надвиснати со недели/долго време“. Чендлер: „Не е гром од ведро небо, туку гром од темни облаци; со недели/одамна се спрема невреме“.</p>
<p>англ. На Фиби, која е бремена, обично ѝ се лоши кога јаде и не може да најде соодветна храна. Фиби: “[...] <i>being pregnant is not a piece of cake. Oh, cake.</i>” (<i>Friends, ep. 89</i>)</p>	<p>→ мак. Фиби: „[...] да се биде бремена не е торта со шлаг и прешни. Торта.” (<i>Пријатели, еп. 89</i>)</p> <p>Предлози (Е. Б.): <i>Бременоста е како жежжок комџир. Ах, комџир.</i> <i>?Бременоста не е лесна како боза. Ах, боза.</i></p>

Во првиот пример се работи за сопоставување на изрази со значење ‘неочекувано’ (*out of the blue*) и ‘очекувано’ (*smack dab in the middle of the blue*), при што вториот израз е манипулиран во рамките на игра на зборови. Изразот *smack*¹⁴, кој во американската варијанта на англискиот јазик се јавува и како *smack dab* значи ‘точно на место или во ситуација’, на пример: *She lives smack in the middle of Shanghai* ‘Таа живее точно/баш во средината/центарот на Шангај’ (Cambridge-www; Е. Б.). Со конструкцијата *in the middle of the blue* се нагласува дека барањето за иселување не е неочекуван потез, туку е токму спротивното: решение само по себе разбирливо поради очигледната неслога на двете момчиња. Додека фразеологизмот *out of the blue* е успешно преведен со *гром од ведро небо*, од македонскиот превод на играта на зборови не произлегува значењето на очекуван и неизбежен предлог, туку само спротивноста на ведро небо, кое вистина (може да) упатува на непријатна атмосфера во домот, но не ја доловува суштината на играта на зборови.

Вториот пример го содржи елементот *cake* ‘торта’, кој во истиот контекст се јавува во рамките на фразеологизам, а потоа и со основното значење. На ликот му се пријаднува торта кога го споменува зборот *cake* во фразеологизмот со значење ‘лесна работа’ (Cambridge-www; Е. Б.), а во текстот е употребен во одречна форма. Од македонскиот превод на

¹⁴ Во Oxford-www, одредницата *smack* е означена како „informal“.

фразеологизмот не произлегува ова значење, туку се споменува вид храна само за да се изрази апетитот. Еквивалентниот фразеологизам *не е иѓрачка* 'се работи за нешто сериозно, важно' (Димитровски/Ширилов 2003: 402) е неупотреблив бидејќи не содржи конституента што во основното значење изразува вид храна, кое е неопходно во контекстот. Предлогот *жежжок комџир* 'непријатна ситуација од која човек настојува бргу да се ослободи' (Ширилов 2008: 63) значенски отстапува од оригиналот, но се чини дека овде играта на зборови е поважна од тоа дали бременоста се смета за тешка работа или за непријатна состојба. Изразот *не е лесно како боза* (одречна форма од *лесно како боза*; Велковска 2008: 97), кој подобро би се вклопил поради омиленоста на бозата како слатка напивка, не одговара бидејќи тоа е културноспецифичен поим, па се очекува дека ликовите од серијата, кои живеат во Њујорк, не знаат што е тоа¹⁵.

4.6. Лажни двојки

Во оваа точка се разгледуваат фразеологизми со исто-/блискозначни компоненти и со различно идоматско значење. Примерите илустрираат целосни и делумни лажни двојки.

Лажни двојки	
герм. <i>blauer Brief</i> - 'писмен отказ (на работа)' - 'писмен укор (до родителите на ученик' (Димитрова-Шмигер/Шмигер 2015: 523)	→ мак. <i>син ѝлик</i> (од студент) жарг. 'плик со пари за поткуп, поткуп' (Ширилов 2008: 363)
герм. <i>jemandem in den Arm fallen</i> букв. 'некому му паѓа в рака /раце' (Е. Б.) 'спречува некого во нешто' (Duden-www под <i>Arm</i> ; Е. Б.).	→ мак. <i>му ѝагна в рака/раце</i> . ¹⁶ (од студент) 'дојде во нечија власт, во нечија сопственост' (Ширилов 2009: 33).
англ. <i>The Black Country</i> букв. 'Црната Земја' (Е. Б.) 'индустриска област во Западен Мидлендс, Англија' (Cambridge-www под <i>the Black Country</i> ; Е. Б.)	→ мак. <i>Црна земја</i> (од студент) 'дел од Пелагонија' (Е. Б.) <i>црна земја</i> 'се споменува обично при нечија смрт, односно при кажување за умрен' (Ширилов 2003: 308). Предлог (Е. Б.): <i>Блек канџири</i>

¹⁵ Употребата на овој културно-специфичен поим е израз на постапката одомаќување (вметнување културни елементи од јазикот цел во преводот), слично како кога лик што потекнува од друга земја (и култура и што зборува друг јазик), за да каже дека нема пари, вели дека нема ни (скршен) денар. Авторката на овој труд начелно ѝ дава предност на постапката потуѓување (зачувување на културните особености врзани за појдовниот јазик).

¹⁶ Ширилов (2009: 33) го наведува и синонимот: *му ѝагна до рака*.

мак. <i>пушти/пушта вода</i> - 'го активира механизмот за измивање на тоалетната шолја' (Е. Б.) - 'врши мала нужда' ¹⁷ (Ширилов 2003: 106).	→ germ. <i>Wasser lassen</i> (од студент) букв. 'пушта вода' (Е. Б.) (завиено) 'уринира' (Duden-www под <i>Wasser</i> ; Е. Б.) Предлог за првото значење (Е. Б.): (<i>die Toilette</i>) <i>spülen</i> ('измива (шолја))'
---	---

Во првите два примера се работи за целосни лажни двојки. Третиот пример е компликуван: некои географски области во други јазични средини се преведени на македонски (*Rocky Mountains – Карпестии Планини*), а некои се транскрибирани/транслитерирани (*Schwarzwald – Шварцвалд*). Овде начелно се препорачува втората постапка. Но ако преведувачот реши да го преведе наведениот географски термин, тоа ќе доведе до појава на лажни двојки. Во четвртиот пример се работи за делумни лажни двојки: германскиот фразеологизам е еквивалент на второто наведено значење на македонскиот израз.

5. Заклучок

Особено голем предизвик е невоочувањето на фразеологизмот кога се преведува од странскиот на мајчиниот јазик и погрешната претпоставка дека во странскиот постои целосно еквивалентен фразеологизам, што се должи на интерференција, најчесто кога се преведува во обратната насока. Во двата случаја, фразеологизмите се преведуваат дословно (в. т. 4.1.1. и т. 4.1.2.). Кога во јазикот цел отсутствува еквивалентен фразеологизам (или му е непознат на преведувачот и не е содржан во речниците), тогаш останува можност да се употреби нефразеолошки израз со истата денотативна и конотативна содржина или да се иновира калка ако преведувачот смета дека во контекстот ќе биде разбирлива за читателите на преводот (в. т. 4.2.). Фразеологизмите со иста денотација и различна конотација можат да го доведат преведувачот во заблуда (в. т. 4.3.). Кога во двата јазика има фразеологизми со иста компонента во својот состав, а со различно денотативно и идиоматско значење, преведувачот може да се поведе по тоа што во фразеологизмите се јавува истиот поим и да помисли дека имаат исто или слично значење (в. т. 4.4.). Особено голем предизвик се игрите на зборови кога еден поим се јавува во составот на фразеологизам, а потоа и како самостоен поим во истиот контекст. Во тие случаи, можно е и отстапување од денотативното значење за да се постигне играта на зборови бидејќи формално-естетската вредност на изразот обично има поголемо значење од чисто денотативната (в. т. 4.5.). Лажните двојки наложуваат особено висок степен на познавање на двата јазика (в. т. 4.6.).

¹⁷ Ширилов (2003: 106) го наведува и синонимот: *си ја испушта водашја*.

Најуспешен превод секако е употребата на еквивалентен фразеологизам. Кога оваа постапка не е можна, тогаш се наложува превод на фразеологизам со нефразеолошки израз (сп. т. 4.2.). Спротивната постапка, преведувањето на нефразеолошки израз со фразеологизам е интересна појава, која обично претставува своевидно подобрување на јазичниот израз на оригиналот. Како што беше кажано во т. 3., оваа постапка се препорачува како компензација за случаите кога на друго место во истиот текст, преведувачот превел фразеологизам од појдовниот јазик со нефразеолошки израз или како правилен превод на термин од научна или уметничка област.

Библиографија:

На кирилица

Николић, Е. 2009. „О превођењу наслова књижевних дела“. Бележница бр. 8. *Народна библиотека Бор* (<http://biblioteka-bor.org.rs/2009/05/prevodjenje-naslova/#top>; 28.10.2016).

На латиница

Burger, H./ Buhofer, A./ Sialm, A. 1982: *Handbuch der Phraseologie*. Berlin/New York: de Gruyter.

Koller, W. 1994. „Phraseologismen als Übersetzungsproblem“, Sandig, B. (Hrsg.): *EROPHRAS*, 92. *Tenzenden der Phraseologieforschung*. Bochum, 351–373.

Fleischer, W. 1997. *Phraseologie der deutschen Sprache*. Tübingen: Niemeyer.

Извори

На кирилица

Гортан/Горски/Пауш 1976. Гортан, Вељко / Горски, Отон / Пауш, Павао. *Elementa latina. Латинска чиианка за средниите училииша*. Скопје: Просветно дело.

Кафка, Ф. 2013а. „Во казнената колонија“, *Преобразба. Раскази*. Од германски: Ранка Грчева. Скопје: Конгресен сервисен центар Макавеј, 106–129 (= Свезди на светската книжевност).

Кафка, Ф. 2013б. „Една мала жена“, *Преобразба. Раскази*. Од германски: Ранка Грчева. Скопје: Конгресен сервисен центар Макавеј, 160–166 (= Свезди на светската книжевност).

Кафка, Ф. 2013в. „Пресуда“, *Преобразба. Раскази*. Од германски: Ранка Грчева. Скопје: Конгресен сервисен центар Макавеј, 26–35 (= Свезди на светската книжевност).

Кери. Џ. 1961. *Коњска усџа*. Нови Сад: Матица српска.

Котеска, Ј: *Комунистичка меморија* (<http://www.goethe.de/ins/gr/lp/prj/eri/wag/de12107629.htm>; 28.10.2016).

Пандева, Ј. 2009. *Ог аџендаиша на Калина Калин*. Скопје: Македонска реч.

- Пријателите* 43. ТВ хумористична серија. Продукција: Д. Крејн, К. С. Брајт, М. Кауфман. САД-Ен-би-ес. Оригинално прикажување: 1994–2004, епизода бр. 43 во серијата, бр. 19 во сезона 2. Прикажана на Телма, 2015.
- Пријателите*, 89. ТВ хумористична серија. Продукција: Д. Крејн, К. С. Брајт, М. Кауфман. САД-Ен-би-ес. Оригинално прикажување: 1994–2004, епизода бр. 89 во серијата, бр. 16 во сезона 4. Прикажана на Телма, 2015.
- Убиство според сценарио*. Продукција: А. Ленсбери, П. Фишер, Р. Левинсон, В. Линк, Д. Мосингер. САД: Ен-би-ес. Оригинално прикажување: 1984–1996, епизода бр. 203 во серијата, бр. 5 во сезона 10. Прикажана на Еј-екс-ен (AXN).

На латиница

- Cary, J. 1944. *The Horse's Mouth*. New York: Harper.
- Friends*, 43. *Friends*. Sitcom. Production: D. Crane, C. S. Bright, M. Kaufmann. USA: NBS. Original release: 1994–2004, episode, overall No. 43, No. 19 in season 2: "The One Where Eddie Won't Go".
- Friends*, 89. *Friends*. Sitcom. Production: D. Crane, C. S. Bright, M. Kaufmann. USA: NBS. Original release: 1994–2004, episode, overall No. 89, No. 16 in season 4: "The One with the Fake Party".
- Kafka, F. 1995a. „Das Urteil“, Raabe, P. (Hrsg.): Franz Kafka. Sämtliche Erzählungen. Frankfurt/Main: Fischer, 23–31 (= Fischer-Taschenbücher, 1078).
- Kafka, F. 1995b. „Eine kleine Frau“, Raabe, P. (Hrsg.): Franz Kafka. Sämtliche Erzählungen. Frankfurt/Main: Fischer, 157–163 (= Fischer-Taschenbücher, 1078).
- Kafka, F. 1995c. „In der Strafkolonie“, Raabe, P. (Hrsg.): Franz Kafka. Sämtliche Erzählungen. Frankfurt/Main: Fischer, 100–122 (= Fischer-Taschenbücher, 1078).
- Koteska, J. *Kommunistisches Gedächtnis*. Übersetzt von: Alexander Sitzman (www.goethe.de/ins/gr/lp/prj/eri/wag/de12107629.htm; 28.10.2016).
- Murder, She Wrote*. Production: A. Lansbury, P. Fisher, R. Levinson, W. Link. D. Moessinger. USA: NBS. Original release: 1984–1996, episode, overall No. 203, No. 5 in season 10: "A Virtuell Murder".
- Pandeva, L. 2012. *Schwestern und Machos in Makedonien. Aus dem Terminkalender der Kalina Kalin*. Aus dem Makedonischen: Wolf Oshlies. Klagenfurt: Wieser. ADAC im Einsatz (<https://www.adac.de/infotestrat/adac-im-einsatz/>; 16.11.2016).

Речници

На кирилица

- Велковска, С. 2008. *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје: авторско издание.
- Ширилов, Т./Димитровски, Т. 2003. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Том први, А – Ј. Скопје: Огледало.
- Ширилов, Т. 2008. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Том втори, К – П. Скопје: Огледало.

Ширилов, Т. 2009. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Том трети, Р – Ш. Скопје: Огледало.

На латиница

Duden-www. Duden Online Wörterbuch (<http://www.duden.de/>; 27.10.2016).

Cambridge-www. Cambridge Dictionary (<http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/>; 07.05.2016).

Oxford-www. English Oxford Living Dictionaries (<https://en.oxforddictionaries.com/definition/>; 30.11.2016).

Redensarten-www. *Redensarten-Index. Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, Sprichwörter, Umgangssprache* (<http://www.redensarten-index.de/suche.php?suchbegriff=>; 30.11.2016).

Emilija BOJKOVSKA

CHALLENGES OF TRANSLATING PHRASEOLOGICAL UNITS

Summary

This paper investigates the challenges of translating phraseological units such as 1) literal translation due to 1.1. not recognizing a phraseological unit in the source language or 1.2. a wrong assumption about an equivalent phraseological unit in the target language, 2) non-existence of an equivalent phraseological unit in the target language, 3) denotativ corresponding phraseological units with a different connotation, 4) occurrence of the same term in phraseological units with a different meaning in both languages, 5) occurrence of the primary meaning of a term that is a component of a phraseological unit in the same context and 6) false friends.

Magdalena BŁASZAK

Uniwersytet Śląski
Sosnowiec, Polska

ZWIERZĘTA W MACEDOŃSKIEJ I POLSKIEJ FRAZEOLOGII

Abstract: Авторката во овој труд прави семантичка анализа на македонски фразеологизми со компоненти кои означуваат животни. Најголем дел од овие фразеологизми во својот состав имаат имиња на домашни миленици. Во прилог на семантичката анализа на колокациите, авторката презентира како се изградени конфронтативните идиоми кои содржат конектор *како*. Сите анализирани идиоми се важен дел од македонската фразеологија и се присутни во современиот јазик.

Słowa-klucze: фразеологија, македонски јазик, животни, зоонимни фраземи

Przedmiotem zainteresowania w niniejszym artykule jest porównanie związków frazeologicznych zawierających nazwy zwierząt w obu językach. Stwierdzenie, że frazeologia stanowi bogatą część zasobu leksykalnego języków, dotyczy oczywiście również języka macedońskiego oraz polskiego.

Polski materiał został wyekscerpowany ze „Słownika frazeologicznego języka polskiego” pod red. Aleksandry Kubiak-Sokół i Elżbiety Sobol, natomiast macedoński z „Фразеолошки речник на македонскиот јазик”, którego redaktorami są Todor Dimitroski i Taszko Szirilow.

Pojęcie frazeologii, spotykanew macedońskich opracowaniach lingwistycznych, definiowane jest w następujący sposób: „Фразеологија е делот од лексикографија што ги проучува зборовните состави како одделни јазични единици. Со овој термин се означува и севкупноста на затврдените и неделиви зборовни состави што се употребуваат во јазикот. (...) Зборовните состави, што се употребуваат во јазикот како целосни, како готови јазични елементисо единствено значење се викаат фразеолошки изрази или фразеологизми”. (Општа граматика на македонскиот јазик, 2008, s. 245-246). Definicja ta pokrywa się zatem z proponowanymi w opracowaniach dotyczących języka polskiego (i jest bliska innym definicjom), gdzie dziedzina ta określana jest jako:

1. „Dział leksykologii badający utrwalone (stałe) połączenia wyrazów, zwane idiomami, związkami frazeologicznymi lub frazeologizmami, pełniące funkcje jednostek słownikowych.
2. Zbiór związków frazeologicznych stanowiących część zasobu słownikowego danego języka” (EJO 1999, s. 183-185).

Ze względu na liczne opracowania teoretyczne związane z frazeologią w języku polskim, pozostanę przy tej definicji, bez wglębiania się w literaturę dotyczącą związków frazeologicznych i ich podziału. Tutaj tylko wspomnę, że podziały związków frazeologicznych w innosłowiańskiej literaturze, np. chorwackiej, nie pokrywają się z kryteriami stosowanymi w literaturze polskiej i macedońskiej.

Frazeologizmy mogą być klasyfikowane pod względem pochodzenia, znaczenia lub pełnionej funkcji. W języku macedońskim, pomimo wspomnianych możliwych oddziaływań innych języków, najwięcej związków frazeologicznych, jak wynika z różnych ustaleń, jest pochodzenia rodzimego, niektóre pochodzą jeszcze z okresu prasłowiańskiego (Општа граматика на македонскиот јазик, 2008, s. 247). Nowsze frazeologizmy przeniknęły do języka głównie za pośrednictwem literatury. Najczęściej używane są w stylu potocznym, współtworząc takie jego cechy jak spontaniczność i ekspresywność.

Związki wyrazowe z nazwami zwierząt stanowią znaczną część zasobu frazeologizmów każdego języka. Cechą charakterystyczną dla frazeologii animalistycznej jest antropocentryzm, ponieważ człowiek obserwując zachowania zwierząt, przenosi je do świata ludzi, co skutkuje dużą ilością frazeologizmów porównawczych. Frazeologizmy są elementami kultury danego społeczeństwa i często pełnią funkcję nośnika stereotypów czy symboli. Za pomocą analizy wybranych związków frazeologicznych spróbuję przedstawić, jak postrzegane są niektóre zwierzęta, w jakich sytuacjach językowych można je przywołać oraz w wyrażaniu jakich sądów są pomocne. Badane przeze mnie zwierzęta występujące w związkach frazeologicznych pozostają ze sobą w relacji: zwierzęta domowe – obecne w życiu codziennym, zwierzęta dzikie, owady, ptaki oraz ryby, gady płazy. Ciekawym zagadnieniem związanym z analizą frazeologizmów jest zjawisko odpowiedniości formalno-znaczeniowej, związane z semantyką i strukturalną postacią odpowiedników frazeologicznych. Ze względu jednak na to, iż jest ono bardzo obszerne i może stanowić temat kolejnej analizy badawczej, w niniejszym tekście ograniczę się tylko do sygnalizowania występowania lub braku ekwiwalencji przy omawianych związkach frazeologicznych. Przejdę teraz do analizy wybranych nazw zwierząt według podanej wyżej kolejności.

Zwierzęta domowe

Komponentami największej liczby macedońskich związków wyrazowych są jagnię, koń, krowa, pies, kot, owca. Zarówno w języku polskim, jak i macedońskim jagnię jest symbolem łagodności i niewinności. Często

przywoływane w znaczeniu biblijnym, na przykład: *Оди како јаџне на клање* – ‘iść jak baranek na rzeź’, *Жрџивено јаџне* – ‘baranek ofiarny’, a także obrazujące pokorę, która jest bardziej opłacalna niż zuchwałość, jak w wyrażeniach: *Кроїиок како јаџне* – ‘pokorny jak cielę’ czy *Кроїико јаџне од две мајки цица* – ‘pokorne cielę dwie matki ssie’. W obu przypadkach widoczna jest różnica na poziomie leksykalnym – macedońskie *јагниј* w języku polskim zastąpione jest *cielęciami*. Zwierzę to w języku polskim i macedońskim kojarzy się głównie z głupotą, co potwierdzają potoczne wyrażenia porównawcze typu: *Гледа како љеле* – ‘patrzeć jak cielę na malowane wrota’ czy *Прави некоџо љеле* – ‘robić kogoś w konia’. Głupota ludzka może być obrazowana takimi związkami frazeologicznymi jak: *Глуїав како крава* – ‘głupi jak krowa’ czy *Љлуїав како вол* – ‘głupi jak wół’ oraz *вол оїиуде бивол се враїи* – związek nieobecny w języku polskim, oznaczający brak zmiany w zachowaniu kogoś, w dosłownym tłumaczeniu ‘wół poszedł, bawół wrócił’. Innymi związkami frazeologicznymi z komponentem *wołu* są wyrażenia *Рабоїи како вол за слама* – dla opisu ‘syzyfowej pracy’, określające człowieka który daje się wykorzystywać oraz *Ог еден вол две кожи сака* – będące ekwiwalentem polskich frazeologizmów ‘upiec dwie pieczenie na jednym ogniu’ czy ‘łapać dwie sroki za ogon’ – starać się osiągnąć dwie korzyści jednocześnie.

Kolejnym zwierzęciem domowym występującym w macedońskich i polskich związkach frazeologicznych jest koń. Uosabia on siłę, jak na przykład *Силен како коњ* – ‘silny jak koń’ czy też jest okazem zdrowia, o czym świadczy frazeologizm *Здрав како коњ* – ‘zdrow jak koń’. Obecny w mitologii *Тројански коњ* – ‘koń trojański’ symbolizuje niewinny, choć niebezpieczny podarunek. Innymi wyrażeniami z komponentem *koń* występującymi w obu badanych językach są: *На љодарен коњ забиїе не му се љледааї* – ‘darowanemu koniowi nie zagłada się w zęby’, *Жеген коњ маїна вода не љлега* – ‘spragniony koń mętną wodą nie pogardzi’, *Слезе од коњ на маџаре* – ‘zamienić konia na osła’. Osioł w języku jest przede wszystkim symbolem zawziętości i uporu, co poświadcza wyrażenie *Тврдоџлав како маџаре* – ‘uparty jak osioł’, a także głupoty, braku znajomości tematu, o czym świadczy sformułowanie *Се разбура како маџаре од музика* oddawane w języku polskim przez kilka innych animalistycznych frazeologizmów: ‘znać się jak osioł na ananasach’, ‘znać się jak kura na pieprzu’, ‘znać się jak świnia na gwiazdach’ czy nawiązujący do muzyki z macedońskiego wyrażenia polski ekwiwalent – ‘znać się jak wielbłąd na skrzypcach’. Zarówno pozytywne, jak i negatywne konotacje wywołuje pies w związkach frazeologicznych. Może być on symbolem wierności, jak mówi powiedzenie *Верен како куче* – ‘wierny jak pies’, czy też agresywności w wyrażeniu *Бесен како куче* – ‘wściekły jak pies’. Życie ludzkie może być także porównane do psiego, jak w wyrażeniu *Живее како куче* – ‘pieskie życie’ – oznaczające byt nędzny, pełen trudności. W języku występują też związki,

które z naturalnych przyczyn łączą psa z kotem: *Се злегаат како куче и маче* – ‘kochać się/ żyć jak pies z kotem’, czyli nie lubi się, bo tak zazwyczaj jest w naturze. Pozytywne skojarzenia związane są z komponentem kota w wyrażeniach *Првиите мачиња се фрлаат во вода* odpowiadające polskiemu ‘pierwsze koty za płoty’ czy też pytanie retoryczne *Паѓа ли мачка на зрб?* – tłumaczone jako ‘kot zawsze spada na cztery łapy’. Negatywne konotacje w obu językach wywołuje natomiast powiedzenie *Купи мачка во вреќа* – ‘kupić kota w worku’ – oznaczające niesprawdzony zakup, możliwość oszustwa.

Zwierzęta dzikie

Największą liczbę frazeologizmów ze zwierzętami żyjącymi w środowisku naturalnym są związki zawierające komponent *wilk*. Zdecydowana ich większość bazuje na wartościowanych ujemnie cechach charakteru, takich jak chciwość i łakomstwo, na przykład *Волк љасирма не чува* czy lenistwo jak w powiedzeniu *Како волк на љриљек* – ‘jak wilk w czasie upału’. Ślad w języku znajduje nie tylko strach wywołowany u człowieka przez wygląd wilka, ale także sama jego nazwa. Można to zobrazować wyrażeniami *Ние за волкољ зборуваме а волкољ на враљта* – ‘O wilku mowa, a wilk tutaj’ czy *Волк во јаѓнешка кожа* – ‘Wilc w owczej (baraniej) skórce’. Ssak ten utrwalony jest także w świadomości człowieka jako zwierzę mogące bardzo dużo zjeść, stąd *Гладен како волк* – ‘głodny jak wilk’ czy ‘wilczy apetyt’. Jest on także symbolem niezmienności natury ludzkiej – *Волкољ влакно го менува ама кудљта не ја менува* – niektóre rzeczy można pozmieniać w sobie, ale natura ludzka pozostanie bez zmian. Wydzwięk neutralny posiada wyrażenie *Морски волк* – ‘Wilc morski’ oznaczające doświadczonego marynarza. W wielu związkach frazeologicznych wilk występuje w połączeniu ze swoją ofiarą – czyli owcą. Możemy tutaj przytoczyć następujące przykłady: *И волкољ сљљи и овциљте на број* – ‘I wilc syty i owca cała’, *Која овца се дели од сљагољто, волкољ ја јаге* – ‘Wilc zjada tylko owcę oddaloną od stada’, czy też *Му љи осљавил овциљте на волкољ га љи варѓи* – związek symbolizujący lekkomyślną wiarę w człowieka. Z licznych frazeologizmów z pojęciem wilka na uwagę zasługuje jeszcze dwa, które na polu leksykalnym różnią się od odpowiednika w języku polskim. Są to: *Беѓајки од волкољ, се најге љред мечкина усља* – tłumaczone jako ‘wpaść z deszczu pod rynnę’ oraz *Му влеѓува на волкољ во усљаљта* – ‘pchać się w paszczę lwa’ – czyli pakować się w tarapaty.

Uosobieniem płochliwości i lekkiego snu jest zając, występujący w powiedzeniach: *Сљље како зајак* – ‘spać jak zając’ i *Плашлив како зајак* – ‘płochliwy jak zając’. W wyrażeniu *Знае каде лежи зајаккољ* – zastępuje psa z polskiego frazeologizmu: ‘tu jest pies pogrzebany’.

Zdecydowanie większość związków frazeologicznych bazuje na wartościowanych ujemnie cechach charakteru, jakimi są chytryść i fałszywość. Zwłaszcza lis jest odzwierciedleniem negatywnych cech człowieka, co można

zilustrować przykładami, takimi jak: *Иџра лисица среде сџаџица* czy *Иџар како лисица* – ‘chytry jak lis’. Innymi dzikimi zwierzętami, które możemy spotkać w macedońskich powiedzeniach są: słoń – np. *Слон во слаџкарница* – ‘słoń w składzie porcelany’, czy mała będąca symbolem głupoty i wygłupów: *Прави маџмун од некоџо* – ‘robić z kogoś/ z siebie małą’. Ostatnimi zwierzętami w tej grupie badanych frazeologizmów są myszy/szczury. Nie dziwi powiązanie ich z kotem – odwiecznym wrogiem – które ironicznie ilustruje powiedzenie *Се сакаатџ како џлушец и мачка* – ‘kochają się jak mysz z kotem’. W języku macedońskim funkcjonuje także wyrażenie *Како црковен џлушец* – ‘biedny jak mysz kościelna’ oznaczające osobę bardzo ubogą. W języku polskim brak jest odpowiednika dla pojęcia biurokrata, który w języku macedońskim może być określany mianem *Каницлариски џлушец*.

Owady

Kolejną grupę zoonimicznych frazeologizmów stanowią te, których elementem są owady. W języku macedońskim najliczniej reprezentowane są te, które zawierają pojęcie pchły czy wszy, w większości nieobecne w języku polskim: *Од болва лоџ ваџи*, *Од болва ваџи масло* – oznacza szukanie korzyści we wszystkim. *Тоа за џебе е како болва да џе каснала* – stosowane dla opisu człowieka bardzo bogatego, który nie zauważy drobnego wydatku. *Болваџа бивол ја џрави* – z niczego zrobić coś. *Му влеџла болва во уво* – zasiać ziarno niepewności u kogoś.

Z pojęciem biedy silnie związane są frazeologizmy, których głównym elementem są wszy. Jeśli ktoś powie, że *Вошки најџе*, będzie to oznaczało, że nic nie znalazł. Dla określenia biednego człowieka używane są wyrażenia: *Вошки џо јаџаџи*, *Гладна вошка* czy *Нема ни вошки* – ‘Nawet wszy nie ma na jego głowie’.

W języku macedońskim można także spotkać frazeologizmy porównawcze oznaczające człowieka pracowitego, takie jak *Рабоџи како џчела* – ‘pracowity jak pszczoła’ czy *Вреџен како мравка* – ‘pracowity jak mrówka’. Także w przypadku tej grupy frazeologizmów spotykamy te wywołujące negatywne skojarzenia, czego przykładem może być *Го фаџиле бубачкиџе* – odpowiednik polskiego ‘mieć muchy w nosie’, czyli powiedzenia używanego do określania osoby, która często się złości czy obraża.

Ptaki

Kolejną wyodrębnioną przeze mnie grupę stanowią frazeologizmy zawierające nazewnictwo ornitologiczne. Znajdują się tutaj zarówno ptaki hodowane przez człowieka, jak i żyjące w środowisku naturalnym. Mowa tutaj głównie o kurach, które symbolizują wczesne pójście spać, jak też wczesne wstawanie, na przykład: *Си леџнува со кокошкиџе* – ‘iść spać z kurami’ czy *Сџанува со џеџлиџе* – ‘wstawać z kurami’ – w tym drugim przypadku mamy do czynienia ponownie z brakiem całkowitej ekwiwalencji na poziomie leksykalnym. Kura

może być także symbolem szczęścia w życiu, co odzwierciedla powiedzenie *И коравата кокошка може да најде зрно* – ‘trafiło się ślepej kurze ziarno’, a także *И иешелои му носи јајца* – gdy mowa o człowieku, któremu wszystko się udaje. W nawiązaniu do ptactwa domowego można podać przykład związku porównawczego *Мирен како ииле*, które na język polski tłumaczone jest jako ‘siedzieć jak mysz pod miotłą’ oraz *Горд како иаун* – ‘dumny jak paw’. Innymi związkami frazeologicznymi, posiadającymi odpowiedniki w języku polskim są: *Јаге како врайче* – ‘jeść jak wróbelek’, *Погобро врайче во рака оиќолку жулаб на зранка* – ‘lepszy wróbel w garści niż gołąb na dachu’, *Гулаб на мирои* – ‘gołąb pokoju’, *Нема цел живои да му иаѓаати иечени жулаби в усита* – ‘pieczone gołąbki nie lecą same do gąbki’ oraz *Врана на врана очи не коиа* – ‘kruk krukowi oka nie wykole’ – tutaj widoczne jest ponownie zjawisko równoważności zastępczej.

Ryby, płazy i gady

Ostatnia analizowana przeze mnie grupa zwierząt obejmuje ryby, płazy i gady. Pozytywne czy też neutralne skojarzenia wywoływane są w przypadku frazeologizmu z komponentem ryba, takim jak *Се чувсвиува како риба во вода* – ‘czuć się jak ryba w wodzie’ – czyli czuć się w jakiejś sytuacji bardzo dobrze. Związki frazeologiczne zawierające nazwy płazów czy gadów natomiast w większości przypadków w odniesieniu do człowieka generują niemal wyłącznie negatywne konotacje. Potwierdzają to powiedzenia, takie jak *Огу како желка* – ‘powolny jak żółw’, *Каса како змија* – oznaczające bezczelne zachowanie jednej osoby względem drugiej, *Чува змија в иазува* – ‘mieć węża w kieszeni’, być chytrym, *Блуе змии и жушперу* – mówić same złe słowa czy *Ја наѓази змијата на оиашка* – ‘nadepnąć komuś na odcisk’.

Oprócz analizy semantycznej związków frazeologicznych, dla ich pełniejszej charakterystyki pożądana jest analiza budowy strukturalnej związków badanych w aspekcie porównawczym. Zawierają one często konektor *како*. Biorąc pod uwagę ich strukturę syntaktyczną, możemy podzielić je na dwa typy: frazeologizmy dwuczłonowe i trójczłonowe.

Każdy związek może się składać z trzech części – pierwsza określa podstawę porównania, druga stanowi przysłówek porównawczy, natomiast trzecia to komponent, z którym porównywana jest podstawa. Naprzykład: *силен како бик*, *злув како риба*, *илива како риба*. Tak, najogólniej rzecz ujmując, przedstawia się struktura frazeologizmów trójczłonowych.

Dwuczłonowe nie zawierają w swojej budowie podstawy porównania i składają się tylko z przysłówka oraz części, z którą jest coś porównywane, na przykład: *како на коза брада*, *како желка иреку уѓар*, *како куче на синџир*. Większość frazeologizmów języka macedońskiego pod względem struktury zaliczana jest do typu trójczłonowego, dwuczłonowe związki znajdują się w mniejszości, co będzie widoczne w przedstawionej poniżej analizie strukturalnej macedońskich animalistycznych związków frazeologicznych.

Zagłębiając się w strukturę badanych frazeologizmów, oba typy można podzielić na mniejsze grupy, w zależności od rodzaju podstawy porównania. Wyróżniamy tutaj podstawę czasownikową, przymiotnikową i rzeczownikową. Poniżej zamieszczam podział frazeologizmów, którego dokonałam, biorąc pod uwagę rodzaj podstawy porównania oraz pozostałe części mowy występujące w danych wyrażeniach.

Najliczniej reprezentowaną grupę zoonimicznych frazeologizmów macedońskich stanowią te, których podstawą jest czasownik. Do najprostszych należą te stanowiące połączenie: czasownik + konektor *како* + rzeczownik. Wśród analizowanych przeze mnie związków, możemy wyróżnić w tej grupie:

Се сакаат̃ како злушец и мачка

Јаге како врайче

Оги како желка

Пие како смок

Каса како змија

Работ̃и како ѝчела

С̃ије како зајак

Се зледаат̃ како куче и маче

Гледа како ѝшеле

Bardziej rozbudowane frazeologizmy oparte są na schematach: czasownik + konektor *како* + rzeczownik + przyimek + rzeczownik, np.

Оги како јагне на клање

Работ̃и како вол за слама

Се чувс̃иува како риба во вода

Се разбира како магаре од музика

Analogicznie wygląda sytuacja w przypadku frazeologizmów porównawczych przymiotnikowych, gdzie struktura opiera się na budowie: przymiotnik + konektor *како* + rzeczownik, np.

Кројок како јагне

Глујав како крава

Злујав како вол

Силен како коњ

Здрав како коњ

Тврдоглав како магаре

Бесен како куче

Живее како куче

Гладен како волк

Плашлив како зајак

Ийар како лисица

Вреден како мравка

Мирен како ѝшле

Горд како ѝаун

Mniej liczny jest drugi typ frazeologizmów – dwuczłonowy. Podobnie jak w powyższych przykładach funkcję konektora pełni przysłówek *како*, a związki zbudowane mogą być na zasadzie: konektor *како* + rzeczownik + przyimek + rzeczownik, np.

Како волк на ѝриѝек.

Konektor *како* + przymiotnik + rzeczownik

Како црковен ѓлушец

Како швајцарска крава

Jak widać, spośród dwudziestu dziewięciu animalistycznych frazeologizmów porównawczych, większość (93%) stanowią struktury trójczłonowe, wśród których przeważają podstawy przymiotnikowe (52%), a następnie kolejno czasownikowe (34%) i rzeczownikowe (14%).

Analiza wybranych nazw zwierząt przeprowadzona na potrzeby niniejszego artykułu pozwala na wyciągnięcie wniosku, iż świat zwierząt może być oceniany zarówno negatywnie, jak i pozytywnie. Pewne cechy zwierząt są bardzo doceniane i szanowane, a odniesione do człowieka mogą prezentować jego zalety, wartościować dodatnio wygląd, zachowanie jak i charakter ludzki.

Myślę, że artykuł ten jest dowodem na to, iż w języku kryje się wielkie bogactwo frazeologizmów. Niepodałam analizę wszystkich frazeologizmów zawierających komponent odnoszący się do świata zwierząt, a jedynie te, które mają odpowiedniki w polszczyźnie. Zdaję sobie jednak sprawę z faktu, że w języku istnieje jeszcze wiele innych jednostek, równie ciekawych i w równym stopniu zasługujących na naukową refleksję. Wydaje mi się jednak, iż publikacja ta choć w pewnym stopniu wypełni lukę badawczą w zakresie frazeologii w ujęciu konfrontatywnym języka polskiego i macedońskiego oraz posłuży do porównania szerszego materiału słowiańskiego.

Користена литература:

- Велковска, С. 2008. *Македонска фразеолоѓија со мал фразеолошки речник*. Скопје.
 Бојковска С. Пандев Д. Минова-Гуркова Л. Цветковски Ж. (ред.). 2008. *Оѝиѝиѝа ѓрамаѝиѝа на македонскиоѝ јазик*. Скопје.
 Bąba, S., Liberek J., 2011. *Ze studiów nad frazeologią współczesnego języka polskiego*.
 Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
 Lewicki, A.M. 1983. „Składnia związków frazeologicznych”, *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, nr 40. Kraków.
 Skorupka, S. 1952. „Typy połączeń frazeologicznych”, *Poradnik Językowy*, z. 6, Warszawa.
 Wtorkowska, M. 2010. „Kot w polskich i słoweńskich związkach wyrazowych (frazeologizmach i przysłowiaach)”, *Acta Universitatis Lodzianensis* 17, s. 195-204.

Речници:

- Фразеолошки речник на македонскиот јазик*, Ред. Тодор Димитроски, Ташко Ширилов, I – III, Скопје: Огледало. 2003
- Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Red. Kazimierz Polański, Wrocław. 1999
- Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Red. Aleksandra Kubiak-Sokół, Elżbieta Sobol. Warszawa 2007.

Magdalena BŁASZAK

ANIMALS IN MACEDONIAN AND POLISH PHRASES

Summary

The author presents an analysis of the semantic and structural Macedonian and Polish phrases with the animal component. The most frequent group of phrases are those whose central element is the name of some domestic animal. In addition to this analysis, the author presents the structure of phrases containing како connector that are used to make a comparison. In this part the adjective phrases based on three components are the most frequently occurring phrase type. All the analyzed idioms are an important part of the Macedonian phraseology, existing in contemporary language.

Маргарита ВЕЛЕВСКА

Мира ТРАЈКОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

ПРЕВЕДУВАЊЕТО НА ФРАЗЕОЛОШКИ ИЗРАЗИ СО ГЛАГОЛОТ METTRE ОД ФРАНЦУСКИ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Апстракт: Францускиот јазик е особено богат со фразеолошки изрази кои, поради својата сложеност и структура, може да претставуваат проблем при преведувањето на текст или толкувањето на говор од француски на македонски јазик, не само кај оние кои го изучувале францускиот како странски јазик туку и кај родените говорители. Токму поради тоа, изучувањето на еден странски јазик неизоставно треба да го вклучува изучувањето на фразеологијата. Еден од француските глаголи којшто е дел од многу голем број фразеолошки изрази е глаголот *mettre*.

Нашето истражување има за цел да создаде појдовна основа за изработка на корпус кој би ги вклучил фразеолошките изрази со глаголот *mettre*, за кои се надеваме дека понатаму ќе го најдат своето место во соодветен дигитален корпус.

Клучни зборови: преведување, фразеолошки израз, *mettre*, француски, македонски

Фразеологијата е област во која се среќаваат јазиците и културите. Познавањето на фразеологијата е значајно од повеќе аспекти затоа што овозможува да се разберат контексти кои може да бидат поинакви од оние што се својствени и вообичаени за јазикот што ни е мајчин. Фразеолошките изрази истовремено се и сведоштво за богатството на лексичките форми на еден јазик, а секој од нив носи сопствена експресивна вредност која го прави податлив за проучување и осознавање на изразните капацитети на еден јазик како и на традиционалните вредности на една средина. Овие елементи јасно ни укажуваат на фактот дека проучувањето на фраземите го вклучува и културолошкиот аспект кој, пак, е незаобиколив кога станува збор за изучување на еден странски јазик и кога станува збор за преведување.

Долгогодишното искуство во наставата по француски како странски јазик како и искуството во преведувањето од француски на македонски јазик ни дозволува да потврдиме дека фразеолошките изрази ги среќаваме

во сите јазични регистри, како во пишаните така и во говорните форми на јазикот. При тоа, не би можело да се зборува за добро познавање на еден странски јазик доколку добро не се совлада и неговата фразеологија. Од друга страна, дури и оние кои се родени говорители на еден јазик се среќаваат со проблем кога се соочуваат со фразеолошки израз чие значење не им е познато. Може само да се претпостави колкав е проблемот кога со непозната фразема се соочува ученик, студент, односно некој што се зафатил со изучување на еден странски јазик. Се разбира, неспорно е дека овие изрази претставуваат дел од содржините во наставата по странски јазик, иако нивните специфики ги прават несоодветни за повисоките нивоа на познавање на јазикот.

Нашиот интерес е насочен кон фразеолошки изрази со глаголот **mettre** во францускиот јазик и нивните еквиваленти на македонски, а во овој труд се одлучивме да ги анализираме изразите со глаголот **mettre**, дополнети со лексема што означува дел од човечкото тело, поточно **главата** (**tête**), односно ќе стане збор за дел од соматските фраземи.

Кога станува збор за дефинирање на соматските фраземи, среќаваме различни ставови. Дел од лингвистите кои се занимаваат со оваа проблематика сметаат дека соматизмите задолжително мора да содржат збор кој означува дел од човечкото тело (Чермак 1998: 112), додека среќаваме и ставови според кои и фраземи кои содржат делови од телата на животните би требало да се сметаат како дел од оваа фразеологија. Според Б. Ковачевиќ, соматските фраземи ги опфаќаат и емоционалните и менталните способности на луѓето, различните постапки како и симболиката на деловите од човечкото тело (Ковачевиќ 2006: 15). За овој вид фраземи се смета дека се засноваат на традиционалната симболика што е својствена за секоја културна средина, но и дека често пати може да имаат универзална симболика која е лесно препознатлива.

Во фразеологијата се смета дека соматските фраземи кои содржат лексема што означува дел од човечкото тело се најбројните единици од овој вид. Би требало да се нагласи дека застапеноста на овој вид лексеми не е подеднаква, односно некои се почести во однос на други. Во францускиот јазик, најголемиот број соматски изрази ги содржат лексемите *tête*, *piéd*, *tain*, а во македонскиот *глава*, *око*, *рака*.

Целта на нашето истражување е да понудиме преводни решенија на фразеолошките изрази. Фразеолошките изрази се состојат од најмалку две самостојни лексеми и претставуваат глаголски синтагми составени од глаголот **mettre**, дополнет со именски дел. Во некои случаи, за францускиот фразеолошки израз нудиме целосен еквивалент на македонски јазик, а во некои други наведуваме делумен еквивалент или само превод. Целосната еквивалентност подразбира дека нема разлики на семантичко, морфолошко

и лексичко ниво. Делумната еквивалентност подразбира лексички или морфосинтаксички разлики, додека непостоењето на еквивалентност значи дека на ниту едно ниво не се наоѓаат сличности. Треба да се напомене дека се случува еден израз, во зависност од контекстот во кој се среќава, да има повеќе значења, и затоа, во табелите се понудени повеќе еквиваленти, а за дадениот пример е одбран соодветен превод.

Францускиот јазик претставува појдовен јазик во нашето истражување. Корпусот на изрази со глаголот **mettre** придружен со соматска лексема содржи 102 фразеолошки изрази ексцерпирани од еднојазични и двојазични француски и македонски речници и текстови од интернет. Во овој напис ќе бидат анализирани само фразеолошки изрази кои во својот состав ги содржат лексемите **mettre** (става) и **tête** (глава). Станува збор за следниве фразеолошки изрази:

1. Mettre (quelque chose) dans la tête (de quelqu'un)
2. Mettre sa tête sous le couperet
3. Mettre la tête de quelqu'un à prix
4. Mettre la tête à l'envers à quelqu'un
5. Mettre sa tête à couper
6. Ne plus savoir où mettre/ donner la tête
7. Se mettre en tête
8. Se mettre en tête (que)/ Se mettre en/ dans la tête
9. Se mettre en tête de (faire quelque chose)
10. Se mettre martel en tête

Примерите се претставени во табели со следниве податоци: фразеолошкиот израз на француски јазик, буквалниот превод на македонски јазик, преводот на изразот на македонски јазик, еквивалентниот фразеолошки израз во македонскиот јазик, значењето на изразот во францускиот јазик и, на крајот, примери со фразеолошките изрази во реченици на француски јазик како и нивниот превод на македонски јазик.

Пример 1

Израз	mettre (quelque chose) dans la tête (de quelqu'un)
Буквален превод	става (нешто) во главата (на некој)
Превод на изразот на МЈ	<ul style="list-style-type: none"> • уверува/убедува (некого во нешто) • наметнува мислење/ уверување (некому) • влијае врз мислењето (на некого)

Еквивалент	<ul style="list-style-type: none"> ✓ (на)полни глава (некому) ✓ пробива глава (некому) ✓ се качува на глава (некому)
Значење на изразот во ФЈ	<ul style="list-style-type: none"> • persuader (quelqu'un de quelque chose) • influencer (quelqu'un)
Примери	<p><i>1. Qui diable te met donc ces idées dans la tête ? Tu ne sais ce que tu dis.</i></p> <p><i>1.а. Ама кој ѓавол ти сџава вакви идеи во ѓлаваџа? Не знаеш шџо зборуваш.</i></p> <p><i>1.б. Ама кој ѓавол ти ја џолни ѓлаваџа со вакви идеи? Не знаеш шџо зборуваш.</i></p>

Пример 2

Израз	mettre sa tête sous le couperet
Буквален превод	ја става главата под сатар/сечило
Превод на изразот на МЈ	<ul style="list-style-type: none"> • делува неразборито/невнимателно/неразумно • се доведува во опасност
Еквивалент	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ја става главата в торба ✓ си игра со главата
Значење на изразот во ФЈ	<ul style="list-style-type: none"> • agir imprudemment
Примери	<p><i>1. Le financement publicitaire: c'est comme mettre sa tête sous le couperet de la guillotine en espérant qu'il ne tombe pas ?</i></p> <p><i>1.а. Рекламно финансирање: џоа е како да ја сџавиџе ѓлаваџа џод сечилоџо на ѓилоџинаџа надевајќи се дека џоа нема да џагне?</i></p> <p><i>1.б. Рекламно финансирање : џоа е како да ја сџавиџе ѓлаваџа в џорба.</i></p>

Пример 3

Израз	mettre la tête de quelqu'un à prix
Буквален превод	става цена на главата на некој
Превод на изразот на МЈ	<ul style="list-style-type: none"> • распишува награда за нечија глава • нуди парична награда за убивање или затворање на некој
Еквивалент	✓ проценува нечија глава
Значење на изразот во ФЈ	<ul style="list-style-type: none"> — • offrir une somme d'argent pour tuer ou capturer qqn — • offrir une récompense pour la capture, la mort de qqn

Примери	<p>1. <i>Sa tête est mise au prix de 150 000 dollars.</i> 1.a. <i>За неговата глава е расишана нажрага од 150 000 долари.</i> 1.б. <i>Главата му е проценета на 150 000 долари.</i></p> <p>2. <i>Je le sais, sa tête est mise à prix.</i> 2.a. <i>Знам дека е расишана нажрага за неговата глава.</i></p>
---------	--

Пример 4

Израз	mettre la tête à l'envers à quelqu'un
Буквален превод	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ја става наопаку главата на некој ✓ завртува глава некому
Превод на изразот на МЈ	<ul style="list-style-type: none"> • полудува/ залудува некого
Еквивалент	<ul style="list-style-type: none"> ✓ му го завртува умот некому ✓ му го сврти паметот
Значење на изразот во ФЈ	<ul style="list-style-type: none"> • faire perdre la tête • rendre comme fou • être tout à fait étranger au bon sens/ à la raison.
Примери	<p>1. <i>Découvrez les photographies qui vont vous mettre la tête à l'envers</i> 1.a. <i>Откријте ги фототографиите кои ќе ви го завршат умот.</i></p>

Пример 5

Израз	mettre sa tête à couper
Буквален превод	ја става главата за сечење
Превод на изразот на МЈ	<ul style="list-style-type: none"> • тврди со сигурност/ решително
Еквивалент	<ul style="list-style-type: none"> ✓ глава дава (дека е така) ✓ глава сече (дека е така) ✓ гарантира со глава/ со живот
Значење на изразот во ФЈ	<ul style="list-style-type: none"> • affirmer quelque chose de façon très sure
Примери	<p>1. <i>Cette nuit, j'ai vu passer une soucoupe volante, j'en mettrais ma tête à couper.</i> 1.a. <i>Глава давам дека има вечер видов како йомина лейтечка чинија.</i> 1.б. <i>Гарантирам со глава/ со живото дека има вечер видов [...].</i> 1.в. <i>Со сигурност тврдам дека има вечер видов [...].</i></p>

Пример 6

Израз	ne plus savoir où mettre la tête
Буквален превод	не знае веќе каде да ја стави главата
Превод на изразот на МЈ	<ul style="list-style-type: none"> • има премногу работа • е презафатен
Еквивалент	<ul style="list-style-type: none"> ✓ не знае каде му е главата ✓ не знае каде да се заврти
Значење на изразот во ФЈ	• être débordé, avoir trop de travail
Примери	<p>1. <i>Il y a tellement de dossiers qu'on ne sait plus où mettre la tête.</i></p> <p>1.a. <i>Има шолку многу досиеја шито не знаат каде им е главата.</i></p>

Пример 7

Израз	se mettre en tête
Буквален превод	се става на глава
Превод на изразот на МЈ	<ul style="list-style-type: none"> • седнува напред • се наоѓа на почеток/ на (нај)истакнато место/ на чело
Еквивалент	<ul style="list-style-type: none"> ✓ е на чело (на) ✓ седи на чело (на)
Значење на изразот во ФЈ	• se placer à l'avant
Примери	<p>1. <i>Il se met en tête dans l'avion.</i></p> <p>1.a. <i>Тој седнува напред во авиониот.</i></p>

Пример 8

Израз	se mettre en tête que se mettre en tête de
Буквален превод	си става во глава (да/дека)
Превод на изразот на МЈ	<ul style="list-style-type: none"> • убеден е (дека) • си умислува (дека) • реши/ одлучи • настојува • запнува (за нешто)
Еквивалент	<ul style="list-style-type: none"> ✓ си увртел во глава ✓ има фикс-идеја
Значење на изразот во ФЈ	<ul style="list-style-type: none"> • avoir décidé (que) (péjoratif) • se persuader (que)

Примери	<p>1. <i>Il s'est mis en tête qu'on parle dans son dos.</i> 1.a. <i>Си увериел во глава дека му зборуваат зад грб/ до озборуваат.</i></p> <p>2. <i>Ma fille s'est mis en tête de sauter en parachute.</i> 2.a. <i>Керками решила/ увериела во глава /зайнала да скокне со ѝагобран.</i></p>
---------	---

Пример 9

Израз	se mettre en/ dans la tête
Буквален превод	си става во главата
Превод на изразот на МЈ	• разбира, сфаќа
Еквивалент	<ul style="list-style-type: none"> ✓ става во глава ✓ влегува в глава
Значење на изразот во ФЈ	<ul style="list-style-type: none"> • se persuader (de qqch) • comprendre • se rendre compte
Примери	<p>1. <i>Je n'ai pas de sentiments, Walter, vous feriez bien de vous mettre ça en tête.</i> 1.a. <i>Јас сум бесчувствителен, Валтер, ѝагобро би било ова да ви влезе в глава / ова да го разберете.</i></p>

Пример 10

Израз	se mettre martel en tête
Буквален превод	си става чекан во глава
Превод на изразот на МЈ	<ul style="list-style-type: none"> • се грижи • е обземен од грижа (за некого/ нешто)
Еквивалент	<ul style="list-style-type: none"> ✓ си ја чука главата ✓ му се запалила главата ✓ му виси над глава ✓ му чури главата ✓ не знае каде му е главата ✓ му пука главата ✓ му прска главата
Значење на изразот во ФЈ	<ul style="list-style-type: none"> • se faire du souci, se laisser obséder par une inquiétude, s'inquiéter • s'alarmer, de façon justifiée ou non, concernant le bien-être ou la sécurité d'une personne

Примери	<p><i>1. Il ne se mettait point martel en tête: pourquoi se fatiguer à prévoir ?</i></p> <p><i>1.а. Тој воојшџџо не си ја чукаше џлаваџџа околу џџоа: зошџџо га се заморува со џредвџдувања?</i></p> <p><i>1.б. Тој воојшџџо не се џрижеше: зошџџо га се заморува со џредвџдувања?</i></p> <p><i>2. Pourquoi se mettre martel en tête?</i></p> <p><i>2.а. Зошџџо га си ја чука џлаваџџа?</i></p>
---------	--

Врз основа на погоре наведените примери, би можеле да заклучиме дека, во фразеолошките изрази кои ги содржат лексемите *mettre* и *tête*, не се забележува целосна еквивалентност меѓу двата јазика. Во сите наведени примери станува збор за делумна еквивалентност, односно се забележуваат лексички, морфолошки и синтаксички разлики. Кај таков тип на еквивалентност преведувањето на фразеолошките изрази не претставува ненадминлива тешкотија, но сепак бара особено внимание при преведувањето.

Во овој контекст, би сакале да нагласиме колку е значајна истрајноста и совесноста на преведувачот кога се среќава со фразеолошки изрази. Пред него се наоѓа многу одговорна задача која наложува темелно консултирање на сите соодветни влезни единици во толковните, еднојазични, и во двојазичните речници, со цел да се дојде до точното значење на еден фразеолошки израз. За жал, бројни се примерите, особено во преводите на литературни дела, кои потврдуваат дека постојат преведувачи кои не го препознале фразеолошкиот израз, а и кога го препознале, не се потрудиле да пронајдат соодветен преводен еквивалент.

Евидентно е дека при преведувањето на фразеолошките изрази особено значење има контекстот, кој во суштина му ја дава вистинската нијанса на значењето на изразот. Умешноста на еден преведувач се забележува токму во способноста да ја пронајде соодветната нијанса во значењето, а која би требало да биде во согласност и со дадениот јазичен регистар и со контекстот.

Сметаме дека контрастивните проучувања меѓу францускиот и македонскиот јазик во доменот на фразеологијата би требало да се поттикнуваат со цел да се создаваат бази на податоци што би биле од непроценливо значење и за преведувачите и за професорите и за студентите по француски јазик.

Користена литература

Кирилица

- Велјановска, К. 2006. *Фразеолошкиите изрази во македонскиот јазик со осврт на соматската фразеологија*. Куманово: Македонска ризница
- Никодиновска, Р. 2009. *Дидактика и евалуација на преведувањето од италијански јазик на македонски и обратно*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“
- Мургоски, З. 2011. *Толковен речник на современиот македонски јазик*. Второ проширено и преработено издание. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“
- Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

Латиница

- Bárdosi, V. 1999. “Entre fil d’Ariane et tonneau des Danaïdes”, *Revue d’Études Françaises* 4.23-33.
- Duneton, C. 1990. *Le Bouquet des expressions imagées. Encyclopédie thématique des locutions figurées de la langue française*. Paris : Editions du Seuil
- Galisson, R. 1984. *Dictionnaire de compréhension et de production des expressions imagées*. Paris: Clé International
- Kovačević, B. 2006. *Hrvatska somatska frazeologija* (doktorska disertacija). Zagreb: Filozofski fakultet
- Nikodinovski, Z. 2010. “Ressources électroniques pour la phraséologie française”, *Godišen zbornik* 36. 263-284.

Сајтографија

- <http://www.cnrtl.fr>
<http://www.larousse.fr>
<http://dictionnaire.reverso.net/francais-definition>
<http://www.expressio.fr>
<http://www.linguee.fr>
<http://www.makedonski.info>

Margarita VELEVSKA
Mira TRAJKOVA

TRANSLATING PHRASAL VERBS WITH THE VERB METTRE
FROM FRENCH TO MACEDONIAN LANGUAGE

Summary

The French language is particularly rich in phrasal verbs which, because of their complexity and structure, can be a problem during text translation or speech interpretation from French to Macedonian, not only among those who have learned French as a second language but also among those that are native speakers. Therefore, when learning a second language, the inclusion of phrasal verbs is proven to be necessary. The French verb that is an integral part of a large number of phrasal verbs is the verb *mettre*.

The aim of this research is to create a base that incorporates phrasal verbs that include the verb *mettre*, which we hope, will continue to find their place in appropriate digital corpus.

Александра ГЕЦОВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Скопје, Македонија

ПОТЕКЛОТО И ПРЕЗЕМАЊЕТО НА ТУЃОЈАЗИЧНИ ФРАЗЕОЛОШКИ ИЗРАЗИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Во словенскиот свет во последните години се почесто се разгледува меѓујазичниот опсег, потеклото, зајмувањето и влијанието на многу лингвистички дисциплини. Во овој труд, ги разгледуваме словенските и несловенски фразеолошки заемки и нивното потекло во македонскиот јазик, кои континуирано навлегувале во различни периоди од развојот на јазикот.

Клучни зборови: Потекло, зајмување, словенски/несловенски фраземи

Фразеолошките изрази како широко распространети средства за изразување претставуваат неодминлив дел од лингвистичката наука.

Иако фразеологијата како понова лингвистичка дисциплина се развила во втората половина на XX век, сепак влијанието и интересот за оваа научна област во Македонија се зголемувал и довел до проширување на лексикографскиот материјал (Стаматоски 1965, 1969; Велковска, 2002; Димитровски Т. и Ширилов 2003, 2008; Велјановска, 2006; Усикова, 2008 итн.).

Фразеолошките речници го обработуваат фразеолошкото културно наследство во еден јазик (подредено по азбучен ред). Во нив се дава описно толкување на значењето на фразеолошките изрази, како и информации за *неговојто пошекло* и стилско обележје (Николова 2012: 50). Денешните речници, во сè поголем обем ги застапуваат овие изрази: толковните, еднојазични, двојазични итн. Според Николиќ (Николиќ 2008: 380-381) главниот проблем којшто се појавува при изработката на кој било речник е 1. изборот на лексичката граѓа по полињата на интерес, 2. формата на зборовите, односно нивната иста, слична или различна графичка слика, 3. фразеологизмите, повеќечлените називи на одредени поими, карактеристичните конструкции, 4. глаголите, 5. жарго-

низмите и дијалектизмите, 6. турцизмите, 7. меѓујазичните хомоними, 8. ономастиката и 9. граматиката. Но, сè почесто се предмет на обработка и на терминолошките, прасловенските како и етимолошките истражувања (Толстој 1973). Според тоа, не би можеле да зборуваме за чиста фразеологија. Потребно е разгледување и дополнување од различни дисциплини. Потребата од разгледување на сродни лингвистички гранки е позната од поодамна. Но, познат е и фактот дека голем број во и вон јазични предизвици се отворена тема за дискусија и ден-денес. Во овој случај станува збор за лингвистичко фразеолошко истражување кое опфаќа од една страна историски, дијахрониски, а од друга страна синхрониски аспект.

Се разбира дека меѓујазичната интередисциплинарност во голема мера влијае на резултатите на истражувањето затоа и фразеолошките изрази се предмет на истражување на повеќе дисциплини: јазична контактологија, прасловенска реконструкција, етимологија (која трага по првобитниот облик на фразеологизмите) итн. Всушност, етимологијата се занимава со потеклото и значењето на лексемите како и со нивното првобитно значење. Но, исто така знаеме дека зборовите со текот на времето ја променуваат својата форма, а некои од нив и значењето. За разлика од нив, фразеолошките изрази по дефиниција претставуваат скаменети форми, но во овој труд доаѓаме до заклучок дека првобитната форма на фраземата се разликува од подоцнежната. Тука би ги споменале потеклото и семантиката кои треба да се толкуваат затоа што многу често се разликуваат од видливото поле на изразување.

Преку етимолошката анализа, го наоѓаме изворот, преземањето и влијанието на фразеолошкиот израз, во овој случај во македонскиот јазик. Секако дека постои разлика во анализата на потеклото на фразеолошките единици од анализата на потеклото на лексемите за кои зборува Н. И. Толстој во неговата статија „К реконструкции праславјанской фразеологии“ (Толстој 1973, 1975). Според него за правилна реконструкција важно е фразеологизмот да биде застапен во сите словенски јазици, а да го нема во индоевропските јазици или да е присутен само во некои, главно западноевропските јазици. Ако фразеолошкиот израз постои во словенските и западноевропските јазици, тогаш станува збор за калка или неодамнешна заемка. За разлика од зборовите, неологизмите и калките може да укажуваат и на голема сличност во формата на фразеологизмите во поединечните словенски јазици. Освен тоа, апсолутната стабилност на семантиката и отсуството на иновациите се важни индикатори за зајмувањата и калкирањата (Толстој 1995: 389-390).

Резултатот од етимолошката трага е фразеолошкиот етимон за фразеолошкиот израз. Така на пример, *Сизифов ѓруг* е античка фразема *Sisyphius labor*, која за првпат се среќава во *vel tu Sisyphios licet admirere labores*, Propertius, (Butler 1912).

Големо влијание игра и историскиот извор во етимолошкото истражување. Според, А. Золтан (Золтан 2001) преводните споменици настанале на границата *Slavia Latina* и *Slavia Orthodoxa*, кои носат богат материјал за историско-етимолошките истражувања. На овој начин настанува и трансферот на фраземите од еден во друг јазик.

Поголемиот дел од дијакрониски разгледуваните фразеолошки изрази во скоро сите словенски јазици се однесувале на толкувањето, најчесто во сопствениот јазик, а во последните години се позачестено и на неколку паралелни јазици и нивните еквиваленти. Денес се соочуваме со уште поголем предизвик, кој опфаќа поширок јазичен ареал, словенските јазици, кои ќе послужат за понатамошен развој и реконструкција на прасловенското јазично семејство.

Според С. Велковска (Велковска 2002), постојат три слоја фразеолошки изрази: словенски, балкански и интернационални. Словенски се оние што отсутвуваат од балканските јазици или пак, се сметаат за калки од словенскиот елемент на Балканот, а постојат во словенските јазици. Во македонскиот јазик во интернационални фразеолошки изрази влегуваат оние од античко (грчко, латинско) и западноевропско потекло.

Во најмала мера пак, се посветило внимание на влијанието или преземањето на туѓојазични (целосно или делумно) фраземи во сопствениот јазик (во овој случај во македонскиот јазик). Во целосно преземени фразеолошки изрази ги вклучуваме оние кои се преземени непосредно како готови форми од истиот јазик-извор од кој се примени односно без никаков превод. Така на пример, во целосни преземања влегуваат некои локални фраземи, западно мак. наречје од алб. *Bese besë* (*Бесайа бес*) ‚ветен збор‘, *ну ѿа ну*. Но, се почесто се употребуваат англиски фраземи: *Happy End* („среќен крај“), *Epic fail* (голем пораз, кој може да подлежи на големо исмевање), *Holly Mother* (Пресвета Богородице) итн. Или пак, комбинација од два јазика што е многу ретко *мало морџен* (првиот член *мало* српски и вториот германски *морџен*). Додека пак, во делумни фраземи влегуваат оние со преземање на една лексема, на пример, *џаниц ново* (прв член гер.); *си ѓо луфѿиѿра умоѿи* (гер. *Luft* ‚воздух‘); *ѓо ѿуѿиѿи умоѿи на лер* (еквивалент *ѓо ѿуѿиѿи умоѿи на ѿасење* со значење не мисли на ништо), *има шмек* (синоним на туѓиот фразеолошки израз *има драж*) итн. Вакви случаи среќаваме многу често и од другите јазици, на пример, романските (латински, француски, шпански итн.), пијан *морѿус* (пијан до бессознание); итал. *гоѿѿеран* пицкато, шпан. *не биди локо* (не се прави луд, будала), *шеѿ-беѿ* (од Евреите со шпанско-поругалско потекло) итн. Додека пак, во рускиот јазик фраземата *Крамольная мысль* – со значење интриги е поврзува со црковнословенскиот, но се среќава и во германските јазици со толкување дека потекнува од *карм* ‚жалба, плач‘. Честопати се случува во македонските фразеолошки изрази

под влијание на некој балкански јазик, а најчесто тоа е турскиот јазик да се употребуваат туѓојазични лексеми. За дел од нив веќе има и соодветник, но некои сè уште се употребуваат во старата форма. Долгата низа фраземи со лексички дел турцизми, се должи на големата застапеност на истите во нашиот јазик (3000). Во овој контекст, ќе ги споменеме одомаќените во нашиот јазик, а онаму каде што има соодветна македонска лексема која се употребува во истиот контекст ќе ја прикажеме и нејзе. На пример, *на азарен коњ, забиџе не му се зледааџи* (на подарен коњ, забиџе не му се зледааџи, со значење на подарок не му се наоѓа забелешка, маана); *Волкоџи влакноџо зо менува, но кудџа не ја менува* (Волкоџи влакноџо зо менува, но каракџероџи/наровоџи не зо менува, карактерните особини остануваат секогаш исти); *не џо враџи, џо шија* (тоа е едно и исто); *бербаџи се најрај* (се извалка); *се џрај кабадаја = се џрави фраер* (се занесува, замислува некој важен), *џо урнек* (по пример, синонимни *џо џерџиџи*), *дамла џијан* (испијанет до бессознание); *рабоџаџа сџана дибидус* (се измеша, испусти); *вљубен како ајван* (срп., хрв., *zaljubljen kao pseto*); *в раџе зџи грџи дџзџиниџе* (сџе му е под контрола, управува со ситуацијата, (хрв. *drži vajeti v svojih rokah*); *здодевен како џавџиџиџа* (други еквиваленти: *досаџен како засениџа*, срп., хрв., *dosadan kao stjenica*); *си џрави бајрам со умоџи* (фантазира, мисли нереално); *не иџрај мајџаџи* (срп. *не џерај шеџу*); *зџајџан веџи* (тенки, црни веџи) итн. А понекогаш етимолошки се среќава комбинацијата, еден збор да биде составен од двоен јазичен баланс: *азџиса геџеџо* (турски корен, со грчкиот суфикс *-са*, со значење: збесна детето). Како и: *се раеџиса од неџо*; *се курџули од нејзе* (и двата со истото значење заврши, се ослободи од некого); *уџре сабајле* со српски еквивалент *мало суџра* (со значење никогаш) итн.

Словенските меѓујазични фразеолошки зајмувања, настанале како резултат на непосредноста на овие народи, преку долгиот заеднички континуитет (жив говор, администрација, трговија, книжевност). А тие секако се резултат и на заедничкото словенско културно наследство. На пример, како општословенски се среќава фразеологизмот *ненајавен зосџин* (рус. *паче чаяния*¹).

Директни зајмувања во македонскиот јазик од соседните (српскиот, хрватскиот, словенечкиот итн.), на кои не им се врши превод, а толкувањето им е сосема исто како од јазикот-извор во усната традиција се чуваат од времето на ју-заедницата, такви се: срп. *рабоџи раџи реџа* (формално), *слеџи миџи*; *мало јеџи, добро се носи*; *жуџи жуџује ирвен џуџује* итн. Преку српскиот јазик е стигнат и широко распространетиот фразеологизам, *дужан ко Грчка* (оној што должи многу пари) итн.

¹ А во разговорниот руски се употребува како ‘непоканет, ненајавен’ од *пачечайный* односно од глаголот ‘чека’ (чаяти, ждаџе, пачечайный гостџ).

Честопати се случувало фразеолошкото влијание да се изврши од словенски јазици посредно преку различни доминантни јазици.

Така на пример од рускиот ги среќаваме следниве: *орџани на властџа* (рус. *органы власти*); *леб насушен* (*хлеб насущенный*); *Дом на кулџураџа* (*Дом культуры*); *свеџска исџориџа* (*всемирная история*); *живоџинско царсџво* (*животное царство*); *деџска џрадинка* (*детский сад*); *не џосвеџува внимание* (*не обращайтесь внимания*). Во интернационални фразеологизми навлезени преку рускиот јазик би ги сместиле: *фараоны всех стран, соединяйтесь и пролетарии уже объединились*, кои функционираат како национални (Тарса 2002: 374).

Според Ј. Ајдуковиќ (Ајдуковиќ 2012: 152) македонската двокомпонентна контактофразема *нравсџвен долџ* (рус. *нравственный долг*) се формирала под делумна трансграфемизациџа. Првата компонента (неопределената придавка со нулта наставка) образувана е според графиско-ортографскиот систем на македонскиот јазик, а втората компонента во двата јазици е иста (двочлен индекс е+б).

На македонско-руски јазичен план, како најчести јазици-посредници се јавуваат српскиот и бугарскиот. На пример, македонската и српската контактна фразема *човек во фуџрола/човек у фуџроли* (рус. *человек в футляре*) со значење, човек кој се затвора во рамките на тесни малограѓански интереси, се оградува од реалниот живот, се плаши од промени, нови работи, кој е во калап, малодушен, формалист кого го осудуваат⁴) дошла под руско влијание од истоимениот расказ на А. П. Чехов. Главниот херој на тој расказ е учителот по класични јазици Беликов, кој се одродил од современиот начин на живот и сакал да се изолира, затворен како во футрола сѐ со цел да нема никакво надворешно влијание. Всушност, овде станува збор за контактната лексема, именката *фуџрола* во македонскиот и српскиот која била преземена од германското *Futteral*, а во двата јазици води потекло од среднолат. *fotrum*, *fotrall*. Според тоа, контактните фраземи може да се креациџа на јазично посредување во кое влегуваат лингвогеографското ниво, екстралингвистичките реалии, лингвокултурното ниво, контрастивното ниво (дали некој фразеолошки израз е под нечие влијание: англиско, германско, руско итн.). Преку рускиот навлегле и следниве фраземи: *Поџемкинови села* (рус. *Потемкинские деревни*) – поврзано е со името на кнезот Г. А. Потемкин државен службеник од времето на Екатерина II. По соединувањето на Крим кон Русиџа, императорката сакала да прошета по новата Русиџа. По раскажувањата на Потемкин тој ѝ прикажал цветен крај, лажна претстава за пределот со насликани колиби. *Мечкина услуга* (рус. *Медвежья услуга*) – лоша услуга, наместо помош носи непријатност. Фразеологизмот доаѓа од басната на И. А. Крилов „Пустиникот и мечката“. Во оваа басна се раскажува за дружбата на пустиникот со мечката. Еден ден

пустиникот решил да си легне да поспие, а мечката почнала да ги истерува мувите што доаѓале кај него. Замавнала мечката со шепата на носот за да ја избрка мувата, а потоа на вратот. Па, зела камен во шепата и ја удрила мувата на носот, а потоа и на вратот и го отепала и другарот.

Во туѓи фраземи влегуваат и заемките од класичните и европските јазици т.е. калките преку рускиот, *убить время*, мак. *џо убива времето*, срп. *убијти време*, рус. *сидеть как на иголках*, мак. *седи како на игли*, срп. *седети као на иглама* итн. По аналогија на европските и: *во духоџи на македонџинаџа*; *руска душа*; *џермански дух*; *француски дух*; *руски дух* која добива општоевропска културна философска основа. Како и следниве словенски национални фраземи: *мајка Македонија*; *матушка Русь*; *одиџра руска народна иџра (прайтись русскую барыню)*; *Свеџа Русија (Святая Русь)* *Небеска Србија*; *Москва не верува во солзи* (Москва слезам не верит со значење ‚не верува во никакви кукања‘), *И Москва долџо се џрадела (<i>Москва не сразу строилась: не може сѐ одеднаш, сѐ во свое време)*.

Што се однесува пак до балканската фразеологија, може да се истакне дека таа настанала како резултат на таканаречената балканска јазична унија, создадена на старата историска територија, која довела до создавање на слични типологии, како и меѓусебни заемки. Балканската јазична унија во фразеологијата, без разлика на изворниот јазик, многу јасно ја изразува оригиналноста, како и длабокото повеќејазично влијание, кое настанало во слични услови. Секако дека покрај останатите полиња, заемно влијание имало и во фразеологијата. Така на пример, од грчкиот јазик се преведени фраземите *си џо ваџи лебоџи* (заработува за живот); *кај седиши* (со значење каде живееш) итн. Додека пак, изразот *беџајџе га беџаме* се смета за балкански фразеолошки израз затоа што го има и во грчкиот, ароманскиот и албанскиот (Николова 2012: 24).

Интерферентното влијание довело до јазична посредност и на различни балкански јазици, како што се македонскиот и грчкиот, македонскиот и албанскиот (но и грчкиот и албанскиот): *се фака за рабоџа* (грч. *πάνω δουλεία*); *се фаџи цвекеџо* (грч. *επιασε το λουλόδι*); *Крушаџа џог круша џаџа* (алб. *Dartha ndër dardhë bie*); *Го влече за нос* (алб. *E heq pas hunde*); *Иџра како шџо му свираџи* (алб. *Luan siç i bien lodrës*); *Му уџри крџа во џава* (алб. *I ra gjaku në kokë*); *Како мува без џава* (алб. *Shkon si miza pa kokë*); *Му гаваш џрсџи џи ја зема цела рака* (алб. *I jer gishtin ta mer dorën*); *Не може га му се фаџи ни на најмалиоџи џрсџи* (алб. *Nuk mundet ti vijë në gjohtin e vogël*) итн.

За разлика од словенските, интернационалните фразеолошки зајмувања, настанале претежно по научен, книжевен/писмен пат, најчесто преку класичните (антички) јазици, грчки и латински:

а) Грчки: *Авџиеви коџушници* (рус. *Авгиевы конюшни*) се однесува за место во кое владее целосен хаос; *На седмо небо* (рус. *На седьмом небе*)

искажување голема радост, блаженство. Поврзано со старите верувања за светот, опишани од Аристотел во делото „За небото“. Аристотел сметал дека небото е составено од неподвижна кристална сфера на која се закачени ѕвездите и планетите. Според друга верзија, постоеле небесни сфери, а на последната сфера се наоѓал рајот; *Не им верувај на Данајциите гури и коџа ти даваат подарок* (рус. *Дары данайцев*) - лажан дар, заткулисен подарок, за предавство. Произлегува од античкиот еп „Илијада“ од Хомер. Според легендата Грците навлегле во Троја со помош на огромен дрвен коњ, кој бил даден како подарок во чија внатрешност биле сокриени војниците; *Гората/Планината родила злушец* (рус. *Гора родила мышь*) – станува збор за мал резултат при големи усилби. Произлегува од басните на Езоп; *Езоповски јазик* (рус. *Эзопов язык*) — јазик полн со алегоричност. Произлегува од името на грчкиот легендарен баснописец, Езоп. Езоп бил роб за кој слободното зборување било опасно, па затоа пишувал во алегориска форма; *Прокрустова постела* (рус. *Прокрустово ложе*) - вештачка мерка, мерка по насилен пат што не дава резултат. Прокруст е прекар на Дамст или Палипомен. Тоа е синот на Нептун, кој бил разбојник, ловел минувачи и ги ставал на посебно место. На оние чии нозе им биле подолги им ги крател, а на оние на кои им биле пократки им ставал тег за да му ги издолжи; *Дамоклов меч* (рус. *Дамоклов меч*) – постојана закана за каква било опасност. Калка од грчкиот јазик. Потекнува од старогрчко предание за сиракушкиот тиранин Дионисиј Постариот (432-367 пр. Хр.), раскажана за Цицерон во делото „Гускулански беседи“. Дионисиј за време на една гозба, го нарекол Дамокло најсреќниот меѓу луѓето. И сакајќи да го провери поставил меч кој висел на коњска грива. Тој меч е симбол на постојана опасност, загрозувајќи ја власта. *Оган и меч* (рус. *Огнѐм и мечом*) – беспопштедно, жестоко. Се однесува на изјавата на Хипократ, кој изјавил: „Она што не се исцелува со лек, се исцелува со железо, а тоа што не може со железо, се исцелува со оган“; *Нитка на Аријадна* (рус. *Нить ариадны*) – означува каква било тешка, сложена ситуација. Произлегува од старогрчкиот мит за Златното руно односно за Аријадна која на својот сакан му дала клопче конец со цел да го најде излезот од лавиринтот.

Најголемиот број библиски (арамејски, хебрејски) фраземи во македонскиот јазик биле пренесени преку грчкиот јазик, првично преку преводната литература. Затоа голем дел од овие фразеолошки изрази содржат грчки лексеми, кои биле директно пренесени во нашиот јазик од страна на светите браќа Кирил и Методиј. Такви се: *сѝолај му на Боџа*; *Фала му на Боџа*; *алфа и омеџа* (почеток и крај, се однесува на Господ) = мак. *од а до ш*; рус. *От а до зет = од а до я*; мак. *око за око, заб за заб* = срп., хрв., *око за око, zob за zob* итн. Настанале под влијание на богослужбениот, црковниот јазик. А од приказните на М. Цепенков, среќаваме: *му ѝравиш*

мейаниш (му служи со покорност) итн. Меѓу нив влегуваат и следниве: *Каде одиш Госјоде?* (рус. *Камо грядеши?*) Во која насока се движиш, развиваш? А фразата буквално значи: Каде одиш?; *Сјои на глинени нозе* (рус. *Колосс на глиняных ногах*) – какво и да величество, кое впрочем е слабо. Се однесува на расказот за вавилонскиот цар Навуходоносор, којшто сонил страшен сон. Имено, на сон видел огромен идол на кого главата му била од злато, градите и рацете од сребро, стомакот и бутот од мед, колената од железо, а нозете од глина. Камен паднал од шумата, го удрил цинот по глинените нозе, а тој се претворил во прав. Царот ги собрал жреците и пророците и им го раскажал сонот. Еден од нив го протолкувал сонот кој бил предвесник. Имено, било протолкувано дека набрзо вавилонското царство ќе биде разрушено под наездата на Персијците; *Небесна манна* (рус. *Манна небесная*) – пратено од Бога, нешто ценето, ретко, нужно. Според библиското предание, манната е храна, која Бог секое утро им ја праќал на Јудеите во пустината, кога овие патувале за ветената земја; *Ги фрла бисериите ѝ пред свињиие* (рус. *Метать бисер перед свињями*) – цитат од Евангелието. Кој се однесува на тоа дека свињите би ги изгазиле нив и би ве растргнале. Со значење да не се објаснува некому нешто што не може да го сфати и по достоинство да се процени нештото; *Трнов венец* (рус. *Терновый венец*) – мачеништво, страдање. Библиски настан за прикачувањето на трнов венец на Исус непосредно пред неговото распнување. Венецот бил составен од трновити растенија, а такви венци им правеле за потсмет на престапниците, осудениците, а победниците ги овенчувале со лоровови лисја; *Го чува како зеницата во окоито* (рус. *Хранить как зеницу ока*): „Ме чува како зеницата во окоето“ (Псалми 16, 8) од византискиот писател Климак; *Кади со џемјан* (рус. *Куришь фимиам*) – восхвалување, преувеличување на кој било со темјан (кој миризливо чади) се осветуваат храмовите, светите места во дворот на царот итн.

б) *Лајтински*. Во целосно преземени без превод влегуваат: *a priori* ‚од напред, без искуство‘, *ad hoc* ‚за оваа прилика, за таа цел‘ (Rajić 2006: 6-7), *tet a tet*, очи в очи, во четири очи‘; *alter ego*, едномисленик‘; *alma mater* итн.

Меѓу општо прифатените влегуваат и: *Дволичен Јанус* (рус. *Двуликий Янус*) – дволичен човек, неискрен. Во римската митологија Јанус (богот на времето, како и на секој почеток и крај); *Коцкајта е фрлена* (рус. *Жребий брошен*) – колебање, нерешителност за почеток на некое дејство. Поврзано со латинскиот јазик односно со зборовите на Г. Ј. Цезар пред преминувањето на реката Рубикон, која ја делела стара Италија од Франција (49 г. пр. Хр.). Така започнала Граѓанската војна во Рим; *Царски рез* (рус. *Кесарево сечение*) – од лат. *sectio caesarea* од *sectio* ‚сечење‘ и *caedo* ‚режам‘. Всушност, преовладува мислењето дека *caesareus* имено означува ‚цезарев‘

односно кајсарев. Тоа предание се однесува на Гај Јулиј Цезар за кој се смета дека дошол на овој свет благодарение на таква операција. Таа операција му била позната и на Хипократ, кој владеел со таа технологија. Впрочем, таа била многу ризична во која била спасена или мајката или бебето; *Тркало на судбината/среќата* (рус. *Колесо Фортуны*) – слепа судбина, непостојаност. Во римската митологија божицата Фортуна е изобразена со вез на очите и стои на направа. Во едната рака држи тимон, а во другата рог на изобилието. Тимонот укажува на тоа дека оваа божица управува со судбината на луѓето, а со рогот на изобилието и подарува изобилство, со што се означува постојаната променливост; *Пирова њобеда* (рус. *Пиррова победа*) - победа со многу жртви. Создавањето е поврзано со победата на епирскиот цар на Римјаните (279 г. пр. Хр.). Кој според зборовите на Плутарх, изјавил: „Уште една таква победа и ќе загинеме!“ Потоа, во следните битки, Пир изгубил од Римјаните; *Прв меѓу еднаквиџе* (рус. *Первый среди равных*) - виден, главен. Се однесува на латинското *Primus inter pares* (прв меѓу еднаквите), титула која ја носел Август до приемот на императорската титула. Тие зборови создаваат видна поддршка и престиж за сенатот, магистрите и судовите; *Златна средина* (рус. *Золотое сечение, золотая пропорция, гармоничное деление*) – ништо премногу и ништо премалку, точно колку што е потребно, избегнување крајности, ризични решенија. Тој сооднос е приближно рамен на 5/3. Делбата се врши така што триаголникот се дели на два дела, така што АВ се однесува на ВС, а АС соодветствува и кон АВ ($AB : BC = AC : AB$). Тој принцип е искористени во архитектурата. Терминот го вовел Леонардо да Винчи.

Со француско потекло ги наведуваме: *Прави од мравка слон* = од јаже ортома, (рус. *Делать из мухи слона*) – давање големо значење на нешто небитно, преувеличување. Калка од францускиот јазик, која се среќава како стара поговорка; *Куќа на мирот/Дом на џолеранцијата* (рус. *Дом терпимости*) – официјална установа, превод од француското *maison de tolérance*; *Бура среде џусџина* = *Голема врева за нишџо* (рус. *Буря в стакане воды ирон.*) - силна волја, големи заложби за незначителен повод. Фразеологизмот произлезен е од зборовите на Балзак од неговиот роман „Турски свештеник“ (1832), француски просветител Ш. Монтескје (1689-1755) која е изјавена по повод политичката состојба на државата Сан-Марино. Според други пак, овој фразеолошки израз е латинска поговорка *excitare fluctus in simpulo*; *Железна завеса* (рус. *Железный занавес*) – преграда, обично намерно поставена по идеолошка основа, која претставува пречка за замен контакт на две различни страни, која создава политичка изолација. Овој фразеолошки израз потекнува од Првата Светска војна (23.12.1919) од Ж. Клемансо, кој во француската палата изјавил: „Ние сакаме болшевизмот да го запреме, со цел однапред да не биде разрушена цивилизираната

Европа“; *Го уби црвоѝ* (рус. *Заморить червячка*) - ја заврши работата. Постојат две верзии: првата директно се поврзува со паразитите во цревата, а втората се толкува како заемка од романската фразеологија, поточно од француското *tuer le ver* ‚пие чаша алкохол‘ (букв. го убива црвот). Поврзано со народното верување за избавување од црвјата, глистите со помош на алкохол; *Оддава честѝ, внимание* = *му симнува каѝа* (рус. *Отдавать честь*) – ја вади капата, шапката и му пружи рака, со значење оддава почит, му дава значење. Француска калка, која потекнува од Средновековна Европа. Според едната верзија, тој гест го правеле рицарите при средба во знак на почит.

Од шпанскиот: *Колумбово јајце* (рус. *Колумбово яйцо; яйцо Колумба*) – остроумно решение на тешка задача, смел поход, неочекувано решение од тешка ситуација. Потекнува од шпанска народна анегдота. Мудреците, поставиле загатка во која јајцето требало да стои исправено на масата. Но, еден од нив се досетил, го удрил јајцето со едниот крај, тоа напукнало и застанало исправено. Па, оттука произлегло и шпанското *Huevo de Juanelo* „Хаунеловото јајце“. Додека пак, Бецони во „Историја на новиот свет“ (1565) ја поврзува оваа анегдота со Христифор Колумбо. Имено, Колумбо му предложил на својот собеседник да го постави јајцето исправено, но откако овој не успеал, Колумбо го поставил, и изјавил дека така било и со Америка односно дека не било тешко да ја пронајде; *Моментѝ на вистѝнаѝа* (рус. *Момент истины*) – шпански фразеолошки израз со значење критичен момент за матадорот во коридорот. Од шпанскиот преминал и во другите јазици во 1930 година благодарение на Е. Хемингвеј (од романот „Попладневна смрт“, 1932).

Честопати се случува еден фразеолошки израз да има повеќе верзии за неговото настанување, особено доколку тој израз е интернационален. Колку е пораширена неговата употреба толку потешко може да се открие изворот на настанувањето. Во овие фразеолошки изрази ги разгледуваме: *Розови снѝиѝа* (рус. *Голубая мечта*) – идилично, често неостварена мечта. Според една верзија овој фразеологизам настанал под влијание на популарните сказни на М. Метерлинк „Сината птица“ (1908). Според друга верзија, станува збор за погрешна калка на германското *die blaue Blume* ‘синиот цвет’ (преземено од романот „Хенрих фон Офтердинген“ на германскиот писател Новалис). Синиот цвет е симбол на висока, недостижна желба, која се однесува на младиот писател; *Меѝу два оѝна* = *Меч со две остѝрици* (рус. *Между/меж двух огней*) – во ситуација кога има опасност од две страни. Има неколку верзии: според првата е татарко-монголска. Според која некој руски кнез поминувајќи по хананската земја се нашол меѓу две разгорени клади. Според втората варијанта, станува збор за германска калка *zwischen zwei Feuer kommen* ‘да западнеш во опколен оган од две

страни'; *He може да му се фати ни на најмалиот прст* (рус. *Мизинца не стоит*) – ништожен во споредба со друг, обична нула во споредба со друг. Постојат неколку верзии, од кои првата веројатно е поврзана со старите ритуали и обреди, според кои се отсекувал најмалиот прст или некој друг прст (палецот итн.). Според втората верзија можно е да води потекло од Библијата; *Поминува низ оган и вода* (рус. *Пройти сквозь огонь и воду /и медные трубы*) станува искусен, опитен. Поминува низ тешки периоди. Овој фразеологизам кој е со интернационална употреба, поврзан е со „божјиот суд“, со претставата за водата и огнот како очистувачки средства. Според друга верзија по потеклото е поврзано со процесот на подготовка на вотка при што течноста во која има вода и слад поминува низ бакарна цевка (во форма на змеј) преку оган и вода и ја лади течноста; *Му набива рогови* (рус. *Наставить/наставлять рога*) – осквернување, соблазнување. Се среќава во многу европски јазици. Според една верзија, произлегол од воениот ритуал на германските војници, според кој жените чии мажи заминувале во војска им ставале шлемови со рогови. Според друга верзија, поврзан е со императорскиот указ од 1472 година во Германија, во чиј воен состав се забранувал пристап до жени, а секое прекршување на оваа забрана носел казна, а казната била да носат шлемови со рогови на главата. Третата верзија се поврзува со византискиот цар Комнин Андроник (1183-1185), кој им дозволил на мажите со чии жени тој бил во љубовна врска да гледаат во него свер. На таквите мажи, имајќи го тоа право носеле шлемови со рогови од елен.

Од англиското говорно подрачје се: *Жолти ѝечайи* (рус. *Желтая пресса*) – ниска, лажна сензација на дневен печат. Калка од *yellow press*, која му се припишува на Е. Јордмен, редактор на списанието *New York Press*. Именувањата на „The World“ и „New York Journal“, се воделе како „жолт печат“. Основата за тоа се наоѓа во слободоумните цртежи исполнети со хумористични текстови на кои било изобразено момче во жолта облека. Подоцна помеѓу овие две списанија се водел спор за правото на првичност за „жолтиот младич“. Како делумни семантички еквиваленти, го спомнуваме и англиското *break a leg* (со значење: со среќа, а се употребува пред сè за студенти кои одат на испит), со македонското *ај криши нога* (со значење, ‘бегај’, но се среќава и со англиското значење).

Со германско потекло: *Рони крокодилски солзи* (рус. *Крокодиловы слезы*) – лицемерно сожалување. Произлегло како резултат на буквален превод на германското *Krokodilstranen*. За првпат се среќава во „Германско-латински и руски лексикон“ од Вајсман од 1731 година. Овој фразеологизам е поврзан со германското народно верување за крокодилот кој кога проголта човек, тогаш плаче („Азбучник“, 18. век) односно додека го јаде човекот, не престанува да плаче, но и не престанува да јаде итн.

Токму поради тоа што во составот на фраземите може да навлезат многубројни елементи од народниот и разговорниот јазик, како што се: туѓи лексеми, архаизми, реалии итн., често знаат да им бидат непознати и на изворните говорители на јазикот особено доколку содржат и туѓ јазичен израз. Во одреден број случаи пак, со цел да се постигне посилна емпатија на фразеолошкиот израз, тој се цитира во оригинал.

Користена литература

на кирилица:

- Ајдуковић, Ј. 2010. „Контактофраземе у македонском језику и нихова лексикографска обрада“, *Зборник со реферати* Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, XXXV научна конференција – лингвистика, 15-23.
- Велковска, С. 2002. *Белешки за македонската фразеологија*. Скопје
- Ильина, Л. А. 1984. „Методологические проблемы исследования процесса лексического заимствования“ *Лексика и фразеология языков народов Сибири*, Новосибирск, 76.
- Јанковичова, М. 2000. „Свое и чужое во фразеологии языка: проблемы определения“, *Rossica Olomucensia XXXVIII*, Univerzita Palackého v Olomouci, 453-460.
- Николиќ, А. 2008. „Проблемите на изработка на двојазични речници врз конкретниот пример на српско-македонскиот/македонско-српскиот речник“, *Шестии научен собир на млади македонисти*, 380-381.
- Николова, В. 2012. *Македонски јазик со култура на изразувањето*. Штип
- Мокиенко, В. М., Николаева, Е. К. 2000. „Интернациональный фонд русской фразеологической картины мира“, *Rossica Olomucensia 40*, Univerzita Palackého v Olomouci, 17-34.
- Солодухо, Э. М. 1982. *Проблемы интернационализации фразеологии*, Казань
- Степанова, Л. 2000. „Проблема фразеологических заимствований“. *Rossica Olomucensia XXXVIII*, Univerzita Palackého v Olomouci, 415-426.
- Тантуровска, Л. 2009. „Затскреноста на фразеолошките изрази“, *Зборник во чест на проф. д-р Кирил Конески по повод 80 години од раѓањето*, 155-160.
- Бирих, А.К., Мокиенко, Л.И., etc. 2005. *Русская фразеология. Историко-этимологический словарь*. АСТ, 926.
- Тарса, Я. 2002. „Интернациональные крылатые слова в польском и русском языках“. *Rossica Olomucensia XL*, Olomouc, 371-375.
- Толстой, Н. И. 1973. „К реконструкции праславянской фразеологии“, *Славянское языкознание VII*, Международный съезд славистов, Варшава, Москва, 272-293.
- Толстой, Н.И. 1995. *Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике*. Москва
- Чилла, Ф. 2000. „К проблеме определения источника некоторых фразеологизмов русского языка“, *Studia Rossica, 40*, 397-402.

Золтан, А. 2001. „К вопросу о межславянской миграции фразеологизмов: показания переводных памятников“ *Frazeografia słowiańska. Księga pamiątkowa poświęcona prof. dr hab. Halinie A. Lilicz. Redakcja naukowa: Mieczysław Balowski i Wojciech Chlebda. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego*, 111–116

на латиница:

Rajić D. 2006. *Latinske mudrosti*, Beograd

Fink-Arsovski, T. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. FF Press, Zagreb

Butler, H.E. 1912. *Propertius. With an English translation* London, New York

Aleksandra GECOVSKA

ORIGIN AND LOADING PHRASES IN MACEDONIAN LANGUAGE

Summary

From Sociological point of view the domination of one Language is not happening with assimilation, but by consent, Ideology and practical use. And Phraseology as a Linguistic Discipline reflects to the Sociolinguistic development. Precisely because they consist a lot of Folk and interlocutory elements of the spoken Language, loans, archaisms realities etc., and they often tend to be unknown from the original Speakers of the Language, especially if they contain diferent expression. In some cases, in order to achieve stronger guidance of Phraseological expression, it is acknowledged in the original. An additional obstacle is the main feature of set phrases consisting in the loss of its denotative meaning.

Јасминка ДЕЛОВА-СИЛЈАНОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“ - УКИМ

Скопје, Македонија

ПРЕВОДОТ НА ФРАЗЕМИТЕ КАКО ПРЕДИЗВИК

Апстракт: Еквивалентноста е централен проблем во теоријата на преводот, со што се подразбира соодносот на дадените текстови, а не соодносот на јазичните системи. Фраземите се „мирудија на јазикот“ вели Стракова, па токму затоа не сите можат да бидат транспонирани толку лесно и едноставно во другиот, односно во другите јазични системи, затоа преведувачот е принуден да избира или описно да го дооформи изразот давајќи му соодветна слика, соодветно значење. За да се долови степенот на еквивалентност на фраземите од текстот на оригиналот треба да се сочува како семантичката инваријанта, така и синтаксичката. Исто така, за квалитетен превод е потребно одлично да се познава јазикот од кој се преведува, како и јазикот на кој се преведува.

Клучни зборови: фразеологија, превод на фраземи, македонски јазик, чешки јазик

Основен проблем во преведувањето на едно уметничко дело е да се зачува националната, специфична обоеност на делото. Во прв ред тука доаѓа зачувувањето, односно познавањето на географските и историско-културните прилики на земјата во која се зборува преведуваниот јазик, за да може да се дофати вистинската смисла и вредноста и во јазикот на кој се преведува. Така на пример, преведувањето на метафората, односно изразите во кои метафората игра голема улога (фраземите), вклучува низа моменти обусловени од национално – културната специфичност на секој народ, на секој јазик.

Значи, неопходен предуслов за успешна преведувачка работа е темелно познавање на двата јазика – тој од кој се преведува и оној на кој се преведува. Преведувачот би требало добро да ги познава спецификите на земјата во која настанало делото, да се познаваат социјално-културните услови на времето и средината во кои дејството се одигрува.

Преведувачот е принуден да понири во длабините на родниот говор, да го практикува кодифицираниот јазичен елемент, форма или израз и да го потврдува своето знаење на литературниот стандард, важечки за периодот

во кој преведува. Исто така, еден текст што во себе содржи фраземи има изразит национален белег.

Истражувачите на фразеологијата за кој и да е јазик, се единствени во констатацијата дека фразеологизмите се најтешко преводливи единици во јазикот. Исто така се единствени во констатацијата дека еден текст полн со фраземи има изразит национален белег. Па ако веќе се зборува за душата на јазикот, можеби фразеологијата е токму душата на јазикот бидејќи најтешко се предава на други јазици, без да изгуби барем нешто при преведувањето (Велковска, 2002:8).

Нашиот интерес ќе го насочиме кон соодветното, односно несоодветно пренесување на фразеолошките изрази во преведуваните јазици.

Општо земено, прв чекор за добар превод на некоја фразама, иако тоа може да звучи банално, е самата нејзина идентификација во дадениот текст, бидејќи идиомот (фраземата) е „во својата суштина секогаш аномално именување неочекувано за слушателот. ...значи, бара дополнително дешифрирање значењето до кое доаѓа дури по првото неуспешно „читање“ во буквалното значење на составните делови“ (Чермак, 2007). Некои фраземи на прв поглед не мораат во текстот воопшто да се јават како фраземи. Но, во многу случаи може да помогне контекстот.

Во продолжение ќе дадеме пример каде што синтагмата *sklopit hlavu/наведна глава* нема значење на фразема:

A Orlík sklopil hlavu , aby nebylo vidět, jak se usmívá, zato jiní ptáci se uchichtli. Alen/carroll	И Орелот ја наведна главата за да не се насмее: некои од другите птици одвај чујно се закикотееа.
--	--

Како споредба имаме пример каде што синтагмата *sklopit hlavu/наведна глава* има значење на фразема:

Ale zatím se jenom zastyděla, spolkla to a sklopila hlavu ještě níž. Čapek/krak.	<i>Но</i> таа само се засрами, ги голтна подготвените зборови и си ја наведна главата уште пониско.
(klopit / sklopit hlavu има значење 'да ја наведне главата и да гледа во земја (од срам, тага, пораз и сл..))	(ведне <i>глава</i> / со <i>наведнајќи</i> <i>глава</i> со значење 'покорен е, попушта, се потчинува'.)

Степенот на успешност при идентификација на зборовниот спој, поговорка и сл. како фразама, односно не како спој со буквално значење, туку со пренесено, зависи од искуството на преведувачот и од степенот на неговата одговорност. Најверојатно, најтешко е прикажување на мотивираноста на неговата употреба во оригиналот во текстот на преводот и воопшто доловувањето на сите (негативни или позитивни) конотации,

но и на емоционалниот, вредносниот и временски призначниот колорит на дадената фразама. Во случаите на превод на текст меѓу блиски јазици постои можност за споделување на некои искуства, но „...искуствата што се одразуваат во разни јазици, што припаѓаат на општества што на културен план се оддалечени, не се така лесно преводливи во нашите кодови и рамки...“ (Вањкова и др., 2005:43).

Основно правило е дека „фраземите не може да се преведуваат според компонентите, туку глобално, односно фразеолошката целина да се замени со друга целина (во теоријата на преводот некогаш се зборува за т.н. ситуациски еквивалент), односно со целина што ситуациски е адекватна и слична во изразот...“ (Куфнерова и др. 2003). Преведувачот со преводот на фраземите мора во повеќето случаи да си поигра и секако честопати (пред сè во јазиците со оддалечени култури) се случува во дадениот јазик во целиниот јазик да не постои еквивалентна фразама и затоа мора да се преведе со помош на нефразеолошки израз, опис. „При преведувањето на фраземите всушност не се работи за превод, туку за доловување, заменување на она што се кажува во дадената ситуација и во дадениот јазик“ (Куфнерова и др., 2003). Но, во таквите случаи честопати може да дојде до осиромашување на преводот токму што се однесува на „културната специфичност“. Во тој контекст Л. Висон смета дека „во суштина треба да се преведува не од јазик на јазик, туку од една култура на друга“ (Висон, 2003). Тоа е прилично точно посебно во случајот кога се преведуваат пословици, поговорки, крилатици во кои се одразува целото богатство на културно – историското наследство на еден јазик.

Р. Маројевиќ (1989) смета дека преведувањето на фразеолошките изрази претставува еден од најсложените проблеми на уметноста на преведувањето и на теориски и на практичен план. Фраземата обично, покрај единственото лексичко значење, ја чува и националната специфичност и сликовитоста изразени во одредени лексички единици што се нејзин составен дел. Тешкотиите во преведувањето на фраземите се огледуваат на планот на семантизација – утврдувањето на нивното значење, полето на симболика и функција во дадениот контекст, и на планот на изразот – во јазикот на превод да се најдат адекватни изрази по сликовитост, значење и стилска боја.

Во минатото се потенцирала неможноста да се преведува фразеологијата, од друга страна се потенцира барањето дека еквивалент на фраземата мора да биде друга фразама. Денеска односот кон фразеологијата и преводот се решава на начин кој се наоѓа меѓу двата крајни пола. Мислењата дека фразеологијата не може да се преведува се веќе надминати. Општо важи тоа дека фраземите ги преведуваме со еквиваленти и тоа: целосен, делумен, аналог и превод без фразама.

Во продолжение ќе ги разгледаме можностите на превод на фраземите според следнава поделба:

- ЦЕЛОСЕН ЕКВИВАЛЕНТ: во оваа група спаѓаат преводни решенија што сосема се совпаѓаат со оригиналот од лексички, морфолошки и структурен аспект.

..jestliže tuto ženu, do niž byl kdysi po uši zamilovaný a kterou si tehdy nechal... Kundera/lásky	во тоа што жената, во која одамна беше вљубен до уши и која тогаш дозволи....да ја пропушти....
být zamilovaný až po uši : být velmi zamilovaný, hořet láskou k někomu (EM); být intenzivně, prudce a obv. i nekriticky zamilovaný (SČFI)	вљубен до уши : заљубен човек (КВ); вљубен (заљубен) до уши: многу вљубен (Сн.В); До уши (вљубен, заљубен , вцрвен, се вљубува, се вцрвува и др.): во голема мера, мошне многу (ФРМЈ)

- ДЕЛУМЕН ЕКВИВАЛЕНТ: во оваа група спаѓаат преводни решенија што во некој дел не се совпаѓаат сосема на оригиналот – различни лексеми или граматичка структура, но сепак соматската клучна компонента е задржана.

Hlídač se podrbl ve vousech , zkoumavě se podíval na krokodýla a zeptal se... Slav/jan	Пазачот го засука едниот мустаќ .
prohrábnout si vousy : gesto znamenající přemýšlení, pomalé klidné rozpominání(E.M.)	йойсукува мустіак/ сука мустіак : 1. покажува задоволство, многу е задоволен од нешто (со соодветен гест) 2. самостојно или кон некоја: за маж - заглядува некоја жена за да покаже дека му се допаѓа (со соодветен гест) 3. изразува незадоволство од нешто (со соодветен гест); намуртен е (ФРМЈ)

- АНАЛОГ: во оваа поделба оригиналната фразама е заменета со сосема различна фразама по структура, лексика и клучна компонента – задржана е само семантиката на оригиналната фразама.

Někteří zoufale utkali před přízní režimu, který je chtěl obdarovat poctami a donutit tak, aby se ukázali po boku nových vládců .Kundera/bytí	Некои очајно бегаа од наклоноста на режимот , кој сакаше да им подари почести и со тоа да ги принуди да се покажат рака под рака со власта
--	---

<p><i>Po boku někoho bojovat/ zúčastňovat se něčeho/ žít....:Vedle někoho, společně s někým (věrně, svorně, v plné shodě) (E.M.); žít s někým společně svorně a obvykle i ve vzájemné podpoře (SČFI) (да помогне некому)</i></p>	<p><i>Рака њог рака</i> (одат <рака> под рака; се водат рака под рака): 1. наступуваат заедно 2. наполно се согласуваат (ФРМЈ)</p>
--	--

- БЕЗ ЕКВИВАЛЕНТ: во оваа група оригиналната фразема е преведена со слободен спој, описно – без фразема.

<p>...Turky na hlavu porazila.</p>	<p>...целосно ги поразила Турците</p>
<p><i>porazit na hlavu: úplně porazit (LR)</i></p>	<p><i>целосно, сосема</i></p>

Ако фраземата во оригиналот е преведена со фразема, но со друго значење, тогаш во преводот е остварена еквивалентност само на планот на сликовитоста, но не и на семантички план. Притоа сликовитоста на оригиналот и сликовитоста на преводот немаат истоветно симболичко поле.

Ќе разгледаме еден пар фраземи во чешкиот и во македонскиот јазик каде на прв поглед изгледа дека се работи за целосни еквиваленти. Стапицата за преведувачот е што тие се разликуваат во значењето. Тоа се фраземите:

<p><i>dívat se / koukat se na někoho skrz prsty</i> - 'да се гледа на некого со презир, горделиво, со потценување' = <i>žlega некого од високо, њојреку</i></p>	<p><i>žlega низ њрсџи некому</i>- 'некому му се попушта, не се забележуваат нечии грешки' = <i>zavírat oči před něčím// přimhuřovat/přivírat oči</i> [chránit {víčky aj.} oči] 'jakoby něco nevidět/ tolerovat/ promíjet'</p>
---	---

За да ја видиме разноликоста во преведувањето на овие две фраземи погледнавме во базата на Чешкиот национален корпус. Тргнавме од чешката фразема *dívat se / koukat se na někoho skrz prsty* и видовме мошне интересна ситуација.

Во два примера може да забележиме дека преведувачите оваа фразема ја превеле описно:

Првиот пример:

<p>Byly nemocný a Dzaja řekla, že půjdem spolu mezi ně a pokusíme se něco vymyslet. To už byla Dolgorma větší, lítala za Najmou jak ocásek a já už se na ní nekoukala skrz prsty tak jak dřív. Hůl/bab</p>	<p>Беа болни, па Саја рече да одиме и заедно да најдеме некој лек. Тогаш Долгорма веќе потпорасна, почна цело време да го следи Најмо како јаре, и не ѝ замерував толку како порано.</p>
---	---

и вториот пример:

Fuchs měl dojem, že se na něj dívají skrz prsty , byl z nich nejmladší a díky dědečkově poslední vůli také nejbohatší. Kat/němci	Фухс имаше чувство дека го гледаат попреку , беше најмлад од нив и, благодарение на последната волја на дедо им, најбогат.
--	---

Во третиот пример чешката фразама е преведена со македонската *гледа некого низ ѝрсти* која иако по формата е целосен еквивалент со чешката, сепак не е со истото значење и тука веќе имаме погрешен превод:

Vždy když prasynovec s praneteří a Jindřichovou sestrou dorazili, měla napečeno a navařeno, a přestože babička Božena nic neříkala - a dokonce se s Eliškou, jako se všemi Jindřichovými ženami, snažila udržovat dobré vztahy - , bylo i dvojčatům jasné, že se na tetu Elišku dívá skrz prsty . Zmešk/život	Секогаш кога доаѓаа внукот, внуката и сестра му на Јинджих, имаше испечено и зготвено и, иако баба Божена ништо не рече – па дури, како и со сите жени на Јинджих така и со Елишка, се обидуваше да одржува добри односи – и на близнаците им беше јасно дека ѝ гледа низ прсти на баба Елишка.
--	--

Како илустрација ќе дадеме уште еден пример каде што чешката фразама *zavírat oči před něčím* на македонски е точно преведена со *гледа некого низ ѝрсти* како аналогна фразама со точното значење:

Nebylo to moc často a Šarceceg přivírala voči , ale stejně. Která ženská kvůli svému dítěti tohle udělá?Hůl/bab	Вистина, ретко кога не одев, и Шарцеceg ми прогледуваше низ прсти , ама сепак. Која жена жртвува олку за детето?
--	---

Од овој кус преглед може да се заклучи дека, сепак, буквално фраземите не можат да се преведуваат. Преведувачот мора да изнајде начин, па макар и описно, соодветно да преведе одредена фразама со цел да остане доследен на смислата на текстот што се преведува. Олга Кријтова (Olga Krijtová) за тоа вели: „Тоа е слично како музиката за органа да ја свириме на виолина, но мораме да ја отсвириме онака како оној што ја пишувал да мислел притоа и на виолина“ (Кријтова, 1996:29).

Со оглед на тоа што фразелогичката не е затворена област, туку токму спротивното - е динамичка област, доловувањето на емоционалниот, вредносниот и временскиот признак на колоритот на фраземата некогаш е мошне тешка задача. Навистина е полесно да се преведуваат оние фраземи што имаат поопшто значење, оние што се познати на поголемиот круг на луѓе и не се тесно поврзани со народниот или културниот контекст

Етиопските Амхари велат: „Говорот без пословици е како јадење без сол“. Стракова за фраземите зборува како за „зачин/мирудија на јазикот“, кои како такви не се секогаш еднозначни или не можат така лесно да се транспонираат во друг јазик. Затоа преведувачот мора да избере – ако има можност - да употреби опис, компензација, да го дооформи изразот и сл. (Стракова, 1994:88).

Користена литература:

- Л. Висон. 2003. *Русские проблемы в английской речи. Слова и фразы в контексте двух культур* – М. Валент
- Р. Маројевиќ. 1989. *Лингвистика и џоеџика ѓревођења*. Београд: Научна књига
- F. Čermák. 2007. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Univerzita Karlova v Praze: Nakladatelství Karolinum
- B. Hečko. 2000. *Dobrodružství překladu*. Praha: Ivo Železný
- Kol. autorů. 2003. *Překládání a čeština*. Praha: HHP
- O. Krijtova. 1996. *Pozvani k překladatelské praxi*. Praha.
- J. Levý. 1998. *Umění překladů*. Ivo Železný Praha
- O. Straková. 1994. *Překládání a čeština*. Jinočany
- Vaňková. 2005. *Kognitivní lingvistika, řeč a poezie: (Předběžné poznámky)*in: Česká literatura, Studie, 53, 5, pp. 609-637 Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

Извори: <https://kontext.korpus.cz>

Речници и кратенки:

- Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přírovnání*. 1983. Academia: Praha. (SČFI) přir.
- Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Academia: Praha. (SČFI) v.nesl.
- Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné A-P*. 1994a. Academia: Praha. (SČFI)
- 1994b. *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné R-Ž*. Academia: Praha. (SČFI)
- Велковска, Снежана. 2008. *Македонска фразеолоџија со мал фразеолошки речник*. Скопје. (Сн.В.)
- ДИМИТРОВСКИ, Тодор; ШИРИЛОВ, Ташко. 2003. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Том Први А-Ј. Огледало: Скопје(ФРМЈ)
- ШИРИЛОВ, Ташко. 2008. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Том Втори К-П. Огледало: Скопје(ФРМЈ)
- ШИРИЛОВ, Ташко. 2009. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Том Трети Р-Ш. Огледало: Скопје(ФРМЈ)
- J. Zaorálek 2000 „Lidová rčení“ 4. vydání Academia Praha (LR)

Jasminka DELOVA SILJANOVA

TRANSLATION OF THE PHRASES AS A CHALLENGE

Summary

The subject of interest in this paper is the translation of phrases as the most difficult unit of the language to be translated. There are more options for translation of the phrases in order to make a precise translation with the exact semantics. A wrong translation can be avoided if the translator is excellent at both languages – the one from which he translates and the one that he translates to.

Наталија ЛАПАЕВА-РИСТЕСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

МОТИВЫ РОДИНЫ, ИСХОДА, ЧУЖБИНЫ В РОМАНЕ РОМАНА ГУЛЯ «КОНЬ РЫЖИЙ»: ЭМИГРАНТСКОЕ НАСТРОЕНИЕ В «ЗЕРКАЛЕ» ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ И ПАРЕМИЙ

Апстракт: Автобиографический роман Романа Гуля «Конь рыжий» (1952) запечатлел главные вехи судьбы писателя, а именно: жизнь в России до революции 1917 года, исход из нее во время Гражданской войны, пребывание в эмиграции (Германия, Франция). В статье анализируются те фразеологизмы и паремии в романе, которые отразили его основные мотивы, – войны, родины, чужбины. Доказывается, что обнаруженные в тексте фразеологизмы («конь рыжий», «брат во Христе» и др.) уточняют мировоззрение и ценностные ориентиры автора и героев. Паремии («без корня и польнь не растет», «мила та сторона, где пупок резан») отражают «эмигрантское» настроение автора, в котором боль от потери России соединяется с благодарной памятью о родине.

Ключни зборови: русская литературная эмиграция первой волны; изображение войны; мотивы родины и чужбины; семантика фразеологизмов и паремии

В обширном творческом наследии яркого представителя русской литературной эмиграции первой волны Романа Борисовича Гуля (а это – мемуаристика, художественная проза, эссе, литературные портреты и др.) автобиографический роман «Конь рыжий» занимает особенное место. Роман «Конь рыжий» был закончен Гулем в Париже, куда через два месяца после окончания второй мировой войны он вернулся; в 1946 писатель опубликовал его в знаменитом «Новом Журнале» в США.

Роман представляет собой историю жизни автора, сплетенную с историей «роковых минут» России и мира. Главные вехи судьбы писателя, которые запечатлеваются в романе, – это жизнь в России до революции 1917 года, участие в Первой мировой войне, исход из России во время Гражданской войны, пребывание в эмиграции в Германии периода прихода фашистов к власти, нахождение во Франции. Автор размышляет о самом

себе и о своем участии в событиях мира. «Конь рыжий» – это сознательное и зрелое высказывание о мире и честное суждение о своем прошлом и настоящем моменте жизни, требующих раздвоения и диалога человека со своей душой, а также диалога души с миром.

Основу мотивно-тематического комплекса в романе Гуля «Конь рыжий» составляют тема войны (Первой мировой войны и Гражданской войны в России) и «эмигрантские» мотивы (вынужденно оставленной родины, исхода, чужбины). «Путь» – смыслообразующий образ в романе. Вместе с автором мы проделываем долгий – порою мучительный и страшный – путь из его родного Керенска в Пензенской губернии до фермы Гаскони во Франции, где обрывается описание этого жизненного странствия.

Тема родного дома как «потерянного рая» звучит в романе пронзительно и прекрасно. Уездный Керенск и его окрестности, где протекали детство и отрочество писателя, опоэтизированы и одухотворены им. Составляющим «керенского» хронотопа, а именно: самому городку; посещаемому семьей Гулей монастырю; усадьбе Сапеловка, родовому дворянскому гнезду фамилии, – автор придает черты «идеального». В образе любимого деда Сергея Петровича автор соединяет качества преданного служению городу и горожанам общественного лидера и нежного семьянина: с одной стороны, он «больше тридцати лет – бессменный председатель керенской уездной управы, часто и председатель дворянства» (Гуль 2007: 9) [Здесь и далее текст романа цитируется по этому изданию с указанием страницы в скобках – *Н. Л.-Р.*], с другой, – «... с очень русским лицом, Сергей Петрович мягкий, а дома с детьми нежный человек <...>, и я люблю его» (10). Керенск навсегда остался в памяти Гуля как город тишины, покоя, тихой гармонии природы: «Тихо жил Керенск. Вокруг города тянулись поля ржи, овса, проса. А когда ветер тянул с реки Чангара, Керенск наполнялся пряным запахом конопли» (11). Монастырь с «белеющими стенами», с «чугунными истертыми плитами коридоров», куда летом часто выезжала семья юного Гуля, представлен лоном, радующим и утешающим душу. Гуль отмечает подлинную духовность и трудолюбие живущих здесь монахинь. Писатель с любовью воспроизводит звуки, запахи, краски, с которыми связываются у него воспоминания о монастыре: «поют кругом какие-то невидимые птицы, и солнце золотом наполняет многодесятиный душистый сад» (12), в светлой монастырской гостинице «пахнет просвирами и яблоневым цветом их раскрытых окон» (12), душу радует «чаепитие с знаменитым монастырским малиновым, вишневым, крыжовенным вареньем, с липовым медом, с свежими просвирами, с анисовыми яблоками». По сути, «солнечный аромат сада» в монастыре «преследует» писателя всю жизнь, спасая его от ее страшных и печальных сторон. «Идеальным» пространством / временем предстает и Сапеловка, «старая усадьба

мелкопоместных дворян» (13). Сапеловка – это место, в котором застыло время: она пленяет своей первозданностью и нетронутостью («Илистый, сроду нечищенный пруд, с котрого, подойдя, всегда спугнешь диких уток»), манит безмятежностью и красотой «застывшего» прошлого («...фруктовый сад с сочистой знаменитой родительской вишней; уродливые страхи-яблони, накренившиеся до земли под пестрыми пудами яблок; берёзовая аллея <...>, и на солнечной поляне покосившийся дом с двумя колоннами и тремя подгнившими ступеньками» [13]). Запахи родины «дразнят» автора романа своей «витальной» гармонией: так, например, он, уже не живущий в России, признается, что до сих пор чувствует, как от крестьянина Алексея «вкусно пахнет хлебом, навозом, кумачем» (13).

Однако «gold age» семьи писателя, встроенный в «эпический» уклад русской провинциальной жизни, обрывается Февралем 1917, Октябрем 1917, «переломившими» русскую историю; отправкой на Юго-Западный фронт в качестве участника Первой мировой; вспыхнувшей и разгоревшейся Гражданской войной. Оппозицией «прежней» России становится Россия, втянутая в эти социально-исторические катаклизмы, имевшие в свою очередь громадное влияние на сознание Гуля и его поколения.

Роман о войнах и революции, об эмиграции и любви к России автор называет «Конь рыжий». Название романа Гуля имеет своим происхождением образность Откровения Св. Иоанна. На это указывает один из эпиграфов романа: «И вышел другой конь, рыжий; и сидящему на нем дано взять мир с земли...» (Откровение Иоанна Богослова, гл. VI). Откровение Иоанна Богослова есть не что иное, как Книга Апокалипсиса, являющаяся последней книгой Нового завета в Библии. Она состоит из 22 глав, делится на 4 главных части по описанию 4-х видений. Посредством видений Иоанну открылось предстоящее рождение антихриста на Земле, второе пришествие Христа, конец света, Страшный суд. Книга Откровения заканчивается пророчеством о том, что победа Бога над грехом увенчает тяжелую борьбу. В обновленном творении («новое небо и новая земля») Бог будет пребывать среди людей в вечном Небесном Иерусалиме. В книге Откровения описываются события, которые произойдут перед Вторым пришествием Иисуса Христа на землю и будут сопровождаться многочисленными катаклизмами и чудесами (огонь с неба, воскрешение мёртвых, явление ангелов). По утверждению Александра Меня, «Бог открывает нечто отдельным мудрым мужам, которые рассказывают миру о том, что совершается в глубинах истории, какие силы управляют миром, к чему идет человечество <...>. Апокалиптика всегда образна, она всегда связана с некими картинками. Более того, апокалиптика не столько говорит о конкретных событиях времени, сколько изображает грядущее. <...> все их [апокалиптиков – Н. Л.-Р.] помышления направлены на последнюю борьбу добра со злом» (Мень 2000: 75).

В 6 главе Апокалипсиса говорится о том, что Агнец Божий, который является перед престолом небесным, снимает печати с книги тайн. В этой книге записаны будущие судьбы Церкви и мира, полные борьбы, катастроф, испытаний и страданий, возникающих в видении при снятии семи печатей. Александр Глаголев пишет о 6 главе Откровения Иоанна Богослова: «Восхищенный на небо, святой Иоанн видит Бога, сидящего на престоле и окруженного ангелами и <...> Агнца, Который один был достоин принять и разгнуть запечатанную книгу будущего. <...> Затем следует вскрытие Агнцем 7-ми печатей книги, причем каждое вскрытие сопровождается особым знамением: вскрытие 1-й печати – появлением всадника на белом коне, идущего на брань и получающего венец победы, 2-й – рыжего коня войны, 3 – вороного коня – бедствий голода, 4 – бледно-серого коня – смерти... » (Глаголев).

Итак, упоминаемые четыре всадника Апокалипсиса появятся на земле поочередно и принесут за собой войну, голод, чуму и смерть. Второго всадника обычно именуют Войной («Бранью»). Он – на коне красного цвета, в некоторых переводах «пламенно» красного или рыжего. Этот цвет, как и большой меч в руках всадника, означают кровь, пролитую на поле боя. Второй всадник также может олицетворять гражданскую войну, как бы в противоположность завоевательной, которую может олицетворять первый всадник.

О «всаднике на рыжем коне» говорится: «И когда он снял вторую печать, я слышал второе животное, говорящее: иди и смотри. И вышел другой конь, рыжий; и сидящему на нем дано взять мир с земли, и чтобы убивали друг друга; и дан ему большой меч» (Откр.6: 3-4). В эпиграфе Гуль не полностью цитирует фрагмент Откровения, опуская некоторые «агрессивно» звучащие детали («...и чтобы убивали друг друга; и дан ему большой меч»). Вместе с тем, в самом романе катастрофа Первой мировой войны и Гражданская война, принесшая с собой братоубийство и кровь, описаны более чем «рельефно» и с трагическим накалом. В чем же в романе Гуля обнаруживает себя рецепция Апокалипсиса, его смысла, образности, символики? Вот некоторые из размышлений.

Апелляция авторского сознания к библеизму «конь рыжий» свидетельствует о многомерном восприятии переходных и критических для мира и России времен: Гуль трактует их и как катастрофальные, и как зачем-то нужные и дающие новый опыт, исторический и нравственный.

Изображение в романе Первой мировой войны имеет свою специфику. Война как феномен представлена в романе Гуля разными своими сторонами: Гуль анализирует социальные и политические причины войны; изображает ее страшные будни; всматривается в ее природу и сущность; размышляет о ее влиянии на сознание человека и о том

трагическом впечатлении, которое она произвела на сердца и души ее участников и свидетелей. Звучание военной темы в романе «подсвечено» экзистенциальными проблемами, а потому роман в значительной степени лежит в русле «олдингтоновско-ремарковско-хеменгузейевской» проблематики. Роман встраивается в ряд известных текстов о Первой мировой («Смерть героя», «На Западном фронте без перемен», «Прощай, оружие»), в которых показано воздействие войны на психику человека и описан ее универсально-трагический характер

Трансформация полученного Гулем на войне комплекса переживаний и психических потрясений складывается в романе в систему художественных образов, в основе которых часто – принцип оппозиции. Гуть противопоставляет мир и войну как гармонию и дигармонию, тишину и какофонию, природу и технику, жизнь и смерть.

Картины войны в тексте романа – отражение ее хаоса и страшных «диссонансов». Вот – движущаяся по шоссе военная колонна, в которой, как когда-то сказал Лермонтов, «смешались в кучу кони, люди...»: «Над нами высокое беспощадное небо с нестерпимым жидкорасплавленным солнцем. <...> Песок, и нет краю этому ползущему галицийскому шоссе с копошащимися на нем игуршками-солдатиками, конями, орудиями, передками, зарядными ящиками, обозными повозками, дауколками, верховыми, мотоциклистами. Все движется сплошной лавой, конница, пехота, артиллерия; движение то и дело закупоривается живой пробкой; с треском сцепляются колеса орудий, друг на друга наезжают упряжки; над шоссе повисла матерная брань ездовых, храпят под хлещущими нагаками, бьются лошади» (46). Вот – разгромленное боем бывшее когда-то мирным село: «В предвечернем сумерке мы стоим на окраине разбитого войной села; полувыворочен сруб колодца, переломлен стебель журавля; артиллерия сорвала крыши, хаты оголились печами <...>, кругом немая тишина, нет ни человека» (58). Вот – описание шрапнели, символизирующей коварство смерти, принимающей «милые черты»: «Я лежу на траве, немного позади солдат, ощущаю свежий запах сырой земли <...> А вскоре, не долетев до нашей цепи, взвизгнув в ровно-голубом небе, разорвалась нежно-розовым облачком впервые увиденная мною шрапнель. Если бы это был фейрверк, то тающим, ботичеллиевски-кудрявым дымком можно было бы любоваться; в сущности, я им и люблюсь, хотя знаю, что это смерть» (53).

Война звучит «расстроеным оркестром», а не гармоничными звуками «керенского» детства: «Огонь начался одиночными выстрелами по участку нашего полка, но учащался, и вскоре шелестящий визг снарядов, взрывы гранат, завыванье осколков, криканье мин, всё слилось в сплошной пережат гром, в какое-то адово светопреставление» (67). Война пахнет кровью, а не ароматными цветущими полями и яблоневыми садами родины:

«...солдаты сошлись послушать, что пишет домой немец. Пропотевшее, закровявленное письмо сильно пахло трупом...» (71).

Вместе с тем, Гуль предпринимает в романе попытку амбивалентной трактовки войны. С одной стороны, война, по его мысли, позволила острее ощутить ценность жизни и почувствовать ее красоту, увести от привычно-спокойного существования, притупляющего эмоции и мысли. С другой стороны, война – не что иное, как чудовищный Молох, средство убийства миллионов. Эти взаимоисключающие мысли о войне писатель доверяет «озвучить» второстепенным героям произведения – своим однополчанам поручику Юрко и офицеру Фатьянову. Поручик Юрко, в прошлом петербургский студент, высказывается в «пользу» войны: «...вот мы лежим, курим, смотрим на этот лес и никто сейчас в Москве или в Петербурге не мог бы понять, до чего он хорош, этот лес, и до чего хорош весь этот сегодняшний пушкинский осенний день. А мы можем, потому что на войне наши восприятия гораздо резче и живем мы, так сказать, сильнее, ускоренней. Только надо суметь сохранить это наше, на войне нажитое меньше остро чувствовать и остро жить, <...>, его надо сберечь во что бы то ни стало, чтобы им и в мирной жизни отличать ценное от всей бытовой дряни, которой она загромождена» (60-61). Фатьянов, сын богатого волжского купца, когда-то студент-естественник, парирует: «И тебе через четверть часа попадет немецкая пуля в кишки, куда-нибудь поглубже, и будешь ты, Юрко, отвратным голосом орать, просить пить, лепетать всякие нежные слова о маме, а потом ослабишься и под эти солнцем так засмердишь, что тебя поторопят где-нибудь поскорей прикопать. Что же тут “прекрасного”?» (63). В романе обнаруживает себя и пацифистский пафос. Так, например, о действиях солдат, убегающих с фронта, Гуль в их оправдание пишет: «И в их чувствах есть та простая сказочная русская правда о том, что людям вообще никогда не надо воевать и что земли на всех хватит и вся она Божья» (75).

И все-таки самим названием своего романа Гуль утверждает, что стремится к разгадке таких событий в России, как революция и Гражданская война. Именно эти два явления – в фокусе его художественного внимания. Не ошибемся, если скажем, что темы революции и Гражданской войны имеют в романе первостепенное значение. Для изображения Гулем «русской усобицы» характерны правдивая конкретика и уникальная психологическая достоверность. Для Гуля важны не правда факта, не правда истории, а правда человеческого переживания. Изображение революции и Гражданской войны отличается фактической и эмоциональной правдивостью.

Революция, явившись для Гуля мощным эмоциональным и содержательным генератором, трансформируется в его романе в систему художественных образов. Ее бытие в произведении реализует себя в виде

трагического пафоса, драматического накала. Ужасы революции отсылают вновь к апоклиптическому «Иди и смотри». Страшным выглядит рассказ матери, в котором она приехавшему с фронта сыну перечисляет случившееся во время революции: «...что товарища отца, нотариуса Грушецкого, заживо сожгли в его имени, что под Керенском убили знакомого молодого либерального помещика Скрипкина и для потехи затолкали труп его в бочку с кислой капустой» (92), «... в Евлашеве убили Марию Владимировну Лукину. Ее убийство елашинские крестьяне обсуждали на сходе <...> И взяв колья, толпа двинулась на усадьбу убивать старую барыню и ее дочь, которую все село с детства полуласково-полунасмешливо называло “цыпочкой” <...> Марию Владимировну убили, вероятно, первым же ударом кола...» (93).

Художественно фиксируя экспансию и дикую экспрессию революции, автор апеллирует к эсхатологической образности. Так, изображая разгул евлашевских, смольковских и конопатских крестьян, делящих между собой добро своих бывших хозяев-помещиков, родителей Гуля (относившихся к ним, кстати сказать, всегда с душой и пониманием), автор определяет его как «кромешное светопредставление»: «На усадьбе началось кромешное светопредставление. <...> И вдруг какой-то мальчонка запустил кирпичей в окно и от этого стекоянного дребезга толпа всех трех сел ринулась и пошло! Выбили окна, высадили двери, тащили, кто кресло, кто посуду, кто стулья, кто диван. Бабы поволокли ковры, портьеры, гардины, тут же на лугу рвали их, чтобы всем вышло поровну <...> Беременная на сносях баба на себе утащила входную дубовую дверь. Разгул расходился всё безудержней. Но кто-то, разлив в кладовой керосин, поджег его, и выстоявший дом запылал, как свеча. За домом подожгли службы, ометы соломы, сена...» (94-95). Крестьяне словно теряют «образ человеческий» и превращаются в «исчадий ада». Автор с ужасом наблюдает за бесчинствующими участниками дележа, которые «креируют» хаос – «предметный», материальный и тот метафизический, источником которого становятся сердца и души людей деморализованных, потерявших нравственные ориентиры, забывших о Боге.

Гуль свидетельствует массовое озверение народа, выплескивающуюся из него «классовую» ненависть. Солдат революции он видит массой неосмысленных и диких людей: они идут «по тротуарам, по снегу мостовой, вооруженные. В шинелях нараспашку, внакидку, без погон, без поясов, сплевывают на сторону подсолнухи; едут на извозчиках пьяные, расхлястанные, с виновками на коленях и дико поют какую-то азиатчину» (98). Именно эта озверелая «масса» на базарной площади «самосудом» убивает «проезжающего с фронта неизвестного штабс-капитана только за то, что тот не снял еще золотые офицерские погоны, эту самую лютую <...>

солдатскую ненависть, и, связав ему ноги веревкой, протащили его голый труп по улицам Пензы...» (98).

Олицетворением революции является солдат, поразивший его безвкусицей костюма и бездуховностью лица: «Вот совсем близко раздались азиатские крики и с лохмами выбившихся из-по папахи волос, <...>, с маузером на перевязи, как сама олицетворенная революция, в двери музея ворвался рябой, толстомордый солдат в желто-блакитных бантах» (159).

Последовавшая за революцией Гражданская война потрясла писателя своей бессмысленностью и беспощадностью. В сущности, роман Гуля – это художественная проекция опыта Гражданской войны, отразившая понимание писателем ее трагической сущности. Гуль глубоко ощутил абсурдно-трагический характер Гражданской войны как братоубийственной, а потому в высшей степени несправдливой. В романе, пожалуй, нет четкого деления героев на «хороших» белых и «плохих» красных и наоборот. Гуль показывает жестокость как со стороны красных, так и со стороны белых, а также боль потерь обеих сторон. Он пишет: «... в белом стане нельзя уже сдерживать эти стихийные чувства мести., так же как в красном нельзя удержать стихию ненависти» (118.)

Гражданская война – это отчаяние и боль писателя, его скорбный плач по убитым. Гуль изображает войну страшной вереницей и уродливым многообразием ежедневных, ежемесячных, бессмысленных смертей, увечий, страданий. Его потрясает убийство дяди в Пензе красными: «И когда большевистский керенский комиссар, бывший острожный сторож, тот, что раньше низко кланялся проезжавшему из управы дяде, когда этот темный сторож по приказу Всероссийской Чеки должен был в Керенске для казни выбрать десять “врагов народа”, он сразу опознал “врага” в бывшем комиссаре Временного Правительства, в образованном юристе, в председателе управы, в моем дяде, и приказал его убить в числе десяти. Их убили на большой дороге, у урочища Побитого, погнав пешком на Пачелму, будто бы “ехать в Пензу, на суд”. <...> Их убили прикладами и штыками и, разноготив трупы, бросили в чащобе осинника у дороги» (161). Точно так же Гуля потрясают и убийства, совершенные белыми: «За чаем он [однорлчанин Гуля – *Н. Л.-Р.*] живо рассказывает, как вступал в село с другого конца, как на пулемете закололи единственного неубежавшего пулеметчика, как капитан Померанцев бегал по селу с револьвером, расстреливая кого попало, всё только приговаривая: “дорого им моя жена обойдется!” У капитана в Киеве большевики, надругавшись, зверски убили жену, и всю прошлую ночь капитан мстил кому-то...» (118).

Для Гуля самым страшным в Гражданской войне является уничтожение своих своими. Трагической фреской воспринимается сцена, в которой белый офицер ищет среди своих подчиненных желающих участвовать в

расстреле жителей одного большого южного села Лежанка, не успевших уйти с красными, подстрекавшими их к сопротивлению: «... выводят человек шестьдесят без шапок, без поясов, в солдатских кацавейках, щинелях, бушлатах, в крестьянских пиджаках <...>; головы и руки у всех опущены, это пленные. <...> “Желающие на расправу!” - критчит с седла Неженцев. <...> Из наших рядов выходят офицеры, идут к стоящим у ветрянки пленным <...> Вот они уже друг против друга; побежденные и победители. Офицеры вскидывают виновки, кто-то командует и сухим треском прокатились выстрелы, мешаясь с криками, столами падающих друг на друга странными, ломанными движениями людей; а расстреливающие, плотно расставив ноги и крепко вжав в плечи приклады, стреляют по ним, загоня все новые обоймы» (115).

Словами некоторых из эпизодических героев автор выражает, с нашей точки зрения, свое удивление перед абсурдной жестокостью Гражданской войны: «благообразный старичок», продавец бакалейной лавки в занятом белыми селе, восклицает: «А народу-то, народу что побили, невинных сколько. А из-за чего всё, а? Спроси ты поди?» (120); в лазарете «дряхлая хозяйка-казачка» ворчливо кричит, видя на все прибывающих белых раненых: «“...а вы все перестреляны, как птицы какие <...>, всякие я войны видела, помню, как чересов мирили, как на турку ходили, а теперь вот своя на своих пошла”, – и старуха никнет седой головой» (128).

Война предполагает ненависть друг к другу людей, связанных одним и тем же – родиной, языком, культурой, и это, по Гулю, – чудовищный парадокс. «И теперь мы уже не люди, глядящие в пустоту смерти, а настоящие белые, с штыками на перевес бегущие на красных. <...> Какие у них лица? Ведь наши же, русские?! Наверное, звери» (123) – так вынужден «накачивать» себя ненавистью солдат Гражданской войны. До сознания писателя в определенный момент доходит пронзительная мысль о том, что Гражданская война есть междоусобица и настоящее безумие («Я, наверное, устал от войны. Всё мне представляется сумасшедшим» [160]). «Я думаю, русскому убивать русского тяжело потому, что мы люди одной судьбы; а мне, чувствую я, убивать своего – не под силу» (107), – признается автор. Сознание писателя сопротивляется логике такой – братоубийственной – войны: «... офицеры возвращаются <...>, только три человека еще добивают кого-то штыками. “Вот это и есть гражданская война, – думаю я, глядя на свалившихся на траву окровавленной кучей расстрелянных <...>. И я чувствую, что в такой войне я участвовать не могу» (115).

Роман Гуля соединил в себе разнообразные авторские интонации – трагическую, горькую, жестко-объективную, пронзительно-драматическую. Иногда чтобы ярче, «без воды» и пространных рассуждений передать свои мысли о войне, о состоянии мира в период «роковых минут», автор

черпает средства из фразеологического арсенала. Наблюдения за текстом романа показали, что фразеологизмы и поговорки в нем – неотъемлемая составляющая поэтики произведения, значимые элементы смысловой структуры текста.

Фразеологизмы довольно часто встречаются как в авторской художественной речи, так и в речи персонажей произведения.

Фразеологизмы, наличествующие в речи автора, связаны с его художественной аксиологией и являются способом отражения его мировидения и мироощущения. Приведем несколько примеров, подтверждающих это.

«По полуосвещенному залу, в направлении ко мне идет вооруженный до зубов невзрачный черногорец и пристально вглядывается в арестованных. Указывает на некоторых и говорит идущим за ним приятелям: “Це убив бы... це убив бы... це убив бы...”» (163) – какую выразительность характеристике солдата революции придает здесь фразеологизм «вооруженный до зубов». Он имеет явно оценочный характер, и оценка агрессивно настроенного и кровожадного «невзрачного черноморца» – резко отрицательная.

Германию времен фашизма Гуль сравнивает с Октябрем в России: «Музыка здесь не нашего октября с его сверхмотивом всемирного революционного разрушения. Это культ другой варварской силы, культ всемирного поробования. И люди <...> – это взломавшие культуру страны, проснувшиеся варвары» (207). Устойчивое выражение «проснувшиеся варвары» несет в себе яркую и точную характеристику победившего фашизма, оголтелого, человеконенавистнического по своей природе, дикого, «неандертальского». Используя слово «варвар» в значении «дикарь», Гуль выражает свое абсолютно однозначное отношение к фашизму – отношения неприятия и осуждения.

По праву великолепной можно назвать сцену, запечатлевающую встречу под одним из мостов Сены автобиографического героя, уставшего бродить по равнодушному к нему Парижу, с чернокожим клошаром. Негр «нереспектабелен»: «чавкая он начинает ночную трапезу; в ползущем червивом человеческом месиве, на сцене этого темного бульвара, негр неплохой персонаж; негр жует, бомочет, ругается». Автобиографический герой Гуля, смотря на чернокожего человека, присевшего с ним на скамейку, так описывает свое восприятие ситуации: «”Но неужели это мой брат во Христе?” – думаю я, рассматривая черного старика. Я очень устал, я даже внутренне жалуясь кому-то и тот, кому я жалуясь, начинает мне отвечать...» (231). Идиома «брат во Христе», встроенная в размышления автора о своем одиночестве, содержит печальную иронию над своей судьбой, горькую самохарактеристику, запечатлевает ощущение богооставленности.

Настроение отчаяния, чувство тотального одиночества в этом уродливом, безобразном и безучастном к твоей судьбе мире, которые

пронзительно почувствовал автор романа, оказавшись в Париже, передается отсылкой к образу Апокалипсиса: «Я свободен. Я один. Я на парижской улице. Но мне кажется, что все вокруг меня движется страшной, уродской бессмыслицей. Чересчур уж много на темных тротуарах проституток, чересчур уж много шляп и пиджаков у кабацких оцинкованных стоек перед рюмками разноцветных алкоголей. <...> Раскорячив черные ноги над всем Парижем темнеет Эйфелева. В змеящихся огнях по бульвару толкаются без дела солдаты, арабы, негры, девки, где-то поют куплеты и с музыкой вертится электрическая карусель. Это апокалипсис парижской ночи» (230-231). Слово-образ «Апокалипсис» является в данном фрагменте смыслообразующим, поскольку способен передать целый комплекс эмоций и психических состояний автора, определяемых его «экзистенциальной» кризисной ситуацией.

Фразеологизмы являются также и средством речевой характеристики персонажей в романе. Так, в частности, чтобы показать внятность, четкость и одновременно ироничность взгляда на проблему России своего сослуживца Фатьянова, автор оснащает его речь фразеологизмами. Фатьянов спорит со своим визави о России, утверждая, что Россия – это миф. «“А что такое Россия? Скажите, пожалуйста? Это же миф <...> несуществующее. Что вы начнете мне из учебника энциклопедии права говорить о народе, власти, территории? Но ведь все ж это ерунда и вздор. Вот дважды два это всегда есть четыре, нерушимо и навеки, а Россия, сегодня она есть, а завтра ее нету, что ж лоб-то разбивать?” – и Фатьянов смеется» (65).

Первый фразеологизм в речи персонажа «дважды два это всегда четыре», означающий «совершенно бесспорно, ясно, убедительно», подчеркивает очевидность для самого героя того, о чем он утверждает. Интересна ситуация со вторым фразеологизмом, встретившимся в предложении, – «что же лоб-то разбивать». По сути, в данном случае перед нами – преобразованный фразеологизм. Его преобразование связано с его усечением. Известно выражение «Заставь дурака Богу молиться, так он и лоб расшибет», означающее «делать что-то чрезмерно, с необоснованным энтузиазмом». Но здесь оно, скорее, обозначает следующее: «Что ни предпринимай, бесполезно». «Редуцируя» фразеологизм и помещая его в соответствующий смысловой контекст, писатель таким образом наполняет его новым ситуативным значением.

В этом случае актуализируется та проблематика, которую можно условно обозначить, как «трансформация фразеологизмов». Так, один из эпизодических персонажей – человек из народа, солдат Первой мировой, – выражающий всеобщее настроение нежелания участвовать больше в войне и верящий, что так же настроен и противник – простой немецкий солдат, говорит про немцев и солидарность всех воюющих: «“А вот это вы

видели? – яростно вскрикивает преображенец, перевертывая свою ладонь и показывая мне свои мозоли. – И у них в окопах эти мозоли есть, а мозоль мозолю брат”. И я вижу, что он верит в это и что его нельзя разуверить, что мозоль мозолю может стать и не братом» (77). Выражение «Мозоль мозолю брат» представляет собой своего рода парафраз известной паремии «Человек человеку – друг, товарищ, брат». Только заменяя слова «человек» и «человеку» на «мозоль» и «мозолю», солдат желает подчеркнуть пролетарскую солидарность, которая смогла бы объединить русских и немцев против «зачинщиков» «большой войны». В данном случае мы можем убедиться в ассоциативной мощности исходного фразеологического выражения.

Это не единственные примеры, подтверждающие факт трансформации автором известных фразеологических оборотов и паремий. Вот иллюстрация того, как это делается в речи автобиографического героя. Герой-рассказчик, наблюдая за миром вокруг себя, рефлексивирует: «Из окопов в землянку я ухожу, подавленный одиночеством и бессильем. С каждым днем в окопах, будто на вахте океанского корабля, мы видим, как покачнувшееся судно империи дает все больший крен, как вслед за тылом угрожающе накрывается и фронт и еще один хороший ветровой удар и всё, перевернувшись, пойдет ко дну» (78). Свое предощущение краха Российской империи и тотального крушения мира в период Первой мировой войны автор запечатлевает с помощью трансформированного фразеологизма «Идти на дно», означающего «Терпеть неудачи, потери в каком-либо деле, предпрятии; разоряться». Гуль в данном случае как бы раскрывает содержание этой идиомы – поясняет ее, «иллюстрирует», распространяет, уточняет. В одном из фрагментов романа настроение усталости, отчаяния, рожденные реальностью войны, передаются с помощью фразеологизма «Уйти в монастырь», смысл которого означает «Уйти от мира, удалиться от дел; нежелание участвовать в актуальных для большинства делах». В этой ситуации мы вновь встречаемся с трансформацией автором известного фразеологизма: «Я, наверное, устал от войны. Всё мне представляется сумасшествием. И несвобода невыносимо тяжела. “Хорошо бы из этого человеческого месива вырваться сейчас в какую-нибудь беззвучную тишину, в поля, в леса, или уехать был лучше всего на Афон в монастырь и поступить в монахи”» (160). На первый взгляд кажется, что это не фразеологизм, а сформулированное автором реальное желание. Однако зная биографию Гуля и учитывая умонастроение писателя, который никогда не связывал свою жизнь с возможным монашеством, можно утверждать, что здесь мы имеем дело с «импровизацией» автора на тему известного фразеологизма.

Во всех этих случаях мы встречаемся с явлением трансформации фразеологизмов, при которых его смысловой и структурный каркас, а

также его ядро значения в целом остается неизменным, однако уточняется его семантика. Трансформация фразеологизма, представляющая собой его смысловое уточнение, расширение изначального значения, привносит в текст романа большее количество дополнительных деталей, углубляет смысловые пласты, рождает разнообразие аллюзий. Трансформированные автором романа фразеологизмы приводят в некоторых случаях к усилению эмоциональности, в иных – к экспрессивности, в других случаях к ироническому эффекту.

Паремии в романе «Конь рыжий» малочисленны, однако выразительны и ярки по смыслу. Паремии в произведении связаны с мотивом ностальгии по родине. Они передают настроение горечи от утраты родины и тесной связанности с ней. Происхождение паремий, которые используются в романе, неизвестно; откуда они взяты автором – неясно; но выразительность и эффектность их – налицо. Одна из пословиц «Без корня и полынь не растет» имеет отношение к ролевому герою. Иван Никитич – сосед по гасконской ферме семейства Гулей. Иван Никитич – персонаж практически эпизодический, но важный. Иван Никитич, ныне живущий в развалинах католического аббатства, в прошлом – донской казак, атаман станицы. Иван Никитич прошел через «круги ада» Гражданской войны, потеряв «трех сыновей, двух в белой армии и одного в красной» (235-236). О долгом и трудном пути своего героя и о его отношении к родине автор пишет: «За годы странствий чего только Иван Никитич не перевидал: Турцию, Болгарию, Румынию, Германию, Корсику, север Франции, Гасконь, но лучше Тихого Дона для него нет страны и он очень любит вспоминать донские степи, где гонял табуны долгогривых дончаков...» (236). Привязанность Ивана Никитича к своей донской земле – стойкая, навсегда, и ничем ее из души не «вытравить». «Я знаю, что даже на этой гасконсклй земле Ивану Никитичу легче, чем на парижском асфальте, – делает вывод о своем герое автор, – но и здесь, разумеется, казаку не прижиться, он дерево пересадочное, оттого и тоскует. Есть пословица: без корня и полынь не растет» (239). Как видим, автор характеризует Ивана Никитича как «дерево пересадочное», как человека, не интегрирующегося в чужое пространство, но сохраняющего верность родной стороне.

Вторая пословица – «Мила та сторона, где пупок резан» – включена в размышления автора о судьбе эмигрантов, о феномене русской эмиграции. Гуль приходит к выводу: «Конечно, пословица верна, что мила та сторона, где пупок резан, и я, конечно, хотел бы сменить разлапые фиговые деревья на играющую под ветром березу, а южное опаловое небо на наши тяжелые ветхозаветные облака...» (253). В восприятии писателя, человек крепко связан с родиной, более того, с малой родиной, с тем местом, где он рожден: оно ему особенно дорого. Вместе с тем, русское сознание, в видении Гуля,

настолько широко, доверчиво и открыто в мир, что воспринимает его, этот мир, домом. И даже вынужденная эмиграция не может сделать пребывание в «чужом» месте постылым и абсолютно безрадостным. По мысли Гуля, и то место, где эмигрант вынужден обраться, он способен полюбить; он хочет обихаживать его и украшать. Поэтому-то таким великолепным аккордом звучат финальные слова романа: «... во мне есть и другое русское чувство, по которому вся земля – наша, вся Божья. И с моих пяти десятин в это утро я радостно встречаю и благодарю мир, за косьбой вспоминая измученную молитву сеятеля: “Боже, устрой и умножь, и возрасти на долю всякого человека, трудящегося и гладного, мимоидущего и посягающего...”» (253).

Итак, возьмемся утверждать, что в создании смыслового пространства романа Гуля «Конь рыжий» наряду с другими средствами участвуют фразеологизмы и паремии. Возможно, их роль скромная, но по-своему важная. Анализ фразеологизмов и паремий в романе Гуля «Конь рыжий» позволяет сделать вывод, что они интенсифицируют смысл произведения.

Название романа «Конь рыжий», отсылающее к Библии, свидетельствует о том, что автор уходит от «летописания» событий русской и мировой истории первой половины XX века, пытается выйти на философский и духовный уровни их осмысления. Используя идиому «конь рыжий», Гуль, по сути, дает феноменологическую трактовку Первой мировой войны, революции, Гражданской войны. Война, особенно Гражданская, для автора – не только социально-политическое событие, но феноменальное явление; это угол не идейного, но экзистенциального преломления бытия.

Фразеологические обороты, встречающиеся в речи автобиографического героя и «ролевых» героев, уточняют их мировоззрение и ценностные ориентиры, запечатлевают их мироощущение, проясняя тем самым идею произведения.

Высокий эмоциональный потенциал индивидуально-авторских трансформаций традиционных фразеологизмов может быть воспринят как переживание личного драматического опыта писателя, отражение высокой степени глубоко личностного отношения к описываемым событиям.

Используемые автором паремии – «без корня и полынь не растет», «мила та сторона, где пупок резан» – имеют ностальгическую «подсветку», отражают его «эмигрантское» настроение, в котором боль от потери родины, трагическое ощущение ее утраченности соединяются с теплым ностальгическим чувством, с благодарной памятью о России.

Користена литература:

Гуль, Р. 2007. *Конь рыжий*. Москва: Вече, 352 стр.

Мень А. 2000. *Читая Апокалипсис*. Москва: Фонд имени Александра Меня, 262 стр.

Глаголев А. *Книга Апокалипсис*. [Электронный ресурс] // <http://www.my-bible.info/biblio/stat/> (дата обращения 1.11.2016)

Natalia LAPAEVA-RISTESKA

MOTIVES OF THE MOTHERLAND, OUTCOME, FOREIGN LAND
IN THE NOVEL “RED HORSE” BY ROMAN GUL: EMIGRE MOOD
IN THE “MIRROR” OF THE PHRASEOLOGISMS AND PAREMIAS

Summary

Autobiographical novel «Red horse» by Roman Gul (1952) captures the main milestones in the fate of the writer, namely: life in Russia before the 1917 revolution, the outcome of it during the Civil War, staying in emigration (Germany, France). In the article analyzes the idioms and paremias in the novel that reflected its main motives - war, motherland, foreign land. It is proved that some idioms in the text (“red horse”, “brother in Christ” and others) clarify the outlook and values of the author and heroes. Some paremias (“sweet the side where the navel cut”, “without root and wormwood grows”) reflect the “exile” mood of the author, in which the pain of the loss of Russia connected with the grateful memory about motherland.

Лилјана МАКАРИЈОСКА

Институт за македонски јазик

„Крсте Мисирков“ – Скопје, Македонија

Бисера ПАВЛЕСКА-ГЕОРГИЕВСКА

Отсек за издавачки работи,

Народна банка на Република Македонија

ФРАЗЕОЛОГИЗМИ СО АРХАИЧНА ЛЕКSIKA

Апстракт: Во трудот се разгледани фразеологизмите во чиј состав влегува архаична лексика, поконкретно турцизмите, имајќи предвид дека турското влијание е најмногу изразено во лексиката и во фразеологијата. Во денешно време сме сведоци на нивната свесна реактуализација, што е доста изразено и во јазикот на медиумите, а како главна причина за ваквата појава е тоа што турцизмите најлесно го постигнуваат ефектот на емоционално-експресивно обојување на изразот. Оваа појава е карактеристична не само за македонскиот, туку и за останатите јужнословенски јазици што биле во непосреден контакт со турскиот низ вековите. Во трудот се презентирани голем број фразеолошки изрази што како составна компонента содржат турцизам, а примерите се ексцерпирани од различни електронски списанија, официјални интернет-страници на телевизии, како и на други институции, но и од форуми, блогови и сл. Како компоненти најчесто се јавуваат турцизми од областа на административната терминологија, од областа на материјалната култура, односно лексиката поврзана со домот, храната, облеката, садовите за секојдневна употреба, занаетството, флората и фауната итн., честа е апстрактната лексика итн. Бележиме чести примери на фразеолошки промени, како контаминации, трансформации на стандардната форма на фразеологизмот, испуштање, додавање делови на фразеолошкиот израз или замена на една или повеќе компоненти со други компоненти.

Клучни зборови: фразеолошки изрази, архаична лексика, публицистички стил, разговорен стил.

Во рамките на овој труд се разгледуваат фразеолошките изрази коишто како составна компонента содржат архаични лексеми, поконкретно

лексеми од турско потекло, како едни од најзастапените архаизми¹ во рамките на македонскиот стандарден лексички систем. Овој тип фразеолошки изрази го разгледуваме од современ аспект, како дел од јазикот на секојдневната комуникација, во рамки на различните медиуми, најчесто електронските. Притоа се задржуваме на специфичностите на овој вид комуникација во која се користат фразеолошките изрази со архаична компонента од турско потекло, односно функцијата на овој тип фразеологизми во неа, како и нивните структурни и семантички промени.

За турското влијание, што на овие простори датира некаде од XV век, се знае дека е најмногу изразено токму во лексиката и во фразеологијата (Поленакоскиќ 2007). Во XIX век започнува свесното ограничување на употребата на турцизмите во македонскиот јазик, како и во останатите словенски и балкански јазици. Но, она што е специфично за денешно време е нивната реактуализација, и тоа токму во јазикот на медиумите, а главна причина за ваквата појава е тоа што турцизмите најлесно го постигнуваат ефектот на емоционално-експресивно обојување на изразот, со цел да се привлече и да се задржи вниманието на читателот или слушателот (сп. и Макаријоска, Павлеска 2010: 83–97).

Крстева (2001: 108) истакнува дека според новинарската јазична практика, со турцизмите се постигнува особен естетски и емоционален ефект. Но, постои и мислење дека тој ефект е антиестетски поради грубото поткопување на нормативната стилистика. Несомнено, употребата на турцизмите е еден од ефикасните начини за придобивање на аудиториумот во мас-медиумските стратегии, а особено ако се дел од фразеологизми, коишто самите по себе претставуваат интензификатори на мислата искажана во форма на јазичен израз. Во фразеологизмите непосредно се реализира комбинацијата од експресијата и стандардот, што всушност претставуваат двете основни карактеристики на публицистичкиот стил (Замбова, 2000 сп. Ватева, 2011).

Општоприфатените дефиниции на фразеолошките изрази, односно фразеологизмите² укажуваат на непроменливоста, нераскинливоста на

¹ Архаизмите, според најопфатната дефиниција, се сите јазични средства што се употребувале во минатото – зборови што се среќаваат во стари текстови, а денес употребуваме наспрема нив, други, нови, на пример наспрема турските зборови: *ава, ајван, борч, џемија, дограмација*, денес употребуваме: *воздух, живојино, долџ, брод, сѝолар* итн. (Минова-Гуркова 2003: 134). Во рамките на оваа статија покрај турцизмите што се замениле со словенска лексема, вклучивме и турцизми што немаат своја соодветна замена и како такви навлегле во речничкиот состав на современиот македонски јазик.

² Заедничко им е тоа што се состојат од два или повеќе збора, здружени по синтаксичко-семантички законитости со поврзување во една целина, чие значење не се разбира целосно јасно, а говорниците на одредена јазична заедница ги користат како секоја друга лексема на тој јазик. Постојат варијанти на фонетски план, на морфолошки план, на планот на зборообразувањето, на синтаксички план, лексички план, а има и комбинации на повеќе типа варијанти (Benzon 2006: 86–87). Низ литературата се даваат различни дефиниции и се прават

структурата на фразеолошките изрази како една од нивните главни карактеристики, но и кај овој тип истражувани фразеологизми увидуваме силна тенденција за разни модификации и трансформации, пред сè заради информативната функција на средствата за јавно информирање и настојувањето да се привлече поголемо внимание кај примателите на информацијата. При трансформацијата, односно модификацијата на фразеолошките изрази се користат различни средства и најчесто се менува нивната структура, поретко семантиката, па се врши на пр. замена на една компонента со друга, испуштање на една или две компоненти, проширување на фразеологизмот со дополнителни елементи и сл. Чести се цитирањата и парафразирањата на познати личности, со тоа што нечија изјава се „фразеологизира“ со елементи што имаат функционална или асоцијативна врска со темата за која се пишува. Чести се и натрупувањата на различни фразеолошки изрази во рамките на текстот.

Во трудот се презентирани голем број фразеолошки изрази што како составна компонента содржат архаизам од турско потекло, а примерите се ексцерпирани од печатени³ и електронски списанија, официјални интернет-страници на телевизии и на други институции, но и од форуми, блогови и сл.

Се забележува дека во најголемиот број случаи турцизмите ѝ припаѓаат на зборовната група именки, но има и придавки, прилози, ретко глаголи, модални зборови, а во однос на застапеноста на различните лексичко-семантички слоеви најчести се зборовите од областа на административната терминологија, од областа на материјалната култура, односно лексиката поврзана со домот, храната, облеката, флората и фауната и сл., честа е и апстрактната лексика итн. Фразеолошките изрази се разгледани во рамки на контексти од кои може да се утврди нивното значење, односно промените во значењето при нивната употреба, варијантноста и модификациите кај одредени фразеолошки изрази, како и продуктивноста на турските заемки при образувањето на нови фразеолошки изрази. Фразеолошките изрази ги поделивме во две поголеми групи според семантиката на турцизмот што влегува во нивниот состав, односно фразеологизми со турцизам со апстрактно значење и фразеологизми со турцизам со конкретно значење.

Анализата ни покажа дека фразеолошките изрази што како компонента содржат турцизми со апстрактно значење се особено застапени во секојдневниот говор:

различни класификации на фразеолошките изрази. Притоа, според едни фразеологијата ги опфаќа изреките, пословиците, идиолектите и секој друг вид на колоциран исказ со кој се денотира одреден објект, совет, идеја или што било друго со значење што, во одредена мера, се разликува од буквалното значење на зборовите што се користат во нив, а според други само оние јазични конструкции што имаат значење што јасно се разликува од збирот на значења на посебните зборови (Kesić, Muhić 2013: 29).

³ Вест (В), Утрински весник (УВ), Нова македонија (НМ) и др.

абер – нема абер 'нешто сè уште нема изгледи да се случи', или почесто со обратен збороред, т.е. во формата абер нема: Нема абер за извештаите за напредок, објавувањето се одложува (www.telegraf.mk); Ние чекаме да нè бомбардираат, а тие абер немаат (В 21.7.2001); дојде/пристигне/стаса абер 'пристигне вест, извести'; пушти/упати/донесе абер 'извести, јави, испрати вест': Партиите си праќаат ишарети за средба, ќе донесе ли Б. абер од Брисел? (www.time.mk); има абер 'се разбира од нешто, има познавања': Мислам дека има абер од фармација (www.forum.kajgana.com).

адет – го истера адетот 'информација за некоја официјална церемонија, свадба, крштивка, кумство, испраќање во војска и сл.'. Фразеологизмот колку за адет означува 'сосем малку, за да се зачува обичајот, традицијата', а во следниов контекст ја бележиме формата колку да се истера адетот: Можеш да викнеш човек онака ради реда, од Гренланд пр., привремено колку да се истера адетот и да има кој да му даде име на детето (www.forum.kajgana.com).

акал – му работи/сече/фаќа акалот 'паметен е, бистар е': Ама не си ти крив толку ти сече акалот и на тебе и на тие со тебе неписмен еден! (www.m.facebook.com); Кога некого го познавате со години, демек знаете колку му фаќа акалот, значи ептен близок ви е и имате и чувства кон него (www.vest.mk).

алашвереш – прави алашвереш 'мами, се снаоѓа на нелегален начин': Вели консензуален, ама прави алашвериш (www.slobodenpecat.mk); На благајничките им изгледале како циновски октоподи со минимум осум раце подготвени во секое време да направат визуелен алашвериш (www.povamakedonija.com.mk). Во претходниов пример фразеолошкиот израз е дополнет и се добила формата направи визуелен алашвериш.

арч – прави арч 'троши, растура', а во следниов пример е дополнет: Ама има и некој што слави денес со утринско кафе, ама оди наутро да им пие кафе на комшиите за да не прави домашен арч (www.forum.femina.mk). Го бележиме и фразеолошкиот израз си го арчи времето 'залудно работи, делува': Никој не сака да си го арчи времето на туѓи комплекси и фрустрации (www.mkd.mk).

аршин – не му е ист аршинот / има различен аршин 'различен однос, мерило, критериум', како и модификациите различни аршини, (се мери) со различен аршин: Ислам со различен аршин на Балканот (www.utrinski.mk); Различните земји членки се мерат со различен аршин (www.dw.com). Со истово значење се бележи варијантата: ваш/свој аршин: Со оглед на тоа дека си имаат свои аршини според кои го проценуваат светот (www.zase.mk); Демократија по вашиот аршин (УВ, 2.1.2015). Во последно време често се користи и една калка од англискиот, којашто во македонскиот

јазик добила два преводи на главната компонента, при што едната варијанта содржи англицизам, а другата, поразговорната – турцизам. На пр. двојни аршини/стандарди: Европа има двојни аршини во однос на малцинствата (www.bbc.co.uk).

ачик⁴ – излезе/излегува на ачик 'излезе/излегува на отворено, без затскривање': М. К. со сите свои секси атрибути на ачик (www.vistina.mk); Во почетокот се плашел да излезе на ачик, туку чекал малку повнатре, кон селото (www.star.vest.com.mk). Овој фразеолошки израз почесто се користи во контексти како првиот, каде што добива негативна конотација, истакнува дека е нешто премногу вулгарно.

бадијала – за бадијала 'за без пари'; бадијала работи, бадијала не седи 'не биди бескорисен, не губи го времето бескорисно': Бадијала вложувај труд, бадијала не седи. Оди кај некој кој има потреба од тебе, туѓиот труд е сладок... (www.solidarnost.mk). Овој фразеолошки израз е синонимен со почесто употребуваниот цабе работи, цабе не седи, каде што турцизмот бадијала е заменет со турцизмот цабе.

беља – беља работа 'лоша, незгодна ситуација'; си ја бара/зема/најде бељата 'си создава лоша, незгодна ситуација': Со свека си ја бара бељата, не сакале да си ја земаат бељата врз глава и да не им го одобрат учебникот (В, 21.8.2010); Кој ќе влезе во Иран, ќе си ја најде бељата (www.star.dnevnik.com.mk); Знаеш како викаат, кога на некој не му доаѓа памет, ќе си ја најде бељата (www.forum.gsm.mk); направи беља 'предизвика проблем'; си тура беља на глава 'си создава грижи, се ангажира со нешто што носи непријатности'.

гајрет – чини/стори гајрет 'се труди, се мачи, издржува': Биле, не биле по теркот, ќе сториме гајрет да ги биде (www.utrinski.mk); си дава гајрет 'се охрабрува, се теши': Си даваат гајрет на душата дека сепак нема да се вратат дома со празни џебови (www.zase.mk).

дамла – го удри дамла 'се почувствува замелушен' и прен. 'замелушен од изненадување (обично непријатно)': Седете дома, за да не ве удри дамла, советуваат лекарите по најавата за доаѓање на пеколните горештини (www.facebook.com); Дамла ме удри кога си ги видов сликите наредени на тезга на „Циган пазар“ (www.time.mk).

есап – домашниот есап на пазар не излегува: Измама: зошто домашниот есап не излегува на пазар? (www.facebook.com); Домашниот есап не излегува на европскиот пазар (www.star.dnevnik.com.mk). Бележиме различен збороред, а во последниов пример фразеолошкиот израз е дополнет со придавка.

⁴ Лексемата **ачик** тур. *açık* се употребува и во преносна смисла, на пр., со значење 'сè е на видно, сè се гледа': Сè ти е ачик во ова мини фустанче; 'воочлив, паѓа во око': Ачик дете.

курбан – оди курбан ’жртвуван е’: Торес ќе оди курбан поради трансферот на Фалкао (www.grid.mk); Китка ќе оди курбан за хотел и фарми (www.utrinski.mk).

мерак – има мерак ’има силна желба за нешто/некого’; му помина меракот ’веќе нема желба за нешто’; му се расипа меракот ’се разочара’; за мерак ’нешто убаво, прекрасно, погодно; нешто без врска, неугодно’; се намерачи на нешто ’сака нешто многу силно’: „Лошиот Дедо Мраз ѝ се намерачи на Мајли Сајрус“ (www.grid.mk); УЕФА му се намерачи и на Работнички (www.novamakedonija.com.mk). Во првиот контекст се однесува на силна сексуална желба (таквата употреба е почеста), а во вториот случај има негативна конотација, т.е. се користи кога некој сака да казни некого, да му наштети. Ги бележиме и изразите: му го има меракот ’му се допаѓа многу’ и варијантата му го фрли/удри меракот; со мерак ’со најголемо задоволство’.

муабет – прави муабет ’разговара, зборува’; празни/цабе муабети ’непотребни, бесмислени разговори’; си го имаат муабетот ’добро се согласуваат меѓусебно, со задоволство разговараат’: Татко ми дури неколку пати си има пиено кафе со дечково и си го имаат муабетот. (www.forum.femina.mk); што ми беше муабетот ’каде застанав во разговорот’; скрши муабет ’поразговара’; отвори муабет ’почна да разговара’, да не правиме муабет и други изрази од типот трач-муабет; кафе-муабет.

муфте – муфте-гозба ’бесплатна гозба’: Муфте гозба во замена за кирија. (www.opstinakiselavoda.gov.mk).

нафака – нов ден нова нафака ’новиот ден носи нова среќа’: Потоа нов ден - нова нафака, секој своја борба (www.majkatiitatkoti.com). Парафразата за потребите на македонската фудбалска репрезентација би била – нов селектор, нова надеж (www.utrinski.mk).

пуздер – пуздер го направи (стори) ’го изнатепа убаво, многу го искара’; направи пуздер ’уништи нешто’: Русија направи пуздер во Сирија (www.lokalno.mk), но се употребува и кога некој/нешто ќе ’предизвика огромно одушевување, постигне голем успех’: Феноменален илузионист направи „пуздер“ на „Америка има талент“ (www.daily.mk); пуздер се направија ’многу лошо се скараа, се навредија’.

саат – виде колку е саатот ’стана свесен за ситуацијата, сфати дека нешто не чини’; Беше ниедно време, ама тој од моите очи виде точно колку е саатот (www.issuu.com); во глуви саати ’во никоја доба, многу доцна во ноќта, кога сè живо спие’; во малите/ситните саати ’времето веднаш по полноќ, во рано утро’.

сеир – гледа сеир ’се забавува’: Скопје да ја моли Софија, Атина да гледа сеир (www.daily.mk), а во комбинација влегуваат и други глаголи, на пр. прави/чини/фака/тера сеир ’гледа, посматра, се забавува’: Начин

да се фати сеир на некого, а особено ако е јавна личност (НМ, 27.3.2015), Како Србите си прават сеир со Американците (www.republika.mk); Е сега, овие другите можат само да добијат од евентуалниот распад на државата, а Македончето – може да си тера сеир (www.forum.kotle.ca).

ќелепур – ќелепур-софра 'бесплатно јадење и пиење': Ако не ќелепур-софра, една добра пијачка, сигурно ќе падне (www.novamakodija.com.mk).

ќеф/ќеиф – не му е по ќеиф никому 'не му е по волја никому, не е онака како што замислил'; има ќеф на некого 'некој му се допаѓа'; по ќеф му е 'по волја му е'; прави тоа што му е некому ќеф 'го прави она што му е по волја на некого'; прави/тера ќеф 'расположи, развесели'; гледа ќеиф 'не се грижи'; за бабин ќеф 'без никаква причина'; за/од ќеф 'за лично задоволство'; му се крши ќефот 'му станува непријатно од нешто; му се расипува расположението'.

чаре – ќе најде чаре 'ќе најде решение, излез'; бара чаре 'се обидува да најде решение'; ами чаре/и сега чаре 'решение за спас од нешто'; гледа чаре 'гледа спас'; друго чаре нема 'нема друго решение'.

цева – крева/дига цева 'прави голема работа од нешто': Дигнаа цева, па дури беа спремни да го бојкотираат претседателот (В, 16.5.2009); Гостивар крева цева (www.daily.mk).

цумбус – прави/тера цумбус 'се забавува, се весели; прави неред; прави голема работа': Дали за тоа време знае да биде проблематична и да прави цумбус по дома (forum.kajgana.com).⁵

Следува групата фразеолошки изрази со конкретни именки од различни семантички области, на пр. именки поврзани со: покукнина, храна, облека, садови за секојдневна употреба, занаетчиство, флора и фауна итн.

⁵ Овде е прикажан само мал дел од фразеолошките изрази со турцизам со апстрактно значење коишто ги сретнавме во активна употреба, па само ќе споменеме и неколку други со нивните значења: аир – аир не виде од тоа 'незадоволство, разочараност по некој неуспех'; што аир виде 'каква корист има од нешто'; ак – му дојде до акот 'му здодеа некому; успеа да го надвие, да го победи; го сотре'; атер – крши атер 'навредува, не оди по волја'; 'се замери со некого'; за (од) атер 'од почит, од обсири спрема некого'; прави атер 'оди по волја'; гајле – бере гајле 'се грижи, се нервира'; ѓутуре – од ѓутуре 'приближно'; дереце дојде до вакво (ова, такво и сл.) дереце 'се најде во тешка положба'; дерман – дерман нема 'нема мир'; зијан – од зијан нема кап 'штетата може да донесе само друга штета'; исав – нема исав 'нема милост'; јанса – го јаде јанса 'чувствува дека ќе се случи нешто лошо'; кабает – не е кабает 'не е виновен'; мајтап – за мајтап 'за шега, за подбив'; игра мајтап 'се шегува, се подбива'; марифет – знае сто (триста) марифети 'сè знае и умее'; мукает – од немукает 'од немарност'; пишман – пишман се стори 'се кае'; резил – резил се стори 'се посрамоти'; пукна резил 'се разбра за срамот'; рушвет – даде рушвет 'поткупи некого'; салтанат – со сите салтанати 'со сè што е вообичаено по таков повод'; табиет – лимонт табие 'човек со незгоден карактер'; ќотек – изеде ќотек 'го изнатепаа'; плаче за ќотек 'заслужува да го натепеаат'; фајде-без фајде, никакво фајде 'без никаков позитивен резултат, без никаква корист'; нема фајде 'од тоа нема конкретна корист, не вреди'; чалам – продава чалам 'се прави важен, се крева на големо' и др.

алтан – еден збор еден алтан ’за некој што малку зборува’: Мајстор Тасе е молчелив човек. Еден збор, еден алтан. Како да не е бербер оти тие се, барем така се говори за нив, зборлести. (www.mkd-news.com); со алтан да го мериш (тргаш) ’многу добар човек’.

барут – сув како барут ’сосема сув’: Како не го сушат воздухот кога го прават сув ко барут и грло почиња да гребе? (www.fogum.kajgana.com), а се користи и со едно друго значење ’без пари’: Сув сум ко барут друже, би ти помогнал ако сакаш (www.erepublik.com); буре барут ’голема опасност, избувливост, карактерна особина или прикриена опасна состојба (во некоја држава и сл.)’: Балканот е буре барут, доволна е искра (www.veser.mk); мириса на барут ’има знаци за блиска војна’: Грчки медиуми: Мириса на барут кај Идомени (www.meta.mk); Сирија, дипломатија со мирис на барут (www.daily.mk); седи на барут ’се наоѓа на опасно место’: Македонија седи на буре барут!? (www.think24.mk). Во овој пример е забележана контаминација на двата фразеологизми: седи на буре барут.

басма – басма со две лица ’карактерен опис за некој што е дволичен’; му продава басма на басмар ’(ирон.) учи опитен, искусен човек што нема потреба од учење’; продава басма за свила ’лаже, мами’, но почесто ја среќаваме скратената варијанта продава басма: Значи отворена демагогија ... нам ќе ни продаваат басма (www.utrinski.mk).

боранија – боранија е ’не е важно, глупости’; ситна боранија ’(жарг.) безначаен човек, безначајни луѓе’: Во други услови, сите оние гости што ги собра во тркалезната сала би ги сметал за ситна боранија (www.sdk.com.mk); Амфетаминот е претешка хемија за организмот а ситна боранија за мојот издуван мозок (www.komitamkd.wordpress.com). Во последниов пример фразеолошкиот израз го проширува своето значење, па не се однесува на човечка особина, туку на особина на предмет.

бубрег – го боли бубрег (некого за нешто) ’не му е грижа’, но почести се варијантите со други лексеми наместо турцизмот бубрег, како уво и сл.⁶; доби по бубрези ’доби котек’; живее како бубрег во лој ’многу му е добро, убаво живее, во изобилие’; продава мадиња за бубрези ’зборува невиности, лаже’: И додека населението во Македонија масовно се труе со секакви лајненици, некој ќе продава мадиња за бубрези за „зелена струја“, ветерници и стакла за сончање. (www.novamakedonija.com.mk). Неправилната форма е честа во разговорниот јазик, со србизмот муда: Свирка Миленковска продава муда за бубрези (www.grid.mk).

гајтан – ете ти, Маро, гајтанот ’(ирон., шег.) си накапа беља, настана проблем’, но почеста е варијантата држи го Маро, гајтанот: Тоа што ти рекло дека не поддржува АСПИ е држ’ го Маро гајтанот (www.fogum.it.com.mk).

⁶ Или повеќе вулгарни варијанти со називи за полови органи.

ѓон – образ како ѓон 'дебелокожец, бесчувствен, бесрамен': Тоа се луѓе со образ како ѓон, без интегритет (www.femina.mk), но и без компонентата како: Немаат гајле таквите, ѓон образ – ѓон мозок (www.forum.kajgana.com); Е, ова ти се вика образ ѓон! (www.telegraf.mk). Турцизмот ѓон се јавува и во фразеологизмот ѓон-пијан 'сосем пијан, мртов пијан': Му должеле пари па „ѓон“ пијан со пиштол им се појавил на врата (www.maxim.mk).

јарем – влече јарем 'се занимава со тешка работа, многу се мачи со физичка работа': Таа земја која се гордее со своите славни традиции, со своите славни спомени, денес го влече тешкиот јарем на турското ропство (www.documents-mk.blogspot.com); стави јарем на вратот 'присили некого да врши некоја работа': Оваа власт знае дека народ што дозволил да му се набијат рогови нема да се побуни ни кога јарем околу вратот ќе му се стави (www.fokus.mk). Во последниов пример се бележи употреба на два фразеолошки изрази, што преку игра на зборови, се надополнуваат.

кајмак – го собира кајмакот 'го зема најдобриот дел; присвојува најголем дел од нешто; постигнува најголема корист': Градежната мафија со години го собира кајмакот од овој бизнис (www.ujp.gov.mk); Даниел го собра кајмакот, а тие што гласаа го обраа бостанот (tweetunnel.com). Во последниов пример има два фразеолошки изрази што содржат турцизам, со што се постигнува поголем ефект.

кајсија – под кајсија 'подбивен одговор на прашањето: Каде си?': Каде си сестро Интерпол не може да те најде. Под кајсија брат, берам круши (www.forum.femina.mk).

калап – како од ист калап направен 'еднаков': Прекрасната пејачка Адел, позната по нејзиниот маркантен глас и музика со кој се издвојува во шоубиз индустријата преполна со пејачи „од ист калап“ (www.time.mk); Девојки како излезени од ист калап (www.daily.mk); како од калап излезен 'сосем нов, беспрекорен'; не можеш човекот во калап да го ставиш 'секој човек е различен'; токму на калапот е 'наполно одговара'.

манца – во секоја манца мирудија 'се меша во секоја работа'; му ја запипери манцата 'му направи лоши работи, му ја отежна работата': Ние сме навикнати Грците постојано да ни ја запиперуваат манцата (В, 31.5.1997).

пенцере – може да му плукне под пенцере 'ништо не може да му стори': Ама ако членството од Ѓорче сака друг кандидат, лидерот на партијата може да им плукне под пенцере (www.veser.mk) и варијантата плукне под прозорец.

тенцере – брца/меша во туѓо тенцере 'се меша во туѓи работи'; на секое тенцере капаче 'за оној што без потреба се пика секаде': Секое тенцере има капаче! (www.old.makedonskosonce.com); се истркала тенцер(ч)ето си

го најде капакот/капачето/поклопчето се вели кога 'во некоја работа ќе се здружат луѓе со еднакви недостатоци, но кои се лика-прилика еден за друг'.

тепсија – како на тепсија се гледа 'обично за панорама – многу јасно, се гледа': Можност за сите алпинисти и ентузијасти... да добијат прекрасна панорама на Охридското Езеро и градовите Охрид и Струга како на тепсија. (www.morgm.gov.mk); како тепсија 'исклучително рамен, совршено рамен': На просторот помеѓу двата града ни стои на располагање терен рамен како тепсија (www.utrinski.mk); на тепсија оро ќе игра по главната реченица – 'и покрај тоа што не сака, ќе стори по принуда нешто'.

топ – глув како топ 'ништо не слуша, многу е глув'; спие како топ 'цврсто спие'; го стави во топ 'го казни, го уништи некого'; како од топ 'ненадејно, без размислување'. Враниќ и Зупчиќ (2013: 121–122) утврдуваат дека турцизмот топ редовно функционира како интензификатор во споредбените фразеологизми бидејќи го засилува значењето на составниот дел.

ќеса / ќесе – го одврза/отвори ќесето 'реша многу, добро плати, конечно реши да плати', 'почна да троши повеќе, стана подарежлив': Сорос го одврза ќесето за Хилари (www.off.net.mk); го стегнал ќесето 'скржав е'; има празно ќесе 'нема пари'; има длабоко ќесе 'има многу пари'; го удри по ќесето 'му зеде некому многу пари; изложи некого на голем паричен трошок; казни парично некого'; Куме изгоре ти ќесе 'извик за кумот да дава/фрла пари на свадбата': Куме изгоре ти ќесе. Најлошо облечен кум што некогаш сте го виделе! (www.mk-mk.facebook.com); со празно/плитко/танко ќесе 'човек со малку пари'; го познава како своето ќесе 'одлично го познава'.

ќор-сокак – го доведе/пикна во ќор-сокак 'го притисна со докази, го стави во безизлезна положба': Власта ја доведе Македонија во ќорсокак (www.time.mk); во ќорсокак е 'во безизлезна ситуација'.

ќош – тркалезно па на ќоше 'неопределено; ни ваму ни таму; ни вака ни онака; нејасно, неопределено': Според него, откако Берлускони добил некој одговор „тркалезно, па на ќоше“ ... забавниот Италијанец се откажал од својата намера (www.gerepublika.mk), но почесто во разговорниот јазик се користи варијантата со нестандартната лексема округло па на ќоше; на секое ќоше 'насекаде': Инциденти на секое ќоше (www.sportmedia.mk).

ќутук – пијан (како) ќутук / ќутук пијан / ќор-ќутук 'сосем пијан, натрескан': Ќутук пијан камионџија возел новогодишни елки за Германија (www.star.vest.com.mk).

фитиљ – без да го гибнеш фитиљот, се запали 'се вели за човек што брзо пламнува, се возбудува и сл. '; му го запали фитиљот 'го поттикне, го подбуди за нешто; му носи несреќи'; краток му е фитиљот 'брзо, лесно се возбудува' или скратената варијанта со краток фитиљ (е): Денот кога навивачите се жртви на играчи со краток фитиљ (www.off.net.mk).

чифте – фрла (удира) чифтиња 'дава отпор, не се предава'; како од чифте (одговара) 'веднаш, без размислување, без двоумење', но почесто се користи варијантата како од пушка.

чорапа – ги менува како чорапи 'често менува неког'; како удрен со мокра чорапа 'шлакнат, луд'; чува пари во чорапи 'чува пари дома': Германците и натаму во „чорапи“ чуваат речиси 13 милијарди марки (www.denar.mk), покрај чува пари во/под перница.

чорба – му ја забибери/запипери чорбата 'му напакости некому': И овој не му ја забибери, туку му ја запипери чорбата (www.utrinski.mk); во секоја чорба мирудија 'се меша во секоја работа'; му вари чорба 'му подготвува голема непријатност'.

цеб – брз е на цеб 'многу троши, се расфрла, не е скржав', наспроти бавен е на цеб 'скржав е'; има длабок цеб 'многу е богат'; со плиток/тенок/скинат цеб, има дупка на цебот/има дупнати цебови 'претерано троши; нема пари, сиромашен е'; има гуштерица/змија во цебот 'многу е скржав'; го познава како својот цеб 'го познава добро неког'; плаќа од свој цеб 'плаќа со свои пари'; тоа не е за сечиј цеб 'не е достапно за секого, скапо е'; лева рака, десен цеб 'зема мито, пари, краде: Колку ќе се плати за изведбата, допрва ќе се знае или нема ич да се дознае, ко и по обичај за секоја лева рака десен цеб. (www.narodenglas.com); со рацете в цеб 'ништо не работи, безделнич'; си го гледа само цебот 'се грижи само за свој интерес'; доби / го удри по цебот 'има големи трошоци, издатоци'; ги наполни цебовите 'доби, прими многу пари'; го има в цеб 'може да го уценува', но во примерот Ноле го има тенисот во малиот цеб (www.on.net.mk) е употребен наместо фразеолошкиот израз го има во малиот прст.⁷

Несомнено, посочените фразеологизми го потврдуваат фактот дека турцизмите се доста застапени во фразеологијата, во јазикот на текстовите

⁷ Ќе наведеме уште неколку фразеологизми со турцизам со конкретно значење од многуте што ги сретнавме во употреба: алва – како алва (се продава, се троши и сл.) 'за стока – многу добро и брзо се продава, оди, се троши и сл.'; арслан – како (некој) арслан 'многу јак, силен'; рика како арслан 'произведува силен звук'; батак – батак човек 'нечесен човек'; исплива од батакот 'излезе од тешката ситуација'; биљбиљ – пее како биљбиљ на гранка 'се издава'; бостан – го обра бостанот 'лошо помина, настрада'; друм – друм под нозе 'замине/заминува незнајно каде'; што на ум тоа на друм 'кажува што мисли без стеснување; без влакна на јазикот'; дуќан – отворен ти е дуќанот 'со отворен патент на панталоните'; каиш – го стега каишот 'живее поскромно'; перде – му падна пердето од очите 'ја сфати ситуацијата; не се срами, стана бесрамен, безобсирен, безочен; му се замати видот'; перде на очи 'лага'; сабја – сабја не го сече 'не може да загине, да биде убиен'; самар – отишло магарето, ќе жалиме за самарот 'кога покрај голема штета, се жали за нешто помало, побезначајно'; синцир – како да е држан на синцир 'ожесточен и обземен од силна нестрпливост, нестрплив'; табан – му гори под табаните / нозете 'се наоѓа во тешка ситуација, во опасност'; тавче – рипна во тавчето 'се ожени, се омажи'; таван – до таван 'многу високо'; чивија – му влезе чивијата 'го замисли, почна да мисли постојано на едно исто нешто'; цигер – му го изеде/изгоре цигерот 'го изнамачи' и др.

коишто според јазично-стилските карактеристики им припаѓаат главно на публицистичкиот и на разговорниот стил. Како што споменавме, кај новинарите се забележува особена склоност кон нивна употреба и притоа се прави избор од фразеолошки изрази со цел да се привлече поголема читателска публика, имајќи ја предвид нивната експресивност и сликовитост. Но, исто така, се внесува и личен белег со вметнување елементи, создавање нови варијанти од старите, конзервативни фразеолошки изрази, што звучат уште посвежо и повпечатливо (или се употребуваат разговорни или жаргонски фразеологизми). Оттаму, фразеолошките изрази коишто првенствено се сметаат за нераскидливи и неменливи зборовни состави, со леснотија се менуваат, се комбинираат, се скратуваат, се прошируваат и сето тоа во корист на посилната изразност. Во текстовите што му припаѓаат на разговорниот стил има уште посилено тежнеење кон деформација, модификација и трансформација на традиционалните фразеологизми, бидејќи се работи за спонтано пресоздавање на затврднатиот фразеологизам, под влијание на контекстната ситуација.

Според Михаљкиќ и Ковачевиќ (2006: 147) фразеолошките игри се почестивонасловитезарадипродажно-рекламнатафункцијанановинарските наслови, што придонесува за модернизација на фразеологизмите. Всушност, повеќето од посочените примери на фразеолошки изрази со турцизми се наслови на новинарски текстови, на пр.: Грчки медиуми: Мириса на барут кај Идомени; Сирија, дипломатија со мирис на барут; Драма кај Плаошник: Гон пијан сакал да краде кај црквата, па тепал полицајци!; Кадија те тужи, кадија те суди! Основен суд реши: „Бомбите“ се незаконски докази; Се бара чаре за кошмарот против вирусот зика итн.

За овој вид фразеологизми, исто така, е карактеристично нивното вклопување во рамките на реченици-афоризми: Кадија те тужи, кадија те суди, а Васић те брани; Под кајсија сум, берам круши; Во овие времиња наведената глава баш ја сече сабја; Самите се правиме магариња и самите си го ставаме самарот; Нов ден, нова нафака... нов селектор, нова надеж; За секое тенџерче има и капаче, но некој се родил ѓезве! и др. Покрај тоа, бележиме примери на свесно натрупување на турцизми и фразеолошки изрази со турцизми во рамките на иста реченица, со цел да се постигне посебен стилски ефект: Со тој себап, менаџерскиот тим на компанијата Влада, стори мукает и со усул што самата го смисли, најде чаре; Д. го собра кајмакот, а тие што гласаа го обраа бостанот.

Преку анализата на фразеолошките изрази со турцизми во медиумска употреба можеме да заклучиме дека одредени турски лексеми се попродуктивни при образувањето фразеолошки единици, на пр. *ќесе*, *ќор*, *цеб*, *ќеф*, *сеир*, *мерак*, *муабет* и др., што се издвојуваат по бројот на

фразеолошки единици во чиј состав влегуваат⁸. Според Враниќ и Зупчиќ (2014: 140), продуктивноста на некои од овие зборови се должи на тоа што се работи за турцизми што говорниците веќе не ги доживуваат како зборови од странско потекло, односно што се сметаат за општоприфатени. За некои, пак, може да се каже дека свесно се реактуелизираат, стануваат дел од нови фразеолошки изрази токму заради специфичната функција на турцизмите во современиот македонски јазик, функцијата на засилувачи на исказот.

Многу е честа појавата на лексички варијации кај овој тип фразеолошки изрази, па се бележи замена на турцизмот со друг турски исто-значник или блискозначник (има длабоко кесе/џеб, го удри по кесето/џебот, има дупнато кесе/џебови, со плитко/танко кесе/џеб, со празно кесе/џеб, го познава како своето кесе/стара пара), замена на турцизмот со домашна лексема (му гори под табаните/нозете, плукне под пенцере/прозорец; си го арчи/троши времето, како корава/слепа кокошка) или замена на турцизмот со заемка од друг јазик (двојни аршини/стандарди). Исто така, кај калкираните⁹ турски затврднати зборовни состави од именка, односно придавка и глагол, има варијации со различни глаголи: гледа/фаќа/тера/ удира сеир, игра/тера мајтап, прави/тера џумбуш, пушти/донесе/упати абер; дојде/пристигне/стаса абер, има/удри/фрли мерак и сл. Постојат и примери во кои се варираат и другите компоненти од фразеолошкиот израз (предлози, сврзници).

За разлика од варијациите на фразеолошките изрази, за модификациите се смета дека се ситуациски обусловени, иновативни и тесно поврзани со конкретен текст или комуникациски акт. Најчести видови модификации се трансформациите на стандардната форма на фразеологизмот со промена на граматичкиот состав или распоредот на компонентите: бургијата врти каде парата не може (наместо „парата врти бургијата кај што не може“) и др.; понатаму, се врши испуштање (најчесто на глаголот): од ист калап (без направен), како на тепсија (без се гледа), продава басма (за свила) или додавање делови на фразеолошкиот израз, на пр.: прави домашен арч, домашниот есап не излегува на европскиот пазар, направи визуелен алашвериш или фразеолошка игра на зборови: Пара на рака, тендер за

⁸ На пр.: не му е по кеџф никому, по кеџф му е, прави тоа што му е некому кеџф, прави/тера кеџф, гледа кеџф, за бабин кеџф, за/од кеџф, му се крши кеџфот; корава работа, ко корава кокошка, нема корав динар, и коро и сакато, не сум корав, на коро; гледа/удира/мава/фаќа сеир, прави/чини/тера сеир; има мерак, за мерак, му го има меракот, со мерак, без мерак; прави муабет, празни/џабе муабети, си го имаат муабетот, што ми беше муабетот, скрши муабет, отвори муабет, трач-муабет, кафе-муабет и др.

⁹ Во современиот македонски јазик се среќаваат голем број калкирани турски конструкции од именка, односно придавка и глагол, а калкирањето обично се состои во задржување на именката (останува непроменета) и преведување на глаголот, при што местото на глаголот, односно на именката не е строго определено (Јашар-Настева 2001: 151).

рака; Балканот е буре барут, доволна е искра итн. Токму за ваквите, т.н. окационални фразеологизми се смета дека најмногу ја поттикнуваат фантазијата кај примачот на пораката (Ватева 2011).

Бележиме и промени во значењето на фразеолошките изрази, разновидност во употребата, иронична, пејоративна, а понекогаш и погрешна употреба. На пр. фразеологизмот сув како барут што обично се бележи само со значењето 'сосема сув', се користи претежно со значењето 'без пари е'. Или пак, фразеологизмот влече јарем означува 'се занимава со тешка работа, многу се мачи со физичка работа', но во некои од примерите повеќе се однесува на душевна тешкотија, отколку на физичка. Исто така, се намерачи на нешто 'сака нешто многу силно' најчесто се користи за силна сексуална желба или пак во негативен контекст.

Литература

- Ватева, В. 2011. „Фразеологизмите в текстове от пресата (2007–2009 г.)“, Годишник на БСУ.
- Велјановска, К. 2006. Фразеолошките изрази во македонскиот јазик со осврт на соматската фразеологија. Куманово: Македонска Ризница.
- Велковска, С. 2008. Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник, авторско издание. Скопје.
- Димитровски, Т., Ширилов, Т. 2003. Фразеолошки речник на македонскиот јазик Том I–III. Скопје: Огледало.
- Минова-Ѓуркова, Ј. 2003. Стилистика на современиот македонски јазик. Скопје: Магор.
- Јашар-Настева, О. 2001. Турските лексички елементи во македонскиот јазик. Посебни изданија кн. 31, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Макаријоска, Ј., Павлеска, Б. 2010. „Турските заемки во јужнословенските јазици“ денес. *Ријеч*, год. 16, св. 1. Ријека. 83–97.
- Поленаковиќ, Х. 2007. Турските елементи во ароманскиот јазик. Скопје: МАНУ. Толковен речник на македонскиот јазик. гл. ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.
- Трневски, Т. 2004. Јазикот на печатот во Р. Македонија (1989–1999), докторска дисертација. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Benzon, I. 2006. “Pridružavanje frazema koji sadrže nazive za odijeću konceptualnim poljima“. *Fluminensia*, god. 18 br. 2. 85–114.
- Kesić, D., Muhić E. 2013. “Sport u metafori i metafora u sportu“. *SportLogia*, 2013 9(1). 28–33.
- Mihaljić, M., Kovačević, B. 2006. “Frazemi u govornim i pisanim medijima“. *Riječki filološki dani*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 18. do 20. studenoga 2004. Rijeka. 141–164.

- Mujiri, S. "Devices of Modification of Phraseologisms in Fiction". Litinfo, Georgian Electronic Journal of Literature (<http://www.litinfo.ge/issue-1/mujirii.htm>)
- Škaljić, A. 1989. Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku. Sarajevo: Svjetlost.
- Vranić, S., Zubčić, S. 2013. "Turcizmi u frazemima hrvatskih govora". Filologija 60. Zagreb. 103–145.

Liljana MAKARIJOSKA
Bisera PAVLESKA-GEORGIEVSKA

PHRASEOLOGISMS CONTAINING ARCHAIC LEXIS

Summary

This paper analyses the phraseologisms having archaisms as their phraseological components, more precisely Turkisms, considering the fact that the Turkish influence is mostly evident in the fields of lexis and phraseology. Nowadays, one can confirm a process of their intentional re-actualization, especially in the language of media. The main reason for this is the fact that the Turkish loanwords in the Macedonian language are often used as expression intensifiers. This characterizes the rest of the South Slavic languages, as well, which were in direct contact with the Turkish language throughout the centuries. We registered large number of phraseological units which contain Turkisms, and they are illustrated with an adequate contexts excerpted from various electronic magazines, official web pages of television channels, as well as other institutions, and blogs, forums etc. The Turkisms which are phraseological units of such idioms belong to various semantic fields, such as administrative terminology, material culture, i.e. lexis related to food, wearing apparel, vessels, handicrafts, wildlife, etc., as well as abstract lexis. There are number of examples of phraseological changes such as contaminations, transformations of standard idiom, elision, and insertion of other components to the phraseological unit or replacement of one or more components with other.

Михајло МАРКОВИЌ
Соња НОВОТНИ

Филолошки факултет, Универзитет во Тетово
Тетово, Македонија

ЗА НЕКОИ ФРАЗЕОЛОШКИ ИЗРАЗИ (МАКЕДОНСКО-АЛБАНСКИ ПАРАЛЕЛИ)

Апстракт: Фразеолошките изрази се зборовните состави што се употребуваат во јазикот како готови јазични елементи со единствено значење. Тие мошне тешко се преведуваат од еден јазик на друг, бесмислен би бил буквалниот превод на фразеологизмите. Тие се преведуваат по смисла и значење. Во овој труд се дадени паралели на фразеолошките изрази со исто или слично значење меѓу двата јазика, во семантичките видови на лексемите, книжевните фразеологизми, соматските фразеолошки изрази итн. Токму во овој труд предмет на интерес се фразеолошките изрази и нивниот превод прикажан преку македонско-албански јазични паралели. Како фразеолошки изрази врз коишто ќе се врши преводот и неговата анализа се земени фреквентни изрази коишто се употребуваат во усна и писмена форма кај македонското и албанското население во тетовско. Значи со овој труд нема да се опфати само преводот на сраснатите изрази во македонскиот и во албанскиот јазик, туку паралелно ќе може да се проследи и дијалектната фразеологија на тетовското говорно подрачје од страна на две јазични единици. Се надеваме дека со ваквиот пристап кон проучувањето на дијалектната фразеологија, фразеолошките преводи и нивната паралелна употреба во различни јазици, ќе придонесеме во надградувањето на оваа научна дисциплина.

Клучни зборови: Фразеологија, македонски, албански, дијалектна, тетовско.

Увод

Долговековниот соживот помеѓу овие два балкански народа (македонскиот и албанскиот), кои имаат различно потекло, едниот од словенско потекло - македонскиот, а другиот од несловенско потекло - албанскиот, беше поттик за проучување на фразеолошките изрази меѓу овие два јазика. Фразеолошките изрази се зборовните состави што се употребуваат во јазикот како готови јазични елементи со единствено значење. Тие мошне тешко се преведуваат од еден јазик на друг, односно бесмислен би бил буквалниот превод на фразеологизмите. Тие се преведуваат по смисла и

значење. Во овој труд се дадени паралели на фразеолошките изрази со исто или слично значење меѓу двата јазика, во семантичките видови на лексемите, книжевните фразеологизми, соматските фразеолошки изрази итн. Зборовите во јазикот влегуваат во различни врски. Зборовите во реченицата можат слободно да се здружуваат, односно да се наоѓаат во слободна врска. Во јазикот зборовните состави некогаш се наоѓаат во неслободни врски, односно постојани врски.

Фразеолошките изрази се предмет на проучување на лингвистичката наука фразеологија. Терминот фразеологија потекнува од грчките зборови: *phrasedos* - израз, начин и *logos* - наука, учење. Фразеологијата како лингвистичка дисциплина се јавува во првата половина на XX век, а предмет на проучување се фразеолошките изрази во еден јазик. Како предмет на проучување на фразеологијата можат да бидат и фразеолошките изрази во делата на некој автор. Фразеолошките изрази на секој јазик се одликуваат со повеќе или помалку специфичности, тие се богатство на еден народ, на неговата историја и култура. Најголем дел од фразеологизмите што се употребуваат во нашиот јазик се домашни. Тие настанувале со векови на македонскиот јазичен простор, а некои се мошне стари потекнуваат од прасловенскиот јазик. Фразеологизмите од другите јазици најчесто навлегуваат преку литературата. Некои се преземат директно, а некои се преведуваат. Такви се: *post factum* - по слученото, *отпосле*, *тера инкогнита* - непозната земја, *студена војна* и др. Фразеолошките изрази како изрази што се карактеризираат со посебна стилска вредност се предмет на проучување и во стилистиката. Фразеолошките изрази му овозможуваат на авторот на текстот или исказот поекспресивно да го искаже својот став. Тие најчесто ги среќаваме во разговорниот функционален стил. На овој стил му се својствени емоционалноста и експресивноста, а тие се неодминлив белег на секој фразеолошки израз. Разговорната фразеологија внесува поголема живост во исказот, непосредност и спонтаност. Дел од фразеолошките изрази коишто се пошироко познати и распространети, му припаѓаат на уметничкиот литературен стил.

Лексичките и фразеолошките паралели, не само меѓу албанскиот и македонскиот, туку и со другите балкански јазици се направени меѓу вековите. Таквиот развој, пред сè и се должи на многу екстралингвистички фактори, а како најзначајни фактори што вреди да ги спомнеме се: културно-историските и општествените односи и услови во кои се развиле овие јазици. Како главна се јавува долгогодишната јазична симбиоза, која се манифестирала на сите јазични нивоа, посебно на лексичкото и на фразеолошкото ниво. Во вакви социолингвистички околности се среќаваат и албанските и македонските говори со директни контакти, со тоа што едниот со другиот јазик прифаќале и давале зборови. Фразеолошките паралели

на овие јазици го овозможиле долговековниот заеднички соживот помеѓу овие два народи. Како објект на проучување се токму фразеологизмите во говорите на овие јазици. Слободниот зборовен состав служи за создавање на фразеолошките изрази, зголемувајќи го заедничкиот фонд на фразеологизмите во овие јазици. Во ваквите фразеолошки изрази можат да се гледат соодветните глаголи со широка семантичка структура. Сп.: *оџвара усџа* - *hap gojën*; *џика нос* - *fus hundën*; *оџвара очи* - *hap sytë*.

Типолошката аналогија останува со вредност и тогаш кога во некој дел од албанските фразеологизми има зборови со друго лексичко значење. Сп.: *Ihedhhisuve* - *му фрља џеџел у очи*. Со ваквиот тип на фразеолошки изрази се поврзуваат и фразеологизмите коишто ја чуваат споредбената идеја. И во ова категорија албанскиот и македонскиот јазик наоѓаат аналогија меѓу нив. Сп.: (*иззлегам*) *ка мокра кокошка* - (*dukem*) *sipulë elagur*; *Cegu ka у џрње* - *rribiferra*; *Ка вода зо знам* - *ediujë*; *Меле водејнцаџа* - *bluansimulliiprishur*. Албанскиот со македонскиот, но и со другите балкански јазици наоѓа паралели и со фразеологизмите коишто се создаваат од еден збор со директно значење и од еден збор со фигуративно значење. Сп.: *му веруа* - *izë besë, besoj*; *Оџин га зо иззопу* - *zjarriedjegtë*; *Беру џамеџ* - *tblindhmendjen*; *Му сеем сџра* - *Ifusfrikën*; *Уџеруам очи* - *ingulsytë*.

Паралели следиме и за именските, придавските и прилошките фразеолошки изрази како што се: *Skaparë ditë të bardhë* - *не видел бел дн*; *Mësallamedyfaqe* - *дволична лоџаџа*; *Megojë të hapur* - *со џуна усџа*; *Budallanukkabrina / i çmendurinukkashenjatë posaçte* - *Бугалаџа нема роџој*. Глаголски паралели на фразеолошките изрази меѓу овие два јазика се среќаваат во сите глаголски модели на фразеолошките изрази. Сп.: *џрае чуго* - *bëj çudi*; *џрае шала* - *bëjshaka*.

Фразеологизми со корелациски семантички зборови со различен семантички степен, коишто се создаваат со повторување на еден збор или со соединување на два корелациски семантички зборови (синоними и антоними). Сп.: *ог дн на дн* - *ditë për ditë*; *очи у очи* - *synë sy*; *рамо го рамо* - *krahpërkrah*; *Ог колено на колено* - *brezpasbrezi*. Фразеолошки изрази со структура реченица се помалку на број, тие влегуваат во реченици како да се една фразеолошка единица. Фразеолошките изрази кои се тесно поврзани со секојдневниот живот и дневните манифестации. Сп.: *Кој нема у злааџа има у ноџеџе* - *kushskakekrajadaketekamët*; *Круша џог круша џаџа* - *dardhabienëndardhë*; *Сваку дн не е Вулидн* - *Nuk është secilënditë Bajram*.

Соматските фраземи претставуваат јазична универзалија, бидејќи не постои јазик што не забележува појава на вакви изрази. Во соматските фраземи доаѓаат до израз експресиите на карактерните обележја врзани со телото, но тие пренесуваат и душевни процеси и физички особености, така што при зборувањето на преден план не стои само физичкото и

соматското, туку и социјалниот живот на човекот, традицијата, навиките и културата. Соматските фраземи доминираат во речиси сите јазици, што се должи на функцијата на човековото тело, при што треба да се има предвид дека многу нешта сепак се детерминирани од традицијата и од културата, како фрекветноста на појавата на одредени делови од човековото тело или нивната симболика и сл. Човековото тело генерално е исто за сите и нуди готова сегментација на своите делови, оставајќи мал простор за варијации. Составна компонента на голем број фразеолошки изрази се токму именувањето на делови од телото. Таквите изрази се викаат соматски. Соматските фразеолошки изрази се изрази со различно значење, кои именуваат некој дел од човековото тело. Освен терминот соматски, паралелно се употребува и терминот антропоморф. Овој термин е преземен од филозофијата и претставува поглед според кои објектите, природните појави имаат човекови карактеристики. Темата на соматските фразеологизми е стара и е тешко да се најде јазик кој нема такви изрази. Затоа овие можат да се сметат како најуниверзален дел од јазикот. Според Р. Вајнтрауб (1975: 157-163), соматската фразеологија претставува 30% од фразеолошкиот состав на секој јазик. Човековото тело е ист за сите, затоа неговите делови остават многу малку простор за јазични промени.

Како составна компонента фразеолошките изрази, именувањето на деловите од човековото тело се употребуваат според нивната функција и симболика. Сп.: носот е орган за мирис, но со него може да се забележува и некоја опасност и др., срцето - е главен дел од човекото тело, кое може да се гледа и како симбол, но и со пошироко значење: центар на љубовта, храброста, и др. Така именката глава може да се јавува со многу метафорички значења. Сп.: *живој*: *peshkuqelbetnë kokë / ribaiaа смргги og ëлааiaа*. Во ситуација кога се наоѓаме во животна опасност најупотребените фразеолошки изрази се: *He uëraj со ëлаваiaа -Mosluajmekokëntënde; Ja сiaа ëлааiaа у iïорба -Efutkokënnë torbë (evë jetënnë rrezik)*.

За да се додаде уште нешто за карактеристиките на фразеологијата, ќе до дадеме дека меѓу анализираниите албански фразеолошки изрази само три единци имаат именување на дел од човековото тело. Сп.: *thembraeAkilit (pjesapasmëekëmbës) - Ахилоа iëiaа; ngakokagjernë këmbë / og ëлаа go iëiie; ishkoj (ira) zemratethembra / му слезе срце yëiëiuце*. Тоа што се гледа е поголемата или помалата употреба на фразеолошките изрази поврзано со човечкото тело. Освен основните и универзалните карактеристики, на фразеолошките изрази може да им се додаваат уште една друга карактеристика тоа е гестикулацијата. Во литературата гестикулацијата се дефинира како средство за комуницирање, односно посебен знак. Во усната комуникација гестот сам по себе го изразува тоа што сакаме да кажеме односно ја следи пораката (Osmani, 2012). Такви фразеологизми

се: *Ikaardhurnë majetë hundës (nukmundtë durojmë)* - му дошло ÷реку ÷лаа; *Sedikuekakokën (kashutë rinë)* - не знае кј му е ÷лааиа.

Како и во сите други јазици, така исто и во македонскиот и во албанскиот јазик посебно место им се дава на соматските фразеологизми, односно на фразеологизмите кои се однесуваат на дел од човековото тело. Ние ќе се задржиме на фразеолошките изрази со компонентата срце. Срцето се смета како главен дел на човековото тело, поради што овие фразеологизми се поврзуваат со чувствата на човекот: љубовта, радоста, тагата како и различни човекови особини. Сп.: *Чуек со зајачко срце - ÷лашлив човек/Mezemërpule / Iepuri-frikacakimadh, që itrembetgjithkujte çdorreziku; Срцеио му е ог злаио (злаино) - многу гобар човек/Kazemërtë artë - është shumë imirë, idashurdheidrejtë; Чуек со гобро срце - гобар човек/Mezemërtë mirë -zemërmirë, zemërgjërë; Чуек со широко срце - дарежлив човек/Mezemërtë gjërë -zemërgjërë; Срцеио му се кине - чувсиувава ÷олема иааа, болка за некозо или нешио/Mezemërtë copëtuar - shumë ipikëlluar, medhembjetë madhenë shpirt, iprekurthellë; Чуек со чисио срце - чесен човек/Mezemërtë pastër -padjallëzi, mesinqeritetp.sh: Njerimezemërtë kulluarsiaizorgjensot; Срце ÷о изело/Ezëntë zemraekeqe!; Му ÷о кине срцеио/Pomacopëtonzemrën; Оивори ÷о срцеио/Нареземрën; Му гојге срцеио на месио/Ierdhishpirtinë vend; Рука на срце/Dorënnë zemër; Далекy ог срце, далеку ог гуша/Largsyve, largzemrës; Срце мое/Zemraime; Има ÷олемо срце/Kazemërtë madhe; Нема срце/Nukkazemër; Зборy со оиворено срце/Flistemezemërtë hapur.*

Фраземите што како компонента го содржат зборот „око“, се фраземи за кои може да се рече дека се едни од најфреквентните во секојдневната комуникација. Фразеолошки изрази со компонента око во македонскиот и во албанскиот јазик. Сп.: *Трëни ми се ог ÷рег очи!/Shporu (mosmë dilparasysh / syve); У чеиури очи/Në katërsy (haptas); Го ÷леам (чувам) ка очиие/ Eruajsisytë (eballit); Ми иãра окоио/Pomë luansyri; Ми се сиимни ÷рег очи/ M'uerrësuansytë; Трн му е у око/Ekahalë në sy; Лошо око/Syriikeq; Има слаби очи/Kasytë dobët; Ги расиуа очиие/Iprishisytë (edobësoitë parët); Паãа у очи/ Bienë sy; На (око) видум/Mehatendje, përаfërsisht; Око за око, зуб за зуб; Dhëmbë përdhëmbë (кгуерërkrye / jetë përjetë); Чавкаиа на чавка очи не и ваãа/Sorrasorrësnukijanjferrsyтë; Ми ослабна видои (егвај ÷ледам)/Më lanë syтë; Нема лице за да ми гојге ÷рег очи/Nukkasyтë më dalë përpara; Вреднуа ог око (ог ÷рилика)/Matmesy; У нечиво ÷рисусио/Parasyvetë dikujt; Очи у очи (во чеиури очи)/Sytë sy; Му кимкам на некој/Iabëjmesydikujt; Паãа у очи (се намеиува нешио)/Rapë sy (bienë sy); Оивори очи!/Нарисytë!; Око не заиивара/Nukimbyllisytë; Кј ии са очиие (каде ии е иаментиа)?/Kuikesytë (kueketendjen)?; Далекy ог очи, далеку ог срце/Largsyve, largzemrës; Колкудакаже нешио/Sapërsyefaqe; Заиивори егно око/Ebërinjë syqorr; Го сака касол у очи (не може да ÷о смисли)/Edosikripënnë sy (ирон.); Сиуе со*

отворени очи/Flemesyтe hapur; Рукеџе у брашно, очиие на небо (работии нешио без да мисли на работиаџа)/Duartngamielli, syтe ngaqielli; Слезџе му са на нос (за џлачко кој секоџаш е џоџов да се расџлаче)/Ikalotetnе majetе syrit; Око не џлега, неџо џамеџоџи /S'shehsyri, shehtendja; Маџично око/Sytagjik; Око не заџвора - воџиџо не засџа/Nukmbyllsy (dikush) - S'flefare, s'ezе gjumi; Кј џи беа очиие? - зоџио не џлегаџе, зоџио не беше џовнимџелен/Kuikesyтe? –përdoretpërt 'itërhequrvëmendjendikujtosepë rtaqortuarpërnjе gabitapërnjе të metë në punë; Очи до кј џи џлеаа - мноџу далеку/Satakapsyri - në njе hapsirë të madhe, larg, deriatykuarrintë shohësh; Очиие му осџанаја у нешио или у некој - мноџу му се доџагна /Imbetisyri (imbetënsyтe) (tedikushatediçka) eshikongjatë eme ëndjedikë adičkatë bukur, që ipëlqenshumë, nukilandalvështrimin; Пуни очи, џрази руке - се вели коџа нешио може само да се џлега но не и да се има/Syriplotë edorathatë - ndonësepërrethkameshumicë ngatë gjithë gjërat, dikushnukkamundësitë shtjerë në dorë diçkapërvete; Има лоџи очи - верување дека со очи човек може зло да нанесе, има урочливи очи, може да урочу/Aftësiaenjeriut, sipasbesëtytnive, përtibërë keqdikujt, sipasbesëtytnivengaveprimiinjë njeriуqë kakëtë aftësi, gjendjaenjeriut, të cilinekanë marrë mësysh; Глеа некој ка очиие у џлаа - џриџливо се огнесува кон некоџо/Sisyтe eballit (dikë adička) - ekamsigjënë më të shtrenjtë, kujdesemshumë përtë dheembrojnga çdoekeqe.

Актуелните термини пословица и поговорка (во македонскиот јазик) т.е. fjalë и urta (во албанскиот јазик) често меѓу постарите Македонци и Албанци се заменуваат со изразите: „како што рекол некој“, „како што рекол тој“, „како што вели народот“, „како што велат старите“. На овој начин се потенцира дидактичката улога на пословиците и поговорките како народни мудрости што од дамнаина се пренесуваат од колено и служат како водичи низ моралните вредности. Дел од нив се поткрепени со примери од приказните и басните. Сп.:И џани,убогуетџе и у гуџка џлеаџе/Gjellatekripë, kripatekarar; Уџиџе Пеџко нероген, каџа мукроа/Fëmijaralere, karuciiblerë. Добар дел од македонските и албанските пословици и поговорки се заеднички за овие народи како последица на соживотот на овие простори од минатото до денеска. Тие се јавуваат како општи сведоштва и опсервации. Сп.:Покрај суџио и суроџио џору/Ndajdrurittë dodigjetdheinjomi; Бели џаре за црни гноој/Ruajparanebardhë përditë të zezë. Ќе проследиме некои македонско-албански пословици и поговорки (кај именките од женски род): Ако баба лже, џраџ не лже/Nëserrenmullasheqeri, kallëzondrejtdefter; Ако бидем неесџа уџиџе еген џуџи, знаем ја како да џувеем/Potë bëhemedhenjë herë nusedisitë nusëroj; Ако смо брака, ќесиџаџа не ни са сесџре/Vllatërija, vllatërije, pokuletarrinnë gjijë; Блеџанова мајка не џлаче, Сџојанова мајка џлаче/Këmbëtelehta, efaqjaebardha; Удојца - јагница/Eve -kallogre; Урука на макеа-урука на змија/Në dorë të njerkësnë dorë të gjarpit;Врегна жена

од Боџ е блаџословуана / Gruajaemirë bënshhtëpinë ebegetë; Галена жена
 неџрег е со фурка / Gruajaelazdruars'edorunën; Гледај џа мајкаџа, џазе
 ми џа ќеркаџа! / Sie ëmadheebija; Ту џо орам ќерко, секаај се снао / Ifletsë
 bijësqë të dëgjojë ereja; Да не џе фаџи зима без дрва и сџаросџи без жена /
 Mostë zëntë dimripadruepleqëriaragru; Дејкаџа ја бараа сџо џуди, а еден џа
 зема /Gocënnjiqindekërkojnë, njiemerr; Дејчеџо е џуџа сџреа / Çikaoderehuј;
 Добра жена куќа оџвара / Gruajaemirë tambanshtëpinë; Добра свекрва -
 добра неесџа, лоша свекрва - лоша неесџа / Vjehrrë emirë -nusiaemir; vjehrrë
 ekeqe-nusiaekeqe; Жена од рог, а дрво од губ / Gruefisitedruilisit; Длџа коса,
 краџка џамеџи / Gruajaikaflokëtegjataementeshkurtra; Женаџа не е крава да
 се џрогаа на џазар / Gruajanukashthropë që shitetnë payar; Женаџа џреба
 да ја издржуаш, а деџеџо да џо раниш / Gruajadomajtë, fëmijadoushqye;
 Женско кој се раџа и сџрееџе џлача/Kurlindvajza,qajnë trarëteshtëpisë; За
 еден мајка, за друџ маќеа / Dikujtë nënë, dikujtnjerkë; Збороџи на неесџаџа
 -ка куришум у џлаа/Fjalaeresë –siplumbikresë; И баба знае да џрае комад, коџај
 има брашно/Edhehalladitë bëjë byrek, poimungonmielli; Кде немажена, нема
 ни куќа/Кипуќаgriuanukkashtëpi; Каква мајка, џаква ќерка/Siashtnopa –
 ashtedhebija; Ќерка без мајка – ноќ без месечина / Bijaranënë –sinatarahanë;
 Ќеркаџа за родџиџелиџе - долаџ со кључ/Çiparëprindërit – dollartekuç;
 Кој џражижена без маана, ќе осџане беќар/Nësekërkongriuarabehanedotë
 ngeleshipartartuar; Која сџрачка без оџашка, џа и (џи) без жена/
 S'kambeturlaraskë rabisht, që titë mbeteshragrua; Колку има бели вроне, џолу
 има добри маќеа / Njerkëya - piperkëza; Куќаџа не џочива на земја, неџо
 на жена / S htërianiukpushonnë tokë, pornë grue; Лоша жена куќа заџвара/
 Gruajaekëqetë qitngashtëpia; Лоша мајка не џосџоу/Nënë të ligë nukka; Муж
 и жена- месо и нокаџи / Burrë egrua – mishethua; Мужоџи ја џрае женаџа
 царица, ама мужоџи ја џрае женаџа и маџарица / Burriebëngruanzonjë,
 burriebëngruantojë; Мужоџи се џознаа на џазар, а женаџа у куќа/Burrinë
 pazar; griujanë shtëpinjihet; Мајкаџа и желка да сџане, џа се сака/
 Nënaedhebreshkë të bëhet, gjithnjë duhet; Мајкаџа е арна, дур ноќна куќајца
 не закуќа / Në barktë jetimitnukkadhjatë; Мајкаџа умира џо еднаш на дн/
 Napavdeskaihernë ditë; Мирнаџа жена со едно око у куќаџа џледа колку друџ
 со две / Fem'rembarë, dhemenjë sy, në shtëpishesapërdu; Младанеесџа џо една
 џодина се џокажуа/Nusjaererasmotmotëshinxjerrhuqet; На женаџа не и џо
 џлеај изџлегоџи, неџо рабоџаџа / Gruesmosishifhundët, porunët; На мајкаџа и
 се џреесе душаџа за деџеџо / Nanësidridhetbuzapërfëminë; Не осџануа нива
 неорана и жена немужена /S' mbetarë paleruar; s'mbetetgriuarpartartuar;
 Неесџаџа у куќа, колевакаџа у серџија / Nusjanë shtëpi, djerinë sergji; Од
 џрва жена, џрв знак и џрв сн-џоубоо нема/Кипорë еparë - luljanë ballë;
 Пуна чаша, џлагна жена/Syriplotedorathatë; Повџоруањеџо е мајка на
 знаењеџо / Përsëritja ëshhtë nënaediturisë; Поразоџи е мајка на џобегаџа /

Disfata është nënaefitores; Pogu me majko со к'смеј, ѓа фрли ме на буниишѓ / Ekeqeqofshesfatrac; Село зори, баба се чешља / Fshatidigjet, plakakrihet; Славейош се заморуа од ѓеење, а женаш не се заморуа од збореење / Bylbylilodhetsë kënduari, kursegruajanuklodhetsë foluri; Труднаш жена е со една нога у зроб / Gruajatebarrë – menjë këmbë në varr.

Човекот е во постојано опкружување од природата, па така среќаваме доста често фразеологизми мотивирани од имињата, својствата и изгледот на растенијата. Се разбира најчести фразеологизми се оние во кои се споменуваа зеленчукот како составен дел на исхраната на човекот, потоа овошјето, шумските растенија, треви и најпосле доаѓаат украсните растенија. Значи, на прво место доаѓа тоа што е најзастапено во исхраната, а украсните растенија како еден елемент од сферата на убавото, доаѓаат малку поназад во ова хиерархија. Како примери на фитоними можеме да ги изделиме следниве фразеолошки изрази: *Црвен ка домаш / Ikuqsidomate; У свака храна маѓанос / Në çdogjellë magdanos; Го обра босшанош зелен / Ezgjodhibostaninnejelbërt; Од шрендафиљ шрњ, од шрњ шрендафиљ / Bëtrëndafiliferrëen, eferratrëndafil* итн.

Секојдневниот контакт на човекот со животните, како со домашните така и со дивите, си нашле свој одраз и во фразеологијата. Најчесто се прават споредби меѓу соодветно животно и човекот, па така, мудроста, итрината, силата, храброста, работливоста и мрзливоста, брзината и бавноста на соодветните животни, се поврзуваат со карактерните особини на човекот. Фразеологизмите во кои една од компонентите е име на животно најчесто означуваат карактерна особина или воопшто особина на човекот. Како примери од зооними можеме да ги изделиме следниве примери: *Црна овца бела не бигуа / Deljaezezë zbëhetkurrë ebardhë; Нема две коже од една овца / Z'dalindylëkuranjanjë dele; Не сшие овцаш заедно со волкош / Nukflendeljateujkunbashkë; Волкош овчар не бигуа / Ujkubaris'bëhet; Волкош сам си ја врши работаш, зашоа му е дебел врашош / Ujkuekaqafënetrashë seikryenvetpunët; Пагна од коњ на маѓаре / Zbritingakalinë gomar; Тушош коњ на шшш шсшаа / Kaliibotëstë lë në rrugë; Не шш број кокошкеш гур не шш фашшш; Mosinumëropulatparasetizësh; Нашол село без кучиња / Kagjeturfshatinpaqen; Кучешо куче не кса / Qeniqeninnukeha; Куче шшо лае не кса / Qeniqë lehnuktë ha; На кучешо, гур е мало исечи му шш шшшш / Qenisa është ivogëlprejaveshët; Сшше ка зајак / Flesilepur; Се бори ка лав / Luftonsiluan; Ладен / сшшшден ка змија / Iftohtë sigjarpër; Си лешна со кокошкеш / Karënë tepulat; Збори ка шшшшшш / Fletsiparagall; Знае маѓарешо кј зо удра самарош / Edigomarikuevretsamari; И шшшшшшш шшо шсш не зо забраа шнезош / Dhezogiqë këndonfolenseharron; Ја има муаша на шлашш / Ekamizënnënkësulë* итн.

Заклучни согледби

Фразеолошките изрази се несомнено неделив дел на секој јазик во светот. Нив ги среќаваме и во пишана и во говорена форма. Освен основните и универзалните карактеристики, на фразеолошките изрази може да им се додаваат и гестикулациските карактеристики, бидејќи и гестот го изразува тоа што сакаме да кажеме. Во нашиов труд е дадена една слика на фразеолошките изрази меѓу два балкански јазици- македонскиот и албанскиот, односно јазични паралели на овие јазици. Македонскиот јазик и албанскиот јазик имаат заеднички паралели и со фразеологизмите кои се создаваат од еден збор со директно значење и од еден збор со преносно значење. Проследивме разни семантички групи на идиоматски изрази, но посебно место во рефератот посветивме на соматските фразеолошки изрази (срце и око), некои книжевни идиоми (поговорки и пословици), како и паралели на идиоми од областа на зоонимите и фитонимите. Според обемноста на ФИ коишто ги проследивме и споредивме, можеме да констатираме дека македонскиот и албанскиот јазик поради блискиот контакт којшто вековно го негуваат следат голем број на заеднички фразеолошки изрази и покрај различностите кои ги имаат, а дијалектната фразеологија е една нова и широко застапена научна гранка (особено во македонскиот јазик) којашто нуди широко поле за проучување и надоградување.

Користена литература

на кирилица:

- Велковска, С. 2002. *Белешки за македонската фразеологија*. Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“.
- Вайнтрауб, Р. 1975. Опыт сопоставления соматической фразеологии в славянских языках, *Вопросы фразеологии*, IX, Самарканд.
- Јованова-Грујовска, Е. 2013. *Кайка ѝо кайка- Вирче (македонско-албански ѝословични ѝаралели)*. Скопје.
- Минова-Гуркова, Л. 2008. *Стилистика*. Скопје: Магор.
- Николовска, В. 2004. *Македонскиот јазик со културата на изразување*. Штип.
- Полоска, А. 2009. „Македонско-албански паралели во лексиката, статија“. *Зборник на трудови од научниот собир, Балкански јазичен свејоѓлед, одржан на 15-16 април 2009*. Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“.

на латиница:

Ibrahimi, M. 2013. *Paralele Frazеологјике në mes të folmeve të shqipës e maqedonishtës*, 478-480, 2013.

Osmani, I. 2012. *Semantika e shprehjeve frazeologјike në shqip dhe maqedonisht, Konferenca vjetore e Shkencës, Java e shkencës*. Prishtinë.

Речници

на кирилица:

Димитриовски, Т., Б. Корубин, Т. Стаматоски. 1961. *Речник на македонскиот јазик*, том I. Скопје.

Димитриовски, Т., Б. Корубин, Т. Стаматоски. 1965. *Речник на македонскиот јазик*, том II. Скопје.

Димитриовски, Т., Б. Корубин, Т. Стаматоски. 1966. *Речник на македонскиот јазик*, том III. Скопје.

Страшевски, И. 2004. *Речник Македонско–албански / Албанско–македонски*. Штип.

на латиница:

Thomai, J. 2010. *Fjalor frazeologjik i gjuhës shqipe*, Tiranë.

Ymeri, H., Z. Osmani. 2008. *Fjalor maqedonisht-shqip (македонско-албански речник)*, Shkup.

Ymeri, H. 2012. *Fjalor Shqip-Maqedonisht (албанско-македонски речник)*. Shkup.

Mihajlo MARKOVIKJ

Sonja NOVOTNY

FOR SOME PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS (MACEDONIAN-ALBANIAN PARALLEL)

Abstract

Phraseological expressions are compiled word used in the language as a ready-linguistic elements of singular importance. They very difficult to translate from one language to another, it would be meaningless literal translation of phrases. They are translated by meaning and significance. This paper made comparisons of phraseological expressions with the same or similar meaning between two languages, the semantic types of tokens, literary idioms, somatic phraseological expressions. It is in this paper are of concern phraseological phrases and their translations shown by the Macedonian-Albanian linguistic parallels. As phraseological expressions on which the translation will be done and

its analysis are taken frequent expressions that are used in oral and written form in Macedonian and Albanian population in Tetovo. So this paper will not cover only translation coalesces expressed in Macedonian and Albanian language, but in parallel can be seen in the Tetovo dialect phraseology speaking by two linguistic units. We hope that this approach to the study of dialectal phraseology, phraseological translations and their parallel use in different languages, will contribute to the upgrading of this discipline.

Инна МЕРКУЛОВА

Воронежский государственный университет
Воронеж, Россия

СОПОСТАВИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЯДЕР СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ

Аннотация: В докладе анализируются лексемы, наиболее частотно употребляемые в составе фразеологизмов. Предполагается, что именно они образуют наиболее значимыми для носителей славянских языков концепты фразеологии. Исследование показывает, что ядро славянской фразеологии было заложено еще в общеславянский период, а ключевыми для славянской лингвокультуры словами и обозначаемыми ими понятиями являются *соматизмы* и *время*.

Кроме того, определяется степень близости и типологическое распределение 14 славянских языков по синтагматическому параметру, имеющему отношение к фразеологической активности.

Ключевые слова: Доминанты фразеологии, синтагматический параметр, типологическое распределение.

Фразеология является важной составляющей лексической системы языка, косвенным показателем синтагматической активности лексики и одним из основных источников информации о языковой картине мира, т.е. отражении представлений об окружающем мире, зафиксированных в сознании носителей языка в виде концептов. Как справедливо отмечала В.Н. Телия: "...фразеологический состав языка... является наиболее прозрачным для воплощаемых средствами языка концептов "языка" культуры, поскольку в образном основании фразеологизмов отображаются характерологические черты мировидения, рефлексивно соотносимые носителями языка с этим "языком" (Телия 1999: 9)".

Изучать фразеологический состав языка можно и с точки зрения формы, и с точки зрения содержания, пользуясь при этом различными методами анализа, среди которых особое положение занимают количественные методы, обеспечивающие быструю обработку больших объемов данных и объективность полученных результатов.

Покажем это на примере анализа фразеологического состава современных славянских языков.

Используя лексикографические источники, преимущественно двуязычные словари, определим множество слов, составляющих порядка тысячи единиц, проявляющих наибольшую фразеологическую активность. Это множество можно считать фразеологическим ядром языка. Чем больше фразеологизмов образуется со словом, тем меньше таких активных слов. В таблице 1 приводятся примеры слов, которые в славянских языках занимают первые три позиции в ядре по количеству фразеосочетаний.

Таблица 1. Фразеологически активные слова в славянских языках

Языки	С-доминанта	С-вице-доминанта	3 место
БЕЛ	<i>вока</i> 'глаз'	<i>рука</i> 'рука'	<i>žalava</i> 'голова'
РУС	рука	голова	дело
УКР	<i>око</i> 'глаз'	<i>рука</i> 'рука'	<i>davati</i> 'давать'
ВЛУЖ	<i>woda</i> 'вода'	<i>woci</i> 'глаза'	<i>hlowa</i> 'голова'
КАШ	<i>pán</i> 'пан'	<i>vjéli</i> 'большой'	<i>vid</i> 'яркость'
НЛУЖ	<i>měs</i> 'иметь, владеть'	<i>stajaś</i> 'ставить, устанавливать'	<i>byś</i> 'быть'
ПОЛ	<i>czas</i> 'время'	<i>głowa</i> 'голова'	<i>góra</i> 'гора'
СЛВЦ	<i>oko</i> 'глаз'	<i>hlava</i> 'голова'	<i>príst</i> 'прийти, приехать' <i>srdce</i> 'сердце'
ЧЕШ	<i>černý</i> 'чёрный'	<i>ruka</i> 'рука' <i>čert</i> 'чёрт'	<i>brát</i> 'брат, принимать'
БОЛГ	<i>oko</i> 'глаз'	<i>време</i> 'время'	<i>име</i> 'имя' <i>вързка</i> 'завязка, связка' <i>йравя</i> 'делать' <i>лице</i> 'лицо, особа'
МАК	<i>gava</i> 'давать, отдавать'	<i>žlava</i> 'голова' <i>grжи</i> 'держат'	<i>рег</i> 'очередь; порядок, распорядок'
СЕРБ	<i>pég</i> 'ряд, порядок'	<i>рука</i> 'рука'	<i>đán</i> 'день, сутки'
СЛВН	<i>léto</i> 'год'	<i>íti</i> 'идти, ходить'	<i>čas</i> 'время'
ХОРВ	<i>kuća</i> 'дом'; <i>kosjfa</i> 'волосы', <i>crn</i> 'чёрный';	<i>rad</i> 'работа, труд'; <i>pitanje</i> 'вопрос'; <i>godina</i> 'год'	<i>pasti</i> 'упасть'; <i>sat</i> 'час'

Очевидно, что при сопоставлении языков и выделении основных смыслов (концептов), проявляющихся через фразеологически активную лексику, удобнее ориентироваться на лексические значения – семемы – в терминологии акад. Н.И. Толстого (Толстой 1997).

В таблице 2 приведены наиболее фразеологически активные семемы, которые демонстрируют связи славянских языков. Они располагаются в

порядке убывания количества языков, в синтагматических ядрах которых данное значение имеет место. Если в графе таблицы встречается знак (-), то это не означает, что таких значений нет в лексике языка, а лишь говорит о том, что слово с таким значением не вошло во фразеологическое ядро данного языка.

Как видим, наибольшую фразеологическую активность в славянских языках имеют слова со значением частей тела человека (*рука, голова, глаз, нос*), времени и его отрезков (*время, год, день, час*), а также глаголы бытия, обладания, движения, трудовой деятельности и речи. Среди немногочисленных признаков слов – прилагательных – представлены обозначения цвета (*черный, белый*) и размера (*большой, толстый*). При этом стоит учесть, что фразеологичность глаголов, как правило, имеет грамматическую природу: глаголы являются классификаторами имен и им свойственно превращаться в связку.

По мнению некоторых исследователей, частотность употребления лексемы в составе устойчивого сочетания, фразеологизма или пословицы может служить показателем значимости понятия, называемого той или иной лексемой. В.М. Алпатов, в частности, пишет: “Что касается пословиц, то представляется, что их количество и частотность, связанные с теми или иными номинативными единицами, в большей степени отражают языковые картины мира, чем заключенная в них мораль, скорее относящаяся к мировоззрению в широком смысле (которое может и не разделяться частью носителей языка), чем к мировидению” (Алпатов 2014: 19).

Наибольший вес имеет слово со значением ‘рука’. Оно занимает высокое место в ядрах всех 14 славянских языков. Другим значимым для носителей славянских языков соматизмом является *голова*. С *головой* связаны *волосы* – “средоточие жизненных сил человека”. Именно поэтому в магических обрядах славян волосы “нередко воспринимались как заместитель (двойник) человека” (Славянская мифология 1995: 105). *Глаз* и *нос* являются важнейшими органами восприятия (зрительного и обонятельного) окружающей действительности, обеспечивающими функционирование животных и человека. В народной антропологии глаза связываются с *душой*, понятием, объединяющим 9 славянских языков. В наибольшей степени глаза человека связаны со *светом*, причем они не только воспринимают свет извне, но и сами могут его излучать. В народной традиции свет, точнее белый свет – это мир в целом. Видимо, не случайно, слово со значением ‘свет’ входит в синтагматические ядра всех 14 славянских языков.

Таблица 2. Семемы с наибольшим количеством фразеосочетаний в славянских языках

Значение	Рус	Укр	Бел	Чеш	Словац	Пол	Влж	Нлж	Каш	Серб	Мак	Славн	Болг	Хрвт	СВЯЗИ
'Рука'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	14-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл- Нл-К-Ср-М-Сл-Б-Х
'Иметь'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	14-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл- Нл-К-Ср-М-Сл-Б-Х
'Голова'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	14-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл- Нл-К-Ср-М-Сл-Б-Х
'Глаз'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	14-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл- Нл-К-Ср-М-Сл-Б-Х
'Свет'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	14-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл- Нл-К-Ср-М-Сл-Б-Х
'Нос'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	14-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл- Нл-К-Ср-М-Сл-Б-Х
'Идти'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл- Нл-К-Ср-Сл-Б-Х
'Время'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл- Нл-К-Ср-М-Сл-Б-Х
'Год'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл- Нл-К-Ср-Сл-Б-Х
'День'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл- Нл-Ср-М-Сл-Б-Х
'Черный'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл- Нл-Ср-М-Сл-Б-Х
'Ряд'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл- К-Ср-М-Сл-Б-Х
'Десять'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13-Р-У-Ч-Сл-П-Вл-Нл- Ср-М-Сл-Б-Х
'Ум'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл- Нл-К-Ср-М-Сл-Б
'Дать'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	12-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл-К- Ср-М-Сл-Б
'Дом'	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	12-Р-У-БЕ-Ч-Сл-П-Вл-

Не менее важной для носителей славянских языков является идея *времени*. Сразу несколько концептов: 'время', 'зод', 'день' и 'час' имеют высокие показатели фразеологической активности.

Можно заметить, что среди фразеологически активных значений очень мало таких, которые были бы общими для ядер только пары каких-либо языков, а уникальных, т.е. характерных для ядра одного какого-либо языка, нет вообще. Этот факт позволяет констатировать очень тесную связь славянских языков в области фразеологии и предположить, что ядро славянской фразеологии было заложено еще в общеславянский период. Ключевыми же для славянской лингвокультуры словами и обозначаемыми ими понятиями являются **соматизмы** и **время**.

Определим степень близости и типологическое распределение славянских языков по синтагматическому параметру, имеющему отношение к фразеологической активности (Данные приводятся в таблице 3).

Таблица 3. Синтагматические связи славянских словарей (в промилле).

Языки	БЕЛ	БОЛ	В-Луж	КАШ	МАК	Н-Луж	ПОЛ	РУС	СЕРБ	СЛВЦ	СЛВН	УКР	ХОРВ	ЧЕШ
БЕЛ		23	31	22	27	28	22	25	31	25	21	35,5	19	35
БОЛ	23		23	14,5	20	20	18	20	25	19	17	22,5	13	25
В-Луж	31	23		25	27,5	29	25	26	32	25	23	33	17	35
КАШ	22	14,5	25		16	21	20	19	23	18	16	24	13	23,5
МАК	27	20	27,5	16		22	20	21	30	17	14	27	14	34
Н-Луж	28	20	29	21	22		22	21	29	22	21	30	14	30
ПОЛ	22	18	25	20	20	22		20,5	24	20	19	25,5	13,5	26
РУС	25	20	26	19	21	21	20,5		26	20	20	27	14	27
СЕРБ	31	25	32	23	30	29	24	26		27	22	37	19	37
СЛВЦ	25	19	25	18	28	22	20	20	27		17	27	16	23,5
СЛВН	21	17	23	16	17	21	19	20	17	17		22	13	23
УКР	35,5	22,5	33	24	27	30	25,5	27	37	27	22		19	37
ХОРВ	19	13	17	13	14	14	13,5	14	19	16	13	19		17
ЧЕШ	35	25	35	23,5	34	30	26	27	37	23,5	23	37	17	

Эти цифры получены в результате подсчета количества эквивалентов наиболее синтагматически активным словам (первому десятку фразеологического ядра) одного языка во фразеологическом ядре другого языка. Естественно, что фразеологические ядра немного различаются количественно, поэтому для превращения зоны пересечения в относительную величину необходимо вычислить среднее арифметическое от двух ядер. Нам нужна соотносительная величина, которая учитывала бы как размер зоны пересечения, так и размеры пересекающихся множеств, которая получается делением количества совпадений на средний размер фразеологических ядер двух сравниваемых языков.

Сгруппируем языки в порядке убывания силы связи (таблица 4)

Таблица 4.

Языки	Место												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
КАШ	В-ЛуЖ	УКР	ЧЕШ	СЕРБ	БЕЛ	Н-ЛуЖ	ПОЛ	РУС	СЛВЦ	МАК	СЛВН	БОЛ	ХОРВ
СЛВЦ	МАК	УКР	СЕРБ	В-ЛуЖ	БЕЛ	ЧЕШ	Н-ЛуЖ	РУС	ПОЛ	БОЛ	КАШ	СЛВН	ХОРВ
ХОРВ	СЕРБ	БЕЛ	УКР	ЧЕШ	В-ЛуЖ	СЛВЦ	Н-ЛуЖ	МАК	РУС	ПОЛ	КАШ	БОЛ	СЛВН
ЧЕШ	СЕРБ	УКР	БЕЛ	В-ЛуЖ	МАК	Н-ЛуЖ	РУС	ПОЛ	БОЛ	СЛВЦ	КАШ	СЛВН	ХОРВ
УКР	СЕРБ	ЧЕШ	БЕЛ	В-ЛуЖ	Н-ЛуЖ	МАК	РУС	СЛВЦ	ПОЛ	КАШ	БОЛ	СЛВН	ХОРВ
БЕЛ	УКР	ЧЕШ	В-ЛуЖ	СЕРБ	Н-ЛуЖ	МАК	РУС	СЛВЦ	БОЛ	КАШ	ПОЛ	СЛВН	ХОРВ
СЛВН	ЧЕШ	В-ЛуЖ	УКР	БЕЛ	Н-ЛуЖ	РУС	ПОЛ	МАК	СЛВЦ	БОЛ	СЕРБ	КАШ	ХОРВ
БОЛ	ЧЕШ	СЕРБ	В-ЛуЖ	БЕЛ	УКР	Н-ЛуЖ	МАК	РУС	СЛВЦ	ПОЛ	СЛВН	КАШ	ХОРВ
МАК	ЧЕШ	СЕРБ	В-ЛуЖ	УКР	БЕЛ	Н-ЛуЖ	РУС	ПОЛ	БОЛ	СЛВЦ	КАШ	СЛВН	ХОРВ
СЕРБ	ЧЕШ	УКР	В-ЛуЖ	БЕЛ	МАК	Н-ЛуЖ	СЛВЦ	РУС	БОЛ	ПОЛ	КАШ	СЛВН	ХОРВ
РУС	ЧЕШ	УКР	В-ЛуЖ	СЕРБ	БЕЛ	Н-ЛуЖ	МАК	ПОЛ	СЛВЦ	СЛВН	БОЛ	КАШ	ХОРВ
ПОЛ	ЧЕШ	УКР	В-ЛуЖ	СЕРБ	БЕЛ	Н-ЛуЖ	РУС	СЛВЦ	МАК	КАШ	СЛВН	БОЛ	ХОРВ
В-луЖ	ЧЕШ	УКР	СЕРБ	БЕЛ	Н-ЛуЖ	МАК	РУС	СЛВЦ	ПОЛ	КАШ	СЛВН	БОЛ	ХОРВ
Н-луЖ	ЧЕШ	УКР	СЕРБ	В-ЛуЖ	БЕЛ	ПОЛ	СЛВЦ	МАК	РУС	КАШ	СЛВН	БОЛ	ХОРВ

Как видим, чешский язык можно считать центром распределения славянских языков по синтагматике. Он показывает наиболее прочные связи с языками всех генетических групп и выходит на первое место в связях: 10 языков. И хотя в парах с украинским и белорусским языками он занимает вторую позицию, в первом случае отмечается количественное совпадение с парой украинский-сербский (37 промилле), а во втором – незначительная уступка паре белорусский-украинский (35,5 против 35 промилле). А вот, хорватский, напротив демонстрирует оторванность его фразеологического пространства от общеславянского. Показатели его связи с другими славянскими языками самые низкие. Отмечается также ориентированность чешского и словацкого языков на южнославянские языки: сербский и македонский. Лишь с 4 места начинаются их связи с языками западнославянскими.

Среди языков, обнаруживающих свои генетические связи как наиболее прочные, не так много примеров. Это кашубский язык, у которого на первом месте отмечается связь с верхнелужицким, хорватский язык с наиболее прочной связью с сербским, белорусский в паре белорусский-украинский, а также польский, верхне- и нижнелужицкий, которые наиболее тесно связаны с чешским языком.

При учёте только первого места (самых близких языков) может показаться, что чешский язык ведёт себя как представитель южнославянских и синтагматический центр Славии представлен преимущественно южнославянскими языками. Однако учёт второго и третьего места, показывает, что чешский язык представляет западнославянские и является связующим звеном между южно- и севернославянскими языками.

Користена литература

- Алпатов, В. М. 2014. Что такое картины мира и как до них добраться? *Язык. Консїанїи. Переменные. Памяїи Александра Евѣнѣевича Кибрика*. СПб.: Алетейя, 11-21.
- Славянская мифолоѣия. Энциклопедический словарь* 1995. Ред. В.Я. Петрухин, Т.А. Агапкина, Л.Н. Виноградова, С.М. Толстая. М., 416 стр.
- Телия В. Н. 1996. *Русская фразеолоѣия. Семанїический, ѣраѣматїический и линѣвокульїуролоѣический асїекїи*. М.: Языки русской культуры, 288 стр.
- Толстой Н. И. 1997. *Избранные ѣруды: славянская лексиколоѣия и семасиолоѣия*. Т. 1. М.: Слово, 540 стр.

Inna MERKULOVA

THE COMPARATIVE RESEARCH OF THE PHRASEOLOGICAL CORES
OF THE SLAVIC LANGUAGES

Summary

In the report analyzes the lexemes, which are the most frequency in the phraseology. It is assumed that they form the most important concepts of the phraseology for the Slavic languages. The research shows that the Slavic phraseology core was put in the common Siavonic period. The key word aresomatism and time for Slavic lingvokulture. In addition, in the report to determine the degree of the proximity and the typological distribution according to syntagmatic parametr for the 14 Slavic languages. As the syntagmatic parametr connects with the activity of the phraseology.

Key words: The dominants of the phraseology, syntagmatic parametr, typological distribution

Милица МИРКУЛОВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

КОНТЕКСТОТ И ИЗБОРОТ НА ФРАЗЕМАТА „biały kruk“: „бел гавран“ „бела врана“ „бела чавка“

Апстракт: Предмет на нашиот интерес е изразот „biały kruk“ во истоимениот наслов на романот „Biały kruk“ од Анђеј Сташук и неговиот превод на македонски јазик како „Бел гавран“. Дали насловот претставува фразема или метафора – како предизвик за преведувачот.

Клучни зборови: контекст, превод.

Вовед

За насловот на романот „Biały kruk“ од Анђеј Сташук на македонски јазик преведувачот го избрал изразот „Бел гавран“. Дали насловот претставува фразема или метафора и зошто преведувачот го избрал токму ова решение ќе се обидеме да илустрираме приведувајќи ги:

- фразеолошките изрази во полскиот јазик со компонентата „biały“ и компонентата „kruk“, „wrона“, „gawron“ или „kawka“ и оние што постојат во македонскиот јазик со компонентите „бел“ и со компонентите „гавран“, „врана“ или „чавка“;

- потоа, ќе ги разгледаме карактеристиките на птиците „гавран“, „врана“, „полска врана“ и „чавка“;

- како и културолошката улога на ГАВРАНОТ, ВРАНАТА (ПОЛСКАТА ВРАНА), ЧАВКАТА во различните светски културни сфери.

1.1. Фраземи со компонента BIAŁY/BIAŁA

и компонента KRUK/WRONA/ KAWKA во полскиот јазик.

Резултати од Онлајн пребарувањата според компонентата BIAŁY/ BIAŁA или според компонентата KRUK / WRONA / KAWKA

- <http://www.edupedia.pl>

Фраземата BIAŁY KRUK: fenomen, rzadkość, unikat - zwłaszcza w odniesieniu do cennych książek: *W zbiorach klasztornej biblioteki nie brakowało białych kruków.*

Фраземи со компонентите WRONA и KAWKA нема.

- <http://www.frazeologia.pl/>

Фраземата BIAŁY KRUK

1. książk. Rzadkość bibliofilska, szczególnie cenny egzemplarz książki, zazw. stary i rzadko spotykany. Też: rzadko spotykany stary wyrób artystyczny a. rzemieślniczy. Przykład użycia: *W antykwariatach był częstym gościem, polował na białe kruki.*

2. «ktoś, coś» (czarny, czarne) jak (węgiel, heban, kruk, sadza, sadze)
3. kruk krukowi oka nie wykole
4. włosy jak skrzydło kruka

Фраземи со компонентата WRONA

1. (ptak, wrona, jaskółka itd.) (buduje, robi, wije, zakłada) gniazdo
Definicja 1. zool. Przygotowuje miejsce do lęgu. Przykład użycia: *Kawki uwily gniazdo w kominie i dlatego nie było ciągu.*

2. (ptak, wrona, jaskółka, kura itp.) siedzi na (jajach, jajkach)
3. (jeśli, kiedy) wejdiesz między wrony, musisz krakać jak i one
4. «ktoś» (szpakami; bażantami, kosami, wronami) karmiony

Фраземи со компонентата KAWKA

«ktoś» pada jak kawka. Definicja 1. pot. Jest bardzo zmęczony; zasypia ze zmęczenia.

Przykład użycia: *Miałem grypę, więc po trzech kielichach padłem jak kawka; normalnie byłem nie do życia.*

- https://www.bryk.pl/s%C5%82owniki/s%C5%82ownik_zwi%C4%85zk%C3%B3w_frazeologicznych/k/2/

Фраземата BIAŁY KRUK

rzadka, trudno dostępna publikacja: *Na aukcji starodruków, która tego roku odbyła się w Londynie, można było spotkać kilka białych kruków.*

Фраземи со компонентата WRONA/ KAWKA – нема.

- <http://sciaga.pl/slovniki-tematyczne/15482/stroic-sie-w-czyjes/cudze-piorka/>

Фраземата BIAŁY KRUK

‘niezwykle cenny egzemplarz, unikat, osobliwość’; wyr. rzecz., liter.– z „Satyr” Juvenalisa.

Фраземи со компонентата KAWKA

stroić się w czyjeś/cudze piórka

‘udawać kogoś innego, podszywać się pod kogoś, przypisywać sobie cudze zasługi’; zwrot, liter. – z bajki Ezopa „Kawka i ptaki”; *Na użytek maluczkich Soros stroi się w piórka bezinteresownego filantropa.* – W. Łysiak

• https://pl.wiktionary.org/wiki/bia%C5%82y_kruk#pl

Фраземата BIAŁY KRUK

(1.1) *przen.* bardzo rzadki egzemplarz książki, publikacji lub innej rzeczy

(2.1) *przen.* człowiek o nietypowych dla danego społeczeństwa poglądach, sposobie życia, upodobaniach

Заклучок. Од добиените резултати од Онлајн пребарувањето се согледува дека фраземата BIAŁY KRUK во полскиот јазик примарно има книшка употреба и го носи значењето 1. книшки. Библиофилска реткост, особено скапоцен примерок на книга, вообичаено стара, што ретко се среќава. Исто така и: ретко сретнувана стара уметничка изработка, занаетчиска изработка; односно феномен, реткост, уникат – особено кога станува збор за ретки, драгоцени книги. Само во изворот <https://pl.wiktionary.org>, што не се цени како релевантен извор, е засведочено преносното значење: ‘човек со нетипични погледи, начин на живот, однесувања за дадена општествена заедница’.

Низ приведените примери се забележува отсуство на фраземи со компонентите WRONA/ KAWKA каде што прва компонента е BIAŁY/ BIAŁA или пак, комплетното нивно отсуство кај поодделни од наведените Онлајн извори.

1.2. Фраземи со компонента БЕЛ / БЕЛА и компонента ГАВРАН / ВРАНА / ЧАВКА во македонскиот јазик

Резултати од Онлајн пребарувањата

• <http://www.makedonski.info/search/%D0%B2%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B0>

Фраземи со компонентата ГАВРАН – нема.

Фраземи со компонентата ВРАНА:

Врана на врана очи не коѝа - лош човек нема да му напакости на друг лош човек.

Фраземи со компонентата ЧАВКА:

(разг.) *Чавка умоѝ му го испѝла.*

(разг.) Ушиѝе му леѝа умоѝ ѝо чавкиѝе.

(разг.) Зјаѝа ѝо чавкиѝе.

(посл.) Чавка со чавка очииѝе не си ѝи вагаѝ.

Резултати од пребарувањата во: Димитровски, Т. Ширилов Т., 2003 - 2009, Фразеолошки речник на македонскиот јазик, Скопје: Огледало. (ФРДШ)

Фраземи со компонентата ГАВРАН

Бел ѝавран – редок исклучок.

Гавран ѝаврану око (очи) не вади.

Гавран на ѝаврана очи не вади.

Да ѝо ѝеѓнаѝ ѝаврани (клеѝва) клеѝва.

Додека да обели (ѝобелее) ѝавраноѝ.

Дури да обели (ѝобелее) ѝавраноѝ – довека засекогаш.

Како ѝаврани на мрша (се набрале, се собрале) – во големо количество со силна настрвеност .

Коѓа ќе обели ѝавраноѝ – никогаш.

Фраземи со компонентата ВРАНА

Бела врана (книж.) Нешто особено, различно од другите, редок исклучок.

Врана на врана очи не вади.

Врана на врана очи не коѝа.

Црвена врана (книж.) некој се изделува од другите.

Фраземи со компонентата ЧАВКА

Бела чавка – голема реткост, нешто многу необично. Исклучок од нешто.

Брка чавки – не работи ништо, безделнички.

Зјае во чавкиѝе – не работи ништо, бездејствува, си го губи времето.

Не е сосредоточен, не внимава.

И чавкиѝе знааѝ – сите знаат.

И чавкиѝе му се смеаѝ – сите му се смеат.

Како да ѝо клукале чавки – сиот за никаде, испеден, разранет. Многу парталав.

Му ѝо исѝила чавка мозокоѝ (умоѝ). Чавкиѝе му ѝо исклукале умоѝ – побудалел останал без разум.

Плаши чавки – попусто плаши некого.

Чавка на чавка очииѝе не ѝи вади.

Чавкиѝе му ѝраваѝ сегала на каѝаѝа – за човек – многу е висок.

Заклучок. Понудените Онлајн извори за македонскиот јазик не даваат никаква информација за фраземите со компонента БЕЛ / БЕЛА и компонента ГАВРАН / ВРАНА / ЧАВКА. Додека, консултираниот ФРДШ ги приведува фраземите од овие две компоненти, со заедничкото значење: ‘голема реткост, нешто многу необично. Исклучок од нешто. Нешто особено, различно од другите, редок исклучок’, како и значењата врзани за глаголите обели, побели / обелее / побелее: ‘довека засекогаш’ или ‘никогаш’.

1.3. Споредувајќи ги значењата од пребарувањата за полскиот израз BIAŁY KRUK и значењата во ФРДШ за македонските изрази БЕЛ ГАВРАН / БЕЛА ВРАНА / БЕЛА ЧАВКА, со идентичното значење, дознаваме дека немаме потполно совпаѓање, земајќи предвид, дека полскиот израз има книшка употреба и се однесува на редок примерок книга или на некое мајсторско, уметничко дело, за разлика од македонските изрази. Второто значење, што најмногу соодветствува на ситуацијата во македонскиот јазик кај фраземите со истите компоненти, ја добиваме од нерелевантниот извор <https://pl.wiktionary.org>.

2. Во нашиот случај, треба да земеме предвид дека изразот BIAŁY KRUK е наслов на книга. Едно решенијата би не одвело кон превод на изразот, фраземата, BIAŁY KRUK со еквивалентните македонски фраземи БЕЛ ГАВРАН / БЕЛА ВРАНА / БЕЛА ЧАВКА, односно најфреквентниот на македонска почва БЕЛА ВРАНА. Но, овој избор е ставен под прашање поради самата содржина на книгата, како и различните карактеристики на ГАВРАНОТ, ВРАНАТА и ЧАВКАТА како подвидови на фамилијата птици Corvidae - Врани.

2.1. Па да ги разгледаме најпрвин, карактеристиките на гавранот, враната, полската врана и чавката, припадници на фамилијата птици Corvidae - ВРАНИ, најголеми претставници од редот на врапчевидните, кои живеат низ целиот свет. Има 23 рода и над 120 вида, од кои родот на гавраните (Corvus) вклучува повеќе од една третина од вкупниот број. И тоа:

латински	полски	македонски
Corvus corax	KRUK zwyczajny	ГАВРАН
Corvus corone <i>Corvus corone corone</i>	WRONA siwa Czarnowron	сива ВРАНА црна ВРАНА
<i>Corvus frugilegus</i>	GAWRON, gapa	ПОЛСКА ВРАНА
corvus monedula	KAWKA zwyczajna	ЧАВКА

	гавран / Kruk zwyczajny / Corvus corax	црна врана / Czarnowron / Corvus corone corone	полска врана / Gawron, gapa / Corvus frugilegus)	чавка / Kawka zwyczajna / Corvus monedula
				
каракте- ристики	<p>Гавранот е најголем претставник на фамилијата врани, со големина на ЈАСТРЕБ, значително поголем и помасивен од враната, се распознава и во лет по големата глава и моќниот клун. Според распонот на крилата наликува на ЈАСТРЕБОТ глувчар, но има поинаква фигура, издолжена глава и долг опаш. Двата пола имаат еднаква боја и еднаква големина. Гавранот има црни пердуви со метален сјај. Младите птици немаат пурпурен отсјај по главата и по грбот. Големiot, масивен силен црн клун одоздола има „брада“ од подолги пердуви. Има голема глава, на подбрадокот карактеристични накрострешени пердуви. Долг вретенест опаш. Освен во времето на размножувањето живеат во јата каде што постои определена хиерархија, во којашто можат да напредуваат. На пр. женка од самото дно откако ќе се сврзе со мажјак од врвот, автоматски напредува, што значи дека примероците што бие на неа ѝ го отстапуваат местото. Ако напредува еден од партнерите,</p>	<p>Црната врана е целосно црна со зеленикав отсјај. Со црн клун, масивен и силен и малку закриван на врвот. Не покажува страв скоро воопшто и многу бргу се приспособува на урбаните терени и присуството на човекот. Пердувите ѝ се мазни до телото. Многу потсетува на полскиот гавран, но се разликува од него според фигурата – со рамното чело и масивниот и помалку заострен клун како и немањето синикав сјај. Додека лета крилјата ѝ се правоаголни, еднаква широчина и широки во основата. Во воздух јако и правилно изведува удари со нив. Спротивно на полската врана не пикира и не кружи толку често. Опашот ѝ е повеќе во форма на правоаголник одошто на гавранот. Обично се среќава сама или во помали групи.</p>	<p>Полската врана е поголема од гулаб, според големината слична на враната, но потенка. Со пердуви по целото тело црни и виолетови, со метален отсјај. Многу често се меша со гавранот, но значително е помала од него. Обата пола се со иста големина. Има црни нозе. Младите примероци се разликуваат од возрастните според основата на клунот, обрасната со пердуви. Постарите полски врани на ова место ги имаат сосема загубено пердувите до гола кожа, рапава и белуздава. Ова им дава долгнавест и прилично истанчен изглед. Покрај силниот и прилично тенок клун, ова е и најважната разликувачка одлика што ги одвојува од црната врана, слична по боја. Друга разлика се гледа на сонце – полската врана има метален виолетов отсјај, додека црната врана има зеленикав или црвеникав отсјај. Како што восприема човечкото око полската врана е целосно црна. Полската врана е многу дружељубива, независно од годишното време, но сепак претпазлива. Во градовите, зимно време кога ги хранат луѓето стануваат сосема питоми.</p>	<p>Чавката е птица со средна големина од семејството на враните. Поголемиот дел од пердувите се сјајни црни, со виолетов (кај подвидовите monedula и spermologus) или син (кај подвидовите citreus и soemmerringii) сјај на круната, челото и секундарните пердуви и зеленосин сјај на грлото, примарните пердуви и опашката. Образите, темето и вратот се светлосиви до сребреникави, а долните делови се сивкави. Нозете и краткиот набиен клун (кој е 75% од главата) се црни. Очите на возрастните птици се сивкави или сребрено бели, а кај младенчињата се сини, па кафеасти, додека не станат белуздави на едногодишна возраст. Половите си личат, но кај мажјаките на главата и вратот пердувите се намалуваат со возраста, а особено пред митарењето. Чавката целосно се митари од јуни до септември на запад, а еден месец подоцна на исток од нејзиниот опсег. Виолетовиот сјај на круната е најизразен веднаш по митарењето. Чавките што живеат во шумите или на село се многу поплашливи од оние во урбаните средини, и како страките тие се познати по собирање сјајни предмети,</p>

	<p>спротивно на чавките, гавранот не мора да го смени партнерот со примерок од ист ранг, бидејќи во хиерархијата се поместуваат заедно. Одличен и брз летач, изведува акробации. Во летот со долгите крилја произведува карактеристични звуци. Во летот добро му се распознава клинестниот опаш што го разликува од враната и од полската врана. Спротивно на другите два вида за собирање во големи јата, гавраните често се среќаваат во парови или во семејни групации. Зиме овие примероци се собираат на ноќевалишта. Гавраните ја штитат својата територија и ги браќаат другите грабливци. Понекогаш без страв дури можат да нападнат и орел. Многу интелигентна птица.</p>		<p>Во јатата што бројат неколку илјади се наоѓаат и чавки. Низ воздухот се движат со постојано бавно мавтање на крилјата. Полските врани се многу интелигентни птици. Умеат да употребуваат орудија, како и да ги создадат и да ги прилагодаат кон своите потреби.</p>	<p>како накит и парички во гнездата. Таа е секогаш во јато во различни големини, а парот живее заедно во групата. Јатото се зголемува наесен кога птиците се собираат во самракот за да спијат заедно и до неколку илјади поединци.</p>
телесна маса	585–2000 г.	околу 600–700 г.	околу 450 г.	136–265 г
живеалишта	<p>Отпрвин ги населува само големите шуми каде што не се среќава човекот. Во денешно време ги населува шумите, крај реките, ливадите, карпестите падини, планини, односно секакви предели, на пр. Алпите до 2400 м., безводни тундри на север и сл. Сè повеќе се доближува до градовите, односно до човечките населби. Во 17. век масовно уништуван како „нечиста птица“.</p>	<p>Живее во полињата, на границите на големи шуми, отворен терен со слаба шума, пасишта, градини, градски дрвореди, на мала надморска височина, покрај водени површини, прилагодени за живот во град, на депонии</p>	<p>Отпрвин ги населувале азиските степи. Во денешно време населуваат полиња каде има високи дрвја, големи паркови во човечките населби, пасишта, ноќе се сместуваат и во центарот на големите градови. Поради уништување на земјоделството мигрираат на исток. Во зимувалиштата се собираат ноќе на големите дрвја. Ги има на пониски надморски височини, ретко во планински предели, често крај водни површини.</p>	<p>Отпрвин се населувале во стари продупчени дрвја и пукнатини на карпите. По Втората светска војна во Европа се приспособуваат кон живот во градовите што биле претворени во урнатини како последица на бомбардирањата, па така се приспособуваат и кон храната што останува од човекот. Од 80. години на 20 век во Европа опаѓа бројот на чавките од непознати причини.</p>

2.2. Културолошка улога на ГАВРАНОТ, ВРАНАТА (ПОЛСКАТА ВРАНА), ЧАВКАТА.

Птиците од видот *Corvus*, во европските култури имаат блиска симболика и значење. Јазичниот материјал укажува на дамнешни семантички поместувања во нивните називи (сп.: рус. ворон, хрв. gavran, пол. kruk). Ова сведочивна поврзаноста на птиците од видот *Corvus* во една семантичка категорија, што некогаш не се делела на поттипови во рамките на јазикот и на културата. Европските називи на овие птици се темелат врз ономатопејските називи.

ГАВРАН. Игра голема улога во различни културни кругови. Во дамнешните митови има позитивна улога. Црниот гавран како симбол на интелигенцијата, птица од гатањата и пророштвата, но и осамен злосторник, зашто како и чавката, крадел ситни предмети што ги криел на различни тајни места. Птица на сонцето и муграта, зашто со неговото гракање го најавувал денот што доаѓа. Во Турција, во јапонската митологија, митологијата на Античка Грција и во вавилонската мистика, во Африка, во митологијата на Скандинавците. Гавранот се јавува и во „Задушници“ од Адам Мицкиевич, особено во делот „Mała Improwizacja“ да го предупреди тајниот свет од неподготвената профаност „skrzydła ma czarne jak burzliwa chmura, a szerokie i długie na kształt tęczy łuku. I niebo całe zakrywa“, идеја што Мицкиевич ја црпи од алхемичарите и мистиците.

Во Христијанството гавранот има негативна улога, како симбол на атеисти, пагани, Евреи, сатана и разузданост. Гавранот што го испратил Ное од ковчегот не се вратил, со тоа ја изневерил довербата, па се смета за симбол на неверност и безбожност и постои легенда дека отпрвин белата птица (каква што е во грчката митологија) поцрнела од непросирните темнини на потопот. Постојат и фрагменти каде што гавранот по наредба на Господ им носи храна на Пророците и Светителите, симболизира хранител на гладните.

Со изразот „*corvus albus*“ римскиот поет Јувенал ги карактеризира луѓето со спротивни мислења споредени со останатите во своите „Сатири“. Во природата сепак, птиците независно од регионот каде што се наоѓаат, НИКОГАШ НЕМААТ БЕЛИ ПЕРДУВИ. Во хералдиката со називот „biały kruk“ се прифаќа личност којашто за сè е самата заслужна, горда.

ВРАНА. Симболиката на враната, како и на гавранот, во европските култури нераскинливо е врзано за смртта и војната, како и за војните, заразите – гавраните и враните ги прателе војските на нивните маршеви и се хранеле со телата на загинатите. Во Шведска, народната традиција обично ги смета за духови на убиените. Според мислењето на Клод Леви Штрос гавранот го здобил статусот во митологијата како еден вид посредник меѓу

животот и смртта. Дарбата за пророштво, според значењето на нејзиното гракање, често ѝ се припишува на враната. Во културата на Индијанците враната има многу позитивни конотации како на пр.: заштитник на ловните животни, па дури и основач на цивилизацијата.

ЧАВКА. Од старогрчкиот фолклор па низ европскиот фолклор чавката ја среќаваме како нарцисоидно суштество, суетно, глупаво, алчно. Но и предзнак за дожд, предвидува принова; или ја предвидува смртта или носи несреќа. Во јужнословенската митологија, чавката е птица која навестува зло, штета, елементарна непогода, смрт.

3. Заклучок. Земајќи ги предвид наведените карактеристики на птиците што претставуваат втора компонента на фраземите што претставуваат наш интерес и земајќи ја предвид содржината на книгата, во која што Сташук го сооднесува подрачјето на Бескидите зиме, со доживувањата на јунаците, неколкумина мажи, типични Полјаци за транзицискиот / посттранзицискиот период на Полска, ни се наметнуваат следниве сугестии:

- јунаците на Сташук, што бегаат од Големиот град во пустелијата на Бескидите, за да го доживеат ОНА што не можат да го доживеат во Големиот град, па со тоа и да се докажат, најмногу потсетуваат на начинот на однесувањето на ГАВРАНИТЕ, меѓу останатите птици од семејството на враните што беа предмет на нашата анализа погоре;

- јунаците на Сташук претставуваат типични примероци на нивното поколение што запаѓа во „апатијата на зрелоста“ во периодот на транзицијата / посттранзицијата во Полска.

Да земеме предвид дека еден од симболите на идентификација на Полјациите е БЕЛИОТ ОРЕЛ. Белиот орел се наоѓа на грбот на Полска уште од периодот на династијата Пјаст. Тој ја симболизира независноста на државата од другите држави. Белата боја на орелот, според принципите на хералдиката означува сребро, вода, а од духовна гледна точка чистота и неизвалканост, што се наврзува на Мајката Божја како заштитничка,

патрон на Полска. Црвената позадина го означува симболот на огнот како и храброста и борбеноста. Најраниот зачуван приказ постои на денарите ковани од кралот Болеслав Храбри (Bolesław Chrobry), 967 - 17 јуни 1025), првиот крунисан полски крал. Клуноот на птицата е свртен надесно, има

раширен опаш, како и симбол на монархијата на главата. Голем дел од историчарите, нумизматичарите и археолозите тврдат дека оваа птица би можела да биде паун или пак уште некој друг вид, како на пример гулаб. Но, орелот е присутен и во познатата легенда за Лех, Чех и Рус запишана во „Kronika Wielkopolska”, од 1273 година. Официјално, белиот орел се појавил 1295 година кога Пшемисл Втори (Przemysł II) го сместува на официјалниот грб на целата држава. Понатаму, кралот Владислав Локетек (Władysław Łokietek, владеел од 1320 до 1333) го поставил полскиот грб на мечот за крунисување на полските кралеви, потоа неговиот син, Кажимјез Вјелки (Kazimierz Wielki) го поставува и на кралскиот печат во 1336 година, случка што го прави белиот орел како препознатлив национален симбол на Полјаците. Сепак, поголем дел од јавноста се сложуваат со мислењето дека барем до 13 век голема е веројатноста дека се работи за некоја друга птица. Освен тоа и белата боја буди сомнежи, бидејќи НЕ ПОСТОЈАТ БЕЛИ ОРЛИ. Следствено, постојат симпатизери на ставовите дека станува збор за птица од семејството ЈАСТРЕБИ, имено белоопашест орел или морски орел (*Haliaeetus albicilla*) — голема граблива птица од фамилијата на јастребите, пл.: bielik или orłan (*Haliaeetus albicilla*); па дури и дека инспирација за создавањето на полскиот грб е птицата гулаб. И покрај споровите на нумизматичарите, не е спорно дека од симболичка гледна точка, станува збор за птица што симболизира моќ и величина, а на овие карактеристики најтипичен претставник е орелот. Птицата белоопашест орел - bielik (*Haliaeetus albicilla*), исто како и орелот, се смета за крал на птиците, а самиот назив се изведува од белата боја на опашот. На грбовите на Полска може да се сретнат 9 видови, како на пр.: „orzeł przedni, orzeł cesarski, orzeł stepowy, orlik grubodzioby, orlik krzykliwy, orzełek południowy, bielik wschodni, gadożer и gubołów“. Ситуацијата се комплицира со фактот дека споменатиот белоопашест орел - bielik (*Haliaeetus albicilla*), според полските научни номенклатури не се означува со името орел.

Следствено, враќајќи се на предметот на нашиот интерес, во врска со насловот на книгата, да земеме предвид дека ГАВРАНОТ, како што наведовме погоре, има голема сличност со птиците од семејството јастреби, па дури и често се меша со нив. Исто така, да не ги занемариме и карактеристиките на гавранот како храбра и моќна птица, за што кажавме погоре, како и тоа дека гавраните НИКОГАШ НЕМААТ БЕЛИ ПЕРДУВИ ;

- земајќи ги предвид културолошките улоги на ГАВРАНОТ, ВРАНАТА (ПОЛСКАТА ВРАНА), ЧАВКАТА и содржината на книгата од Сташук, повторно наоѓаме сличности во однесувањето на јунаците со симболите носени од ГАВРАНОТ, пред сè во европската културна традиција.

Насловот на книгата од Анђеј Сташук, „Biały kruk“ преведен на македонски јазик „Бел гавран“, навидум може да сугерира на фразема што нецелосно се поклопува или пак, на буквален превод. Но, земајќи ги

предвид сите наведени факти во врска со карактеристиките на видовите птици од семејството врани што творат фразема со компонентата БЕЛ во македонскиот и во полскиот јазик, потоа, културолошката улога на овие птици во европската средина и понатаму, сево ова сооднесено со самата содржина на книгата, ни го става во преден план фактот дека „белиот гавран“ од насловот, всушност претставува една метафора на „белиот орел“, метафора што ја засега, во голема мера, „полскоста“ на машките претставници во периодот на транзицискиот / посттранзицискиот период во Полска, поставени пред низа предизвици што ги носи времето на нивното поколение. Целта на преведувачот со изборот токму на овој наслов „Бел гавран“ е двојна, имено, да ја пренесе оваа метафора што проверува низ сета книга, за македонскиот читател што има поголеми познавања за „полските“ прилики од периодот на транзицијата / посттранзицијата, како и да го заинтригира македонскиот читател, навикнат најчесто да чуе нешто за „белите врани“, па да го наведе на пребарувачка авантура низ „сајбер“ просторот евентуално да ги стекне овие информации од полскиот, временски поширок, општествен контекст.

Користена литература

- Barańczak, S. 2004. *Ocalone w tłumaczeniu. Szkice o warsztacie tłumacza poezji z dodatkiem Małej antologii przekładów-problemów*, Kraków: a5.
- Kopaliński, W. 2012, *Słownik symboli.pdf* http://doci.pl/dareks_/kopalinski-wladyslaw-slownik-symboli+fxsvm
- Mała encyklopedia przekładoznawstwa*. Red. Urszula Dąbska-Prokop. Częstochowa: Educator. 2000.
- Димитровски, Т. Ширилов Т., 2003 - 2009, *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*, Скопје: Огледало. (ФРДШ)
- Минова-Гуркова, Л. 2003, *Стилистика на современиот македонски јазик*, Скопје: Магор.
- Пандев, Д. 2013, *Општите реторика (дискурсна лингвистика)*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Интернет страници:

- <http://www.edupedia.pl>
- <http://www.frazeologia.pl/>
- <http://sciaga.pl/slowniki-tematyczne/15482/stroic-sie-w-czyjes/cudze-piorka/>
- https://pl.wiktionary.org/wiki/bia%C5%82y_kruk#pl
- <http://www.makedonski.info/search/%D0%B2%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B0>
- <http://ptaki.info>

Milica MIRKULOVSKA

CONTEXT AND THE CHOICE OF THE PHRASEOLOGICAL PHRASE

Pol. „biały kruk“: Mac. „bel gavran“ „bela vrana“ „bela chavka“

Summary

The subject of our interest is Polish phrase „biały kruk” in the same title of the novel „Biały kruk” by Andrzej Stashuk and its translation on Macedonian as „Bel gavran”. Is the title of the mentioned book is a phraseological phrase or a metaphor - as a challenge to the translator?

Звонко НИКОДИНОВСКИ

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

СЕМИОЛОШКАТА СЕМАНТИКА КАКО ТЕОРИСКА РАМКА ЗА ПРОУЧУВАЊЕ НА ЕДИНИЦИТЕ ОД ФРАЗЕМСКОТО И ОД КОМУНИКАТИВНОТО РАМНИШТЕ

Апстракт: Предмет на нашето проучување се единиците од фраземското и од комуниктивното рамниште, односно оние единици кои земени заедно некои лингвисти ги вбројуваат во фразеологијата пошироко.

Со оглед на тоа што фраземските и комуникативните единици во основа се јавуваат со фигуративни значења, нашата теза е дека семиолошката (лингвистичка) семантика, како дисциплина која ги проучува изведените значења на јазичните единици, претставува најдобра теориска рамка за проучување на значењата на единиците од фраземското и од комуникативното рамниште.

Во нашиот труд, преку примери на семиолошки дефиниции од неколку наши проучувања на лексемски, фраземски и комуникативни единици од одредени лексичко-семантички полиња од македонскиот, од францускиот и од италијанскиот јазик, ја илустрираме примената на семиолошката метода во проучувањето на нивната семантика.

Клучни зборови: семиолошка семантика, семиолошка семантичка метода, семиолошка дефиниција, фраземски единици, комуникативни единици

Зборувајќи за светот, човекот создава зборови за да означи одредени референти од тој свет (денотативна семиотика), но истовремено ги користи и постоечките зборови со нивните основни значења за да означи нови референти кои имаат сличности со првобитните основни значења на зборовите (конотативна семиотика). Во тој нов процес на означување, како семиолошки градивни елементи се јавуваат веќе постоечките денотативни значења кои произведуваат нови фигуративни значења. Предмет на семиолошката лингвистичка семантика претставуваат токму тие нови фигуративни значења, додека нејзина цел е да ја проучи нивната системска организираност во природните јазици.

Трудот што го презентираме е од програмски и ретроспективен карактер. Целта на овој труд е да утврди дали и во која мера семиолошката семантика може да биде теориска рамка за проучување на единиците од фраземското и од комуникативното рамниште. За да го покажеме и докажеме тоа, ќе се послужиме со нашите досегашни истражувања. Во таа смисла трудот го конципираме во две целини :

1. Во првиот дел ги изложуваме основите на семиолошката семантика и

2. Во вториот дел ги предаваме семиолошките дефиниции за одредени референти, до кои дојдовме како резултат при нашите истражувања.

I. ОСНОВИ НА СЕМИОЛОШКАТА СЕМАНТИКА

Основна премиса на нашето истражување е дека и двата вида единици – фраземите и комуникативните единици – се единици кои носат фигуративни значења и дека токму тие значења ги определуваат како посебни единици. Бидувајќи единици со фигуративно значење, фраземите и комуникативните единици стануваат предмет токму на семиолошката семантика која треба да ја проучи нивната системска организираност.

При проучување на фигуративните значења на јазичните единици дојдовме до сознание дека светот во којшто живее човекот не е само свет на предмети туку дека тој свет е составен од референти (коишто од гледна точка на човекот се наоѓаат во неговата свест) кои имаат денотативни значења, но кои истовремено носат и фигуративни значења кои на човекот му помагаат да си ја претстави и да ја моделира реалноста.

Тие проучувања нè наведоа да постулираме и одредени лингвистички категории со кои може да се опишат фигуративните значења. *Фигура-тивното значење* на една јазична единица од некој јазик претставува она значење за кое изворните говорители на тој јазик се повеќе или помалку свесни во моментот на зборување (пишување) или слушање (читање) дека произлегува од друго (етимонско) значење на дадената единица. Во оваа наша дефиниција еднакво се застапени и стојалиштето на говорникот и она на интерговорникот. Со воведување на елементот «свесност за зависноста на фигуративното од етимонското значење» нагласивме дека ние на значењето гледаме како на интерактивна категорија и уште повеќе дека полисемијата произлегува од двосмисловната говорна интеркомуникација. Семемизацијата претставува крајна етапа во развојот на фигуративното значење (од фигуративна употреба - со помош на некоја стилска фигура - на дадена јазична единица па сè до затврдена полисемична единица). Фигуративното значење може да се развие по пат

на разни семантички процеси (фигури) и врз разни видови на семи. Така, денотативните семи се на дело најчесто кај метафората. Со оглед на тоа дека денотативните семи се од логичка природа, главно токму тие и учествуваат во логичката класификација на референтите (ова се однесува на сите научни таксономии). Конотативните референцијални семи претставуваат својства на референтите на мислите или пак на референтите на јазичните знаци кои не се неопходни за да се изврши именување на тие референти со дадените јазични знаци. Конотативните семи се искористуваат кај метонимијата и кај компарацијата. Исклучоци од горните тврдења има безброј особено кај метафората која користи многу често и конотативни референцијални семи.

Прочувајќи ги фигуративните значења дојдовме до следните четири принципи на кои ја засноваме семиолошката семантика.

1. Првиот принцип постулира дека за нашиот пристап во проучувањето на фигуративните значења е битно да тргнуваме не од поединечни лексеми туку од множество на лексеми кои сочинуваат едно лексичко-семантичко поле. Прочувањето само на одредени поединечни лексеми нè наведува да мислиме дека зборовите егзистираат сами за себе независно од другите зборови. Такви проучувања би биле на пр. оние од типот: “Фраземите со лексемата (или зборот) *рака* во францускиот и во македонскиот јазик” или “Фраземите со компонентата *око* во францускиот и во македонскиот јазик”. За нас поимите се конструкти кои се поврзани во нашата свест. Еден поим никогаш не егзистира поединечно па затоа и **при нашите проучувања истражуваме одредено лексичко-семантичко поле во кое влегуваат, освен основниот поим, и сите други поими во чија дефиниција влегува и основниот поим како важен дел од таа дефиниција** (на пр. во лексичко-семантичкото поле *око* би влегле освен истоимениот термин и други зборови како *зеница, очни капаџи, тирејки, веѓи, зледа, види, мижги, намигнува* и други зборови и изведенки).

2. Вториот наш принцип постулира дека фигуративните значења ги проучуваме на различни рамништа: лексемско, фраземско и комуникативно. Имено, основно стојалиште во семантиката што ние го аплицираме во нашите истражувања е дека значењето е категорија која се реализира на различни нивоа во јазикот и со различни означувачи односно преку различни средства.

3. Третиот принцип постулира дека за проучување на фигуративните значења треба да тргнуваме од семиолошката фигура која лежи во основата на фигуративното значење. Имено, дадениот поим од одредено лексичко-семантичко поле со некои свои карактеристики (денотативни или конотативни референцијални карактеристики) гради одредени јазични (лексемски или фраземски) или комуникативни структури низ кои се остваруваат фигуративните значења на тоа поле. Значи, за фигуративните

значења на одредена лексема (или референт) одговорни се особините на тој референт кои преку одредени јазични или говорни единици се оформуваат во вид на семиолошка фигура низ која се реализира фигуративното значење. Областа од која потекнува релацијата претставува **област на семиолошката фигура** (на пример кај животните можеме да разликуваме главно четири семиолошки области, од кои секоја со подобласти: анатомија на животното, однесување на животното, однесување меѓу животното и други животни и однесување меѓу животното и луѓето).

4. Четвртиот принцип постулира дека крајниот резултат на ваквиот вид семиолошки семантички истражувања претставува семиолошката дефиниција на одреден референт. Имено, како контрапункт на енциклопедиското знаење кое во своите дефиниции ни ги доловува референтите преку нивните денотативни значења, **целта на нашите истражувања е да ја доловиме семиолошката дефиниција на референтот, односно да утврдиме кои особини се искористени во јазичната семиотика на одреден јазик.**

Семиолошката метода во семантиката¹ се заснова на пет аспекти односно етапи низ кои минува едно семантичко истражување од тој тип: симболички аспект, семиолошки аспект, семантички аспект, вредносен (аксиолошки) аспект и реторички аспект.

1. Поврзаноста на етносемиотиките и народните космогонии со фигуративноста на јазичните семиотики, најдобро може да се проучи низ истражувањата на **симболичкиот аспект** на даден референт. За симболиката

¹ Семиолошката семантичка метода е целосно спроведена во магистерскиот труд на Јоана Хаџи-Лега Христоска: *Семиологија на организацијата на говорот во францускиот и во македонскиот јазик*, одбранет во 2008 година на Филолошкиот факултет “Блаже Конески” во Скопје, потоа во нејзината докторска дисертација: *Семиологија на жената и на мажот во францускиот и во македонскиот јазик*, одбранета во 2012 година исто на Филолошкиот факултет «Блаже Конески» во Скопје, како и во некои други трудови на авторката. И двата труда на Јоана Хаџи-Лега Христоска се работени под наше менторство.

Семиолошката семантичка метода е спроведена во докторската дисертација на Дијана Никодиновска: *ДОБРОТО и ЛОШТО како вредносни категорији во пословиците во италијанскиот, во јавонскиот и во македонскиот јазик*, одбранета во 2015 година на Катедрата за италијански јазик и книжевност.

Семиолошката семантичка метода е спроведена во дипломскиот труд на Светлана Спасовска: *Семиологија на гостот во францускиот и во македонскиот јазик*, одбранета во 2012 г. под наше менторство.

Семиолошката семантичка метода е само делумно спроведена во трудовите на Анета Наумовска: „Семиологија на парите во македонскиот јазик“, *Шести научен собор на млади македонисти*, Филолошки факултет «Блаже Конески», Скопје, 2010, стр. 51-70; на Надица Марковска: „Семиологија на виното во италијанскиот јазик“, *Литературен збор* (1-3), 2013, стр. 93-10, на Весна Коцева: „Семиологија на гаволот во македонскиот и во италијанскиот јазик“, *Литературен збор*, 1 (3), 2013, стр. 83-91. И трите труда беа работени како проектни задачи во рамките на нашиот курс на постдипломски студии на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје.

на одредени референти постојат бројни дела во светската литература, а во последно време и кај нас се појавија како преводи така и домашни дела. Се разбира дека и интернетот, како незаобиколен апарат за истражување, нуди голем број на сајтови за онлајн читање или за симнување на разни дела (статии, монографии, зборници, речници, енциклопедии и др.).

Сознанијата до кои дојдовме во проучувањата на одредени референти укажуваат на тесна заемна врска меѓу симболиката на даден референт и неговата фигуративност во одреден јазик. Имено, од една страна очигледно е дека симболиките извршиле одредено влијание врз фигуративните значења на референтите, но од друга страна, исто така е видливо и тоа дека фигуративноста на референтите во денешно време ја потхранува во одредени случаи симболиката на референтите.

2. Семиолошкиот аспект треба да ни овозможи да ги одгатнеме и класифицираме семиолошките фигури кои лежат во основата на единиците со фигуративно значење. Во зависност од видот на референтите, особините односно карактеристиките на референтите кои ги градат семиолошките фигури можат да бидат различни. Така, кај соматските лексеми (окото на пример), семиолошките фигури припаѓаат на следните области: анатомија на окото (целост, структура, големина, боја, изглед и положба на очите), функции на окото – претставени преку глаголите *гледа, види*.

При опишување на семиолошките признаци се води сметка да се даде и значењето на единицата која е изградена врз одредена семиолошка фигура. Оваа задача не може секогаш да се постигне во истражувањето врз македонскиот јазик, со оглед на тоа што во речиси сите забележени збирки на пословици, поговорки и други форми, значењата се предаваат само во исклучителни случаи. Исклучок од ова правило претставува збирката на пословици од нашиот преродбеник Кузман Шапкарев кој, по правило, го дава значењето на секоја поединечна пословица.

При запишување на единиците важно е да се почитуваат и одредени типографски и текстуални принципи кои можат да ја подобрат читливоста и прегледноста на запишаното. Така, употребата на разни стилови букви е препорачана за разликување типови на информации во текстот.

3. Семантичкиот аспект ја сумира врската меѓу семиолошката фигура и значењето. Имено, во оваа етапа на истражувањето најпрвин се определува функцијата на одреден семиолошки признак во означувањето. Откако ќе се утврдат сите значења на семиолошките признаци, тогаш се преминува на групирање на значењата при што може да се добијат семантички признаци кои се генерирани од разни семиолошки признаци. Во принцип колку повеќе единици содржат еден семантички признак, толку е посилен асоцијацијата на одреден референт со дадениот семантички признак. Семантичките признаци всушност се главните определувачи на

символиката на одреден референт и тие ја градат семиолошката дефиниција на референтот.

4. Вредносниот (или аксиолошкиот) аспект ја покрива вредносната оска на која се распоредени вредносните значења на референтите. Референтната вредност на јазичните знаци може да биде: позитивна, негативна, неодредена и неутрална. За секоја единица од корпусот на проучуваните единици со одреден референт се запишува нејзината референтна вредност. Всушност референтната вредност е трансферзална и таа ги проткајува сите семантички признаци кои во семиолошката дефиниција влегуваат со нивна одредена припадност кон една од референтните вредности. На крајот од истражувањето доаѓаме до констатации од типот: во македонскиот јазик тој и тој референт се јавува во толку единици (со толкава процентуалност во однос на севкупноста на единиците со фигуративно значење) со негативна (или позитивна) референтна вредност односно со негативна (или позитивна) конотација.

5. Реторичкиот аспект ја регистрира реторичката фигура која лежи во основата на семиолошката фигура. Имено, таа фигура може биде разновидна: метафора, метонимија, аналогија, персонификација, хипербола, иронија, компарација, отсуство на фигура односно конкретно значење особено кај семантичката категорија *йредзнак* и др. Фигурите се интересен податок кој може да ни покаже во која мера одредена фигуративност е врзана или податлива за означување на одредени поими.

Врз основа на сите спроведени истражувања според петте наведени аспекти, истражувачот треба до дојде до **семиолошката дефиниција на одреден референт**. Семиолошката дефиниција ги регистрира семантичките признаци што даден референт ги има во градењето на фигуративни значења. Сите семантички признаци се подредуваат во групи според трансферзалните вредносни признаци, додека самите признаци се подредени во опаѓачки редослед според бројот на единици во кои се јавува дадениот признак.

За разлика од денотативната дефиниција која содржи семи кои ни помагаат да ги именуваме референтите, семиолошката дефиниција содржи признаци кои служат како семиолошки фигури врз кои се градат единици со фигуративни значења. Семите на семиолошките дефиниции се многу важни за нашето поимање на светот и за нашата ориентација во општеството.

II. СЕМИОЛОШКИ ДЕФИНИЦИИ НА ОДРЕДЕНИ РЕФЕРЕНТИ

1. СЕМИОЛОГИЈА НА ЧОВЕКОТ И НА НЕГОВОТО ТЕЛО

1.1. СЕМИОЛОШКА ДЕФИНИЦИЈА НА ОКОТО

Врз основа на исцрпна анализа на фигуративните значења на **456** говорни единици од македонскиот јазик ја дадовме следната семиолошка дефиниција за окото:

Во светот на знаците окото се јавува како фигура која го симболизира животот и смртта, интелектуалната перцепција и откривањето на непознатото, но и внатрешниот свет на човекот. Окото истовремено влегува и во палетата на изразни средства со кои човекот комуницира со другите луѓе.

1.2. СЕМИОЛОШКА ДЕФИНИЦИЈА НА РАКАТА

Врз основа на исцрпна анализа на фигуративните значења на **474** говорни единици од македонскиот јазик ја дадовме следната семиолошка дефиниција за раката:

Раката преку своите анатомски катрактеристики симболизира: нешто многу вредно и скапоцено, мала количина, не голема прецизност, болка, уплашеност.

Преку своите функции раката симболизира: испитување, познавање, еротизам и секс, имање/немање контрола над нешто/над некого, поседување на нешто, нешто блиско, драго, скапоцено, крадење, дарешливост и скржавост, умерена/прекумерна употреба на сила, позитивна/негативна работа, блискост, пријателство, помош, љубов, задоволство, среќа, признание, преданост, несогласување, нервирање, заканување, перчење, неодговорност, неправедност, неучтивост, хипокризија, злопамтење, злоделување.

Од добиената семиолошка класификација произлегува дека сликата на раката содржи позитивни и негативни признаци со мала преобладација на вторите.

1.3. СЕМИОЛОШКА ДЕФИНИЦИЈА НА ЖЕНАТА ВО ИТАЛИЈАНСКИОТ ЈАЗИК

Врз основа на исцрпна анализа на фигуративните значења на **578** говорни единици од италијанскиот јазик, сликата што ја даваат тие единици е крајно негативна за жената, а семиолошката дефиниција што произлегува од таа анализа содржи 4 позитивни и 17 негативни признаци.

Позитивни се следните признаци: жената е силна и издржлива; таа е сопруга; таа е мајка; таа е госпоѓа.

Негативни признаци се следните: жената е зло за мажот; таа претставува предмет за задоволување на неговите сексуални потреби; таа е алчна за пари; таа е избувлива, агресивна и авторитарна; таа се служи со солзите за да го измами мажот; таа е каприциозна, лесна и извештачена; таа е злобна; таа се претвора, е арогантна и надмена; таа е небрежна, проста и вулгарна; таа е глупава; таа е зборлива, дрдорка и озборувачка; таа не ја кажува вистината; таа не ги одржува ветувањата; таа не знае да чува тајни; таа може да биде лош советник; таа треба да го слуша мажот; таа е проститутка.

1.4. СЕМИОЛОШКА ДЕФИНИЦИЈА НА ЖЕНАТА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – жената воопшто и физички карактеристики на жената

Врз основа на анализа на фигуративните значења на **170** говорни единици од македонскиот јазик ја дадовме следната семиолошка дефиниција:

Референтот *жена* симболизира: маж слабак, маж со феминизирано однесување, развратна жена, проститутка, зборливка, неразумна, лоша, груба жена, стара жена.

1.5. СЕМИОЛОГИЈА НА ЖИВОТОТ И НА СМРТТА ВО ИТАЛИЈАНСКИТЕ ПОСЛОВИЦИ

Врз основа на анализа на фигуративните значења на **225** пословици од италијанскиот јазик ја дадовме следната семиолошка дефиниција :

la nascita è un fatto non comandabile, la nascita è la metafora dell'inizio, la vita è preziosa e non si deve trascurare, il modo di condurre la vita influisce molto sulla maniera di morire, l'uomo deve imparare a vivere dagli altri, si deve imparare a vivere da piccoli, è dio che comanda tutto anche la morte, la morte è inevitabile e inesorabile, si muore poi per cause diverse come: di vecchiaia, di malattia, di freddo, di fame, di duro lavoro, di forze naturali, di esagerazione nel cibo, nell'alcool e nei piaceri, di armi o per mano di altri uomini, di suicidio, di speranza e di promesse, morire per gli esseri vivi è una legge naturale che si applica a tutti e che non risparmia nessuno, la morte è talmente grave che cambia completamente la condizione umana, a nessun uomo piace morire, qualche volta la morte può anche essere desiderata per far cessare un male, l'uomo credente sopporta più serenamente la morte, quando uno muore non è più temuto da

nessuno, la direzione di fondo nella vita si basa sull'eredità e la morte non può cambiare niente, dopo la morte i parenti sono addolorati e piangono i morti, malgrado la morte, la vita deve continuare, a volte, la morte di qualcuno porta vantaggi ad altro, la morte si può rimandare, la morte è metafora della fine.

2. СЕМИОЛОГИЈА НА ЖИВОТНИТЕ

2.1. СЕМИОЛОШКА ДЕФИНИЦИЈА НА ИНСЕКТИТЕ ВО ФРАНЦУСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Врз основа на анализа на фигуративните значења на 1056 ентомолошки единици со фигуративно значење од францускиот јазик и 407 исто такви единици од македонскиот јазик ги добивме следните семиолошки дефиниции:

Во францускиот јазик инсектот симболизира:	Во македонскиот јазик инсектот симболизира:
агресивно суштество (9), ЈАВНА ЖЕНА (5), ШТЕТНИК (4), мрзливо суштество (4), мало суштество (3), ДЕБЕЛО СУШТЕСТВО (3), паразит (3), ДЕЛОВИ ОД ЧОВЕЧКОТО ТЕЛО (3), РАЗДВИЖЕНОСТ (3), ПИЈАНСТВО (3), др-дорење (3), лошо суштество (3), вообразено суштество (3), ТАЖНИ МИСЛИ (3), ИТРО СУШТЕСТВО (2), ДУШКАЛО И ШПИОН (2), луто и избувливо суштество (2), невредно суштество (2), откачено суштество (2), СМРДЕА (2), нечисто суштество (2), немирно суштество (2), работливо суштество (2), НЕСОЛИДНОСТ (2) и ГРДО СУШТЕСТВО (2)	агресивно суштество (6), лошо суштество (4), мрзливо суштество (4), др-дорење (3), откачено суштество (3), СТРВНО СУШТЕСТВО (3), МИРНО СУШТЕСТВО (3), мало суштество (3), луто и избувливо суштество (2), невредно суштество (2), вообразено суштество (2), паразит (2), нечисто суштество (2), немирно суштество (2) и работливо суштество (2)
или пак ПРЕДВИДУВА: УБАВО ВРЕМЕ (5), ЛЕКОВИ ЗА ЛЕЧЕЊЕ (4), ПАРИ (3), ЛОШО ВРЕМЕ (3), СРЕКА (2), ДОБРО ЗДРАВЈЕ (2), ЛЌУБОВ, МАЖЕЊЕ, ЖЕНЕЊЕ (2) и НЕСРЕКА (2).	или пак ПРЕДВИДУВА: СКАПОТИЈА (3), ВОЈНА (2).

(фр.) Агресивното суштество е претставено од мувата, болвата, комарецот, тавтабитата, осата, скорпијата, мравката, инсектот и крлежот.

(мак.) Агресивното суштество е претставено од мувата, болвата, комарецот, тавтабитата, осата и крлежот.

(фр.) Јавната жена е симболизирана преку болвата, осата, бумбарот, штрколот и тавтабитата.

2.2. СЕМИОЛОШКА ДЕФИНИЦИЈА НА КУЧЕТО

Врз основа на анализа на фигуративните значења на **207** единици во францускиот и во македонскиот јазик, кучето со одредени свои семиолошки признаци (кучето воопшто, одредени раси на кучиња, функцијата на чување и на ловење на кучето) има **позитивни карактеристики** (пријателство, верност, доверба), додека со одредени други признаци (одредени раси на кучиња, исхраната на кучето, лаењето, касањето, беснилото на кучето) кучето симболизира **негативни карактеристики на луѓето** (неблагодарност, егоизам, кукавичлак, стрмност, глупавост, сервилност, злоба, перверзност).

2.3. СЕМИОЛОШКА ДЕФИНИЦИЈА НА ВОЛКОТ

Врз основа на анализа на фигуративните значења на **77** единици со фигуративно значење од францускиот јазик и **83** исто такви единици од македонскиот јазик ги добивме следните семиолошки дефиниции: семантизмот е речиси идентичен и во двата јазика волкот симболизира стрвно и опасно суштество, насилник и штетник, самотник и самостоен во своето делување, непоправлив во својот лошотилак.

2.4. СЕМИОЛОШКА ДЕФИНИЦИЈА НА МАЧКАТА

Врз основа на анализа на фигуративните значења на **165** говорни единици од македонскиот јазик ја дадовме следната семиолошка дефиниција за мачката :

Семиолошката дефиниција на мачката ги содржи следните:

позитивни признаци : мачката симболизира лица од женски пол и посебно девојки, возраста на мачорот симболизира искуство, физичката издржливост на мачките симболизира биолошки силно суштество, оближувањето на мачката симболизира задоволство, подвижноста на мачката симболизира вешти и снаодливи луѓе, прикраднувањето симболизира нечујно движење, ловењето на мачка-

та симболизира добар и умешен ловец, односот меѓу мачките и глувците симболизира однос на хиерархија и ред во општеството, фасцинираноста на мачката од рибите симболизира проникливост, упатеноста на мачката кон млекото симболизира претпазливост, умилкувањето на мачката спрема човекот симболизира галење;

следните неодредени признаци : лижењето на мачката има предвидувачки карактер, мустаќите на мачорот симболизираат само обична физичка особина, лежењето на мачката претставува метеоролошки и економски предзнак;

следните негативни признаци : мачката е колнета, мачката е негативен предзнак, мачката е симбол на лицемерие, црната мачка носи несреќа, очите на мачката издаваат направено лошо дело, предењето на мачката е знак за барање, лежењето на мачката симболизира лежарење, произведувањето звук симболизира нешто неважно, односот на мачките кон глувците симболизира однос меѓу ловец и жртва или пак однос меѓу половите, односот меѓу мачките и глувците / кучињата симболизира антагонистички однос меѓу луѓето, односот меѓу мачките и глувците симболизира несовапаѓање меѓу желбите и интересите на поединецот и на другите, фасцинираноста на мачката од рибите симболизира недостиг на одлучност, фасцинираноста на мачката од рибите симболизира неискреност, исхраната на мачката симболизира голем јадач и алчно суштество, нагонот на мачките за размножување симболизира голем сексуален нагон, нагонот на мачките за размножување симболизира човечка пролиферација, гребењето на луѓето од страна на мачката симболизира дивост, гребењето на луѓето од страна на мачката симболизира опасност, гребењето на луѓето од страна на мачката симболизира подмолност, тепањето на мачката од страна на човекот е фигура на тепање.

По својата конотација, **11** семиолошки признаци се позитивни, **3** признаци се неодредени и **20** признаци се негативни. Од дефиницијата произлегува дека **кај мачката преовладуваат негативните признаци.**

3. СЕМИОЛОГИЈА НА ЧЕТИРИТЕ ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТИ

3.1. СЕМИОЛОШКА ДЕФИНИЦИЈА НА ВОДАТА

Врз основа на анализа на фигуративните значења на **499** единици во македонскиот јазик ја дадовме следната семиолошка дефиниција:

По својата конотација, **13 семиолошки признаци се позитивни**: водата општо симболизира нешто лесно за совладување во интелектуална смисла, бистрата вода симболизира јасност, водата која навлажнува и гаси симболизира нешто позитивно, водата која тече симболизира сила, човекот кој знае да плива или бродот кој може да плови симболизираат нешто позитивно, водата симболизира нешто неопходно за животот на човекот и на животните, водата симболизира нешто што може да чисти и прочистува, крстената вода е лековита и чудотворна, капката вода симболизира нешто многу вредно, изворот симболизира чистота, чешмата симболизира постојан дотек на нешто, реката симболизира нешто што ја мие нечистотијата, снегот симболизира нешто чисто;

5 признаци се неодредени: водата општо симболизира нешто што не е присутно насекаде, водата може да биде знак за означување на други предмети, изворот симболизира почеток, настанок, причина, реката симболизира минливост, морето симболизира нешто длабоко и непознато;

и 17 признаци се негативни: водата општо симболизира нешто невредно во спротивставеност со крвта, матната вода симболизира нешто нејасно, непознато, затскриено, сушата како отсуство на водата симболизира нешто што недостига, нешто што е недоволно, водата која тече симболизира минливост, длабоката вода и матната вода симболизираат нешто опасно за животот на луѓето, водата во преголема количина во храната симболизира нешто нехранливо, капката вода симболизира нешто мало, ситно и неважно, бунарот симболизира нешто недостапно и опасно за човекот, врнењето дожд симболизира лутина, реката симболизира нешто опасно за човекот, пареата симболизира исчезнување, маглата симболизира нешто минливо, маглата симболизира нешто нејасно, снегот симболизира нешто минливо, градот симболизира не толку голема несреќа, мразот симболизира студенило и неподвижност, мразот симболизира минливост.

Од дефиницијата произлегува дека **кај водата превладуваат негативните признаци**.

Се надеваме дека од семиолошките дефиниции што ги наведовме во оваа статија јасно произлегува значењето на семиолошката семантика за проучување на фигуративните значења на јазичните и на говорните единици. Пристапувајќи им на јазичните единици од аспект на нивната фигуративност, семиолошката семантика во центарот на своите проучувања ја става семиолошката димензија на јазикот, поврзувајќи го на тој начин јазикот со етносемиотиките во човечките општества.

На крај, ќе наведеме неколку податоци од пребарувачот Гугл, кои се поврзани со рангирањето на нашиот поим *Семииолошка семантика* во варијанти на пет јазика. Сите резултати се добиени со пристап на 07.12.2016 година.

Ако го испишеме овој поим на англиски јазик *Semiological semantics* се добива бројката од 110.000 која не значи нешто многу, но веднаш потоа се воочува дека овој поим е поврзан со името на авторот на овој труд и тој е рангиран на 6 место.

Ако поимот го испишеме на италијански јазик *Semantica semiologica*, ќе видиме дека сега неговото рангирање заедно со името на авторот на овој труд е на 8 место.

Ако го испишеме овој поим на француски јазик *Sémantique sémiologique*, ќе видиме дека сега рангирањето на овој поим заедно со името на авторот на овој труд е на 10 место.

Ако поимот го испишеме на српска или хрватска латиница *Semiološka semantika*, ќе видиме дека сега рангирањето на овој поим заедно со името на авторот на овој труд е на 34 место.

Ако го испишеме овој поим на македонски јазик *Семииолошка семантика*, ќе видиме дека сега рангирањето на овој поим заедно со името на авторот на овој труд е на 1 место.

БИБЛИОГРАФИЈА НА ТРУДОВИ НА ЗВОНКО НИКОДИНОВСКИ ОД ОБЛАСТА НА СЕМИОЛОШКАТА СЕМАНТИКА

- NIKODINOVSKI, Zvonko: „Figurativna značenja leksičko–semantičkog polja «PAS» u francuskom i makedonskom jeziku“, *Godišnjak Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije*, Sarajevo, 1985–1986, br. 9–10.
- NIKODINOVSKI, Zvonko: “Les sens figurés du chien en français et en macédonien – I ère partie“, *Годишен зборник*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, кн. 23, 1997, стр. 175–197.
- НИКОДИНОВСКИ, Звонко: „Фигуративните значења на волкот во францускиот и во македонскиот јазик“, *XXIV Научна дискусија*, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 1998, стр. 129–140.
- НИКОДИНОВСКИ, Звонко: „Семииологијата на окото во македонскиот јазик“, *XXVI Научна дискусија*, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 2000, стр. 263–292.
- NIKODINOVSKI, Zvonko: „La semiologia della donna nella lingua italiana“, in *Зборник на трудови од научниот собир 40 години италијански јазик на Универзитетот ‘Св. Кирил и Методиј’ – Скопје*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, 2001, стр. 70–104.

- НИКОДИНОВСКИ, Звонко: „Семиологијата на раката во македонскиот јазик“, *XXVIII Научна конференција*, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 2002, стр. 219–253.
- НИКОДИНОВСКИ, Звонко: „Семиологијата на мачката во македонскиот јазик“, *XXIX Научна конференција*, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 2003, стр. 265–289.
- НИКОДИНОВСКИ, Звонко: *Фиџурајтивниите значења на инсекциите во францускиот и во македонскиот јазик*, 2-ри Август С, Штип, 2007, 521 стр.
- НИКОДИНОВСКИ, Звонко: *Семиологија на зборови и на јазикот*, 2-ри Август С, Штип, 2007, 355 стр.
- НИКОДИНОВСКИ, Звонко: „За една семиолошка метода во семантичките истражувања – конституирање, принципи и аспекти –“, *Годишен зборник*, Филолошки факултет “Блаже Конески”, Скопје, кн. 37, 2011, стр. 119-131.
- NIKODINOVSKI, Zvonko: „La vita e la morte nei proverbi italiani“, *Lingua, letteratura e cultura italiana*, Facoltà di filologia “Blaže Koneski”, Skopje, 2011, pp. 69–85.
- НИКОДИНОВСКИ, Звонко: „Семиологија на водата во македонскиот јазик. I дел“, *Годишен зборник*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, кн. 38, 2012, стр. 229–248.
- НИКОДИНОВСКИ, Звонко: „Семиологија на водата во македонскиот јазик. II дел“, *Годишен зборник*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, кн. 39-40, 2014, стр. 143-165.
- НИКОДИНОВСКИ, Звонко: „Семиологијата на жената во македонскиот јазик - жената воопшто и физички карактеристики на жената –“, *ФИЛКО*, Прва меѓународна научна конференција за филологија, култура и образование, 18 – 19 март 2016, Штип, стр. 645-654.
- <<http://js.ugd.edu.mk/public/dokumenti/dok/filko/filko.pdf>>

Zvonko NIKODINOVSKI

SEMIOLOGICAL SEMANTICS AS THEORETICAL FRAMEWORK
FOR THE STUDY OF THE UNITS FROM THE PHRASEOLOGICAL
AND THE COMMUNICATIVE LEVEL

Summary

Abstract: The subject matter of this study are the units of the phraseological and the communicative level, i.e. units that taken together are considered by some linguists being part of the phraseology in the broad sense of the term.

Considering the fact that phraseological and communicative units appear basically in figurative meanings, our thesis is that the semiological (linguistic) semantics, as a discipline which studies the derived meanings of linguistic units, represents the most appropriate theoretical framework for exploring the meanings of the units from the phraseological and the communicative level of language.

In the present study, by alleging semiological definitions of several our investigations of some lexical-semantic fields from Macedonian, French and Italian language, we illustrate the application of the semiological method in the study of their semantics.

Keywords: semiological semantics, semiological semantic method, semiological definition, phraseological units, communicative units

Радица НИКОДИНОВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

СПОРЕДБЕНА АНАЛИЗА НА ИТАЛИЈАНСКИ И МАКЕДОНСКИ ФРАЗЕМИ ОД РЕЛИГИОЗНАТА СФЕРА СО КОМПОНЕНТИТЕ *ГОСПОД* И *ЃАВОЛ*

Апстракт: Предмет на истражување на трудот се италијанските и македонските фраземи кои припаѓаат на религиозната сфера, поточно оние кои во својот состав ги содржат лексемите *Госпојог*, *Боџ* како негов еквивалент со изведенката *Божји*, и *Ѓавол*. Целта на анализата е да се идентификуваат сличностите и разликите кои произлегуваат од начинот на кој двата народа, италијанскиот и македонскиот, ги перципираат горенаведените поими, преку утврдување на *аксиолошкиите вредности* содржани во фраземите, класифицирани врз основа на категориите: *изоморфизам* и *изосемизам*, од една страна, и *нейосиоење на изоморфна хомологија*, од друга страна.

Клучни зборови: фразеологија, италијански фраземи, македонски фраземи, Господ, Ѓавол

Фразеологијата претставува јазично наследство кое го отсликува видувањето на светот на говорителите, нивната култура тесно поврзана со обичаите, традициите, легендите, верувањата, имагинацијата, историјата на јазичниот колективитет, културното и општествено окружување земено во целина. Многу проучувања ја докажуваат силната врска меѓу јазикот и културата оттаму и врската меѓу јазикот и религијата која е предмет на нашиот интерес. Може да се рече дека Светото писмо, во секоја заедница, освен што има религиозна и духовна вредност, служи и како модел што треба да се следи во животот или според кој треба да се донесува суд за нешто. Бројни настани, ситуации, необични ликови од Библијата се споменуваат во секојдневниот живот преку проповедите, преку молитвите, сликите на уметниците и др. Овде ќе наведеме само неколку примери од кои може да се забележи колку значајна и разновидна улога можат да имаат библиските ликови како во италијанскиот така и во македонскиот јазик:

ai tempi di Noè = во времето на него Ное
bacio di Giuda = бакнеж на Јуда
dare a intendere che Cristo è morto di sonno = гели Пејрова лажа
giudizio di Salomone = Соломоново решение
Alfa e omega = Алфа и омеѓа

Во нашево излагање ќе се ограничине на проучување на дел од италијанските и македонските фраземи кои припаѓаат на религиозната сфера, поточно на оние кои во својот состав ги содржат компонентите Господ, Бог како негов еквивалент со изведенката божји и Ѓавол. Целта на анализата е да се идентификуваат сличностите и разликите кои произлегуваат од начинот на кој двата народа, италијанскиот и македонскиот, ги перципираат поимите Господ и Ѓавол, преку утврдување на *аксиолошкиите вредности* (позитивни, негативни и неодредени) на фраземите, класифицирани врз основа на категориите: *изоморфизам* и *изосемизам*, од една страна, и *нейосіоење на изоморфна хомолоџија*, од друга страна.

Анализата се врши на фразеолошки корпус составен од вкупно **138** фраземи, ексцерпиран од италијански и македонски толковни и фразеолошки речници.

За идентификување на фраземите се потпираме на следнава дефиниција: „Фраземската единица или поточно (ентомолошката) фразема претставува **меморизирана** единица во која една (ентомолошка) лексема го реализира своето (фигуративно) значење заедно со **друга(и) лексема(и)** при што сите заедно реализираат единствено **синтетичко** значење кое има одредена **синтаксичка** функција во рамките на еден говорен акт. (Никодиновски 1992: 64)

Македонски и италијански фраземи со компонентите ГОСПОД, БОГ (DIO) и БОЖЈИ (DI DIO)

Во Толковниот речник на македонскиот јазик ја среќаваме следнава дефиниција за термините Бог и Господ:

Бог – 1. Создател и господар на светот во монотеистичките религии;
 2. Во митологијата – бесмртно натприродно суштество, олицетворение на природните сили или на дел од природата и од животот.

Господ – христијански бог

Во македонскиот јазик, во пишаната и во говорната комуникација, како еквиваленти на Господ/Бог се среќаваат: Отецот, Севишниот, Семокниот, Светата Троица, Исцелителот, Создателот, Седржителот, Спасителот

итн. Наведените еквиваленти ги претставуваат всушност и одделните признаци на семемата Господ.

Во италијанскиот речник GDU (Grande dizionario dell'uso) за лексемата DIO (Бог/ Господ) ја среќаваме следнава дефиниција (во наш превод):

1a во монотеистичките религии, совршено битие, создател на универзумот кој во најголема мера ја претставува основата на човечкиот морал,

1b со почетна голема буква, во христијанската религија: совршено битие, создател на универзумот, сфатен како еден и како тројство чие откровение се содржи во Стариот и Новиот завет:

2 во политеистичките религии: секое од бесмртните суштества кои поседуваат посебни атрибути и моќ.

Терминот Dio, во пишаната и во говорната комуникација во италијанскиот јазик, се заменува со следниве еквиваленти: l'Eterno (Вечниот), il Signore (Господарот), l'Altissimo (Севишниот), il Padre Eterno (Вечниот отец), l'Onnipotente (Семокниот), il Creatore (Создателот), la Divinità (Божество), l'Essere supremo (Највозвишеното суштество), Trinità (Тројство). И во овој случај, во еквивалентите се содржани одделните признаци на семемата Dio.

Симболичниот аспект на поимот БОГ во *Речникот на симболиите* од Жан Шевалие и Ален Гербран е претставен на следниов начин (2005: 105): *Симболиите на Божественоста се главно оние за ишајкоито, за судијаи, за семокниот, за владетелот. (...) Името на Бога би било само симбол за да се прикрие неизнатиото за бийието, додека бийието би било само друг симбол кој укажува кон неизнати Боџ. Не постои друго име за Бога освен она што самиот си го дал: „Јас сум што сум” (Исход 3,14). Според католичката вера: (...) Се што постои се однесува на постоечкото суштество (Боџ) и е во врска со неџо, но самиот штој (БОГ) не е според она што веќе постои, што е постоене самиот за себе. Токму затоа штој не е во нужна врска со оние кои постојат, независен е од нив, одвоен, значи апсолутен (неограничен).*

Од приложените дефиниции за Господ/Бог како и од горенаведените еквиваленти на тие термини во разгледуваните јазици, може да се констатира дека на тие семемии им се придаваат исклучиво позитивни признаци.

Со цел да утврдиме кои аксиолошки вредности се претставени во италијанските и во македонските фраземи со компонентите Господ, Бог и изведенката Божји, вршиме анализа на вкупно **51** македонски и **32** италијански фраземи (распределени во три табели), кои во својот состав ги содржат споменатите компоненти.

Во Табела 1 се поместени **23** италијански и македонски изоморфни и изосемни фраземи. Во првата колона се претставени италијанските

фраземи, во втората колона е дадено нивното значење односно значењата доколку ги има повеќе, додека во третата колона се дадени македонските еквиваленти. Отсуството на изосемност во некои од значењата (во случај да ги има повеќе) се означува со знакот Ø.

Табела 1

Италијански фраземи со компонента <i>Dio</i>	Значење	Македонска фраза со компонента <i>Господ</i> и <i>Бог</i> со изведенката <i>божји</i>
parola di Dio	учењата и нормите на христијанскиот живот содржани во светото писмо	<i>божје учење/ божје слово</i>
casa di Dio	Црква	<i>божји дом</i>
Regno di Dio	рај	<i>царство божје</i>
agnello di Dio	по антономазија, во христијанството, Исус Христос како невинна жртва.	<i>јагне божје</i>
servo di Dio/ uomo di Dio	побожен / религиозен човек	<i>божји човек</i>
sposa di Dio	1 назив за Католичката црква 2 калуѓерка	1. Ø 2. <i>божја невестја</i> <i>/Христова невестја</i>
figlio di Dio	човечко суштество (во христијанството)	<i>божје чедо</i>
messo di Dio	ангел	<i>божји гласник</i>
ministro di Dio	оној што го претставува Бог или е инструмент на божјата волја	<i>божји служител</i>
ira di Dio	1 испад на гнев личност или нешто што има многу лоши особини 2 голем метеж, насилне предизвикани од несогласување 3 многу висока цена	1 <i>божји гнев</i>
castigo di Dio	1 голема несреќа која ѝ се придава на божјата волја; 2 досаден човек, напад; 3 одмаздник	1 <i>божја казна</i> 2 <i>божја најаси</i> 3 Ø
dito di Dio	несреќа толкувана како божји знак	<i>божја казна</i>
flagello di Dio	голема несреќа сфатена како казна што Господ им ја праќа на луѓето	<i>божји бич</i>
mano di Dio	неочекувана помош	<i>божја рака</i>

essere un dio	Личност или нешто, предмет на култ и обожавање; 2 фиг. Личност надарена со извонредни квалитети	<i>е боџ</i>
rendere l'anima a Dio	умира	<i>замина кај боџа</i>
essere visitati da Dio	доживува несреќа	<i>џо виде Госџода</i>
quando Dio camminava sulla Terra	поранешни убави времиња/ дамнешно време	<i>коџа Госџод одеше џо земјата</i>
mandato da Dio	неочекувана помош во неприлика	<i>џраџен од Госџода</i>
dimenticato da Dio	1сам човек за кого никој не се интересува 2 зафрлено, испустено место, каде што некогаш живееле луѓе.	1 <i>заборавен од Боџа</i> 2 <i>на Госџода заџ џрбоџ</i>
Dio sa come	на необјаснив начин кој само Господ може да го знае	<i>Госџод знае како</i>
come Dio vuole/ come Dio commanda	да се направи/сработи нешто на најдобар начин/ со сите нишани/	<i>како шџо заџоведа Госџод</i>
la Dio mercé / per grazia di Dio	со посредство на виша сила	<i>со боџја џомош</i>

Од анализата на италијанските и македонски фраземи, прикажани во Табела 1, може да се заклучи постоење на следниве позитивни аксиолошки вредности: МОЌ (*џарсџиво боџје*), ЗНАЕЊЕ (*боџџо учење/ боџџо слово, Госџод знае како, како шџо заџоведа Госџод*), ЗАШТИТА (*боџџи дом, боџје чедо*), ПОМОШ (*боџја рака, со боџја џомош, џраџен од Госџода*), БЛАГОСОСТОЈБА (*коџа Госџод одеше џо земјата*), ВОСХИТ (*е боџ*) и СЛУЖБА (*боџџи служџиџел, боџџи џласник*).

Од примерите, и во двата јазика може да се забележат следниве негативни аксиолошки вредности: НЕУСПЕХ (*оџеџан од Госџода, заборавен од Госџода* – отсуството на Господ повлекува негативни импликации), НЕСРЕЌА/ГНЕВ (*боџџи бич, боџџи џнев*), ОДМАЗДА (*боџја казна -сфатена како казна за неисполнување на општествените норми*) и БОЛКА (*џо виде Госџода*).

Покрај позитивните и негативните аксиолошки вредности, во некои фраземи се забележуваат и неодредени вредности (*замина кај боџа*) како резултат на природното одвивање на нештата.

Во табела 2 се поместени 9 италијански фраземи со компонентата Dio кои немаат изоморфна хомологија во македонскиот јазик.

Табела 2

Италијански фраземи со компонента <i>Dio</i> кои немаат изоморфен хомолог во македонскиот јазик	Дефиниција
<i>essere ancora nella mente di Dio</i>	во форма на замисла, план
<i>offrirsì a Dio</i>	се ракоположи за свештеник/се запопи
<i>raccomandare l'anima a Dio</i>	се наоѓа во опасна ситуација
<i>andarsene con Dio</i>	1. заминува со нечија благослов 2. остава на мир некого 3. си оди да си ги врши своите работи
<i>non essere né di Dio né del Diavolo</i>	не зазема ничија страна, се држи настрана
<i>come Dio volle</i>	најпосле/ конечно
<i>avere ogni grazia di Dio</i>	изобилие од убави и корисни работи
<i>come Dio l'ha fatto</i>	сосема гол
<i>essere fuori della grazia di Dio</i>	бесен, гневен

Во примерите, прикажани во Табела 2, може да се издвојат следниве позитивни аксиолошки вредности: ЗАШТИТА/ПОМОШ (*raccomandare l'anima a Dio andarsene con Dio, come Dio volle*), БОГАТСТВО (*avere ogni grazia di Dio*), ПОСВЕТЕНОСТ (*offrirsì a Dio*) и ПЛАН/НАМЕРА (*essere ancora nella mente di Dio*, позитивно конотирано).

Негативните аксиолошки вредности НЕСРЕЌА/ГНЕВ ги среќаваме во фраземата *essere fuori della grazia di Dio* додека фраземата *non essere né di Dio né del Diavolo* упатува на неодредена аксиолошка вредност.

Во табелата 3 се поместени 28 македонски фраземи со компонентите ГОСПОД и БОГ со изведенката Божји (во таа бројка не се вклучени варијантите) кои немаат изоморфни хомолози во италијанскиот јазик.

Табела 3

Македонски фраземи со компонентите Господ, Бог и изведенката божји кои немаат изоморфни хомолози во италијанскиот јазик	Објаснување
<i>рај божји</i>	за нешто многу убаво/многу убаво место
<i>дрвен Госјод</i> (игра)	стап, тепање, котек
<i>џо виде Госјод/</i> <i>џо виде Госјод во џиџами.</i>	виде многу мака, помина тежок период во животот
<i>џосјод му џо зел умој</i>	полуде
<i>има Госјод</i>	има правда
<i>ојтејан од Госјода</i>	нема никаква среќа во животот, беден е, за жалење е
<i>џо сака Госјод</i>	има среќа

<i>Боџ дава</i>	надеж за среќен исход
<i>дозла Боџа</i>	извонредно многу (со негативна конотација)
<i>Боџ на боџовиџе</i>	1. семоќен човек, сила над силите 2. извонреден
<i>Госџод не џо чистиџи/ не џо џере</i>	никој не може да го исчисти/да му помогне
<i>чека од Господ/чека од Боџа алвица</i>	чека на готово, без труд
<i>џо фаџи Боџа за брада</i>	1. постигна нешто големо, што изгледа неостварливо 2. семоќен е, задоволен со постигнатото
<i>ни за жива Боџа</i>	никако, по никаква цена
<i>на џрава Боџа</i>	незаслужено, без никаква вина
<i>мал боџ</i>	семоќен
<i>од Боџа даген</i>	талентиран од природата
<i>седџ десно од Боџа</i>	ужива најголема чест
<i>вечерал со Госџод/со Госџод зборувал</i>	многу е среќен и успешен
<i>до Госџода/ до боџа</i>	1. сирот, несреќен – многу, премногу 2. вика, плаче најсилно што може
<i>од Боџа и од роџа</i>	од сите, и од добри и од лоши
<i>умира од Госџод</i>	умира од природна смрт
<i>нема Госџод (за некоџо)</i>	никој и ништо нема да му помогне
<i>му делил Госџод</i>	има ум/среќа
<i>шиџо дал Боџ</i>	тоа што има
<i>оџџе кај Госџод на раџорџи/ на исџовед/ џредаде Боџу душа</i>	умре
<i>раздава за Боџ да џросџи</i>	зборува празни приказни, бесмислици
<i>си џосџила џред Боџа</i>	прави добро дело

Позитивните аксиолошки вредности на кои упатуваат фраземите во табела 3 се следни: СОВРШЕНСТВО (*Боџ на боџовиџе, рај божџи*), ПРАВДА (*има Госџод*), СРЕЌА/ЧЕСТ (*џо сака Госџод, Боџ дава, седџ десно од Боџа*), АМБИЦИЈА/ УСПЕХ (*џо фаџи Боџа за брада, од Боџа даген, вечерал со Госџод/со Госџод зборувал*) ДАРЕЖЛИВОСТ (*му делил Госџод*) и ДОБРИНА (*си џосџила џред Боџа*).

Во дел од фраземите се содржат следниве негативни аксиолошки вредности: БОЛКА/НЕСРЕЌА/ УНИШТУВАЊЕ (*џо виде Госџод/ џо виде Госџод во џџжамџи, Госџод не џо чистиџи/ не џо џере, нема Госџод, оџџеџан од Госџода, до Госџода/ до Боџа, до зла Боџа*), ГУБЕЊЕ РАЗУМ (*џосџод му џо зел умоџи*), ВЕЛИЧАЊЕ (*мал боџ* - негативно конотирано), НЕПРАВДА (*на џрава Боџа*), ПОМИРЕНОСТ (*шиџо дал Боџ*), НАДЕЖ (*Боџ дава*), МРЗЛИВОСТ (*чека од Госџод/ чека од Боџа алвица*) и ЗАКАНА/КАЗНА (*грвен Госџод* (игра)).

Во фраземите *умира од Госѝод, оѝиде кај Госѝод на райорѝи/ на исѝовед, ѝрегаде Боѝу гуша и од Боѝа и од роѝа* се содржат неодредени аксиолошки вредности.

Македонската фразема *раздава за Боѝ да ѝпросѝи* (зборува празни приказни, бесмислици) нема свој изоморфен хомолог во италијанскиот јазик што се должи на одредени разлики меѓу католичката и православната религија. Имено раздавањето е типично за православната религија и не се практикува во католичката.

Може да се констатира дека фраземите со компонентите Господ/Бог се плод на колективната свест и се обидуваат да го објаснат светот и преку неговата интервенција. Од анализата произлезе дека во најголемиот број фраземи во двата јазика присуството на *Госѝод/Боѝ* е позитивно конотирано, додека неговото отсуство повлекува негативни импликации.

Италијански и македонски фраземи со компонентата ЃАВОЛ (DIAVOLO)

Во Толковниот речник на македонскиот јазик ја среќаваме следнава дефиниција за семемата ЃАВОЛ:

1. *Наѝѝирородно суѝѝесѝво кое обично живее во ѝеколоѝи, замислено како олицеѝворение на зло, зол дух, враѝ, саѝана.* 2. а) *разѝ. злобен, лош човек;* б) *ѝѝар, немирен, ѝалав, снаодлив, своеѝлав*

Во италијанскиот речник Трекани семемата DIAVOLO е дефинирана на следниов начин:

(ѝеол.) *дух на злоѝо, неѝријатѝел на Боѝа и на луѝеѝо, ѝрикажуван како човечка фиѝура со роѝови, оѝашка, ѝонекоѝаш и крила ≈ анѝел (или ѝрини) на мракоѝи, (лиѝ.) демон, Луцифер, зол дух, Саѝана, искушувач.* (наш превод)

Во *Речникомѝ на симболи* на Жан Шевалје и Ален Гербран ја среќаваме следнава дефиниција за ЃАВОЛ (2005: 278):

*Ѓаволоѝ ѝи симболизира сѝѝе сили ѝѝо ја нарушувааѝи, ја заѝемнувааѝи, ја ослабувааѝи свесѝа и ја ѝѝуркааѝи назад кон неоѝределеноѝи и амбивалентѝноѝи: ѝој е **средѝѝѝе на ноќѝа**, насѝроѝѝи Боѝа кој е средѝѝѝе на свейлинаѝа. Едниоѝи Гори во ѝодземниоѝи свейѝ, друѝѝоѝи блеска на небоѝо. Ѓаволоѝи е симбол на **злоѝо**. И коѝа е облечен како ѝрисѝоен ѝосѝодин и коѝа ѝрави ѝримаси искачен на сѝолбовѝѝе од кайѝедралиѝе, и коѝа има ѝлава на јареѝ или на камила, чаѝалесѝѝи сѝаѝала, роѝови, влакна ѝо целоѝо ѝело; но не е биѝен изѝледоѝи, бидејќи*

*ијој секогаш е заводник или целат. Неговоио сведување во форма на живоино симболично искажува **иаѓање на духоит**. Улогаиѝа на ѓаволоит е да го лиши човекоит од милосиѝа Божја за да го иоитчини иод неѝова власиѝ. Тоа е иѝаднаит анѝел со иоитсечени крилја кој сака да му ѝи искрши крилјаиѝа на секој иѝворец. Тој е синиѝеза на **разурнувачкиѝе сили на личностѝа**.*

Како што може да се види и од самите дефиниции, за семемата *ѓавол* постојат и синонимни изрази. Еуфемистичките имиња се резултат на магиско-религиозните табуа. Од страв да не се повикаат силите на злото, името се премолчува и се заменува со ублажувачки или изменети изрази. При користење на еуфемизми, говорителите се подложуваат на вонјазични норми, кои од своја страна се потпираат на религиозните норми на однесување. Во религиозниот јазик среќаваме имиња-епитети кои во себе содржат само еден признак од семемата *ѓавол*: Искушувач, Непријател, Противник, Измамник, Заведувач, Поткупувач, Нечестив итн. Како антифрастични имиња на *ѓаволот* пак, се среќаваат називите: Антихрист, Лажен пророк, Лажен Христос, Принц на мракот, Господар на пеколот, Сввр итн.

Од приложените дефиниции за *ѓаволоит* како и од горенаведените признаци на семемата *ѓавол* може да се констатира дека на *ѓаволот* му се придаваат исклучиво негативни признаци.

Со цел да утврдиме кои аксиолошки вредности се претставени во италијанските и во македонските фраземи со компонентите *ЃАВОЛ* (DIAVOLO) вршиме анализа на вкупно **27** италијански и **27** македонски фраземи, идентификувани во италијанските и во македонските извори.

Во Табела 4 се поместени **12** (во бројката не се вклучени варијантите приложени во табелата) италијански и македонски изоморфни и изосемни фраземи. Од анализата на изоеквивалентите во двата јазика може да се констатира присуство на следниве негативни аксиолошки вредности: РАЗДОР (*ѓаволоит ѝи замешал ирсѝиѝе*), ЗЛО (*адвокаит на ѓаволоит, го носи ѓаволоит*(во себе)), НЕУСПЕХ (*оѝиѝе ио ѓаволиѝе, иѝера ио ѓаволиѝе/ фрла ио ѓаволиѝе*), КОРУМПИАНОСТ (*на ѓаволоит му ја иѝрогал душаиѝа, склучува иѝакѝ со ѓаволоит*), БЕС (*му влегол ѓавол, го носи ѓаволоит* (во себе).

Во неколку фраземи среќаваме и позитивни аксиолошки вредности: ОСТРОУМНОСТ/ЗНАЕЊЕ/ИТРИНА (*жив ѓавол, ѝи знае на ѓаволоит дуѝкиѝе/ и на ѓаволоит леѓлоито му го знае*).

Табела 4

Италијански фраземи	Дефиниција	Македонска фразема
avere il diavolo in corpo/ avere un diavolo per capello	станува дрзок, лош, темпераментен, многу нервозен, лут, лошо расположен	<i>му влеѓол ѓавол</i>
avere il diavolo addosso	лут, вознемирен	<i>џо носи ѓаволоџ (во себе)</i>
saperne una più del diavolo	1 вешт, снаодлив човек што наоѓа излез во секоја ситуација, 2 палав, немирен 3 шегација	<i>жив ѓавол</i>
saper dove il diavolo tiene la coda/ avere il diavolo negli occhi/ avere il diavolo nell'ampolla	остроумен е, итар, бистар	<i>џи знае на ѓаволоџ дуџкиџе/ и на ѓаволоџ леѓлоџо му џо знае</i>
dare/vendere l'anima al diavolo	не бира средства за да постигне одредена цел	<i>на ѓаволоџ му ја џрогал дуџаџа</i>
mandare al diavolo	1 престанува да се интересира за некого или за нешто. 2 реагира невздржано против некого со зборови и дејства 3 напушта нешто/некого дефинитивно	<i>џера џо ѓаволиџе/фрла џо ѓаволиџе</i>
il diavolo ci ha messo la coda/le corna	За нешто што не оди по предвидениот план/ се појавува непредвиден проблем	<i>ѓаволоџ џи замешал џрсџиџе</i>
zampino del diavolo	Непредвидено нешто што брзо и неочекувано влошува ситуација, очекуван исход	<i>ѓаволоџ џи замешал џрсџиџе</i>
essere un diavolo/ essere un diavolo in carne	1 е злобен, лош, перфиден, искушувач, ги поседува сите негативни карактеристики на ѓаволот; 2 вешт, снаодлив, итар човек кој секогаш успева да го добие тоа што го сака; 3 палаво дете	<i>жив ѓавол (2,3)</i>
venire a patti con il diavolo	прави компромиси и се понижува за да постигне одредена цел	<i>склучува џакџ со ѓаволоџ</i>
andare al diavolo	оди во пропаст, доживува неуспех	<i>оџџе џо ѓаволиџе</i>

avvocato del diavolo	оној што се спротивставува на општо прифатено мислење само од желба да противречи/ оној што се залага за нешто лошо	<i>адвокаџи на ѓаволоџи</i>
-----------------------------	---	-----------------------------

Италијански фраземи со компонентата DIAVOLO кои немаат изоморфен хомолог во македонскиот јазик

Табелата 5 содржи 15 италијански фраземи кои немаат изоморфна хомологија во македонскиот јазик. Семемата *diavolo* кај италијанските фраземи е предизвикувач на следниве негативни аксиолошки вредности: БЕДА (*tirare la coda al diavolo, povero diavolo*), МЕТЕЖ (*fare il diavolo a quattro*), ИЗМАМА (*bellezza del diavolo*), НЕЧЕСНОСТ/НЕЛЕГАЛНОСТ (*farina del diavolo*), БЕСКРУПУЛОЗНОСТ (*non credere né in Cristo né nel diavolo*), ИСКУШЕНИЕ (*tirare le orecchie al diavolo, fare la parte del diavolo*) и НЕТРПЕЛИВОСТ (*come il diavolo e l'acquasanta*).

Неодредена аксиолошка вредност се забележува во италијанската фразама *non essere né di Dio né del Diavolo* (не е ни Бог ни Ѓавол – буквален превод).

Интересно е да се посочи дека во некои италијански фраземи паѓа в очи фамилијарноста, блискоста со ѓаволот (*povero diavolo, buon diavolo*) која отсутува од македонските фраземи.

Од примерите прикажани во Табела 5 може да се констатира дека во италијанските фраземи со компонента *diavolo* преобладаат негативните аксиолошки вредности.

Табела 5

<i>tirare la coda al diavolo</i>	живее бедно
<i>bellezza del diavolo</i>	краткотрајна убавина
<i>farina del diavolo</i>	украдена роба или купена на нелегален начин
<i>come il diavolo e l'acquasanta</i>	не се трпат, не се компатибилни (за луѓе, за бои, форми)
<i>del diavolo</i>	неподносливо нешто, многу интензивно (нег. конот.)
<i>fare il diavolo a quattro</i>	предизвикува метеж, крева голема врева за да добие нешто
<i>fare la parte del diavolo</i>	искушува, заведува некого
<i>lisciar la coda al diavolo</i>	прави бескорисна работа, невозможен потфат

<i>tirare il diavolo per la coda</i>	1 живее во голема сиромаштија 2 прима мито
<i>tirare le orecchie al diavolo</i>	1 игра карти 2 се изложува на искушенија
<i>povero diavolo</i>	1 човек во лоши економски услови кој предизвикува сожалување 2 човек со ниска интелигенција и способности, несвесен за својата ограниченост
<i>buon diavolo</i>	1 (добро човече) за човек кој има некаков недостаток нешто што сепак му се опростува 2 интелектуално ограничен човек но скромен и добар
<i>non credere né in Cristo né nel diavolo</i>	безбожник, бескрупулозен
<i>non essere né di Dio né del Diavolo</i>	не зазема страна
<i>avere il diavolo con sé/ avere il diavolo dalla sua</i>	ѓаволот го има на своја страна, му помага

Македонски фраземи со компонентата ЃАВОЛ кои немаат изоморфен хомолог во италијанскиот јазик

Во табелата 6 се поместени **15** македонски фраземи со компонентата *ѓавол* кои немаат изоморфен хомолог во италијанскиот јазик. Анализата покажува доминантно присуство на негативни аксиолошки вредности: ЗАВЕДУВАЊЕ/ИСКУШУВАЊЕ (*ѓаволоџи ѓо надуџи/ влезе ѓаволоџи во неѓо, ѓо бара ѓаволоџи со свеќа*), ЛИЦЕМЕРИЕ (*на ѓаволоџи му џали канџило*), НЕМОРАЛ/НЕЧЕСНОСТ (*вечера со ѓаволоџи*), МАКА (*се мачи како ѓрешен (крсиен) ѓавол, рабоџи како црн ѓавол, како ѓавол на мраз*), НЕСРЕЌА (*мал ѓавол*), ФИЗИЧКИ ОСОБИНИ негативно конотирани (*црн како ѓавол, мал ѓавол*) и СТРАВ (*беѓа како ѓавол од крси (свеѓа вода, ѓемјан)*) и ВРЕДНОСТ (*ѓо чини ѓавол и џол* - негативно конотирано).

Позитивните аксиолошки вредности УСПЕХ/КОНТРОЛА ги среќаваме во фраземите: *ѓо фаќа ѓаволоџи за оџаика, истирува ѓаволи џукна ѓаволоџи*, додека во фраземите *avere il diavolo con sé* и *avere il diavolo dalla sua* се содржи аксиолошката вредност ЗАШТИТА.

Табела 6

<i>црн како ѓавол</i>	црн
<i>ѓрд како ѓавол</i>	многу грд
<i>мал ѓавол</i>	несреќа без сериозни негативни последици

<i>ѝукна ѓаволоѝ</i>	кога нешто долго очекувано ќе се случи, тргна работата, тргна кон подобро
<i>беѓа како ѓавол од крстѝ (свеѝта вода, ѝемјан)</i>	1 одбегнува секаков непријатен допир 2 многу се плаши од некого и се труди да го избегне 3 не поднесува некого или нешто
<i>вечера со ѓаволоѝ</i>	прави лоши работи
<i>ѓо бара ѓаволоѝ со свеќа</i>	со своите постапки се доведува во тешка ситуација
<i>ѓаволоѝ ѓо надуѝи/ влезе ѓаволоѝ во неѓо</i>	без причина направи нешто неочекувано/ го натера, го подбунца некој или нешто со лоша намера
<i>исѝерува ѓавол</i>	скротува некого, го смирува
<i>ѓо фаќа ѓаволоѝ за оѝашка</i>	ја поправа положбата/се справува со нешто
<i>на ѓаволоѝ му ѝали канѓило</i>	се дружи со лоши луѓе и им се подмилкува
<i>работѝи како црн ѓавол</i>	работи многу
<i>се мачи како ѓрешен (крстѝен) ѓавол</i>	многу се мачи
<i>како ѓавол на мраз</i>	многу се мачи, се чувствува непријатно
<i>ѓо чини ѓавол и ѝол</i>	многу се истроши, го фати многу скапо

Како што може да се забележи од анализата на италијанските и македонските фраземи со компонентата *ѓавол* (*diavolo*), луѓето се обидуваат да дадат објаснувања за нештата и преку интервенција на *ѓаволот*, кој може секаде и секогаш да се протне, во добро (*avere il diavolo con sѝ, avere il diavolo dalla sua* - *ѓаволот го има на своја страна, му помага*) и во лошо (*il diavolo ci ha messo la coda, le corna* - *ѓаволот се замешал*). Дел од овие изрази не го земаат како референт духот на злото, туку лицата кои во нивното однесување покажуваат зла намера, итроситина, лукавост итн., особини кои вообичаено му се припишуваат на *ѓаволот*. Сличноста во овој случај функционира како реализирање на фигуративното значење со упатување на реални личности (*tenere il diavolo per la coda* = контролира ситуација, успева да направи нешто речиси невозможно; *sapere dove il diavolo tiene la coda e la scarpetta* = во тек е со сѝ, знае многу работи; *saperne una piѝ del diavolo* = е многу интелигентен и бистар).

Заклучок

Од анализата на италијанските и македонските фраземи, кои во својот состав ги содржат компонентите ГОСПОД и ЃАВОЛ, може да се констатира присуство на слични вредности и слични културни особености кај двата народа што се должи на заедничката христијанска матрица. Но,

анализата, исто така, покажа значителна дивергенција во италијанските и македонските фраземи во однос на прибегнувањето кон референтите Господ и Ѓавол, како одраз на различното претставување на реалноста од страна на припадниците на двете култури.

Користена литература

на кирилица:

Никодиновски, З. 1992. *Фигурајтивниите значења на анималнаја лексика ИНСЕКТИ во францускиот и во македонскиот јазик*, Докторска дисертација.

Конески, Блаже. 1981. *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура

Никодиновска, Р. 2010. Теориски проучувања на фраземите“, *Годишен зборник на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“. 235-261.

на латиница:

Cacciari, C. & Tabossi, P. 1993. *Idioms. Processing, structure and interpretation*, Hillsdale: Erlbaum.

Radicchi, S. 1985. *IN ITALIA - Modi di dire ed espressioni idiomatiche*, Roma: Bonacci.

Речници

Димитровски, Т & Ширилов, Т. 2003. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Том први А-Ј. Скопје: Огледало.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

Grande dizionario dell'uso. 1999. Red. Tullio de Mauro, dizionario elettronico. Torino: UTET.

Мургоски, З. 2011. *Толковен речник на современиот македонски јазик*. Второ проширено и преработено издание. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Quartu, V.M.. 2000. *Dizionario dei modi di dire*, Rizzoli, Milano.

Велковска, С. 2008. *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје.

Шевалие, Ж.&Гербран, А. 2005. *Речник на симболиите*. Скопје: Табернакул.

Електронски речници

<http://dizionari.repubblica.it/Italiano/D/dio.php>

Radica NIKODINOVSKA

COMPARATIVE ANALYSIS OF ITALIAN AND MACEDONIAN
PHRASEMES FROM THE AREA OF RELIGION WITH COMPONENTS
GOD AND DEVIL

Summary

The research topic in this paper are Italian and Macedonian phrasemes from the area of religion. More specifically, we investigate phraseological units that contain the lexemes God and Devil, in order to identify similarities and differences in the way that Italians and Macedonians perceive God and the Devil. The analysis of the axiological values contained in the phrasemes, based on the principles of isomorphism (same form and different meaning) and isosemism (same meaning and different form) points out the convergence and the divergence in the respective cultures.

Елена ОБУХОВА

Воронежский государственный университет
Воронеж, Россия

ПЕРЕВОД ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ: НЕОЖИДАННОСТИ И СЛОЖНОСТИ, ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Тезисы: Данная статья посвящена изучению значения фразеологизмов через призму истории и современности, через их совокупность и тесную взаимосвязь. Благодаря таким современным технологиям как интернет, мы можем получить ответы на вопросы о происхождении ряда фразеологизмов, а также выбрать редкие и узкотерриториальные контексты, которые оказываются наиболее значимыми для объяснения значения и перевода фразеологизма. Основой данной работы послужили некоторые узкотерриториальные фразеологизмы, характерные для речи жителей Охридского региона, но при этом имеющие аналоги в русской фразеологии и раскрывающие как особенности структуры фразеологизма, так и его значение.

Ключевые слова: Перевод, фразеологизмы, турцизмы, семантика, македонская фразеология, русская фразеология

Фразеология в современном мире, как и литературный язык как таковой, испытывает на себе влияние последних тенденций, связанных с глобализацией как таковой, а именно: с доступностью интернета, с развитием социальных сетей, что влечет за собой распространение кодекса цитирования, трансформацию наиболее распространенных конструкций, в том числе авторских, а также внедрение в речь новых выражений, становящихся фразеологизмами буквально на глазах. То есть фразеологизмы чаще начинают подвергаться редукции и трансформации. Как отмечает А.А.Степанова, исследователь Русского ассоциативного словаря, несмотря на то, что фразеологические единицы как таковые отличаются устойчивостью компонентного состава и в малой степени могут быть подвержены вариативности и другим модификациям, «в РАС (Русском ассоциативном словаре) они часто представлены в редуцированном и трансформированном виде» (Степанова 2010, с. 3). Это еще одно очевидное доказательство действия последних лингвистических тенденций.

Для того, чтобы рассмотреть выбранные нами фразеологизмы и раскрыть их историю и значение, нужно провести их классификацию по двум параметрам. Первый параметр – классификация, исходящая из состава и значения фразеологизма, а вторая классификация – переводческая.

История классификации фразеологизмов берет начало во Франции. Ш. Балли создал первую классификацию...

Как правило, для того, чтобы определить значение фразеологизма и его элементов, следует подробно рассмотреть его структуру. По классификации Н. М. Шанского, среди фразеологизмов выделяются: 1) фразеологические сращения; 2) фразеологические единства; 3) фразеологические сочетания; 4) фразеологические выражения

Так, фразеологическое сращение – это «это семантически неделимый фразеологический оборот, в котором его целостное значение совершенно несоотносительно со значениями его компонентов» (Шанский, 1895, 18). Например, это такие выражения как «бить баклуши», «попасть в просак» и др. Среди сращений часто встречаются фразеологизмы с устаревшими лексемами и отсутствие живой связи между компонентами.

Фразеологическое единство – «это семантически неделимый и целостный фразеологический оборот, значение которого мотивировано значениями составляющих его слов» (Шанский, там же). То есть слова в составе такого фразеологизма тесно взаимосвязаны (например, зарыть талант в землю).

Фразеологическое сочетание – «это фразеологический оборот, в котором есть слова как со свободным значением, так и с фразеологически связанным. Фразеологические сочетания образуются из слов со свободным и фразеологически связанным значением». Например: «утлый челн, кромешный ад».

Фразеологическое выражение – «это устойчивый в своем составе и употреблении фразеологический оборот, который не только является семантически членимым, но и состоит целиком из слов со свободным значением».

Македонская классификация выделяет три вида фразеологизмов: фразеологические сращения (фразеолошки срастувања), фразеологические единства (фразеолошки единства) и фразеологические сочетания (фразеолошки спојки), не выделяя фразеологических выражений в отдельную группу.

Фразеологические выражения воспроизводятся как готовые единицы с постоянным значением и составом: «любви все возрасты покорны, мы все учились понемногу и др». Часто они бывают цитатами из литературных произведений.

Как известно, фразеологизмы – это лексические единицы, которые сложнее всего поддаются переводу. Лингвисты-переводчики выделяют следующие четыре способа перевода фразеологических единиц: 1. Метод фразеологического эквивалента (при переводе практически полностью сохраняется структура переводимой единицы), например: «играть с огнем» – «да се игра со оган», крепкий орешек – «тврд орев»; 2. Метод фразеологического аналога (при отсутствии полного эквивалента используется фразеологизм с таким же переносным значением, но основанный на другом образе) (В.Н.Комиссаров). Например, метод «кнута и пряника» – «стап и морков»; «убав збор царска врата отвора» «Доброе слово сказать – посошок в руки дать», «Доброе слово дом постройт». 3. Дословный перевод фразеологизмов (калькирование). Такой метод может использоваться в том случае, если образность фразеологизма достаточно ясна, не кажется странной и нужна для контекста как такового. 4. Описательный перевод фразеологизмов – такой перевод делается в том случае, когда фразеологическая единица не имеет аналога в другом языке и не может быть переведена дословно. Например, русский фразеологизм «Жалко у пчелки» нельзя перевести на македонский язык другим фразеологизмом о жалости, потому что аналогичных нет. И в таком случае перевод делается фразой типа: Жаль, но ничего не поделаешь: «И да жалиш, и да не жалиш, нема фајде».

Для чего нам важно знать тип фразеологизма? Для того, чтобы понять, насколько тесна в нем была исходно связь с той или иной лексемой, является ли она первичной или вторичной, а также как и почему она претерпела изменения. Это имеет значение для истории языка и может быть впоследствии полезным для более точного перевода.

Среди рассматриваемых нами фразеологизмов есть фразеологическое сращение (египетская сила, гол как сокол) и фразеологическое единство (нести околёсицу, носиться с писаной торбой). Точнее, если говорить о русском и македонском фразеологизмах, может оказаться, что, хотя они и близки по структуре, но все же относятся к разным группам.

Рассмотрим первый случайно найденный нами из котерриториальный фразеологизм «*да зборува/да кажувa акаласи*», который переводится русским фразеологизмом «*нести околесицу*». Исходя из опроса жителей разных регионов Македонии, такой фразеологизм им оказался неизвестен. Он используется преимущественно в Охридском регионе, причем известен старому поколению, а молодежь о нем уже не знает.

Центральной лексемой фразеологизма является слово «*акаласи*», а глагол, связанный с ним, может определенным образом меняться в зависимости от контекста. Чтобы сохранить некоторую интригу, вернемся к значению слова «*акаласи*» позже, а сначала рассмотрим значение его аналога в русском языке.

«НЕСТИ ОКОЛЕСИЦУ. ПОНЕСТИ ОКОЛЕСИЦУ. Прост. Пренебр. Пространно, многословно говорить, писать всякие глупости. Он был мирно настроен, но нёс околесницу, больше всего об артистах, с которыми будто бы был заодно и в то же время держал их в руках (К. Федин. Первые радости). (Фёдоров. 2008, с.226).

«Нести околесницу/колесницу (околесину, околесную) — Прост. Неодобр. Говорить глупости, чепуху, вздор. БМС 1998, 420; ЗС 1996, 249, 332; Глухов 1988, 105; Мокиенко 1990, 84; ФСРЯ, 296 ... (Большой словарь русских поговорок).

Получается, что фразеологизм как таковой имеет два значения: первое: говорить пространно, а второе – просто говорить глупости.

Синонимами и вариантами этого фразеологизма являются следующие выражения: нести ахинею, нести околесную, околесину пороть чушь, пороть ерунду, нести галиматью, травить туфту, нести дичь.

Большой словарь русских поговорок еще более обогащает выражение диалектными контекстами:

Гнуть околесницу — Костром. Неодобр. То же, что нести околесницу. СРНГ 23, 138 ...

Городить околесницу (околесную) — Народн. То же, что нести околесницу. СРНГ 23, 138; ДП, 411 ...

Коледить околесницу — Урал. Неодобр. То же, что нести околесницу. СРНГ 14, 122 ...

Плести околесницу – Прикам., Сиб. Неодобр. То же, что нести околесницу. МФС, 75; СФС, 132; Ф 2, 49; СРНГ 23, 138 ...

Турусить околесницу — Перм. Неодобр. То же, что нести околесницу. СРНГ 23, 138 ...

Уже при рассмотрении синонимов возникают разные варианты как глаголов, так и существительных. Глаголы: *нести, пороть, травить, гнуть, городить, коледить, плести, турусить*. Существительные: чушь, ахинея, белиберда, галиматья, околёсица, околесная, околёсина, колёсина.

Македонские синонимы: да тропа глупости, да треска глупости, да треска будалии, будалаштии. Эти выражения в отличие от устаревшего «*акаласи*» распространены по всей Македонии.

Для того, чтобы понять, что означает это выражение, рассмотрим значения глаголов и существительных по отдельности. Очевидно, что они не представляют собой фразеологическое сращение, а именно единство.

Самый распространенный глагол – «нести», который по отношению к речевому акту близок по смыслу к слову «доносить», с глаголами «городить», «плести» – тоже все понятно. В данном случае они имеют значение «создавать», «строить», то есть выстраивать определенный словесный ряд.

Но что же значат слова «коледить» и «турусить»?

Слово «коледить» имеет значение «болтать». Т.Матвеева объясняет происхождение этого слова следующим образом: «...Сходное явление наблюдается в глаголе коледить «болтать», который можно связать с существительным коляда, коледа «старинный рождественский и новогодний обряд, сопровождавшийся обходом соседей с песнями» [СРНГ. Т. 14: 221]. Данный обряд – это увеселение, потеха, шутки-прибаутки, т.е. нечто с деловой точки зрения неважное, пустое. Здесь и содержится мотивировочный признак, основание для внутренней формы колед(а) в глаголе коледить со значением «болтать», т.е. «говорить несерьёзно, попусту или привирая»: Не коледи околёсну!» [СРГСУ, Вып. 2: 38]. (Матвеева, 2013, с. 162)

«ТУРУСИТЬ, -ушу, -усишь; ТУРУСНИЧАТЬ, -аю, -аешь; несов., без доп. Заниматься глупостями, ерундой; болтать чепуху. От общеупотр. «турусы», «турусы на колесах» — болтовня, пустые разговоры; ср. устар. «туросить» — городить небылицы, бредить во сне. Выражение со сл. «турусы» встречается у многих авторов (А.Грибоедов, Н.Гоголь, И.Тургенев, Б. Пастернак и др.). Возм. от «тур», «тараса» — древнерус. осадная башня на колесах, что, Возм., связано с лат. *turris* (из греч.)). (Словарь русского арг. — ГРАМОТА.РУ. В. С. Елистратов. 2002.)

Это выражение является весьма полезным для выяснения значения. Тут появляются «колеса» в выражении «турусы на колесах», но все еще не ясно, те ли это самые колеса из околесицы, или они ничем не связаны?

Для русского человека слово «околёсица» – очевидно, устаревшее и неясное.

Словарь Фасмера предлагает следующее толкование: «Околеёсина. Ближайшая этимология: «колея на повороте», Околеёсица, Околеёсить «нести вздор, говорить вокруг да около», первонач. «объезжать». От О- и Колесог; см. Mi. EW 124. (Фасмер, Т.3: с. 3,129).

Таким образом, получается, что выражение означает «говорить вокруг да около, не напрямую». Но здесь перед нами возникает тот самый подзабытый македонский фразеологизм: «да зборува акалáси». Фонетически оба выражения весьма близки.

Мы встречаем следующие контексты с этим выражением:

Ай, не кажви акалáси. (Шуканов Горги, 1932). «Ну, не говори такие «умности»».

Не продавай многу акалáси. (Упевче Илия, 1946) «Не продавай много заумностей» в значении не говори или не делай глупостей. Есть несколько контекстов из сети Интернет, что свидетельствует о том, что выражение знакомо и более молодым информантам:

«Jas sum od Ohrid i licno go poznavam kapetanot t.e. Sotir... Za tebe da e nekoj dolzen samo da te snimat kostumosan i da kazvis akalasi». (9/5/2009 8:58:46 PM) <http://www.idividi.com.mk/frmKomentariPodVest.aspx?VestID=548218&kombAiliB=A&cssMain=>

«-Akalasi = muabeti (ne kazvi akalasi = ne kazvi bez veza muabeti)... Zb`zdi e selo vo Ohridsko! (Село Збажди)»<http://www.vmacedonia.com/archives/13885.htm>

Оба контекста оказались удачными, потому что они точно определяют ареал фразеологизма: Охрид и Охридские села.

Слово «*акаласи*» восходит к турцизму *akil*.

«*Akil* – ум, разум, памет.» Фонетически [áкъл] (Корча, 2005. С. 241).

Таким образом, одинаковые по значению фразеологизмы со множеством разных лексем (вариантов как глагола, так и существительного, что свидетельствует о распространенности выражения) позволяют несколько усомниться в том, что слово «*околёсица*» в нем означает окольную дорогу, потому что фонетически близкая турецкая лексема здесь кажется более осмысленной и позволяет предположить новый вариант происхождения этого фразеологизма как такового.

Следующий фразеологизм-загадка – «Носиться с писаной торбой».

«Как (дурак или дурень) с писаной торбой носиться с кем-либо (чем-либо) — постоянно быть занятым кем-либо, чем-либо (малоценным), возиться с кем-чем-нибудь, хлопотать, говорить постоянно об одном и том же (не стоящем серьезного внимания)» (Толковый словарь Д. Н. Ушакова, 1935-1940).

Рассмотрим синонимы и варианты этого выражения. Их по сравнению с предыдущим фразеологизмом немного. Здесь встречается «Носиться как курица с яйцом», «как кошка с котятками», а также есть вариант «как черт с писаной торбой» и «как цыган с писаной торбой». Вариантов фразеологизма здесь гораздо меньше, потому что фраза достаточно длинна, лексем здесь несколько, и заменить их сложнее, чем во фразеологическом сочетании из двух лексем.

«Носиться, как курица с яйцом

Носиться (съ чѣмъ), какъ курица съ яйцомъ (иноск.) хлопотать, возиться, няньчиться.

Носиться, какъ курица съ яйцомъ (какъ кошка съ котятками).

Не уносится кума (баба) со сплетней, ни курица съ яйцомъ.

Носится какъ дурень съ писаной торбой.

Ср. Заведется у васъ страданьеце — вы съ нимъ какъ курица съ яйцомъ носитесь!

Достоевский. Преступление и наказание. 2, 6.

Ср. Бывало, если ему удавалось, хоть въ видѣ кустика, вывести какое-нибудь южное деревцо, онъ холилъ его, какъ родное дитя, и самъ говариваль, что носится съ нимъ ровно дурень съ писаной торбой. Боборькинъ. Василий Теркинъ. 3, 2, 1.

Почему же именно с писаной торбой? Интернет-газета «Newslab.ru» публикует по этому поводу статью со следующим предположением:

«Торба, в общем смысле, – сумка, однако чаще так называли небольшой мешок, надеваемый лошадям на морду, с овсом, чтобы они его ели, не рассыпая. Писаный значит цветистый, пёстрый, украшенный.

На нижегородском диалекте, как следует из того же словаря, слова «дурак» и «дурка» (или «дурушка») обозначают соответственно индейского петуха и курицу. Если вы хотя бы раз видели индюка, то смысл поговорки вам тут же станет ясен.

Когда индюк бегаёт по двору, его бородка (мясистый нарост под клювом) действительно прыгает из стороны в сторону, как подвешенная цветная сумочка....Уточнить смысл выражения поможет другая, аналогичная нашей поговорка: бегать, как курица с яйцом» (<http://newslab.ru/article/174380>).

Авторы статьи, как и в предыдущих случаях, апеллируют к диалектному происхождению лексемы «дурак». Исходя из предыдущих дореволюционных контекстов словаря, это логично, тем более что там тоже встречаются контексты с животными (курица, кошка), но логичен ли сам контекст и предположение о писаной торбе как о бородке индюка?

Ипочемужечерт?Откудаонвзялся?Насайте(<http://rus.stackexchange.com/questions/33826>) спорят несколько информантов, из чего следует, что выражение с лексемой «черт» является гораздо менее употребимым и, вероятно, произошло в результате смешения фразеологизмов, процесса, о котором мы говорили в начале статьи. Возможно, это смешение связано следующим поговоркам, где «черт» и «дурак» находятся в одном контексте: « Дураку хоть торба с пирогами, хоть чёрт с рогами - всё одно. Дай дураку лошадь, он на ней и к черту уедет». Случай смешения подтверждает «Корпус русского языка», в котором выражение с лексемой «черт» не встречается:

«Носишься со своими ногами, как дурень с писаной торбой, пошел, скотобаза, пошел, вон, вон, вон, вон!..» [Николай Коляда. Рогатка (1989) //

«А у Лыжина все было без удержу: понравилась какая-то идея, так возможно — невозможно, реально — нереально, — ему на все наплевать, носится с этой идеей, как дурень с писаной торбой, пока не упрется в стену». [Аркадий Вайнер, Георгий Вайнер. Лекарство против страха (1987)] (<http://search.ruscorpora.ru/>)

В том же споре появляется еще один контекст «дурень со ступой». Его объяснения нет, но вариативность основной лексемы он расширяет.

И снова вернемся к выражению «писаная торба», которое все еще остается неясным. Что это за торба и каково ее происхождение?

Очевидно, что «писанный» – это раскрашенный, разрисованный. Но были ли на Руси писанные торбы как таковые или в данном фразеологизме изначально произошло лексическое смещение?

Некоторые информанты предлагают следующий вариант смещения:

«Улыбнуло... На самом деле, это всего лишь искажённая, в силу иноземного слова поговорка «носиться с писаной Торой», потому, как Тора всегда писана - т.е. от руки. Настоящая Тора - это длинный свиток из пергамента, кожи и.т.д., который пишет чернилами и пером каллиграф, и ежели не то, что в слове, букве - хоть в точке ошибётся, хоть в последнем слоге - пишет новый свиток заново - иначе теряется святость первотекста (<http://newslab.ru/article/174380>). Встретятся и другие контексты с подобными объяснениями, но данное объяснение не представляется логичным.

В охридском диалекте македонского языка встречается фразеологизм, который звучит следующим образом: *«Варди како ѝсано јајце»* – беречь как писаное яйцо. *«Ко беше мал, те вардивме ко писано јајце»* (Шуканов Горги, 1932).

Здесь как раз все совершенно логично. Писаное яйцо в славянской реальности – понятие известное, устойчивое и распространенное. Писанка – расписанное пасхальное яйцо. Известно практически во всех славянских странах, как православных, так и католических.

Именно благодаря обнаружению такого контекста, можно предположить, что первоначально существовал именно такой контекст с писанным яйцом, что подкрепляется наличием выражения «курица с яйцом». И очевидно, что впоследствии произошло смешение лексем, и на место «писаного яйца» пришла «писаная торба».

В результате поиска контекстов был найден, видимо, исходный болгарский фразеологизм «като писано яйце»:

«Гледам като писано яйце – С изключително внимание, с голямо старание и грижа» (<http://www.bgjargon.com/word/meaning>).

Смешение лексем и значений оказывается действительно серьезным и интересным процессом во фразеологии, который проливает свет на само значение фразеологизма или на историю его трансформацию.

Забавным по смыслу фразеологизмом с трансформацией основной лексемы является и известный русский фразеологизм «Гол как сокол». В македонском языке он встречается как «Гол како пиштол», в болгарском – «гол като пушка»: За човек, който е много беден - притежава само най-необходимото; „нищо си няма“; бедняк, голтак, сиромах. Виж го, че е гол като пушка човека - няма пари да си плати водата и тока!», «гол като тояга»,

«гол като тъпан» (Гол като тъпан – Съвършено беден, който няма никакъв имот и средства), «гол като фишек», «гол като хурка» (<http://www.bgjargon.com/word/meaning/>).

Что же может быть голым, кроме сокола, в родственных славянских языках и почему?

Тъпан – барабан. Очевидно, что он гол по самому факту своего существования. Совершенно логичное описательное выражение. Фишек – турцизм, переводится как «бумажный кулек», но имеет и второе значение – «пороховой заряд», «патрон».

Fişek – куршум, огнемётная ракета (патрон, снаряд для фейерверка) (Корча, 2005, с. 337).

Хурка (диал. Фурка, къжел) – специально изготовленная деревянная палка, на которую наматывается шерсть для прядения. В русском языке ближайшим аналогом будет слово «прялка». (См. Вакарелски, 1977, стр.319-324.)

Сравним указанные выражения с выражением в русском языке и его вариантами:

«Гол как сокол, а остёр, как топор (Гол как сокол, а остёр, как бритва)».

Сокол – стенобитное орудие, которое использовалось как таран (иное название — баран) — бревно, окованное на одном конце железом или отлитый из чугуна брус. «Соколами назывались также ручные ломы, которыми ломают гранитные камни и соль. Соколом же называли трамбовку или ручную бабу» (Ермаков. 1894, с. 27.). При выяснении значения основной лексемы этого фразеологизма делаются и другие предположения (например, не сокол, а сукол – кол-подпорка, который поддерживал частокол или плетень).

В русском языке бытует и вторая часть поговорки – «остер как топор», которая означает «умный», «смекалистый».

В русском языке это выражение имеет, пожалуй, самое большое количество синонимов, потому что бедность что в старину, что в наше время, многим известна далеко не понаслышке. Среди них встречаются: бедный как церковная мышь, ни полушки за душой, беден как лазарь, ни гроша за душой, голопятый, бедный как церковная крыса, сирый и убогий, ни копыа за душой, беден как ир, ветер гуляет в карманах, нищий, ветер свистит в карманах, в кармане вошь на аркане, ни кола ни двора, ни плошки ни ложки, ветер свистит в кармане, беден как иов, ни кола ни двора ни куриного пера, недостаточный, бедный, яко наг, яко благ, мелких нет, а крупные не водились, вошь в кармане, да блоха на аркане, и др.

Но среди них не встречается никаких выражений с другими лексемами, в отличие от болгарского и македонского языков. Почему это

произошло? Этот момент в русском языке очевидно связан с поэтикой языка и рифмой: «Гол как сокол» – единственное рифмующееся выражение. Именно поэтому оно и оказалось единственным в своем роде.

Что же дает нам сравнение болгарских и македонских лексических единиц с русской лексемой «сокол»? Именно подтверждение перевода лексемы как орудия, оружия. Очень близки по смыслу в данном случае лексемы «пиштол» (пистолет), «фишек» (патрон), «пушка» (винтовка). Второй вариант – «палка» (хурка, фурка) тоже логичен и подтверждает вторую теорию российских исследователей. Все подобные контексты имеют некоторый эвфемистический оттенок, который полностью исчез в русском языке, благодаря незнанию исходного значения слова и «героизации» птицы-сокола (сказка «Финист-ясный сокол», выражения «соколик ясный» и др), с которым фразеологизм ассоциируется исключительно фонетически.

Интересен и другой процесс, замеченный при работе с македонской лексикой. Пожалуй, именно этот процесс является первоосновой создания фразеологизма. А именно: когда в одном языке существует словосочетание-не фразеологизм, а в другом та же лексема приобретает фразеологическое значение.

Таким словосочетанием в нашем случае является сочетание «Егупска сила» (в переводе известная всем россиянам своим дурным контекстом «Египетская сила»). Достаточно странное на первый взгляд выражение несет в себе целый исторический пласт. Попробуем выяснить, каково было его первоначальное значение, и каким лексическим и семантическим трансформациям оно подверглось в разных языках и культурах и как из него на русской почве возник фразеологизм, являющийся по форме фразеологическим сращением.

Существует известная экранизированная македонская сказка под названием «Егупска сила трње вршила» (Египетская сила молотила колючки).

Содержание сказки таково: у царя были на службе египтяне (егюпцы – гюпцы), которые обманули царя, потому что были ленивые. Царь сказал, что они должны посадить жито, но так как они не хотели его обрабатывать, то перед тем как посадить жито, они сварили зерна. На это царь ответил: «Вот сейчас они увидят: какова эта егупска сила, которая трње вршила. И то со боси нозе». И заставил работников собирать урожай выросших колючек босиком.

Из контекстов видно, что все говорят: «гюпска», а не «егюпска»: *stojance imas li uste prikazni kako onie gupska sila trnje vrsela izgubeni ot sin mnogu e stara ova prikazna* (<https://www.youtube.com/user/stojance25/discussion>); (... *imas li gi prikaznite gupska sila trnje vrsela* <https://www.youtube.com/user/vake001/discussion>).

Гюптин – диалектный этноним, переводимый как «египтянин», лексема, относимая к цыганам. Исторически цыгане Балканского полуострова пришли сюда из Египта, поэтому их так и называют – «гюпцы», сокращенно от «егюпцы».

Получается, что в сказке это выражение относится к цыганам.

Очевидно, что это выражение здесь не является фразеологизмом, в отличие от русского языка, где оно имеет значение ругательного восклицания, имеющее такие синонимы как «черт побери», «что за черт», «японский городской», «ёкарный бабай» и ряд других нецензурных и эвфемистических выражений.

Среди контекстов информантов находим следующее предположение: «Египетская сила это просто когда крестоносцев на святой земле разбили мамлюки египтяне». Вероятно, выражение обязано своим происхождением осаде Акры в 1291 году, когда этот город захватили египтяне. И под «египетской силой» подразумевается египетское войско, вооруженная сила, которая достаточно странно трансформировалась в македонском языке, обозначая ленивых цыган, а в русском превратившись в эвфемизм.

Все указанные выше примеры ярко свидетельствуют о том, что современный литературный язык получил новую письменную интернет-среду, в которой весьма удачно фиксируются моменты жизни, а в них и трансформации определенных фразеологизмов с исключительно древними корнями и порой даже потерянными значениями. И происходит это в большинстве языков мира. Сопоставление фразеологизмов близких славянских языков помогает выяснить значение фразеологизма-источника, а также показать богатство вариантов использования фразеологизмов в разговорной речи.

Использованная литература

- Вакарелски Х. „Етнография на България“. София, 1977, стр.319-324.
- Елистратов В. С. Словарь русского арго: Материалы 1980-1990 гг.: Около 9 000 слов, 3 000 идиоматических выражений. — М.: Русские словари, 2000.
- Ермаков Н. Я. Пословицы русского народа. СПб, 1894. С. 27.
- Ермакова Д., Марков Б. Краток руско-македонски фразеолошки речник. Скопје, 1981. 276 с.
- Корча М. Македонско-турски речник. – Скопје, 2005. – 576 с.
- Матвеева Т. Экспрессивность русского слова, – LAPLAMBERT Academic Publishing 2013, - 177 с.
- Русская мысль и речь. Свое и чужое. Опыт русской фразеологии. Сборник образных слов и иносказаний. Т.Т. 1—2. Ходячие и меткие слова. Сборник русских и иностранных цитат, пословиц, поговорок, пословичных выражений и отдельных слов. СПб., тип. Ак. наук.. М. И. Михельсон. 1896—1912.

- Словарь русских народных говоров. Выпуск 1. А. 1965. Выпуск 2. Ба-Блазниться. 1966. Выпуск 3. Блазнишка-Бяшутка. 1968.
- Степанова А.А. Фразеологические единицы: их редукции и трансформации (на материале Русского ассоциативного словаря): Автореферат дисс. на соиск. степени кандидата филол. наук, – 2010, – 22 с.
- Толковый словарь русского языка / Под ред. Д.Н. Ушакова. — М.: Гос. ин-т «Сов. энцикл.»; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935-1940. (4 т.)
- Фразеолошки речник на македонскиот јазик: А-Ј. Том први, Том 1, – 433 с.
- Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т.: Пер. с нем. — 3-е изд., стереотип. – М.: Азбука-Терра, 1996. – Т. 3. – 832 с.
- Фёдоров И. Фразеологический словарь русского литературного языка. — М.: Астрель, АСТ. А. 2008. – 828 с.
- Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – М.: Высшая школа, 1985. – 160с.

Elena OBUKHOVA

TRANSLATION OF THE PHRASEOLOGISMS:
SURPRISES AND DIFFICULTIES, PAST AND PRESENT

Summary

This article is devoted to the study of meanings of phraseological units through a prism of history and the modernity through their close interrelation. Thanks to such modern technologies as the Internet, we can receive answers to questions of an origin of a number of phraseological units, and also to choose rare and local contexts which are the most significant for an explanation of meaning and the translation of the phraseological unit.

Снежана ПЕТРОВА-ЏАМБАЗОВА

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
Скопје, Македонија

ФРАЗЕОЛОШКИТЕ ИЗРАЗИ ВО РЕКЛАМНИТЕ ПОРАКИ

Апстракт: Во рефератот ќе дадеме преглед на употребените фразеолошки изрази во рекламните пораки, емитувани на повеќе национални и приватни телевизии на територијата на град Скопје во периодот од 2008-2009 година. Со оглед на нивните својства на концизност, содржинско богатство, духовитост итн., во рекламирањето нивната употреба е честа и внесува креативност, разиграност и привлечност на исказот, што пак, е поврзано со персуазијата, како основна цел на рекламната порака како маркетиншко средство.

Клучни зборови: фразеолошки изрази, метафора, функционални стилови, публицистички стил, императивни форми.

Фразеолошките изрази во рекламните пораки се еден од најистакнатите елементи на културната рамка, којашто ѝ е дадена на секоја рекламна порака, како одделен социокултурен феномен и на нив се гледа како на куси уметнички творби (литературни, филмувани), во коишто вложениот креативен напор треба да биде пропорционален со персуазивноста, убедувачката моќ на пораката. Тие, меѓу другите, ја исполнуваат и емотивната, т.е. конативната функција на јазикот.

Л. Минова-Ѓуркова (2003: 147) нагласува дека фразеолошките изрази му се особено својствени на публицистичкиот стил (во кој како подвид спаѓаат и рекламните пораки).

Креативноста на рекламерите (на смислувачите, творците на рекламните пораки), се огледа и во успешното вклопување на фразеолошките изрази, при што фразеолошкиот израз добива уште едно дополнително значење, уште една издржана метафориска рамка на самиот текст на рекламната порака.

Во рамките на нашиот материјал, кој опфаќа близу петстотини телевизиски реклами, сретнавме многубројни примери на вклопени фра-

зеолошки изрази од битовата сфера, карактеристични за пошироката балканска средина, но и книжевни изрази, познати и забележани во повеќе европски и светски јазици. Ќе ги одбележиме присутните фразеолошки изрази во нашиот материјал, без да навлегуваме строго во нивната етимологија, и во нивната поделба според нивната структура и значење. (Тука ги одбележуваме и пословиците и поговорките.)

Во примерите забележуваме дека фразеолошкиот израз успешно се вклопил особено во случаите кога тој добива уште едно значење, се преосмислува, му се додава уште една метафорска рамка во рекламната порака. На пример, изразот со потекло од српскиот и од хрватскиот јазик: *Нема зима!*, означува првично 'нема да ни студи, нема да чувствуваме студ', а метафорички 'нема проблем, проблемот е решен'. Бидејќи во македонскиот јазик именката *зима* буди асоцијација само на името на годишното време, а како преземен, готов израз – калка, го знаеме и неговото значење од јазикот-давач, рекламерите му дале уште еден, трето значење на изразот 'нема ни да се почувствува зимата': *Знаеш ли колку ќе биде лагна зимава бе? Со „Euroterm“ нема зима!* Фразеолошкиот израз истовремено означува дека 'нема студ', но и дека 'нема проблем, проблемот е решен'. (Во „Речникот на македонскиот јазик (со српскохрватски толкувања)“, том I (1961: 261) го има фразеологизмот: *нема зима за неџо*, со наведено значење 'обезбедило се материјално'. Во скратената форма регистриран е и во „Речник на македонскиот јазик“ од Зозе Мургоски (2005: 236), со значењето 'нема проблем, не се секирај'; во „Фразеолошки речник на македонскиот јазик“ од авторите Тодор Димитровски и од Ташко Ширилов се одбележани двете значења 'нема проблеми, тешкотии' и 'се обезбедил материјално').

Од продукцијата „K-15“ ќе ја споменеме и успешната вклопеност на фразеолошки израз во рекламата: Ако **не ти работе бојлерот**, не ме гледај мене, купи си бојлер од „Ting-inox“! Овој израз во негирана форма има значење 'не мисли, не му текнува' или 'е умствено ограничен', така што во соодветна филмувана приказна добива дополнителна слоевитост и духовитост, лесно се врежува во главата на консументите и ја постигнува основната - убедувачка цел.

Вклопени во текстот на рекламата, фразеолошките изрази претрпуваат морфосинтаксички, а понекогаш и лексички промени.

Ќе ги подредиме фразеологизмите според сферата на употребата, преземајќи ја класификацијата од Катерина Велјановска (2002: 51-54).

а) Неутрални во однос на функционалните стилови: *Иновација, искуство и инспирирација излегоа од контрола со акциска цена од 12 999 евра...; Стојанска банка – шеесет и пет години на ваша страна! За првпат во Скопје пробај ја среќата на најновиот блекцек-автомат...; Некои работи не се куйваат со ѝари. За сè друго што ти треба за*

иразнициите, *иосѝои MasterCard*.; *Не размислувај многу, ирејуиѝи се на моменѝоѝи*. Мини Јафа- Макси забава.; *Да, граѓи зледачи, Ана осѝана без зборови*.; *За да изгледаѝе добро и бидеѝе во форма, ви го иреѝсѝавуваме*...; *Почувсѝвувај ги на соѝсѝивена кожа сѝиѝе ипрофесионални иреѝимани за неѓа на лице и иѝело*. итн.

б) Фразеолошки изрази од книжевен произлез: *Со „Афродѝа S“ чекорѝе во свеѝоѝи на убавинаѝа!*; *Сиѓурно ќе ви се роди идеја како да го креираѝе вашиоѝи дом*.; *Басѝионоѝи на ирвиѝе демократѝки конѝури на СФРЈ*; *Полиѝичароѝи кој означѝ крај на една ера: Тиѝо!* „Црвено и црно“, *во осумнаесѝ часоѝи, сабоѝа на А-еден иѝелевизија*.; ... *со голема воденица и фурна во која лежатѝ иѝајниѝе на нашиѝе врвни јадења*.; *Имајѝе-ја информацијаѝа на дланка!*; ... *ипроизводиѝе на „Биѝолска млекокарница“*. *Природатѝа на дланка*.; *Никој не е совршен*. Брзо и лесно оѝсѝранување на брчки. *др. Анчевски дерматѝолошка есѝеѝско-корекѝивна ординација*.; *Во виноѝо е висѝинаѝа, а квалиѝеѝоѝи е во „Фонко“- вино!* (латинска пословица: *In vino veritas*. (St. Nichota: 72)); *Среќатѝа е во малиѝе знаци на внимание*.; *И иокрај сѝиѝе иречки на иѝаѝоѝи кон среќатѝа*...; *Сѝе иѝече, одминува, само она висѝинскоѝо осѝанува*. Скоѝско - нашеѝо најдобро! иѝн.

в) Фразеолошки изрази од професионален карактер: *...дознајѝе како да се осѝураѝе дека бебѝе е во висѝинската иѝоложба за доаѓање на свеѝи*...; *...ако иѝоа не е доволно, во иѝра се и иеесѝе мобилни иѝелефони!*; ... *а иреѝиоѝи ремен врѝи дренажа и ја иѝѝла вашатѝа кожа*.

г) Фразеолошки изрази од административен карактер: *Белатѝа куќа е иѝод исѝраѓа* за убисѝиво.; *Чѝеѝириѝе милиони денари, жеѝкоѝо сѝолче и Трендо ве очекуваат!*; *...иѝравен исѝиѝи* за „Милан“ ироѝив „Угинезе“.

д) Фразеолошки изрази од битово-разговорната сфера: *Шѝо е бе Цаѝи, се фана за красѝаѝица и оѝ – иѝускаѝица, а?! (Во „Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник“ на Снежана Велковска (2008: 325) овој фразеологизам е документиран како: *Фатѝила царица красѝаѝица, иѝ никнала иѝускаѝица – ’многу нежен човек, ненавикнат на работа‘*). *За ирвѝаѝи во Скоѝје ирѝобај ја среќатѝа на најновиоѝи блекѝек-авѝомаѝи*...; *Некои работѝи не се куѝуваат со иѝари*. *За сѝе друѓо иѝо иѝи ирѝеба за иразнициѝе, иосѝои MasterCard*.; *Не размислувај многу, ирејуиѝи се на моменѝоѝи*. Мини Јафа- Макси забава.; *Да, граѓи зледачи, Ана осѝана без зборови*.; *За да изгледаѝе добро и бидеѝе во форма, ви го иреѝсѝавуваме*...; *Почувсѝвувај ги на соѝсѝивена кожа сѝиѝе ипрофесионални иреѝимани за неѓа на лице и иѝело* итн.*

Двокомпонентните фразеолошки изрази со императивни форми во еднина ги има многу во разговорниот јазик: *иѝери - носи*; *риѝни – обуј, клоѝни - собуј*; *молчи - иѝолчи, фатѝи-иѝуиѝи; лаѝни-ѝоѝни* итн., обично, означуваат

некоја леснотија, едноставност во извршувањето на некоја обврска, на некој начин повеќето имаат квалитативна ознака. Во таа смисла, често се применува таа „формула“ и во рекламните пораки: „*NIKO* *комијуџери*“ – *ѝали, вози!*; *Абе, зрицкај и бркај работѝа!* „*Chipsich*“!; *Голема назрагна изра на „HEDI'S“* и „*Vila*“: *ѝери и вози*. Потпирајќи се на истото значење, ваквите изрази ги среќаваме и во имиња на производи и во видови услуги и на англиски јазик: *Сега ѝробај зо „Wash and Go“*- *балсамоѝ...*; *Со новѝа ѝонуда на „Web and walk“* *искорисѝи ја можностѝа да добиеш лѝѝоѝ...*

Структурата од фразеолошкиот израз: *Мој живоѝ, моја работѝа!*, се пренесла и во слоганот: *Мој живоѝ, мое осѝзрување*.

Фразеолошките изрази со својата сликовитост, содржинска полнотија, духовитост и емпиричка вредност имаат сугестивна и поттикнувачка моќ над луѓето, затоа нивното користење и на маркетиншки план, секогаш ја постигнува зацртаната цел.

Користена литература:

- Велјановска, К. 2002. „Медиумите и фразеологијата“, *Македонски социолингвистички и филолошки ѝеми*, Совет за македонски јазик на Република Македонија, Скопје, 51-54.
- Велковска, Сн. 2008. *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*, Скопје.
- Минова-Гуркова, Л. 2003. *Сѝилисѝика на современиоѝ македонски јазик*, Магор, Скопје.

Речници:

(на кирилица)

- Речник на македонскиоѝ јазик со срѝскохрваѝски ѝолкувања*. 1961. том први, ред. Бл. Конески, „Универзитетска печатница“, Скопје.
- Димитровски, Т. и Ширилов, Т. 2003. *Фразеолошки речник на македонскиоѝ јазик*, том први, А-Ј, „Огледало“, Скопје.
- Мурговски, З. 2005. *Речник на македонскиоѝ јазик*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.

(на латиница)

- Niĉota, St. 1959. *Latinski za svakog*, „Zavod za izdavanje udzbenika Narodne Republike Srbije“, Beograd.

Snezhana PETROVA-DJAMBAZOVA

THE PHRASES IN COMMERCIALS

Summary

The main aim of this work is to show the richness of the phrases in the TV-commercials as a persuasive signs. The common phrases there are being used with morphosyntactic and lexical variations.

Силвана СИМОСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Скопје, Македонија

БИБЛИЈАТА КАКО НЕПРЕСУШЕН ИЗВОР НА ФРАЗЕОЛОГИЗМИ: ГЕРМАНСКО-МАКЕДОНСКИ ПАРАЛЕЛИ

Апстракт: Библијата или Светото писмо била и ќе биде предмет на научни истражувања. Особено фасцинантен е фигуративно-метафоричниот јазичен код употребен во Библијата, т.е. оној загадочен, непосреден начин на испорачување мудри комуникациски секвенции во коишто спаѓаат и фразеолошките конструкции. Со преводот на праизворниот библиски текст на голем број јазици библиските фразеологизми се распространуваат низ јазичните заедници. Па така, со преводот на Библијата од страна на реформаторот Мартин Лутер, во германскиот јазик навлегуваат фразеолошките конструкции со библиска мотивација. Македонските „библизми“ (Бабкин 1970: 151; според Földes 1990: 60), се претпоставува, навлегле, како и во другите словенски јазици, преку црковнословенскиот. Според многубројни истражувања, од Библијата се преземени стотици фразеологизми (Földes 1990: 59) од различни поткласи: изреки, поговорки, пословици, крилатици, клетви, благослови, поздрави и сл. Во овој труд ќе се обидеме од непресушниот извор на библиски фразеологизми да ги издвоиме и да ги сопоставиме само оние што преминале во секојдневниот дискурс на германскиот и на македонскиот јазик.

Клучни зборови: Библија, превод, библиски фразеологизми, германско-македонски паралели

0. Место вовед

Во потрага по тема во рамките на проектот „Паралелни фразеолошки корпуси“ бевме инспирирани од поднасловот предложен од организаторите на овој научен собир, т.е. од „преводот како вечен предизвик“. Размислувајќи за тоа кој корпус преводи од јазичната двојка германски-македонски би дошол предвид ни се виде Библијата, односно Светото писмо, кое важи за преведен текст *йар екселанс*, за вистински предизвик. Според Фелдес (Földes 1990: 57) Библијата е преведена на 1850 јазици. Библијата како

корпус т.е. како извор на ексцерптите-фразеологизми исполнува двојна функција:

- 1. Преведена книга на македонски и на германски јазик
- 2. Библијата избобилува со мудрости престорени во јазично-книжевни форми, како што се фразеологизми/изреки, параболи, басни, митови, љубовна поезија, заповеди (десетте заповеди како морален кодекс на христијанството во Стариот завет, односно во Втората Мојсеева книга што Мојсеј ги добива од Бога) молитви (*Оче наши* во Новиот завет, Евангелие според Матеј), што нашле примена не само во црковниот туку и во секојдневниот дискурс на голем број јазици, па дури може да се каже дека библиските фразеологизми имаат универзален карактер.

Токму таа универзалност отвора низа прашања: Колку навистина има совпаѓање на библиските фразеологизми со оглед на тоа што имаат заеднички извор, т.е. Библијата –на посреден или непосреден начин – и како се развивале тие понатаму во ризницата јазици, односно јазични заедници (за контрастивните македонско-албански фразеолошки проучувања сп. Јованова-Грујовска 2013; за македонско-италијанските сп. Никодиновска (2000)).

Што се однесува на распространетоста на Библијата во една јазична заедница, треба да се истакне дека како германската така и македонската јазична заедница се доминантно христијански заедници во кои може да се очекува прилично голем број фразеологизми што преминале од библискиот во секојдневниот дискурс. Фасцинантен е светот на фразеологијата не само поради тоа што е според нас јазична психологија и филозофија туку и поради различните реализации на една иста мисла.

1. Библијата - „книгата над книгите“ и нејзиниот превод

Библијата претставува согласно етимологијата на зборот од старогрчко потекло βιβλία *biblia* „книги“, така што може да се говори и за „книга на/над книгите“ („Buch der Bücher“) чиј зачеток датира некаде од 13 век пред нашата ера. Таа е всушност збир на вкупно 66 свети книги/текстови што согласно со христијанството се поделени на Стариот (39) исто наречен „Завет на Бог“ и на Новиот завет (27) „завет на Спасителот Исус Христос“, додека верниците што му припаѓаат на јудаизмот, за кои Исус Христос сè уште не дошол на земјата за да го спаси светот, го признаваат само Стариот завет, па така тој се нарекува и „Света книга на Евреите“. Келер вели, „оној што ќе ја отвори Библијата не држи само една книга в рака туку библиотека од книги настанати низ векови“ (Köhler 2004: 361; превод С.С.). Библијата, продолжува таа, доаѓа оддалеку („von weit her“) алудирајќи на временската, географската и јазичната заднина, но и на вредносниот систем

проповедан во неа (ibid.). Изворниот јазик на којшто е напишан Стариот завет на Библијата, Божјото слово, е хебрејскиот, додека Новиот завет е напишан на старогрчки. Од овие јазици понатаму се преведува и со тоа се шири библиското послание низ сите јазични заедници што ја прифаќаат христијанската, односно еврејската вера.

Така, германскиот превод на целата Библија (Стар и Нов завет) што му се припишува на реформаторот од 15 век, Мартин Лутер, позната и под називот Лутеровата библија (Lutherbibel 1522/34), придонесува за засилена дистрибуција на библиските фразеологизми во германскиот јазик од кои повеќето одамна веќе биле во усна употреба меѓу народот (сп. Beyer⁵1989: 1; Földes 1990: 60). Оваа првична верзија на Лутеровата библија се ревидира во 1984 година заради подобра разбирливост и внимателно се приспособува на денешната употреба на германскиот јазик (сп. Vibel 1991: 3). Со ова издание се служиме за верификација на фразеолошките ексцерпти и во овој труд. За верификација на македонските библиски фразеологизми се служиме со преводот на Библијата од д-р Душан Х. Константинов од 1999 година. Сметаме дека и не се потребни други библиски извори затоа што фразеологизмот потоа во своја идентична или секундарна форма преминува во трајниот лексикон на јазикот и таму се лексикализира. Материјалниот доказ се евидентира во лексикографски едидии. За германскиот јазик постојат голем број фразеолошки речници¹ од кои за овој труд беа земени предвид: *Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten* (1991-1992, том 1-3) од Рерих (Röhrich) со околу 15000 заглавни зборови, *Sprichwörterlexikon* (⁵1989) од Хорст и Анелис Бајер, *Harenberg Lexikon der Sprichwörter und Zitate* (³2002), како и речникот на Фридрих (Friedrich) под наслов *Moderne deutsche Idiomatik* (²1976). Од деведесеттите години наваму речиси да нема излезоно нов фразеолошки речник на германскиот јазик. За македонскиот јазик може да се издвојат *Фразеолошкиот речник на македонскиот јазик* од Тодор Димитровски и Ташко Ширилов, *Македонската фразеологија со мал фразеолошки речник* (2008) од Снежана Велковска и др.

2. Фразеологизам – библиски фразеологизам

Под терминот фразеологизам ги супсумираме сите видови петрифицирани структурно-синтаксички јазични состави со преносно значење

¹ Германските фразеолошки речници се класификуваат на два начина, како впрочем сите добри речници од овој тип, или според абecedен ред на главната компонента на фразеологизмот (на пр. *Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten* од Рерих (Röhrich), *Sprichwörterlexikon* од Хорст и Анелис Бајер (Horst/Annelies Beyer), *Moderne deutsche Idiomatik* од Фридрих (Friedrich)) или според тематски области (на пр. *Harenberg Lexikon der Sprichwörter und Zitate*).

што ги преземаме како готови единици од лексиконот на еден јазик (сп. Fleischer ²1997: 3, Велковска 2002: 7-8; за други синонимни термини во македонската фразеологија, сп. Велјановска 2006, Велковска 2008). Под поткласата библиски фразеологизми, подразбираме, онакви фразеологизми што етимолошки потекнуваат од Библијата, односно се мотивирани од настан опишан во Библијата. Нема да можеме детално да го расветлиме развојниот и етимолошкиот пат на фразеологизмите посочени во овој труд, т.е. дали се непосредно преземени и мотивирани од преводот на Библијата, или биле секундарно преземени под влијание на друга јазична заедница со која бил односниот јазик во контакт (преземени од јазик-посредник). Битно е за нас во овој труд, пред сè, да се изврши дихотомија на старозаветни и новозаветни фразеологизми, т.е. оние што се мотивирани од настани од Стариот, како и оние што се етимолошки мотивирани од Новиот завет. Од првите книги на Стариот завет, петте Мојсееви книги, потекнуваат низа фразеологизми.

3. Германско-македонски фразеологизми од Стариот завет

За да се разбере ситуацискиот контекст на фразеологизмите од Стариот завет треба да се има на ум дека Стариот завет² не ја отсликува онаа благородна Исусова порака на милосрдие, човекољубие и пожртвуваност сведена во зборот *љубов* туку неговата антонимна страна. Како завет на одмаздољубивиот Бог во Стариот завет ќе стане збор за искушението, љубомората, зависта, одмаздата, братоубиството (на пр. во првата Мојсеева книга, Каин и Авел: *Каин го убива Авела* (Битие 4, 8); *Kain und Abel: Kains Brudermord* (Genesis 4, 8)) и низа други негативни појави. *Око за око* (*Auge um Auge*) и *заб за заб* (*Zahn um Zahn*) се веројатно едни од најраспространетите старозаветни фразеологизми со прототипски карактер за одмаздољубив порив на човека да врати со иста мера за некое зло што му е нанесено.

Па така, искушението и измамата (змијата во градината Еден ја мами Ева да проба од јаболкото/плодовите) се тематизираат уште на самиот почеток на Библијата во првата Мојсеева книга – *Биџие*. Мотивирани од создавањето на *Агам и Ева* и првиот грев се следниве фразеологизми што не се буквално преземени од Библијата туку се изведени или карикирани: *Агамов косџим* ‚голо машко тело‘ (*се каје во Агамов косџим* ‚се капе гол‘ – *im Adamskostüm baden* ‚nackt baden‘; *Принџоџ Вилијам во Агамов косџим* (Daily Macedonia)). Јаболкото како симбол за ‚лошо‘ конфликтно навестие, грев‘ го наоѓаме во повеќе фразеологизми. Од грчката митологија

² Во почетните книги од Стариот завет на Библијата се опишува животот на Адам и Ева, дедо Ное, Јов, Авраам, Исак, Јаков, Мојсеј, Давид и др.

води потекло *јаболко̄ио на разгоров̄и* со значење ‚предмет на конфликт‘ – *Zankapfel/Apfel der Zwietracht/Erisapfel* (‘strittiges Thema, zentraler Punkt der Auseinandersetzung‘), додека зад забранетиот плод, фразеологизиран како *забранетио овошје* со значење ‚забрането, но привлечно‘ – *verbotene Frucht*, се крие најверојатно јаболкото на гревот што Ева му го дава на Адама во *Егенска̄ӣа зрагина* ‚рај‘ – *der Garten (in) Eden* (‚Paradies, der Garten der Lüste‘). Со временско-дамнешна конотација во двата контрастирани јазици може да се посочи фразеологизмот *ог Агам и Ева* (Димитровски/Ширилов 2003) – *bei Adam und Eva anfangen* (Röhrich 1991) со значење: 1. од многу одамна, од памтивек; 2. многу опширно (раскажува и сл.)‘ (Димитровски/Ширилов 2003).

Библиските фразеологизми избобилуваат со поучни пораки. Од приказот за непорочниот и праведен Јов („Беше некогаш во земјата Уз човек по име Јов. Тоа беше непорочен и праведен човек: се боеше од Бога и се отстрануваше од злото.“ (Јов 1,1)) во Стариот завет потекнува фразеологизмот: *Гос̄иог гaгe, Гос̄иог зeгe/Бо̄з гaгe, Бо̄з зeгe/Бо̄зa гaл, Бо̄з зeл* што имплицира, од една страна, дека сè е во рацете на Бог, а од друга страна, дека човек никогаш, дури ни во најголема неволја, не треба да ја губи надежта и ако е истраен, дека ќе биде двојно награден. Така Јов, кој бил многу богат, имал здрави деца и голем имот, бил искушан од Бога и го загубил своето богатство и своите деца за најнакрај да биде награден од Бога со двојно поголем имот. И во германскиот јазик постои соодветен фразеологизам: *Gott gibt, Gott nimmt* (во Библијата: *Der Herr hat's gegeben, der Herr hat's genommen* (Hiob 1, 21)). Воочлива е разликата во однос на употребата на глаголското време: додека во варијациите на македонскиот фразеологизам се користи минато определено (*гaгe/зeгe*) или минато неопределено свршено време (*гaл/зeл*), во германскиот јазик употребен е омнитемпоралниот презент (*gibt/nimmt*), кој ѝ придава безвременост на пораката. Има, исто така, разлика меѓу германскиот фразеологизам и изворната изрека од Библијата. Имено, во фразеологизмот се употребува лексемата *Gott* (*Гос̄иог/Бо̄з*), додека во изворниот библски текст се претпочита возвишената лексема *Herr* (англ. *Lord*). Интересно е да се напомене и дека македонскиот фразеологизам е лексичко-граматички поблизок до изворната библска варијанта:

Изле̄зов̄ з̄ол од ма̄јчина̄ӣа ӯӣроба, и ќе се вра̄ӣам̄ з̄ол̄ ӣӣаму.

Гос̄иог гaгe, Гос̄иог зeгe! (Јов 1, 21; Библија 1999: 562)

*Ich bin nackt von meiner Mutter Leibe gekommen,
nackt werde ich wieder dahinfahren.*

Der Herr hat's gegeben, der Herr hat's genommen!
(Hiob 1, 21; Bibel 1991: 524)

Симболично-метафоричното библиско предание за дедо Ное нè учи дека тој, поради својата скромност, бил единствениот човек со своето семејство кому Бог му предодредил да го преживее потопот (Битие 7-8; Genesis 7-8), засолнувајќи се во големиот пловен објект наречен *Ноева арка* (Arche Noah). Од овој настан произлегол и фразеологизмот: *nach mir die Sintflut* (Friedrich ²1976: 446) – *ѝо мене ѝоѝоѝ* (Ширилов 2008: 394) што се користи паралелно во германскиот и во македонскиот јазик со значење ‚по мене ќе се распадне/растури сè‘.

Фразеологизмите со главна компонента *Bož/Gosjog* се често распространети низ јазиците. Од Стариот завет може да се наведе германскиот фразеологизам *von Gott gezeichnet* (бук. ‚од Бога обележан‘) мотивиран според првата книга Мојсеева – *Биѝиѝе*, каде што станува збор за „Каин и неговите потомци“ („И Господ му стави знак на Каина, за да не го убие некој кој ќе го сретне.“ (Битие 4, 15)). Од овој библиски контекст се изведува во македонскиот *Каинов знак* со значење ‚издвоен, обележан, благословен (од Бога)‘.

Според Рерих, *ракаѝа* отсекогаш била симбол за моќ, благосостојба и за заштита (сп. Röhrich 1992: 639). Таа е главна компонента на библискиот фразеологизам *die Hände hochnehmen/die Hände hochhalten* (бук. ‚да ги кренеш рацете/да ги држиш рацете кренати‘) со значење ‚die Oberhand haben‘/‚да си надмоќен, да водиш‘ (2. Mos. 17, 11-12) кој води потекло од Втората Мојсеева книга – *Излез*, во која се опишува поразот на Амаликците, односно победата на Израелците. Кренатите раце („И додека Мојсеј ги држеше рацете издигнати, Израелците победуваа; а кога ќе ги спуштеше рацете, победуваа Амаликците.“ (Излез 17, 11-12)) денес сепак можат да имаат и друго значење во двата јазика: *Hände hoch – рацеѝе зоре* (Димитровски/Ширилов 2008: 26) во знак на капитулација, но и во знак на воодушевување, радост (сп. Röhrich 1992: 642).

Фразеологизмот *durch die Finger sehen* (мак. *га му ѝрозледаш некому низ ѝрсѝи*) Лутер го употребува во својот превод на Библијата (3. Mos. 20, 4; Röhrich 1991: 444). Тој е преведен во македонското издание на Библијата со синонимен, но не идентичен фразеологизам *га заѝвориочи* во смисла: ‚да замижиш‘ („А ако народот ги затвори своите очи над човекот, кога ќе му го даде своето чедо на Молоха, и не го погуби, Јас ќе им се спротивставам на човекот и на неговото семејство...“ (Трета Мојсеева книга - Левит 20, 4-5, Библија 1999: 141)).

Фразеологизмот *Es geht ihm ein Licht auf* – *му свеѝна* (Ширилов 2009: 76) со значење ‚му се расветлуваат нештата, му стануваат јасни‘ се базира на место во Библијата каде што станува збор за тоа дека на праведните секогаш треба да „им светнува“, т.е. Бог секогаш треба да им биде благонаклонет („Dem Gerechten muß das Licht immer wieder aufgehen

...“ (Ps. 97, 11; Röhrich 1992: 959), „Светлината се излева врз праведникот...“ (Псалми 97, 11), „... Und über wem geht sein Licht nicht auf?“ (Hiob 25, 3), „... и врз кого не изгрева Неговата светлина? (Јов 25, 3; Библија 1999: 577)).

Библискиот рај, всушност врукотот на Еуфрат и Тигар, се третира како овоземен рај во двата јазика со фразеологизмот *das Paradies auf Erden haben* (,рајски, прекрасен живот‘) (сп. Röhrich 1992: 1141) – *рај на земјата* (Ширилов 2009: 23).

Фразеологизмот *wie ein Blinder im Dunkeln tappen* – *иалка како слејец во мрак* е, според Рерих, исто така од библиско потекло (,Der Herr wird dich schlagen mit Wahnsinn, Blindheit und Verwirrung des Geistes. Und du wirst tappen am Mittag, wie ein Blinder tappt im Dunkeln...“ (5. Mos. 28, 28-29; сп. Röhrich 1991: 218); „Господ ќе те удри со беснило, со слепота и со лудило; на сред бел ден ќе талкаш како што талка слепиот во мрак...“ (Петта Мојсеева книга – *Второзаконие* 28, 28-29))

4. Германско-македонски фразеологизми од Новиот завет

Што се однесува на фразеологизмите што се етимолошки мотивирани од Новиот завет, треба да се нагласи нивната Исусовска конотација, а со тоа и благородната порака за простување на грешниците.

Приказот за Исус и жената фатена во прељуба (*Jesus und die Ehebrecherin*)³ ни ги предочува антагонизмите меѓу Стариот и Новиот завет, меѓу темницата во Стариот завет и светлото, односно љубовта што ја проповеда Исус во Новиот завет. Имено, книжниците и фарисеите му доведуваат на Исус една жена, фатена во самото дело на прељуба, и велат дека според законот на Мојсеј тие треба да ја каменуваат, обичај што денес се практикува во одредени културни и верски заедници.

Wer unter euch ohne Sünde ist, der werfe den ersten Stein auf sie.

(Evangelium nach Johannes 8, 7; Bibel 1991: 121).

„*Кој е од вас безгрешен, нека ѓрв фрли камен врз неа!*“

(Евангелие според Јован 8, 7; Библија 1999: 1065)

Фразеологизмот *den ersten Stein werfen* – *нека ѓрв фрли камен*, што не е лематизиран во речникот на Ширилов (2008), е со силна морална порака: „никој нема право да осудува друг грешник, сите сме грешници“.

Фразеологизми со *Boz* (герм. *Herr* – англ. *Lord; Gott*) како главна компонента не само што се бележито распространети во Стариот туку ги

³ Во западниот научно-популарен свет се полемизира и се идентификува жената фатена во прељуба со Марија Магдалена (Марија Магдала), најомилената Исусова следбеничка.

има и во Новиот завет. Како што се вели дека е Бог единствен, така од оваа мисла се изведува фразеологизмот

Niemand kann zwei(en) Herren dienen.
(Evangelium nach Mattäus 6, 24; Beyer 1991: 263)
Во македонскиот превод на Библијата:
„Никој не може да им служи на два *ѓосѓогара*.“
(Евангелие според Матеј 6, 24; Библија 1999: 966)

Во речникот на Димитровски/Ширилов (2003: 201) заведен е фразеологизмот *им служи на двајца ѓосѓогари/служи двајца ѓосѓогари* со значење ‚им се умилкува истовремено на две непријателски страни, партии, лица; дволичен е, неискрен е‘.

Широко распространетиот библиски фразеологизам *so Gott will* („Will’s Gott, so will ich wieder zu euch kommen...“ (Apostelgesch. 18, 21; слично: 1. Кор. 4, 19; Hebr. 6, 3; Jak. 4, 15), „...и ако Му биде угодно на Бога...“ (Апостолски дела 18, 21)) наоѓа свој македонски пандан во *ако гaге Боѓ* (Димитровски/Ширилов 2003: 35).

Библиските фразеологизми со главна компонента *небо* се многубројни. Мотивирани фразеологизми од овој вид во двата овде контрастирани јазици се: *den Himmel offen sehen* со значење ‚среќен човек‘ (Röhrich 1992: 714) – *му се оѓвори небоѓо*, кој потекнува од Новиот завет каде што се вели: „Und er sprach zu ihm: Wahrlich, wahrlich, ich sage euch, ihr werdet den Himmel offen sehen“ (Joh. 1, 51) – ‚Вистина, вистина ви велам: отсега ќе го видите небото отворено“ (Јован 1, 51; Библија 1999: 1056); *jmdn. in den Himmel heben* (бул. ‚да кренеш некого до небо‘) ‚многу фали‘ – *фали/величи го небо; im siebten Himmel sein* (‘Testament der 12 Patriarchen‘ Levi, Kap. 3; „Höre nun von den sieben Himmeln“) – *га си на седмо небо; den Himmel auf Erden haben* (2. Sam. 18, 9; Röhrich 1992: 715) – *рај на земјаѓа/Божеју рај* и др.

5. Библиски фразеологизми во едниот јазик што немаат библиски еквиваленти во другиот јазик

5.1. Германски библиски фразеологизми што немаат библиски еквивалент во македонскиот јазик

Германскиот фразеологизам буквално преземен од Стариот завет на Библијата *Den Seinen gibt’s der Herr im Schlaf* (Beyer ⁵1989: 263; бук. *Тој им гава на Своиѓе возљубени и во сон*. (Псалми 127, 2)) претставува

иронизација на содржината и се користи за ,некој што има незаслужена среќа‘ (,Ironisch, wenn jemand unverdientes Glück hat‘; Ps. 127, 2; Beyer ⁵1989: 263). Оваа библиска изрека од Псалмите (Стар завет) не е фразеологизирана во македонскиот јазик. Изведени од истата библиска изрека, но без иронична заднина се користат следниве фразеологизми преземени од Лексиконот на пословици од Хорст и Анелис Бајер (Beyer ⁵1989: 263). *Der Herr führt seine Heiligen wunderbar* (бук. ,Бог/Господ им прави чуда на своите возљубени‘). *Wem’s der Herr gibt, dem gibt er’s mit Haufen* (буквално: ,на оној што му дава Господ – му дава во изобилство‘).

Фразеологизмите со Адам и Ева како компонента се доста распространети на германскиот јазик, но и во други европски јазици, како што се посочува речникот на Рерих (Röhrich 1991: 66-67). Некои од овие фразеологизми се изведени од библиски извори, но не се непосредно преземени од Библијата. Во овој контекст може да се споменат *den alten Adam ausziehen* (Röm. 6, 6; Eph. 4, 22; Kol. 3, 9) (бук. ,да го соблечете стариот Адам‘) со значење ,да станете нов човек‘ (англ. ,to lay aside (to shake off) the old Adam‘; франц. ,dépouiller le vieil Adam, le vieil homme‘); *ganz außer Adam sein* ,да останеш без здив‘, кои немаат свои фразеолошки еквиваленти во македонскиот јазик.⁴

Компаративниот фразеологизам *arm wie Hiob* (,сиромав како Јов, т.е. многу сиромашен‘), според речникот на Рерих, се потпира врз библиската книга на Јов, односно подетално врз Јов 17,6. (сп. Röhrich 1991: 98; франц. ,rauvre comme Job‘). И овој фразеологизам нема соодветен библиски фразеологизам во македонскиот јазик.

Ако некому буквално му ја симнувате круната од главата (*jmdm. die Krone abnehmen (rauben)*) тогаш според Рерих тоа значи дека ,му го симнувате угледот, симнувате некого од позиција, односно омаловажувате некого‘. Ова значење е според Рерих веројатно фразеологизирано во германскиот јазик по аналогија на библиската изрека од книгата Јов (Röhrich 1992: 893/894; “Er (Gott) hat meine Ehre mir ausgezogen und die Krone von meinem Haupt genommen“). Посочениот германски фразеологизам не е застапен во речникот на Харенберг (Harenberg ³2002). Како еквивалент во македонскиот јазик предлагаме фразеолошко решение од небиблиска и инаква сликовита провениенција: (*га симнејте некоџо*) *од коњ на маџаре*.

5.2. Македонски библиски фразеологизми што немаат библиски еквивалент во германскиот јазик

За нешто што е особено старо, во македонскиот јазик се користи фразеологизмот *og gego Hae* (Велковска 2002: 49), алутирајќи на пророкот

⁴ Фразеологизмот *nach Adam Riese* (,се потврдува точноста на сметка‘) не спаѓа во библиски мотивираните фразеологизми.

Ное со својата арка (*die Arche (Schiff); die Arche Noah* (всушност, погрешно преведено од Мартин Лутер: *die Arche Noahs*) – *Ноевајџа арка*) од Стариот завет, кој бил 600 години стар кога се случил потопот („Ное имаше шестотини години кога потопот дојде на земјата.“ (Библија 1999: 16)). Овој фразеологизам може да се пренесе на германски со хибридна конструкција од латинизам и германизам: (*von*) *anno dazumal* (на пр. *Das ist von anno dazumal*. – *Тоа е од гега Ное*). *Anno dazumal* може да значи и ‚порано, во дамнешни времиња‘, на пр. *Anno dazumal benutzten wir Kassetten*. – *Порано корисџевме касетџи*.) и на тој начин ја губи библиската мотивација. Како потенцијален германски библиски пандан на македонскиот фразеологизам *од гега Ное* сепак може да се посочи и *von Adam und Eva abstammen* (бук. ‚потекнува од Адам и Ева‘) со значење ‚прастар, старомоден‘.

Заклучок

Трудов всушност претставува само „капка во море“ од непресушниот извор на фразеологизми со библиска етимологија. Начнавме само неколку. За преостанатиот дел останува да се доработи во континуитет во рамките на проектот. Едно сепак можеме да констатираме врз основа на ексцерптите што се земени предвид во ова истражување, а тоа е дека се потврдува прилично високото совпаѓање на библиските фразеологизми во двата контрастирани јазици, т.е. во германскиот и во македонскиот јазик. Нијансите на дивергентната семантика, како и нефразеолошкиите еквиваленти во едниот или во другиот јазик останува да се истражуваат понатаму.

Користена литература:

Научна литература:

- Велјановска, К. 2006. *Фразеолошки изрази во македонскиот јазик: со осврџ на соматџската фразеологија*. Куманово: Македонска ризница.
- Велковска, С. 2002. *Белешки за македонската фразеологија*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Јазикот наш денешен. Книга 8.
- Јованова-Грујовска, Е. 2013. *Кайка џо кайка – вирче: македонско-албански џословични џаралели*. Скопје: Бата прес.
- Никодиновска, Р. 2000. „Споредбени италијанско-македонски фразеолошки проучувања“, *XXVI научна дискусија на XXXII међународен семинар за македонски јазик, лиџераџура и кулџура, Охрид 1999*. Скопје. 303-314.
- Eichhoff-Cyrgus, K. M. (Hrsg.) 2004. *Adam, Eva und die Sprache. Beiträge zur Geschlechterforschung*. Thema Deutsch Band 5. Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich: Dudenverlag.

- Fleischer, W. ²1997: *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer.
- Földes, C. 1990. „Die Bibel als Quelle phraseologischer Wendungen: dargestellt am Deutschen, Russischen und Ungarischen“, *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*. University of Vermont 7. 57-75.

Речници:

- Велковска, Снежана. 2008. *Македонската фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје: Авторско издание.
- Фразеолошкиот речник на македонскиот јазик*. Тодор Димитровски и Ташко Ширилов. Скопје: Огледало, том I: 2003, том II: 2008, том III: 2009.
- Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*. Lutz, Röhrich, Bd. 1.-3. Freiburg/Basel/Wien: Herder, 1991-1992.
- Harenberg Lexikon der Sprichwörter und Zitate*. Mannheim: Meyers Lexikonverlag, ³2002.
- Beyer, Horst. ⁵1989. *Sprichwörterlexikon. Sprichwörter und sprichwörtliche Ausdrücke aus deutschen Sammlungen vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. Horst u. Annelies Beyer. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Friedrich, Wolf. ²1976: *Moderne deutsche Idiomatik*. München: Hueber.

Библии:

- Die Bibel Luthertext. Nach der Übersetzung Martin Luthers* (=Bibel). 1991. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft. (revidierte Fassung der Bibelübersetzung Martin Luthers)
- Библија (Светото писмо): Стариот и новиот завет* (=Библија). 1999. Превод Душан Х. Константинов. Битола: Еуролибер.

Silvana SIMOSKA

THE BIBLE AS AN INEXHAUSTIBLE SOURCE OF IDIOMS:
GERMAN-MACEDONIAN PARALLELS

Summary

This paper deals with German-Macedonian idioms loaned from and motivated by the Bible. A distinction between the Old and the New Testament appeared necessary on a semantic basis. Idioms from the Old Testament deal with hatred, temptation, jealousy, envy, revenge, and fratricide rather than love, charity, philanthropy and self-sacrifice, which are common in the New Testament. The presented excerpts of idioms from several German and Macedonian dictionaries, which derive from the Bible, display a great number of parallels in both languages, which is proof of the universal distribution of biblical idioms in Christian-dominated language communities.

Бисера СТАНКОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Скопје, Македонија

ВИДОВИ ЕКВИВАЛЕНТНОСТ ПОМЕЃУ КОМПАРАТИВНИТЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ ВО ГЕРМАНСКИОТ, СРПСКИОТ И МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Предмет на овој научен труд е анализата на германските фразеологизми и нивните македонски еквиваленти според видовите еквивалентност на Коронен и анализите на Бремер при контрастирање на фразеологизмите во германскиот и српскиот јазик. Примарен фокус е утврдувањето релации помеѓу истражувањата на Бремер, неговите резултати добиени од анализираниот германско-српски корпус и компаративните фразеологизми што се јавуваат како еквиваленти во македонскиот јазик. Анализата опфаќа три вида еквивалентност според Коронен: моноеквивалентност, полиеквивалентност и нулова еквивалентност и дополнителна класификација на потврдите според Бремер на делумна и целосна разлика во рамките на моно- и полиеквивалентноста на значенско рамниште.

Клучни зборови: компаративни фразеологизми, видови еквивалентност, германско-српски-македонски, контрастивна анализа.

Компаративните фразеологизми (подолу: КФ) наречени уште и фразеолошки или зацврстени компаративни зборовни состави, се омилена област за истражувања во контрастивната лингвистика. Според Ворбс (1994:143) КФ се сметаат за најдобро проучените структурни видови во лингвистиката. Причината за ова произлегува од спектарот особености што КФ ги имаат во споредба со другите видови фразеологизми (сп. Фелдерс 2007), пред сè во однос на нивната специфична форма, што претставува едноставно препознатлива карактеристика на фразеологизмите во еден јазик. Нивната основна логичко-семантичка контрастивна структура е причина за постоењето на три основни компоненти: 1. елементот што треба да се споредува со нешто (comparandum) или споредбена големина, што треба да се стави во споредбена релација со појдовниот објект; 2. објектот

што се споредува (*comparatum*) т.е. споредбената големина, што се става во релација со појдовниот објект; 3. споредбена основа (*tertium comparationis*), белегот што ја дава основата за споредба, со којашто се поврзува семантичкиот и структурниот центар на споредувањето; 4. споредбена честица или споредбен сврзник (*comparator*) што претставува граматички или лексички маркер што ги поврзува контрастираните објекти. Кај некои словенски јазици *comparator* не мора да биде честичка или сврзник, туку може да се јави инструментал, како на пример во полскиот јазик: *wlec się żółwiem* (букв. 'се влече желка_{ИНСТРУМЕНТАЛ}') (= се движи бавно).

Кога се зборува за поимот еквивалентност според Коронен (2007: 575) интерлингвалното контрастирање на фразеологизмите може да се базира врз два принципа:

1. врз основа на денотативното значење (семантичка или содржинска еквивалентност) или

2. врз основа на слична или идентична морфо-синтаксичка структура (=формална или морфосинтаксичко лексичка еквивалентност).

Пронаоѓањето еквиваленти кај фразеологизмите најчесто се темели врз првиот принцип т.е. врз значенското совпаѓање или врз совпаѓањето на централните семантички компоненти. При преведување на фразеологизмите секогаш се нагласува дека буквалното преведување на компонентите како издвоени целини во ЈЦ не доведува до создавање на еквивалентен фразеологизам во ЈЦ.

Посебна проблематика кај компаративните фразеологизми претставува определувањето на видот еквивалентност. Кај нив постои разлика во споредба со видот еквивалентност кај лексемите, бидејќи фразеологизмите се покомплексни од лексемите во однос на формата и на значењето. Според Ворбс (Worbs 1994: 147) фразеологизмите имаат пет карактеристики што влијаат врз определувањето на видот еквивалентност, а тоа се: (1) формалниот состав (фразеологизмот е составен најмалку од две компоненти и има формална структура што мора да се земе предвид при споредувањето на две контрастирани целисти); (2) карактеристиките на фразеолошкото значење (идиоматичност, конотативност и др.); (3) сликовитоста; (4) експресивноста или впечатливоста и (5) стабилноста и репродуктивноста. Како резултат на тоа се јавува повеќедимензионална структура на контрастираните фразеологизми којашто опфаќа повеќе параметри.

Како доминантен фактор за определување на видот еквивалентност се зема совпаѓањето или сличноста во денотативното значење на споредуваните целини. Кај едно исто денотативно значење можат да се јават разлики помеѓу споредуваните целини кога опсегот на денотативното значење, а со тоа и употребата на фразеологизмот, се разликуваат во различни контексти (Коронен 2007: 575).

Бремер (Brehmer 2011) истакнува дека за опис на два многу слични предмети според надворешниот изглед, во српскиот јазик можат да се употребат повеќе еквиваленти. Се работи за совпаѓање според составот, значењето и нивната употреба за предмети и лица, од што отстапува српскиот фразеологизам [*biti*] *kao da si jabuku raspolovio* – букв. ‘[да се биде] како да си преполовил јаболко’ со потесно денотативно значење за лица кои се слични помеѓу себе. За моносемен КФ во српскиот јазик може да се јави полисемен КФ во германскиот јазик и обратно: на пр. за српскиот фразеологизам *pristajati kao pasulj na Božić* се јавува германскиот *passen wie die Faust aufs Auge* (букв. ‘си одговара како тупаница по око’), но само доколку се земе предвид првото значење: *вооiiшiiо не одговара*, а не и второто спротивно значење: *многу одговара*. Затоа што според Коронен (Korhonen 2007: 575) две фраземи треба да се споредуваат во однос на значењето на нивните составни елементи, а не како фразеолошки целисти (според терминологијата на Московската семантичка школа на ниво на лексеми, а не на ниво на зборови), овој пример Бремер не го смета за проблематичен при определување денотативна еквивалентност кај КФ.

Структурата т.е. формалниот аспект на споредуваните фразеологизми е од особено значење при определување на видот еквивалентност. Под структура се подразбира основниот состав на фразеологизмите, нивните лексички компоненти, нивната морфолошката структура (зборообразување, граматички категории што можат да бидат променливи или непроменливи во рамките на изразот, на пр. број, глаголско време, падеж и сл.), збороредот на компонентите, гласовните особености (рима, алитерација и сл.), присуство на факултативни или заменливи елементи и др. Бремер го следи потесниот концепт на Коронен, според кој анализата на разликите во морфолошката и синтаксичката структура на компонентите и на нивното зборообразување се смета за задолжителна при определувањето на видот еквивалентност. За разлика од Коронен, Ворбс застапува една поинаква позиција која е насочена кон потребите на двојазичната фразеографија: „Конституентите со своите парадигматски и синтагматски карактеристики имаат второстепено значење при определувањето на видот еквивалентност“ (Worbs 1994: 147). Тоа значи дека граматичките категории како број, падеж и сл. или зборообразувањето на лексичките елементи не претставуваат важни белези на споредуваните целисти и можат да се изостават во компаративната фразеологија. Попроблематични за Ворбс се разликите во лексичката структура на разгледуваните единици и затоа тој се одлучува за анализа на секој поединечен елемент според семантичката близина на лексичките компоненти што се наоѓаат во дивергентна релација.

Значајна улога при определувањето на видот еквивалентност помеѓу КФ има и идиоматската еквивалентност т.е. прашањето дали споредуваните

целости имаат ист степен на идиоматичност. Кај КФ најчесто се работи за делумна идиоматичност каде што семантичката интерпретација го определува само т.н. *comparatum*. Овој пристап Бремер го зема предвид само во случаите кога за српскиот КФ се јавува германски еквивалент. Разликите во степенот на идиоматичност зависат најчесто од изборот на *tertium comparationis*, како на пр. срп. *go kao crkveni miš*– гер. *arm wie eine Kirchenmaus*. Во српскиот се работи за целосна идиоматичност затоа што и зборот *go* (‘гол’) е употребен во преносно значење, додека во германскиот и во македонскиот јазик кај овој КФ се јавува делумна идиоматичност (мак. *сиромав како црковен злушец*).

Сликовитоста на контрастираните фразеологизми е тесно поврзана со структурната и со идиоматската еквивалентност. Другите карактеристики на фразеологизмот се тесно поврзани со изборот на слика што се создава за него. Покрај лексичката структура на КФ, неопходно е да се одреди и степенот на експресивност што може да доведе до дивергентност. Така на пример за германскиот *es gibt <etwas> wie Sand am Meer*, се јавуваат низа српски еквиваленти: *ima <nečega> kao peska u moru* (неизменет), *ima <nečega> kao blata* (лесно изменет), *ima <nečega> kao gnjilih krušaka / talog boba / korova / hladne vode* (целосно изменет). Во македонскиот јазик се јавуваат еквивалентите: *има нешто како ѓесок во море* (неизменет) и *има нешто како ѓлевел* (целосно изменет). Според Бремер (2011) и во двата случаи со лесно или целосно изменети еквиваленти се работи за делумна еквивалентност.

Друг конститутивен белег на фразеологизмите односно на фразеолошките сраснувања е стабилноста. Во ЛЦ можат да се јават еквиваленти што имаат идиоматски или неидиоматски карактер, но и слободни изрази или зборови што не формираат стабилни фразеологизми. Ова често се јавува кај КФ во трудот на Бремер (2011). Како друг фактор за определување на степенот еквивалентност Коронен (2007: 577) ги наведува валентноста и конотативноста на компаративните фразеологизми, што не се предмет на анализа кај Бремер и на овој труд.

Врз основа на претходно наведените параметри Коронен (2007: 575) развива модел на анализа во контрастивната фразеологија што се базира врз квантитативна еквивалентност т.е. врз бројот на еквиваленти што се јавуваат во ЛЦ за еден фразеологизам во ПЈ. Тој разликува моноеквивалентност (еден спрема еден), полиеквивалентност (еден спрема повеќе) и нулова еквивалентност (еден спрема нула). Бремер (2011) ја вклучува и квалитативната еквивалентност кај КФ во своето истражување, поаѓајќи од денотативното значење на фразеологизмите, не земајќи ги предвид факултативните компоненти при определувањето на степенот еквивалентност.

При анализата на компаративни фразеологизми во српски-германски јазик Бремер (2011) истакнува дека предмет на неговиот интерес е прашањето дали при анализата на германските еквиваленти се јавува конгруентност или дивергентност во однос на семантичките полиња кај двата јазика, што се должи на историските, природните и културолошките разлики или на разлики во поимањето на светот кај говорителите на овие два јазика. ПЈ е српскиот, а корпусот го сочинуваат 698 КФ и нивните преводи на германски преземени од српско-германски речници. Тој нагласува дека онаму каде што недостасуваат германски еквиваленти (при нулова еквивалентност) дава објаснување или превод на значењето на германски јазик.

За појавата на целосна еквивалентност кај 11% од примерите од анализираниот корпус Бремер (2011) дава повеќе претпоставки: заедничкото културно наследство, пред сè појавата на фразеолошки интернационализми, како на пример во Библијата, античката литература, митологијата и модерната светска литература. Како поважна причина за овие совпаѓања Бремер ја истакнува онаа на Хески (Hessky 1989: 202f.), кој го анализираше унгарскиот во однос на германскиот јазик и притоа го застапувал гледиштето дека појавата на целосна еквивалентност кај овие фразеологизми се должи на колективното спознавање и толкување на светот како когнитивен процес, бидејќи КФ во себе содржат слики за објективните невербални искуства како дел од колективното искуство и затоа не можат да се ограничат исклучиво на една јазична заедница. Имено голем дел од примерите со целосна еквивалентност во корпусот на Бремер припаѓаат во оваа категорија на непосредно искуствено восприемање на светот, што аналогно се отсликува во српскиот и во германскиот јазик: *besan kao bik – wütend wie ein Stier; kao munja iz vedra neba – wie ein Blitz aus heiterem Himmel, crn kao noć – schwarz wie die Nacht, slagati se kao pas i mačka – sich vertragen wie Hund und Katze*. Оваа теза на Бремер се потврдува и кај најголем дел од македонските еквиваленти што во голем дел се совпаѓаат со српските и германските КФ. Сепак кај некои македонски КФ во оваа група може да се забележи конвергентност во однос на германските КФ: *ima <nečega> kaopeska u moru – es gibt etwas wie Sand am Meer – има нешто како ѓесок во море/како ѓлевел*, додека кај некои може да се јави делумна еквивалентност во однос на српско-германската целосна еквивалентност: *obilaziti kao mačka oko vruće kaše – wie die Katze um den heißen Brei herumschleichen – се врѓка како мачка околу жешко млеко; naduti se kao žaba – sich aufblasen wie ein Frosch – се гве како ѓаун*.

Моноеквивалентност и целосна еквивалентност CJ-ГЈ-МЈ

Српски	Германски	Македонски
<i>biti sličan kao jaje jajetu</i>	<i>ähnlich sein wie ein Ei einem Ei</i>	<i>сличен како јајце на јајце</i>
<i>crn kao noć</i>	<i>schwarz wie die Nacht</i>	<i>црн како ноќ</i>
<i>kao grom iz vedra neba</i>	<i>wie ein Blitz aus heiterem Himmel</i>	<i>како ѓром од ведро небо</i>
<i>glup kao noć</i>	<i>dumm wie die Nacht</i>	<i>џлуџав како ноќ</i>
<i>slep kaokrtica</i>	<i>blind wie ein Maulwurf</i>	<i>слеп како крџ</i>
<i>ćutati kao riba</i>	<i>stumm sein wie ein Fisch</i>	<i>молчи како риба</i>
<i>slomiti nešto kao šibicu</i>	<i>etwas zerbrechen wie ein Streichholz</i>	<i>крши нешто како чкорче</i>

Моноеквивалентност CJ-ГЈ, полиеквивалентност во МЈ

Српски	Германски	Македонски
<i>ima <nečega> kao peska u moru</i>	<i>es gibt etwas wie Sand am Meer</i> ('има нешто како песок во море')	<i>има нешто како џесок во море/како џлевел</i>

Полиеквивалентност CJ-ГЈ, полиеквивалентност МЈ-ГЈ

Српски	Германски	Македонски
<i>lak kao pero/komarac</i>	<i>leicht wie eine Feder</i>	<i>лесен како џеро(џерце)/ џерџув</i>

Целосна еквивалентност CJ-ГЈ, делумна еквивалентност МЈ-ГЈ (делумни еквиваленти врз основа граматички или зборообразувачки разлики):

Српски	Германски	Македонски
<i>slagati se kao pas i mačka</i>	<i>sich vertragen wie Hund und Katze</i>	<i>се сложуваат како куче и маче</i>

Целосна еквивалентност CJ-ГЈ, делумна еквивалентност MJ-ГЈ (делумни еквиваленти со делумна разлика):

<i>naduti se kao žaba</i>	<i>sich aufblasen wie ein Frosch</i> ('се дуче како жаба')	<i>се гуче како ѓаун</i>
<i>obilaziti kao mačka oko vruće kaše</i>	<i>wie die Katze um den heißen Brei herumschleichen</i> ('севртка како мачка околу жешка каша')	<i>се врѓка како мачка околу жешко млеко</i>

Делумна еквивалентност во корпусот на Бремер е најзастапениот вид еквивалентност со 55% од анализираните парови, затоа тој прави нивна дополнителна класификација врз основа на класификацијата на Коронен на КФ со делумна разлика и на КФ со целосна разлика.

Првата група еквиваленти што Коронен (2007: 577) ги нарекува делумни еквиваленти во потесна смисла кај Бремер (2011) се јавуваат во многу помал процент, 8% од делумните еквиваленти. Во оваа група припаѓаат сите парови што имаат иста лексичка структура на компонентите, но кај коишто се јавуваат разлики во однос на граматичките категории, морфосинтаксичката и/или зборообразувачката структура, како и во однос на редоследот на компонентите. Пример за разлика во граматичката категорија падеж е: *bojati se* <*nekoga/nečega*_{GENITIV}> *kao kuge*_{GENITIV} –<*jemanden/ etwas*_{AKKUSATIV}> *fürchten wie die Pest*_{AKKUSATIV} или *govoriti kao iz knjige*_{GENITIV} – *reden wie ein Buch*_{NOMINATIV}. Кај некои КФ се јавуваат разликите само во предлошката синтагма *biti pred nekim kao otvorena knjiga – für jemanden wie ein offenes Buch sein*, а се јавуваат и парови со разлики во граматичката категорија број кај именките *menjati* <*nekoga*> *kao košulje*_{PLURAL} –<*jemanden*> *wie sein Hemd*_{SINGULAR} / *seine Hemden*_{PLURAL} *wechseln*. Во македонскиот јазик се забележува истата разлика во категоријата број кај именките: *менува* <*некоџо/неиџо*> *како кошули*, но може да се јави и *менува* <*некоџо/неиџо*> *како чораџи*, што укажува на дивергентност на релација германски-македонски и што овој пример го вбројува во втората група делумни еквиваленти со делумна разлика. Поради тоа што германскиот јазик претпочита употреба на сложени именки, забележливо е присуството на голем број пример што содржат атрибут+именка во српскиот јазик *siromah kao crkveni miš-arm wie eine Kirchenmaus* или именка+генитив атрибут *rušiti se kao kuća od karata – wie ein Kartenhaus zusammenfallen*. Истата појава може да се забележи и кај македонско-германските парови: *сиромав како црковен ѓлушец, се руши како кула од карџи*.

Втората група во рамките на делумната еквивалентност, Коронен (2007: 577) ја именува како еквиваленти со делумна разлика што во истражувањето на Бремер (2011) опфаќа 34% од делумните еквиваленти. Оваа група ги опфаќа КФ со лексички разлики кај компонентите во КФ, што можат да бидат придружени и со морфолошки односно морфо-синтаксички разлики. Овие разлики помеѓу КФ не доведуваат до промена на сликата од изворниот јазик како на пример: *koračati kao sita patka – watscheln wie eine Ø Ente*. Во македонскиот јазик *се зеѓа како ѓаѓка*, што се совпаѓа со германскиот јазик, и што го вбројува овој пример во првата група делумни еквиваленти со граматички разлики во видот и преодноста кај глаголот. Според Бремер често се јавуваат примери со дополнителни лексички компоненти во германскиот КФ, коишто отсутуваат во српскиот КФ: *nicati kao gljive (posle kiše) – wie die Pilze (nach dem Regen) aus dem Bodenschiefen* (букв. ‘никнува како печурка од земја (по дожд)’), *odgovarati kao iz puške – wie aus der Pistole geschossen antworten* (букв. ‘одговара како испукано од пиштол’). Истото може да се забележи и кај македонско-германските КФ: *никнува како ѓечурки, одговара како од ѓоѓ*. Друг често застапен случај во бремеровата анализа е супституцијата на елемент од ПЈ со елемент од истото семантичко поле во ЈЦ за да се спречи промена на значењето т.е. на сликата како што вели Бремер (2011). На пр.: *goreti kao barut–brennen wie Zunder* (‘гори како фитил’). Заменетите компоненти можат да имаат низа семантички релации, а најчесто се работи за релација хипоним-хипероним *raditi kao pas – schuften wie ein Tier* (‘работи како животно’). или метонимија *bojati se <nekoga> kao groma – jemanden wie ein Gewitter fürchten* (‘се плаши од неког како од невреме’). Освен оваа релација, можат да се забележат и примери со замена на две компоненти како на пр. *padati kao gnjile kruške – herunterfallen wie reife Früchte* (‘паѓа како зрели плодови’), додека во македонскиот во овој случај може да има замена само на еден компонента: *ѓаѓа како круша*. Особено се истакнуваат КФ со замена на атрибути помеѓу коишто не постои семантичка врска, што може да доведе до морфосинтаксичка промена и наместо придавка во атрибутивна употреба во ЈЦ да се јави предлошка синтагма: *živeti kao mali bog – leben wie Gott in Frankreich* (букв. ‘живее како бог во Франција’) – *живее како боѓ*.

Примери со делумна разлика СЈ-ГЈ, делумна разлика МЈ-ГЈ (разлики во граматичките категории, лексички разлики со морфо-синтаксички промени, супституција на елементи)

Српски	Германски	Македонски
<i>čuvati <nekoga/ nešto> kao zenicu oka</i>	<i><jemanden/etwas> wie seinen Augapfel hüten</i> (букв. 'чува некого/ нешто како очно јаболко')	<i>чува некоџо како зеница во око</i>
<i>odgovarati kao iz puške/topa</i>	<i>wie aus der Pistol geschossen antworten</i> (букв. 'одговара како испукано од пиштол')	<i>одџовара како од шпои/ љушка</i>
<i>padati kao gnjile kruške</i>	<i>herunterfallen wie reife Frucht</i> (букв. 'паѓа како зрел плод')	<i>љаџа како (зрела) круша/ јаболко</i>
<i>previjati se kao crv</i>	<i>sich winden wie ein Aal</i> (букв. 'се витка како јагула')	<i>се виљка како црв/јаџула</i>
<i>goreti kao barut</i>	<i>brennen wie Zunder</i> (букв. 'гори како фитил')	<i>џори како баруљи/бензин¹</i>
<i>živeti kao mali bog</i>	<i>leben wie Gott in Frankreich</i> (букв. 'живее како бог во Франција')	<i>живее како боџ</i>

Третата група во рамките на делумната еквивалентност, Коронен (2007: 577) ја именува како еквиваленти со целосна разлика и опфаќа 58% од делумните еквиваленти. Во оваа група се вбројуваат еквивалентите со големи разлики во лексиката, што доведува до разлики во морфосинтаксата и до можни разлики во конотативноста на целната фразама. Според Ворбс (1994: 157) се работи за аналогија или фразеолошка супституција. Еквивалентноста на оваа група се темели врз прашањето дали во германскиот јазик како ЈЦ постои соодветен фразеологизам што може да го пренесе истото или слично денотативно значење од српскиот јазик. Бремер (2011) заклучува дека за 68% од српските фразеологизми во оваа група се јавува делумен германски еквивалент и дека кај голем дел од нив доаѓа до замена на т.н. *comparatum* со друга лексема, без притоа да постои директна релација со изворната лексема: *lokati kaoduga – saufen wie ein Loch* (букв. 'пие како дупка') – *љие како смок*, (*razlikovati se) kao bog i šeširdžija – (verschieden sein) wie Tag und Nacht* (букв. 'како ден и ноќ') – *се разликувааљ како ден и ноќ* (разг. како боџ и шеширљија).

Целосна разлика CJ-ГJ, целосна разлика MJ-ГJ (целосна разлика со фразеолошка супституција)

Српски	Германски	Македонски
<i>izgleda neko kao da su mu se sve galije potopile</i>	<i>jemand macht ein Gesicht wie drei Tage Regenwetter</i> (букв. ‘изгледа како време со тридневен дожд’)	<i>иззледа како да му ѿоѿонале сѿише бродови</i>
<i>(razlikovati se) kao bog i šeširdžija</i>	<i>(verschieden sein) wie Tag und Nacht</i> (букв. ‘како ден и ноќ’)	<i>се разликувааѿи како ден и ноќ (разг. како боѿ и шеширѿија)</i>
<i>lokati kao duga</i>	<i>saufen wie ein Loch</i> (букв. ‘пие како дупка’)	<i>ѿие како смок</i>
<i>mršav kao bakalar</i>	<i>dünn wie eine Bohnenstange</i> (букв. ‘тенок/слаб како прачка за потпирање стебло грашок’)	<i>слаб како ѿрачка</i>
<i>plivati kao sekira</i>	<i>schwimmen wie eine bleierne Ente</i> (букв. ‘плива како оловна патка’)	<i>ѿлива како секира</i>

Четвртата група на делумни еквиваленти ги опфаќа КФ што имаат целосна разлика во лексичките компоненти т.е. група каде што во ЈЦ се јавува друг некомпаративен фразеологизам. Овие фразеологизми во анализираниот корпус на Бремер се застапени со 31% потврди, што натаму можат да се анализираат според нивните лексички елементи. Најчесто застапената подгрупа е онаа со целосно различен КФ во ЈЦ: *čuditi se kao vlaška mlada Bauklötze staunen* – (букв. ‘им се чуди на коцките’) – *се чуди како ѿагнаѿи ог Марс*, *bežati kao bez duše– Hals über Kopf flüchten* (букв. ‘бега врат преку глава’) – *беѿа како без гуша*. Кај други потврди во ЈЦ се јавува *comparandum: pomrčina gusta kao testo – eine ägyptische Finsternis* (букв. ‘египетска темница’) – *ѿемница/маѿла ѿусѿија како ѿесѿио*, *vino kao mleko– ein süffiger Wein* (букв. ‘питко вино’) – *вино како млеко*.

Пример што и припаѓа на оваа подгрупа каде што се јавуваат разлики меѓу сите лексички елементи во КФ е: *osećati se kao na konju – aus dem Schneider sein* (‘како на чекор до победа’) – *се чувсѿивува како на коњ*.

¹ Во македонскиот јазик постои фразеологизам *ѿо зайали фѿѿѿлоѿѿи*, но тој има друго значење = предизвикува да се случи нешто лошо.

Целосна разлика CJ-ГЈ, целосна разлика MJ-ГЈ (промена на сите лексички елементи)

<i>čuditi se kao vlaška mlada</i>	<i>Bauklötze staunen</i> (букв. 'им се чуди на коцките')	<i>се чуди како ѝагнаѝ од Марс</i>
<i>prati ruke kao Pilat</i>	<i>seine Hände in Unschuld waschen</i> ('мие рацете од вина')	<i>мие раце</i>
<i>bežatikao bez duše</i>	<i>Hals über Kopf flüchten</i> (букв. 'бега врат преку глава')	<i>беѓа како без душа</i>
<i>pomrčina gusta kao testo</i>	<i>eine ägyptische Finsternis</i> (букв. 'египетска темница')	<i>ѝемница/маѓла ѓусѝа како ѝесѝо</i>
<i>vino kao mleko</i>	<i>ein süffiger Wein</i> (букв. 'питко вино')	<i>вино како млеко</i>
<i>osećati se kao na konju</i>	<i>aus dem Schneider sein</i> ('како на чекор до победа')	<i>се чувсѝвува како на коњ</i>

Нуловата еквивалентност опфаќа 34% од вкупниот број се потврди во српско-германскиот корпус на Бремер (2011). Еквивалентите што во ЛЦ се јавуваат како замена за фразеологизмите од ПЈ можат да се поделат на пет групи (Ворбс 1994:167):

- сложенки што се темелат врз иста слика
- сложенки што се темелат врз различна слика
- конотативно-експресивни лексеми составени од еден збор
- стабилни еквиваленти составени од повеќе зборови
- парафрази

Нулова еквивалентност CJ-ГЈ, нулова еквивалентност MJ-ГЈ

- сложенки што се темелат врз иста слика

Српски	Германски	Македонски
<i>krotak kao janje</i>	<i>lammfromm</i> (сложена придавка, разг., букв. 'јагне кроток')	<i>кроѝок како јаѓне</i>
<i>gladak kao jegulja</i>	<i>aalglatt</i> (сложена придавка, букв. 'јагула мазен')	<i>мазен како јаѓула</i>
<i>jasno kao sunce</i>	<i>sonnenklar</i> (сложена придавка, разг., букв. 'сонце јасен')	<i>јасно како ден</i>

- сложенки што се темелат врз различна слика

Српски	Германски	Македонски
<i>dobar kao duša</i>	<i>herzensgut</i> ('добар како срце')	<i>добар како душа</i>
<i>crnkao gar</i>	<i>pechschwarz</i> ('црн како пех')	<i>црн како ноќ</i>
<i>sigurno kao grom</i>	<i>todsicher</i> ('сигурен како смрт')	<i>сиџурен</i>
<i>hladan kao smrt</i>	<i>eiskalt</i> ('ладен како мраз')	<i>ладен како мраз</i>

- конотативно-експресивни лексеми составени од еден збор

Српски	Германски	Македонски
<i>tučiti se kao pas</i>	<i>sich abrackern</i> ('се преработува')	<i>се мачи како куче</i>
<i>napiti se kao stoka</i>	<i>sich volllaufen lassen</i> ('се препива')	<i>се наџи како сџока (разг.)</i>

- стабилни еквиваленти составени од повеќе зборови

Српски	Германски	Македонски
<i>kao čičak na čičku</i>	<i>brechend voll</i> (букв. 'полн до кршење')	<i>гуџка џолн</i>
<i>otegnuti se kao gladna godina</i>	<i>eine halbe Ewigkeit dauern</i> (букв. 'трае половина вечност')	<i>се развлече како ѓладна ѓодина</i>

- парафрази

Српски	Германски	Македонски
<i>kao Božić i Badnji dan</i>	<i>unzertrennlich</i> ('неделиво')	<i>како сабоџа и недела</i>
<i>kašljati kao patroldžija</i>	<i>hüsteln</i> ('кашла')	<i>кашла</i>
<i>mesečina kao dan</i>	<i>heller Mondschein</i> (букв. 'светла месечина')	<i>свеџла месечина</i>
<i>putovati kao kofer</i>	<i>ohne Blick für das Land reisen</i> (букв. 'патува без да ја погледне земјата')	<i>џаџува како куфер</i>
<i>kriti <nešto> kao zmija noge</i>	<i><etwas> sehr geheim halten</i> ('чува во тајност')	<i>крие како змија нозе</i>
<i>pušiti kao Turčin</i>	<i>rauchen wie ein Schlot</i> ('пуши како оџак')	<i>џуши како Турчин</i>

Врз основа на направената анализа и поделба на КФ според видот еквивалентност во српско-германскиот корпус на Бремер (2011) од една страна и соодветните македонски еквиваленти од друга страна, можат да се воочат значителни совпаѓања на КФ според видот еквивалентност помеѓу српско-германскиот корпус и македонско-германскиот корпус. Ова се должи на фактот што многу српски фразеологизми се јавуваат и во македонскиот јазик.

Моноеквивалентноста и полиеквивалентноста кај КФ Бремер ја констатира врз основа на својот корпус од вкупно 698 КФ што не исклучува поинакви резултати при анализа на поширок корпус.

Анализата на примерите од Бремеровиот корпус покажа разлики во еквивалентноста помеѓу српските-германските потврди и нивните македонски еквиваленти, како во примерот: *koračati kao sita patka – watscheln wie eine Ente – се зеѓа како ѓиџка*; *go kao crkveni miš – arm wie eine Kirchenmaus – сиромав како црковен злушец*. Првиот пример од Бремеровата српско-германска анализа е дел од втората група делумни еквиваленти со разлики кај два лексички елементи во КФ, а според македонско-германската анализа овој КФ и припаѓа на првата група делумни еквиваленти со граматички разлики во видот и преодноста на глаголот. Вториот пример илустрира целосна еквивалентност помеѓу македонскиот и германскиот јазик и делумна еквивалентност помеѓу српскиот и германскиот јазик. Исто така може да се забележи обратна појава на поголемо совпаѓање помеѓу српските и германските фразеологизми во споредба со фразеологизмите во македонско-германската насока: *obilaziti kao mačka oko vruće kaše – wie die Katze um den heißen Brei herumschleichen – се врџка како мачка околу жеешко млеко*; *naduti se kao žaba – sich aufblasen wie ein Frosch – се гуге како ѓаун*. Кај овие примери во македонскиот јазик се јавува делумна наместо целосна еквивалентност.

За емпириска споредба на степенот на совпаѓање помеѓу КФ во трите јазици, неопходна е анализа на македонски корпус од ист обем како оној на Бремер, што може да биде надополнет со германско-македонска насока. Во анализата може да се вметнат промени во терминологијата, како на пр.: делумни еквиваленти со формални разлики, делумни еквиваленти со слабо, средно и лесно изразен контраст.

Користена литература

на кирилица:

Голем македонско-германски, германско-македонски речник. Ред. Ранка Грчева/
Петер Рау. Скопје: Магор, 2006.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје:
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

Duden: Duden Online–Wörterbuch. <<http://www.duden.de/>>пристапено на: 16.10.2016.

на латиница:

Brehmer, B. 2011. „Äquivalenzbeziehungen zwischen komparativen Phraseologismen
im Serbischen und Deutsche.“ <<http://www.suedslavistik-online.de/01/brehmer.pdf>>пристапено на: 12.10.2016.

Griesbach, H./Schulz, D. 1981. *1000 deutsche Redensarten*. Berlin: Langenschiedt.

Korhonen, J. 2007. „Probleme der kontrastiven Phraseologie“, *Phraseologie. Ein
internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Band. 1, 1. Halbband.
Berlin, New York. 574–589.

Worbs, E. 1994. *Theorie und Praxis der slawisch-deutschen Phraseographie*. Mainz:
Liber.

Bisera STANKOVA

TYPES OF EQUIVALENCE BETWEEN THE COMPARATIVE IDIOMS IN GERMAN, SERBIAN AND MACEDONIAN

Summary

The subject of this scientific paper is the analysis of German comparative idioms and their Macedonian counterparts according to two studies: Korhonen's equivalence types and Brehmer's analysis of comparative idioms in German and Serbian language. The paper primary focuses on the relations between the Brehmer's research, its results from German-Serbian corpus and their Macedonian counterparts. The analysis covers three types of equivalence: monoequivalence, poliequivalence and zero equivalence and the additional classification according to Brehmer that includes partial and full difference between the comparative idioms and their poliequivalent and monoequivalent counterparts.

Мария СМИРНОВА

Москва, Россия

ЧТО НОВОГО В МАКЕДОНСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ (К ВОПРОСУ ОБ АНГЛО-АМЕРИКАНИЗМАХ В СОВРЕМЕННОМ МАКЕДОНСКОМ ЯЗЫКЕ)

Аннотация: Статья посвящена новым фразеологизмам в македонского языке англо-американского происхождения. На основе примеров рассматриваются основные тенденции заимствования из английского в македонский на уровне фразеологии, причины заимствования, способы, а также контекст употребления.

Ключевые слова: фразеологизмы, англо-американизмы, заимствования, македонский, английский.

Влияние английского языка (в его американском варианте) на другие современные языки - процесс глобальный, частью которого стал и современный македонский язык. Влияние английского на македонский многопланово, оно происходит на разных уровнях - лексическом, семантическом, словообразовательном, синтаксическом, морфологическом и даже графическом. Данная статья рассматривает это явление на уровне фразеологии. На основе собранного материала (самые интересные, на наш взгляд, примеры представлены в статье) автор изучает основные тенденции заимствования фразеологизмов из английского в македонский: причины заимствования, способ заимствования, значение фразеологизмов в языке-доноре и языке-реципиенте, контекст употребления. В качестве источников были использованы Интернет-СМИ, а также социальные сети, форумы и блоги.

Как и в случае с лексическими заимствованиями, фразеологизмы могут быть заимствованы вместе с явлением, которое они обозначают: *црн ѝејѝок*, *кибер ѝонеделник*, *кајсулна ѝардероба*, *ѝрка/ѝрча за*, *црн ѝонеделник* и др.

ЦРН ПЕТОК - BLACK FRIDAY. Данный фразеологизм был заимствован для обозначения иностранной реалии – начала сезона скидок

после Дня благодарения, который отмечается в последний четверг ноября. Например, *Во САД од денеска почнува божиќнаџа шопинг сезона. Со традиционално ошворање на продавнициџе на Црниот петок, во Деноџ на благодарноста, милиони Американци ќе имаат шанса да купиат облека, електроника или компјутерска техника во многу пониски цени од вообичаеноџо.* Но этот фразеологизм обозначает то же самое явление [начало скидочного сезона] применительно к самой Македонии: *На 28-ми ноември, на Црн петок за зраќаниџе се овозможени намалувања кај голем дел од закупиџе во трговскиот центар Скопје Сити Мол, кои ќе се движат од 20% проценти на нагоре.* При этом стоит отметить, что, несмотря на отсутствие Дня благодарения в Македонии, **црн петок** обычно наступает в то же время, что и в тех странах, где он связан с праздником.

КИБЕР ПОНЕДЕЛНИК – CYBER MONDAY. Еще один фразеологизм, который имеет отношение к скидкам и распродажам, - первый понедельник после Дня благодарения, когда устраиваются распродажи для онлайн-покупателей: *Рекорд на „кибер-понедельникџ“ - „Амазон“ имал 47 нарачки во секунда.* Используется для обозначения иностранной реалии.

ЦРН ПОНЕДЕЛНИК – BLACK MONDAY. Если обратиться к определению *Black Friday*, то в английском языке их будет несколько, т.е. это выражение употребляется для обозначения разных важных исторических событий, произошедших в понедельник. Но все эти события связывает одно: они носят отрицательный характер, считаются тяжелыми, иногда трагическими. Македонское заимствование *црн понеделник* также имеет несколько значений. Например, *црн понеделник* может описывать обвал фондового рынка Китая в 2015 году: *Црн понеделник на Свешкиџе берзи - Нафтаџа од 40 долари за барел*; или протесты в Польше (и после этого и в других странах) против полного запрета аборта в октябре 2016 года: *Десетици илјади жени се вклучија на масовниот прошест Црн понеделник против владиниџе планови за целосна забрана на абортусџо во земјаџа.* Колоратив *црн* часто в македонском имеет негативную коннотацию, что способствует более легкому восприятию этого фразеологизма носителями македонского языка. Кроме того, подобное «окрашивание в черный цвет» используется и для чисто македонской реалии, а именно скандального заседания в парламенте Македонии 24 декабря 2012 года (понедельник), когда из зала заседаний были выгнаны представители оппозиции и журналисты: *Корениџе на кризаџа јавноста ги виде ушџе на 24 декември 2012 година, на и.н. „црн понеделник“, кога опозицискиџе пратиџеници и новинариџе насилно беа општранети од собранискаџа сала, за пратиџенициџе од владејачкоџо мнозинство да го изгласаат буџеџоџо за 2013 година.*

ТРЧА ЗА – RUN FOR. Фразеологизм широко употребляется в контексте предвыборных кампаний в значении ‘баллотироваться’. По модели *run for* македонский глагол *ѝрча* приобретает новое, переносное значение в сочетании с предлогом *за* (македонским аналогом английского *for*). Заимствованное из текстов общественно-политической тематики англоязычных стран, данное выражение используется и в контексте македонских выборов. *Хилари ќе ѝрча за ѝрејсегашел на САД во 2016*; и *Гошев не ја исклучува можносѝа да ѝрча за ѝрејсегашел на РМ*. Кроме того, употребляется тот же самый фразеологизм, но с существительным *ѝрка*: *Чейѝри важни нешѝа шѝо ја објаснуваат најнеизвеснаѝа ѝрејсегашелска ѝрка во Америка*. При этом стоит сказать, что при устном общении многие носители македонского языка подчеркивали, что фразеологизм с существительным *ѝрка* для них звучит более естественно, чем с глаголом *ѝрча*. Тем не менее, СМИ фиксируют большое количество примеров как с существительным, так и с глаголом.

ПЕПЕРУТКИ ВО СТОМАК – BUTTERFLIES IN ONE'S STOMACH. Фразеологизм, обозначающий чувство волнения, переживания. На основании собранного материала можно отметить, что это выражение в македонском языке чаще всего употребляется в текстах, связанных с темой любви, влюбленности, симпатии, и, как следствие, имеет положительную коннотацию: *Пејеруѝки во сѝомакоѝ: Како љубовѝа влијае врз нашиот орѝанизам?* В то же время оригинальный фразеологизм, который также часто используется в рамках этой тематики, имеет более широкое значение и может встречаться и в других контекстах: *Unfortunately, the more people in the audience, the more important the speech usually is, making any butterflies in your stomach multiply before you begin.*

(МИ) ГО НАПРАВИ ДЕНОТ – TO MAKE ONE'S DAY. ‘Превратить чей-то обычный день в особенный, запоминающийся, сделать что-то приятное, доставить удовольствие’: *Моѝорѝјаѝа му ѝо најправи денот на деѝеѝо со еден егносѝавен ѝесѝ*. Данное выражение часто встречается как положительный комментарий в социальных сетях. Кроме этого фразеологизма, в македонском языке существует еще одно выражение со схожим значением – *(ми) ѝо најправи денот убав/ѝоубав/весел* и т.д.: Например, комментарий к видеоролику: *Реакѝјаѝа на овие деѝиња ќе ви ѝо најправи денот ѝоубав!!!* Но его функциональность более широкая, что позволяет использовать его и в других контекстах: *Зелен ѝѝјалак шѝо ќе ви ѝо најправи денот ѝоубав*. В то же время такая синтаксическая конструкция, которая содержит в себе прилагательное, предполагает более широкие возможности, т.к. используемые прилагательные могут быть как

с положительным значением, так и с отрицательным: *Вирусоӣ, з̄рийо̄ӣ или наст̄инка̄ӣа можай̄ да ви з̄о най̄равай̄ дено̄ӣ й̄ежок и й̄рактӣчно невозможен.*

КАПСУЛНА ГАРДЕРОБА – CAPSULE WARDROBE. ‘Предметы одежды, такие, как юбки, брюки, пальто, которые никогда не выходят из моды и которые можно комбинировать с вещами, актуальными для конкретного сезона’. С формированием и развитием модной терминологии, которая испытывает активное влияние английского, македонский язык заимствует и этот фразеологизм, который все чаще и чаще можно встретить в текстах соответствующей тематики: *Нивнай̄а кай̄сулна з̄ардероба е бес̄ирекорна и се й̄о̄ӣӣра на квалӣӣей̄ни безвременски й̄арчӣња.* Наряду с этим, используется и фразеологизм *кай̄сулна колекцӣја* по модели *capsule collection*: (из интервью с модным дизайнером) *Наскоро очекуваме и егна нова кай̄сулна колекцӣја со Вашио̄ӣ й̄о̄ӣӣс која ќе биде най̄равена во сорабо̄йка со фабрика̄ӣа за с̄йор̄ӣска з̄ардероба „Цебо̄ӣек“.*

ДА СЕ ЗАКАЧАТ КОПАЧКИТЕ – TO HANG UP ONE’S BOOTS. Фразеологизм принадлежит спортивной тематике и означает ‘завершить спортивную карьеру’. В большинстве случаев, зафиксированных при сборе материала, данное выражение имеет отношение к футболу (причем как в английском, так и в македонском языках): (про футболиста клуба «Манчестер Юнайтед») *Нема̄ња Видик̄ з̄и закачи ко̄йачкӣте на судо̄ӣ.*

ОСТАНУВА ПЕРФЕКТЕН – REMAIN / STAY PERFECT. Еще один фразеологизм спортивной тематики, означает ‘в течение определенного периода одерживать только победы, без поражений, без ничьих’. Используется применительно к разным командным видам спорта: (футбол) *Манчест̄ер с̄ӣӣ ост̄анува й̄ерфек̄ӣен на врво̄ӣ;* (гандбол) *Вардар ост̄анува й̄ерфек̄ӣен во Лӣга̄ӣа на шам̄ӣонӣӣе;* (баскетбол) *Рабо̄ӣнички ост̄анува й̄ерфек̄ӣен.* Интересно отметить, что прилагательное *й̄ерфек̄ӣен* может употребляться самостоятельно в качестве определения, но в этом же значении: *Перфек̄ӣнио̄ӣт Вардар с̄ӣӣз̄на до „й̄ӣри од й̄ӣри“, й̄агна и Цел̄је.*

Как демонстрируют приведенные выше примеры, заимствование фразеологизмов из английского в македонский происходит чаще всего посредством калькирования. Другой способ заимствования, который встречается намного реже, - транскрипция.

ЕПИК ФЕЈЛ – EPIC FAIL. ‘Сокрушительный провал, очень глупая ошибка, унижительная ситуация, которая становится предметом насмешек/высмеивания’. Как и в языке-доноре, так и в языке-реципиенте

данный фразеологизм принадлежит к разговорному стилю, сленгу и имеет соответствующую эмоциональную окраску. Примеры употребления данного выражения были зафиксированы в социальных сетях и форумах: (о футболисте клуба «Челси») *Па дагоа 20м за неџо и се љокажа ко **еџик фејл**, не верувам дека љак ќе дагаџи. Како џо љлаџија џолку мноџу не знам, уџиџе ни докажан не беше.*

ХЕПИ ЕНД – HAPPY END. ‘Счастливый конец’. Часто используется для обозначения окончания фильма, спектакля, романа и т.д.: *Филмоџи нема хеџи енд, но надеџџиа љосџоџи, бидејќи на крајоџи на љаџешесџивиеџо режисероџи сџанува свесен дека изџубил мноџу, но и и џо љронашол најдраџоценџо.* Данный фразеологизм используется и в других контекстах, например, в общественно-политическом и социальном, причем в таком случае он может нести ощутимую эмоциональную окраску, часто усиливающую, на основе контраста, острый, проблемный характер материала: (из колонки о бедных слоях населения Македонии) *Млагаџиа новинарка, грузџиџе би рекле неџиџина, целосно се дагов на љрилоџоџи да не биде само добар, џуку љриказнаџа да има хеџи енд.* Параллельно с заимствованием, в македонском языке существует и «полноценный» эквивалент, т.е. калька *срекен крај*: *Во холивудскиџе филмови „висџинскиџе љриказни“ секоџаш имаџи срекен крај.*

Изучение влияния английского языка на македонский на уровне фразеологии является одним из важных аспектов исследования состояния и развития современного македонского языка, способствует более тщательному анализу актуальных лингвистических процессов, происходящих в нем. Фразеология – особый, достаточно специфический слой языка, поэтому тот факт, что английский язык влияет на македонский и на этом уровне, позволяет говорить об активном и глубоком характере такого влияния. Новые фразеологизмы появляются в разных лексико-семантических зонах, принадлежат разным регистрам речи, могут иметь эмоциональную окраску.

Использованная литература

- Виноградов, В. В. 1977. «Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины», Лексикология и лексикография. – М. : Наука, 140–161.
- Мелерович, А. М. 1979. Проблема семантического анализа фразеологических единиц современного русского языка: учеб. пособие. Ярославль, 80 стр.
- Наумова И. О. 1989. «Фразеологизмы английского происхождения в современной публицистике», Русский язык в школе, № 6, 65–68.

- Солодуб, Ю. П. 1982. «К вопросу о совпадении фразеологических оборотов в различных языках», Вопросы языкознания, № 2, 37–49.
- Тер-Минасова, С. Г. 1985. «Методологические проблемы изучения фразеологии», Филологические науки, № 5, 42–48.

Источники

<http://derbi.mk/>
<http://www.dnevnik.mk/>
<http://forum.kajgana.com/>
<http://www.lifehack.org/>
<http://www.motika.com.mk/>
<http://www.plusinfo.mk>
<http://sdk.mk/>
<http://sitel.com.mk/>
<http://www.sport.com.mk/>
<http://stipka.com.mk/>
<http://www.vest.mk/>
<http://www.utrinski.mk>
<http://zase.mk/>
<http://www.zdravjeizivot.mk/>

Maria SMIRNOVA

WHAT'S NEW IN THE MACEDONIAN PHRASEOLOGY (ON THE PROBLEM OF ANGLO-AMERICANISMS IN THE CONTEMPORARY MACEDONIAN LANGUAGE)

Summary

This article is about new processes, which are taking place in the Macedonian language in terms of phraseology. New idioms borrowed from English are actively used by mass media as well as in social media, blogs, etc. New Anglo-American idioms come from different lexical groups, are part of different speech styles and can act as intensifiers. The main way of borrowing is transliteration, while there are rare cases of transcription. The fact that English has influence on the level of phraseology indicate the intense and active nature of such influence.

Роза ТАСЕВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје

НЕКОИ ФРАЗЕОЛОШКИ ПАРАЛЕЛИ

Апстракт: Во рефератот се анализираат неколку почесто употребувани руски фразеологизми со паралели на македонски, на српски, на романски и на германски јазик. Паралелите или преводите се подредени и се разгледуваат според основните методи: полна еквивалентност, парцијалана еквивалентност и третиот метод вклучува различни начини на предавање на руските фразеологизми во јазиците на преводот.

Клучни зборови: фразеологизми, руски, македонски, српски, романски, германски.

Грижата за негување на современиот македонски јазик не ја да само врз македонистичките, туку, покрај другите, најмногу и врз преведувачките. Преведувачот е чувар на јазикот и како такав треба да се сфати и да се почитува. Драги Михајловски

Целта на овој труд е анализа на некои фразеолошки единици во рускиот јазик и нивните преводи/паралели на македонски, српски, романски и германски јазик.

Експресивните средства во јазикот се разнообразни и нивните можности во суштина се безгранични. Важно место меѓу нив зазема фразеологијата. Фразеолошките единици ги пополнуваат празнините во лексичкиот систем на јазикот, кој не може да ги именува сите нешта или сите страни спознаени од човековата реалност и претставуваат ризница на јазикот. Образувањето на фразеологизмите ги намалува противречностите меѓу ширината на мислата и ограничените лексички ресурси на јазикот. Во фразеологизмите наоѓа одраз историјата на народот, специфичноста на неговата култура и бит. Пословиците советуваат, поучуваат, порачуваат, предупредуваат, смируваат, исмејуваат.

Анализата на фразеолошките состави на неколку јазици е во фаза на формирање и предизвикува сè поголем интерес кај истражувачите, зашто

во практиката на преведувањето фразеолошките изрази го заземаат првото место според степенот на сложеноста при пренесувањето од еден на друг јазик. (Рајхштейн 1980: 17).

Во фразеолошките изрази, особено во пословиците и поговорките е одразено богатото историско искуство на народот, претставите поврзани со трудот, битот и со културата на луѓето. Правилното и умесно користење на пословиците и поговорките на јазикот му придава неповторлива своеобразност и посебна експресивност. Со нивната употреба во конкретна ситуација, говорителот се стреми да ја потврди или да ја подвлече содржината на кажаното. Овој вид акцентирања се проследуваат во сите времиња, така што идиомите, пословиците и поговорките биле, се и ќе се употребуваат во јазиците. Затоа преведувачот е должен да им обрне посебно внимание во процесот на преведување, да ја предаде смислата на слушателите/читателите.

Успехот на преводот на фразеолошките изрази честопати се определува уште пред почетокот на процесот – во фазата на препознавањето на фразеолошкиот израз во текстот на оригиналот. За да се разбере и да се интерпретира правилно, покрај познавањето на јазикот на кој е напишан текстот, треба да се познаваат определени јазични стандарди и стереотипи, претходни лингвистички елементи и факти, без чие познавање тешко е правилно да се разбере за што точно станува збор.

Спецификата на фразеолошките изрази се состои и во фактот што нивното значење произлегува од збирот значења на составните елементи. Одделните зборови кои на прв поглед се познати, во фразеолошкиот израз главно го губат своето значење, добивајќи го само во рамките на цврст зборовен состав.

Сложеноста при преведувањето на фразеологијата ја подвлекуваат сите специјалисти. Со тежината при преводот на фразеолошкиот израз преведувачот се судира на секој чекор. (Влахов, Флорин: 1980:179)

При преводот на ваквата лексика преведувачите најчесто го користат методот на изнаоѓање еквиваленти во другиот јазик. Со други зборови, преводот се реализира преку избор на единствено можен, готов соодветен израз на другиот јазик. Еквивалентот во јазикот на преводот може да биде од различен вид.

Така, целосни или апсолутни еквиваленти претставуваат оние фразеолошки единици во јазиците на споредба, кои се совпаѓаат во сите значења или, пак, имаат само едно значење во двата јазика. (Гарбовский Н.К. 2004:314). Тие треба да имаат приближно еднаков компонентен состав, да располагаат со низа исти лексичко-граматички показатели: да припаѓаат на иста граматичка категорија, да се согласуваат во поврзувањето на зборовите во контекстот и да не се карактеризираат со национален колорит. Кога станува збор за апсолутна или целосна еквивалентност во преводот на

пословиците и поговорките, не треба да има разлика во содржината или во стилистичко-емоционалната обоеност.

Пронаоѓањето на соодветни еквиваленти во јазикот на преводот од преведувачот бара добро познавање на јазикот за да ги предаде најсоодветно сите или речиси сите стилистички маркирани нијанси.

Друга метода во преведувањето на фразеологизмите е аналогијата. Таа е широко употреблива и се смета за една од најпогодните. Аналогијата се применува кога фразеологизмите во јазиците се многу блиски по значење. На пример, за оној што е среќен во дадените јазици имаме изрази формирани од различни зборови и поими: руски: *родиться в рубашке*; македонски: *се родил ѝог среќна ѕвезда/со ѕвезда на чело*; српски: *родити се ѝог среќном ѕвездом*; романски: *s-a născut cu stea în frunte*; германски: *Unter einem glucklichen Stern geboren sein*.

Понекогаш преведувачот, не можејќи да најде во јазикот-цел адекватен израз, приморан е да прибегне кон креирање нови зборови. (Влахов, Флорин 1980:187-188), или „индивидуални“ еквиваленти кои максимално потсетуваат на оригиналот. Доколку ваквиот „фалсификат“ го прифати читателот, значи дека успешно е предаден стилот и содржината на преводната единица во задоволителна „фразеолошка“ форма. Фразеологизмите често носат изразито национален карактер, но постојат и многу интернационални фразеологизми. Треба да се одбележи дека пословиците можат да бидат и повеќезначни што ги прави посебно тешки за превод и за споредба.

Целосни или ѝоѝѝолни еквиваленѝи се такви фразеолошки изрази кои во неколку јазици имаат исто значење произлезено, како од нивните јазични компоненти, така и фигуративната основа на тоа значење. При преводот на ваквите еквиваленти се применува методата на калкирање. Калка се нарекува позајмување по пат на буквален превод, што овозможува во јазикот на преводот да се предадат различни реалии во пословиците и поговорките. Притоа семантичкото значење максимално се запазува.

Подолу се дадени примери на пословици и поговорки во рускиот јазик, кои според начинот на превод на македонски, српски, романски и германски може да се определат како целосни еквиваленти.

Руски пословици што целосно се совпаѓаат со македонски, српски, романски и германски:

1. Рыба с головы гниет. Рибата од глава смрди. Роба од главе смрди. Peștele de la cap se-mpute. Der Fisch stinkt vom Kopf her.

2. Волк меняет шкуру, но не натуру. Волкот длаката ја менува, ама табаетот не. Lupu-si schimba parul, dar naravul –ba. Der Wolf andert sein Haar, aber nicht seine Art.

3. За двумя зайцами погонишься, ни одного не поймаешь. Кој трча по два зајака, ни еден не фаќа. Ко два зеца вије, не улови ниједног. Cine fugе dupа doi iepuri, nu prinde nici unul. Wer zwei Hasen zuglech jagt, fangt keinen.

4. Не все золото, что блестит. Не злато сè што сјае. Није злато све што сија. Nu tot се straluceşte este aur. Es ist nicht alles Gold was glanzт.

5. Друг познается в беде. Пријатељ се у неволји познаје. Prietenul la nevoie се cunoaşte. Den Freund erkennt man in der Not.

6. Волк в овечьей шкуре. Волк во јагнешка кожа. Вук у јагњећој кожи. Lup in piele (blana) de oaie. Ein Wolf in Schafpelz.

7. Он и мухи не обидит. Тој ни на мравка не гази. Он и на мрава не гази. Er tut keiner Fliege etwas zuleide.

8. Маленькие детки-маленькие бедки, большие детки-большие бедки. Мали деца мали грижи, големи деца големи грижи. Мала деца, мали проблеми, велика деца велики проблеми. Kleine Kinder, kleine Sorgen, grosse Kinder, grosse Sorgen.

9. Каждый кузнец своего счастья. Секој е ковач на својата среќа. Свако је ковач своје среќе. Fiecare este fauritorul propriului destin. Jeder ist seiner Gluckes Schmid.

10. Двое ссорятся, третьему выгода. Кога двајца се караат, трећи користи. Док се двоје свађају, трећи користи. Cand doi се cearta, al treilea castiga. Wenn Zwei sich straiten, freut sich der Dritte.

11. Один за всех и все за одного. Еден за сите, сите за еден. Један за све, сви за једнога. Unul pentru toti, toti pentru unul. Einer fur alle, alle fur einen.

12. У лжи короткие ноги. Лагата има кратки нозе. У лажи су кратке нозе. Minciuna are picioare scurte. Lugen haben kurze Beine.

13. Кто другому яму роет, тот сам в нее попадет. Кој на друг му копа јама, самиот во неа паѓа. Ко другом јаму копа сам у њу упада. Cine sара groара altuia, cade singur in ea. Wer anderen eine Grube grabt, fällt selbst hinein.

14. Лучше поздно, чем никогда. Подобрo подоцна отколку никогаш. Болје икад него никад. Mai bine mai tarziu decat niciodata. Besser spat als nie.

15. Беда никогда не приходит одна. Несреќата никогаш не доаѓа сама. Несреќа никад не долази сама. Un necaz nu vine niciodata singur. Ein Ungluck kommt selten allein.

16. Хорошо смеетс тот, кто смеется последним. Кој се смее последен, најслатко се смее. Ко се задњи смеје, најслађе се смеје. Cine rade ultimul, rade mai bine. Wer zuletzt lacht, lacht am besten.

Фразеолошкиите изрази со делумно совпаѓање во преводот се условни и релативни еквиваленти. Тоа се цврсти споеви, чие целосно значење не произлегува од нивните јазични компоненти, туку од нивната фигуративна зависност. Во овој случај буквалниот превод или калкирањето како метод не може да се употреби, бидејќи некои делови од фразеолошкиот израз во оваа група не се совпаѓаат во јазиците на преводот. Тој може да има извесни промени во формата, поинакви, честопати синонимни компоненти, промени во синтаксичкиот ред, поинаква морфолошка конгруентност и сл.

Ваквиот превод се вика полукалка и претставува парцијално позајмување на зборови и изрази. Преводот се реализира делумно со замена на потребните компоненти.

Руски пословици кои делумно се совпаѓаат со македонски, српски, романски и германски:

1. В семе не без урода. Во секое жито има граор. У сваком житу има кукоља. Nu e griu fara neghina. In jeder Herde findet sich mal ein schwarzes Schaf.

2. Убит двух зайцев одним выстрелом. Со еден удар две муви да отепа. Једним ударцем убити две муве. A impusca doi iepuri dintr-un foc. Zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen.

3. Маленький, да удаленький. Мал, ама мајсторче. Мала секира велики дуб повали. Mic la stat, dar mare la sfat. Klein, aber fein.

4. Скажи мне кто твой друг и я скажу кто ты. Кажи ми со кој се дружиш, ќе ти кажам кој си. С ким си, такав си. Spune-mi cu cine esti prieten, sa sa-ti spun cine esti. Sage mir, mit wem du umgehst, und ich sage dir, wer du bist.

5. Каков товар, таков купец. Каква глава, таква капа. Није свака капа за свачију главу. La asa cap, asa caciula. Wie der Kopf, so der Hut.

6. Яблоко от яблани недалеко падает. Крушата под круша паѓа. Ѓе ќе крушка но под крушку. Marul nu cade departe de radacina. Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm.

7. Дурная голова ногам покою не дает. Кој нема во главата, има во нозете. Ко нема у глави, има у ногама. Unde nu e cap, wai de picioare. Was man nicht im Kopf hat, muss man in den Beinen haben.

8. В тихом омуте черти водятся. Тивка вода брег рони. Тиха вода брег рони. Ара lina rupe malul. Stille Wasser sind tief.

9. Лучше синица в руки, чем журавль в небе. Подобрo врапче во рака отколку гулаб на гранка. Боље врабац у руци него голуб на грани. Mai bine o vrabie in mana decat o cioara pe gard. Ein Spatz in der Hand ist besser als die Taube auf dem dach.

10. Без кота мышам раздолѣе. Кот из дому-мыши в пляс. Кога мачката не е дома, глувците оро водат. Ѓе није мачке, ту миши коло воде. *Cand pisica nu-i acasa, joaca soarecii pe masa. Wenn die Katze aus dem Haus ist, tanzen die Mause auf dem Tisch.*

11. Куй железо пока горячо. Железото се кове дури е жешко. Гвожђе се кује док је вруће. *Bate fierul cat e cald. Man soll das Eisen schmieden, solange es heiss ist.*

12. Не все коту масленица. Секој ден не е Велигден. Није сваки дан Бадњи дан. *Nu e sarbatoare in fiecare zi. Es ist nicht alle Tage Sonntag.*

Фразеолошки изрази со различни ѓреводи. Покрај наведените пословици и поговорки со целосни или делумни еквиваленти, постојат и такви, за кои во јазиците на преводот нема директни аналози. Поради тоа нивното преведување е најтешко, но не и невозможно. По правило, овие пословици и поговорки се одликуваат со национално-културен колорит. За превод на ваквите пословици и поговорки се користи еквивалент со максимално блиска смисловна нијанса. Тоа е можно кога националниот колорит во пословицата или во поговорката не е толку суштествен, туку во прв план е содржината.

Руски пословици со различен превод на македонски, српски, романски и германски:

1. Дружба дружбой, а деньги врозь. Брат за брата, сирење за пари. Брат за брата, сир за паре. *Frate, frate, dar branza e pe bani. Mit Verwandten iss und lach, aber nie Geschafte mach.*

2. Доверяй, но проверяй. Верувај, но проверувај. Веруј, али проверавај. *Crede, dar verifici. Trau, schau, wem.*

3. Стрелянный воробей, пройти огонь и воду. Поминал низ сито и решето. Прошао је сито и решето. *A trece prin foc si prin apa. Mit alle Hunden gehetzt sein.*

4. Легок на помине. Ние за волкот а волкот на врата. Ми о вуку а вук на врата. *Vorbesti de lup, si lupul la usa. Wenn man den Esel nennt, dann kommt er agerennt.*

5. Поспешись, людей насмешись. Тише едешь, дальше будешь. Брза кучка, слепи кутриња. Свака журба је спора. Ко брзо суди, брзо се каје. *Graba strica treaba. Eile mit Weile.*

6. Что имеем не храним, потервши, плачем. Што имаме не чуваме, а кога ќе го изгубиме плачемо. Кад имамо не чуваме, изгубивши, плачемо. *Cat avem, nu pastram, dar cand pierdem, plangem. Hat die Kuh den Schwanz verloren, so merkt sie erst, wozu er gut gewesen.*

7. Семь раз отмерь, один отрежь. Трипати мери еднаш крој. Трипут крој, једанпут режи. *Masoara de sapte ori si taie o data. Erst bedacht, dann gemacht.*

8. Не заносисъ високо, придется падать глубоко. Кој високо лета, ниско паѓа. Ко високо лети ниско пада. Cine sare cam sus, indata cade jos. Hochmut kommt vor dem Fall.

9. В гостях хорошо, дома лучше. Секаде појди, дома дојди. Свуда поћи, својој кући доћи. Pretutindeni e bine, dar acasa cel mai bine. Ost und West, daheim das Best.

10. Дыма без огня не бывает. Каде има дим, има и оган. Где има дима има и ватре. Nu iese fum fara foc. Jedes Warum hat sein Darum.

Доколку не е можна примената на наведените начини за создавање соодветни фразеолошки изрази во преводот, тогаш се користи описниот метод, со чија помош се открива и се предава значењето на безеквивалентните изрази. Описниот метод на пренесување на пословиците и поговорките не се сведува на нивниот превод, туку на нивното толкување. Тука спаѓаат споредби, објаснувања, токувања и, воопшто, сите средства што ја пренесуваат нивната содржина во максимално кратка и јасна форма со постојан стремеж кон фразеологизација или берем нешто што потсетува на тоа. Овој метод од преведувачот бара талент: инвентивност, досетливост, креативност.

На крај, може да се истакне дека прашањето околу начините и методите на преведувањето на пословиците и поговорките, како и на фразеологизмите во целост, претставува широко поле за правење најразновидни истражувања. Во рамките на овој труд се претставени и опишани најчесто применливите начини при преводот на некои пословици и поговорки од руски на македонски, српски, романски и германски. Како резултат на разновидноста и на индивидуалните карактеристики на пословиците и поговорките, методите и начините на нивното преведување можат меѓусебно да се заменуваат и да се преплетуваат.

Литература:

Мургоски З. Македонско-англиски речник на идиоми, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје 2002, 272 с.

Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе, Москва 1980, 341 с.

Гарбовский Н.К. Теория перевода, МГУ, Москва 2004, 544 с.

Райхштейн А.Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии. Москва, Высшая школа, 1980, 143 с.

Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft, Wiesbaden, 1997, 243 с.

www.deutsch-werden.de
<https://kozjido1.wordpress>
www.codrosu.ro

Roza TASEVSKA

SOME PHRASEOLOGICAL PARALELLS

Summary

In the paper we analyze several frequently used Russian idioms with their parallels in Macedonian, Serbian, Romanian and German. Parallels or translations are sorted and reviewed by the basic methods: full equivalence, partial equivalence and different ways of translating Russian idioms in other languages.

Екатерина ТЕРЗИЈОСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

ЦРНОТО ГРОЗЈЕ Е ПОСЛАТКО

Апстракт: Нашата тема се засновува врз колоративот *црно* во фраземите во двата јазика, кои се важни за перцепцијата на светот и културата, како на македонскиот, така и на рускиот народ, при што ќе биде анализиран нивниот семантички опсег. За постигнување на нашата цел неопходно е да се обрне внимание и на националната специфика, историските и културолошките прилики кои влијаеле врз создавањето на истражуваната група фраземи во двата јазика.

Клучни зборови: колоративни фраземи, анализа, сличности/разлики

Предмет на нашиот труд е споредбено проучување на фраземите со компонентата *црно* во македонскиот јазик наспрема рускиот со цел да се идентификуваат овие фраземи и да се даде нивната контекстуална конотација, за да се утврди нивната кореспонденцијата. Се одлучивме за компаративна анализа на таквите фраземи при што поставивме за задача да ги проследиме лексичките и семантичките сличности/разлики кои се јавуваат кај оваа група фраземи и да им го одредиме местото во фразеолошкиот систем на двата јазика.

Одделно и во двата јазика се направени обиди за изучување на боите од лингвистички аспект, но сите тие трудови имаат општ карактер и се однесуваат само на еден јазик (на македонскиот или на рускиот). Уште од античко време се размислувало за боите како за посебен феномен. На пример, во античката митологија постои легенда за кралот на Атина Егеј и неговиот син Тезеј, во која боите имаат клучна улога. Станува збор за едрата со црна боја коишто Тезеј, обземен од радост по победата над Минотаур, заборавил да ги замени со бели (како што било договорено), враќајќи се среќен во родната Атика. Таткото Егеј, откако го здогледа бродот со црни едра од високите ѕидини на Акропол, помислил дека неговиот син загинал и се фрлил во морето. Од тој трагичен настан, во негова чест, морето е наречено Егејско. Оваа приказна ни илустрира дека на боите им се давало особено значење од најстаро време во древните книжевни споменици.

Почнувајќи од старогрчките филозофи, се поставувало прашањето на кој начин восприемањето на боите е одразено во јазикот, покрај другите науки кои го проучувале човечкиот вид како особен феномен. Несомнено е дека боите имаат огромно значење за човекот, тие прават светот околу него да биде прекрасен. Феноменот на боите се јавува како предмет на изучување и во различните сфери на уметноста. Но, до денес сè уште не е докрај јасен. Колоративната лексика го заслужува вниманието што ѝ е посветено во многубројните истражувања. Според теоријата на американските научници Берлин и Кеј (Berlin, Kay, 1969) која се смета за класична појдовна точка во оваа област, сите денешни јазици во почетокот на својот развој имале само два збора кои го одразувале целото разнообразие на боите: едниот збор ги означувал сите темни бои, а вториот – сите светли. Тоа била првата етапа односно стадиум во развојот на именување на боите. Некои јазици до денес останале на тој стадиум. На пример, во Австралија и во Нова Гвинеа постојат племиња кои во своите јазици имаат само два збора со значење „бело“ и „црно“.

Да ја проследиме еволуцијата на лексиката што ги означува овие 3 примарни бои. Најраспространета е следната гледна точка во однос на континуитетот во развојот на оваа лексика. На самиот почеток секоја боја се изразува посредно, по пат на укажување на боја на соодветни предмети и објекти во природата: „како млеко“, „како снег“, „како светлина“, „како волна“, „како јаглен“, „како ноќ“, „како крв“ и т.н.

Откако го проучиле системот на колоративи во стотина различни јазици, Б. Берлин и П. Кеј издвоиле 11 основни бои (бела, црна, црвена, зелена, жолта, сина, виолетова, розова, портокалова, кафена и сива) кои според нив се универзални за сите јазици. А тоа подразбира, дека се употребуваат сите, или пак дел од боите во оваа палета. Теоријата предизвика бран критики и обвинувања поради отсуството на корелација меѓу означувањата на боите и другите важни категории во јазикот.

По теоријата на Б. Берлин и П. Кеј покрај другите трудови посветени на трагање по јазични универзалии, голем интерес кај истражувачите на системот на боите предизвикува концепцијата на Сепир и Ворф која уште се нарекува и хипотеза на лингвистичка релативност (Кронгауз: 107). Според неа, лингвокултуролошките разлики добиени при контрастивна анализа на два или повеќе јазици добиваат понатамошна интерпретација сврзана со особеностите на културата и начините на мислење на одреден народ. Овие научници истакнуваат дека разликата во називите на боите во различни јазици е очигледна. На пример, на руските зборови *голубой* и *синий* им соодветствува само еден англиски збор *blue*. А пак за рускиот збор *красный* во унгарскиот постојат два збора *voros* и *piros*. Во јазикот навахо не постојат зборови за *сино* и *зелено*, но има дури два збора кои, условно речено, означуваат „црно како темнина“ и „црно како јаглен“. Во врска со

тоа се поставува принципиелно прашање дали се преводливи колоративите и пошироко – одредени реалии од еден јазик на друг?

Традициите на Сепир и Ворф ги продолжува А. Вјежбицка (А. Вјежбицка, 1999) која го користи т.н. јазик на семантички примитиви поврзувајќи ги боите со таквите прототипски поими како „растение“, „небо“, „сонце“, „оган“ и др. Токму оваа идеја лежи во основа на добро познатата когнитивна теорија. Таа укажува на тоа дека секој јазик поседува свој систем на семантички спротивставувања кои не се поврзани со објективните претстави, како што е должината на светлосниот бран и слично. Вјежбицка има разработено концепција на етносинтакса и етнограматика. Покрај споредување на лексичкиот систем во различни јазици таа прибегнува кон контрастивна анализа на синтаксички конструкции, граматички конструкции, дури и на зборообразувачки можности во јазиците на светот. На овој начин јазичните особености добиваат семантичка интерпретација. Со помошта на одреден метајазик се градат фрагменти на *моделоѝ на свейѝоѝ* карактеристичен за секој одделен јазик. Што се подразбира под овој термин?

Во општи моделот на светот е ориентиран врз одразот на основните параметри во вселената – просторно-временски, причински, етички, индивидуални. За претставување на овој комплекс е најден посебен начин за опишување: систем на бинарни опозиции. Овој систем најчесто вклучува 10-20 парови на сопоставени меѓу себе обележја, кои имаат соодветно позитивни и негативни значења. Овие опозиции ја одразуваат структурата на просторот (небо – земја, горе – долу), времето (ден – ноќ), социјални категории (свој – туѓ, млад – стар) и т.н.

Како една од основните опозиции се јавува опозицијата, која ја претставува бојата: бела – црна, црвена – црна, бела – црвена и др. А како предмет на нашето истражување се јавува фразеологијата, односно нејзиниот дел што се однесува на фраземи со колоративна компонента *црно*.

Фраземите даваат слика за комплексни појави во лаконска форма. Преку нив се доаѓа до зачудувачки прецизни и суптилни претстави за носителите на еден јазик, за нивниот начин на размислување, услови на живеење, традициите и обичаите. Со помош на фраземите можат да се опишат чувства, емоционални, психолошки состојби кај човекот. Кога сме нерасположени, разочарани светот околу нас го гледаме во *црна* боја. Несомнено, тоа е поврзано со оптичкото делување на одредена боја врз организмот на човекот и со асоцијации кои се создаваат на психичко ниво како резултат на овој процес. Апсолутно црната боја предизвикува кај човекот чувство на безизлезност, песимизам.

Како што укажува Смирнов, „Словените го опишуваат својот етнички свет со светли бои. Нивната етничка боја е белата...“ (Смирнов 1996: 60). Меѓутоа, *црни очи*, како реткост во Русија, се восприемаат како

„лоши, урокливи“ (Далъ, 1999). Овде треба да одбележеме дека кај некои словенски народи антрополошките особености влијаеле на формирањето на поинаков идеал за убавината во нивната психологија. Така синтагмите од типот *црни очи и црна коса* (мак.) *чорні очі, чорні бривиці* (укр.) како и *црне очи и црна коса* (срп.) се многу чести во опишувањето на македонски, украински и српски јунаци во народните песни. Од ексцерпираниите примери со посебна експресивност се издвојува македонската пословица *Црношћо ѓрозје е ѓослајќко*.

Сите собрани примери (вкупно 109) во нашето истражување ги поделивме во неколку категории во зависност од степенот на совпаѓање во значењето, врз таа основа ги издвоивме лексичко-семантичките особености кај овие фразеолошки единици во рускиот и во македонскиот јазик.

Фраземите со компонента *црно* во двата јазика претежно имаат негативни значења и конотации. Нашето истражување покажа дека токму фраземите со овој колоратив имаат најмногу сличности и совпаѓања. Врз основа на собраниот материјал можеме да ги изделиме заедничките семантички полиња:

1) несреќа, лоша среќа, тешкотии: черная полоса/црно време, черная точка/црна точка, черный вторник, на(про) черный день/за црни дни (денови), черная пятница/црн петок, црн касмет, црно му било пишано;

2) ѓавол, нечиста сила: черное слово, черный понедельник, черная кошка пробежала, црн принц на темнината, црниот ѓавол да го земе, црн ангел;

3) смрт, тага, жалење: черная вдова/црна вдовица, черная смерть, во црно се завие, црно носи;

4) нелегален, криминален, перење пари: черный рынок/црн пазар, черные деньги/црни пари, черный список/црн список, черная касса/черный нал, черная зарплата, черная бухгалтерия;

5) зло, злонамерен: черная магия/црна магија, черный глаз, черный рыцарь, черная книга, црна рака;

6) тажен, мрачен, песимистичен: в самом черном виде(цвете), во црно светло, црни мисли/черные мысли, черная тоска/меланхолия/хандра, светот му се гледа црн, црн мрак, гледа низ црни очила;

7) неистражен, непознат, мистериозен: черный ящик, црна дупка

8) срамен, компромитирачки: черное пятно/црна дамка, черная доска; црна земја да ме голтне

9) во голема мера, премногу: пить по-черному, держать в черном теле, за црна срамота/за црни резили;

10) нечист, валкан: черная работа/црна работа, черная изба, топить по-черному, черный ход. Последниот пример добил дополнително значење – со *ѓрошћекција*.

Без оглед на наведените многубројни совпаѓања сепак се издвојуваат значења, нетипични за другиот јазик. Во македонскиот јазик се евидентирани фраземи со компонентата *црно* кои се јавуваат со следните значењата:

- 1) кутар, напатен, обесправен, сиромав, клет: на пример, црн народ, црна јас, црна кукавица;
- 2) идеал за убавината: за црни очи, црното грозје е послатко;
- 3) необичност, непожелност: црна овца.

Во рускиот јазик се изделуваат следните семи:

- 1) неблагородничко потекло: чёрный народ, чёрные люди, чёрная кость;
- 2) зачаден: чёрная изба/баня, топить по-чёрному.

При нашата анализа дојдовме до заклучок дека фраземите кои во својот состав го имаат колоративот *црно* заземаат значајно место во фразеолошкиот систем на двата јазика. Како една од првичните бои, црната боја во наведените фраземи со текот на време развила богата палета на значења, семантички нијанси и конотации.

Користење на когнитивниот приод при толкувањето на собраните фраземи во двата јазика нè доведе до сознание дека постои голем број совпаѓања и сличности по семантичкиот опсег, што се должи на општословенската генетска сродност, како на и сличниот модел на светот. Од друга страна, се забележуваат и некои разлики поради одредена културолошка специфика која се одразува во јазичната свест на секој етникум.

Користена литература

- Балканскиј спектр: от света к цвету, *Институт славяноведения РАН, Центр лингвокультурных исследований „BALCANICA“*, 2011
- Бахилина Н. Б. *История цветообозначения в русском языке*. Москва, Наука, 1975
- Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. *Языковая концептуализация мира* (на материале русской грамматики) Москва, 1997
- Василевич, А. П. „К методике сопоставительного исследования: на примере лексики цветообозначений“ / А. П. Василевич, Ю. Н. Скокан // *Вопр. языкознания*. -- 1986. -- N 3. -- С. 103—110
- Василевич, А. П., Кузнецова С.Н., Мищенко С.С. *Цвет и названия цвета в русском языке*, Москва, 2011
- Величковски Б. *Руско – Македонски и Македонско – Руски ѝсловици*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје, Посебни изданија, книга 58, Скопје, 2005

- Велјановска, К. Фразеолошките изрази во македонскиот јазик: со осврт на соматската фразеологија. - Куманово: Македонска ризница, 2006
- Григорјева О. Н., *Цвет и запах власти*, Москва, 2004
- Даль В.И. *Толковый словарь живого великорусского языка*. Том I. - М., 1999
- Ivić Milka, *O zelenom konju*, Novi lingvistički ogledi, Beograd, 1995

Извори

- Вежбитская А. Семантические универсалии и описание языков М. 1999
- Кронгауз М. А. *Семантика*, РГГУ, Москва, 2001
- Смирнов Ю. И. *Славянские фольклорные представления о других народах, Древняя Русь и Запад*, Москва, Наследие, 1996
- Brent Berlin and Paul Kay. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution* (1969) (ISBN 1-57586-162-3)

Речници

- Берков В.П., Мокиенко В.М., Шулежкова С.Г., *Большой словарь крылатых слов русского языка*, 2005
- Зимин В. И., *Словарь – тезаурус русских пословиц, поговорок и метких выражений* Москва – АСТ – Пресс, 2008
- Фразеологический словарь русского языка* / Молотков А. И., Москва, 1967
- Речник на македонската народна поезија*, Институт за македонски јазик “Крсте Мисирков“

Ekaterina TERZIJOSKA

BLACK GRAPES ARE SWEETER!

Summary

With the analyses that we made, we came to the conclusion that idioms which are compounded with the color black have significant place in the phraseological system, as well in Russian, as in Macedonian.

Applying the cognitive aspect in interpreting gathered idioms in both languages led us to the acknowledgment that there are a lot of parallels and similarities within the semantics, which is a result of the generic similarities of the Slavic languages, as well as the similar model of the world. On the other hand, there are some differences because of the certain cultural specifics, which reflect in the linguistic conscience of each ethnic group.

Piotr FLICIŃSKI

Instytut Filologii Polskiej

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Polska

FRAZEOLÓGICZNY INDEKS ROZGAŁĘZIONY (FRAZIR) I JEGO ŹRÓDŁA KORPUSOWE

Abstrakt: Artykuł poświęcony jest opisowi indeksu FRAZIR, który zawiera materiał obrazujący wariantywność frazeologiczną we współczesnej polszczyźnie. W pierwszej części autor definiuje pojęcie wariantywności we frazeologii, wyznaczając przy okazji cztery jej typy: 1. Wielokształtność formalną z tożsamością semantyczną, 2. Wielokształtność formalną z przesunięciem semantycznym i/lub odnośności realnej, 3. Równokształtność formalną ze zmianą semantyczną, czyli wieloznaczność frazeologizmów, 4. Wielokształtność derywacyjną z tożsamością semantyczną i/lub odnośności realnej lub brakiem tej tożsamości. W drugiej części artykułu ukazane zostały źródła indeksu FRAZIR oraz przykłady wyników analiz materiału.

Słowa kluczowe: frazeologia, frazeologizm, wariantywność

I. FRAZIR a wariantywność

Frazeologiczny indeks rozgałęziony (w skrócie: FRAZIR) jest niefinansowanym projektem badawczym opisującym wariantywność polskiej frazeologii (Fliciniński 2013a). U podstaw opracowania FRAZIR-u tkwi założenie, że wariantywność leksykalnych jednostek idiomatycznych w języku nie jest odzwierciedlona w notacjach słownikowych, które z zasady obejmują zapisy frazeologizmów w ich kształcie formalnym przekazywanym na mocy tradycji piśmiennictwa leksykograficznego w odniesieniu przede wszystkim do odmiany pisanej polszczyzny. Artykuły hasłowe w słownikach frazeologicznych uwzględniają również pogląd normatywny (wyrażony *explicite* bądź wpisany *implicite* w treść słownika), zgodnie z którym zapisuje się postać frazeologizmu w jego wzorcowym kształcie w formie wyrazu hasłowego świadczącego o jego niezmienności bądź w formie wielowariantowej, lecz sankcjonowanej normą. Na zapisaną w słowniku liczbę wariantów wpływ mają również: 1. Ograniczenie objętości związane z tradycyjnym, papierowym drukiem książki; 2. Materiał

źródłowy ograniczony przede wszystkim do odmiany pisanej polszczyzny; 3. Traktowanie kartotek słownikowych jako korpusów reprezentatywnych.

O wariantywności frazeologicznej (Lewicki 2003) można mówić wtedy, gdy związek frazeologiczny zmienia swój kształt formalny (komponenty wchodzące w skład frazeologizmu), zachowując jednocześnie tożsamość znaczeniową bądź nieznacznie tę tożsamość modyfikując. Granicę poprawnego odtworzenia idiomu wyznacza abstrakcyjnie pojmowana norma językowa w zakresie frazeologii, a wszelkie odstępstwa od jej reguł uznawane są za błędy językowe. Norma ta pojmowana jest jako „zbiór zaaprobowanych przez polską społeczność językową frazeologizmów oraz reguł określających sposób realizacji ich tożsamości w tekstach” (Bąba 1989: 20). Nie miejsce tu na rozważania na temat funkcjonalności tej definicji i interpretacji jej składników. Dość powiedzieć, że współcześnie trudno o wyznaczenie grupy społecznej, którą uznałoby się za reprezentatywną pod względem wzorca językowego. Wpływ na to ma kilka warunków o różnej proveniencji, m.in.: awans społeczny uzależniony nie tylko od uzyskanego wykształcenia, lecz również od statusu materialnego, dywergencja i konwergencja w samym języku (specjalizacja języków profesjonalnych, tendencja do potoczności, tendencja do ekonomii środków słownych itp.), mediatyzacja (medializacja) polszczyzny (Połowniak-Wawrzonek 2010).

Wariantywność, nazywana także wielokształtnością bądź wielopostaciowością, często jest nieodnotowana we współczesnych słownikach frazeologicznych, choć np. zmiana komponentów jest powtarzalna i nie sprawia kłopotów odbiorcy w rekonstrukcji intencji nadawcy. Swego czasu założenie o maksymalistycznie pojmowanej frazeologii, które pozwala zaliczyć do idiomów związki wyrazowe o frekwencji tekstowej 2 lub więcej przy spełnieniu warunku odtwarzalności wielowyrazowej jednostki leksykalnej w niezależnych od siebie kontekstach powtarzających tożsamość treści (Chlebda 2001; 2005), doprowadziło do wyznaczenia czterech typów wariantywności frazeologicznej:

1. Wielokształtność formalną z tożsamością semantyczną [np. do licha (i trochę) // do diabła (i trochę) ‘bardzo dużo, w nadmiarze’ (Dubisz i in. 2006)];

2. Wielokształtność formalną z przesunięciem semantycznym i/ lub odnośności realnej [np. trafić komuś w smak // trafić komuś do smaku a) ‘sprawić komuś przyjemność przez podanie tego, na co ktoś ma ochotę, co lubi, co mu smakuje’ lub b) ‘usatysfakcjonować kogoś zrobieniem czegoś, co mu się podoba’ (Dubisz i in. 2006)];

3. Równokształtność formalną ze zmianą semantyczną, czyli wieloznaczność frazeologizmów [np. wdowi grosz ‘niewielka suma ofiarowana na jakiś cel kosztem wyrzeczeń, lecz z serca, przez osobę niezamożną’ (Dubisz i in. 2006); ale też: 1. ‘niewielka kwota przeznaczona przez osobę niezamożną na szczytny cel, na pomoc innym itp.’, 2. ‘niewielkie środki finansowe przezna-

zione na coś lub będące w czyimś posiadaniu, zazwyczaj osób starszych, niezamożnych' – (Fliciński 2012) oraz 'niewielka suma pieniędzy stanowiąca czyjeś źródło utrzymania' (Ignatowicz-Skowrońska 2012: 68-70)];

4. Wielokształtność derywacyjną z tożsamością semantyczną i/lub odnośności realnej lub brakiem tej tożsamości (leżeć martwym bykiem // leżenie martwym bykiem 'leżąc na posłaniu, próżnować, wylegiwać się, byczyć się' (Dubisz i in. 2006)]¹.

Trzeba dodać, że wariantowością w tym podziale objęta jest również wieloznaczność frazeologizmów, tzn. niezmienność kształtu formalnego wiąże się ze zmianą znaczeniową. Takie ujęcie rozszerza pojęcie wariantowości o jednostki równokształtne formalnie, natomiast zmienne semantycznie. Tradycyjnie pojmowana wielokształtność pozwala zaliczyć do wariantów frazeologicznych jedynie odmianki w realizacji komponentowej związków frazeologicznych.

II. FRAZIR a korpus i słowniki

W opracowywanym indeksie frazeologicznym pod uwagę wzięte są warianty typu 1, 2 i 4, a zatem te, które wykazują zmienność na płaszczyźnie formalnej. Materiałem wykorzystywanym przy opisie wariantowości każdej jednostki frazeologicznej jest reprezentatywny dla współczesnej polszczyzny Narodowy Korpus Języka Polskiego (nkjp.pl; Przepiórkowski i in. 2012; Fliciński 2013b). FRAZIR to źródło o strukturze hiperlinkowej, pomyślane od początku jako indeks przeznaczony do publikacji elektronicznej i dostępny on-line². Poniżej przedstawiono stronę tytułową projektu wraz z informacją o źródłach:

¹ Wymienione cztery typy wariantowości frazeologicznej przedstawiłem podczas konferencji naukowej „Parémie národů slovanských VIII – Slovansképarémie v 21. století”, która odbyła się w czeskiej Ostrawie w dniach 13-14 września 2016 roku. Tu podaję te same przykłady frazeologizmów.

² Ze względu na brak finansowania prace nad indeksem przedłużyły się znacznie. Mimo trudności pierwsza zwarta część opublikowana zostanie w Internecie w 2017 roku.

FRAZIR – frazeologiczny indeks rozgałęziony

wyk. Piotr Fliciniński
Zakład Frazeologii i Kultury Języka Polskiego, IFP UAM

HASŁA w kolejności alfabetycznej

[a](#) [b](#) [c](#) [d](#) [e](#) [f](#) [g](#) [h](#) [i](#) [j](#) [k](#) [l](#) [m](#) [n](#) [o](#) [p](#) [r](#) [s](#) [t](#) [u](#) [w](#) [z](#) [ż](#) [ź](#)

Źródła:

NKJP: Narodowy Korpus Języka Polskiego; on-line: <http://www.nkjp.pl/>

informacja frazeograficzna:

WSFJP: P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.

WSF: *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, oprac. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, Warszawa 2005.

SFWP: S. Bąba, J. Liberek, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2001.

SF: S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1-2, Warszawa 1967-1968.

USJP: *Uniwersalny słownik języka polskiego*, pod red. S. Dubisza, Warszawa 2006, wersja elektroniczna 2.0.

WSJP: *Wielki słownik języka polskiego*, kierownik projektu: P. Żmigrodzki, główni wykonawcy: M. Bańko, M. Grochowski, K. Kowalik, R. Przybylska; on-line: <http://www.wsjp.pl/>

Treść podstron FRAZIR-u zawiera prezentację wspomnianej wariantywności notowanych związków frazeologicznych wraz z danymi liczbowymi oraz odniesieniem do zapisów pomieszczonych w wybranych wielkich słownikach frazeologicznych polszczyzny: *Słowniku frazeologicznym języka polskiego* Stanisława Skorupki, *Słowniku frazeologicznym współczesnej polszczyzny* Stanisława Bąby i Jarosława Liberka, *Wielkim słowniku frazeologicznym języka polskiego* Piotra Müldnera-Nieckowskiego, *Wielkim słowniku frazeologicznym PWN z przysłowiami*; oraz dwóch słowników ogólnych: *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod redakcją Stanisława Dubisza i *Wielkim słowniku języka polskiego* opracowywanym pod kierownictwem Piotra Żmigrodzkiego. Celem tak zorganizowanej struktury opisu indeksu FRAZIR jest ukazanie przede wszystkim różnic między zapisami słownikowymi a rzeczywistością językową wynikającą z analizy zasobów korpusowych. Dane mogą potwierdzać istnienie określonego wariantu frazeologizmu, nie mogą jednak świadczyć o nieistnieniu jakiegoś wariantu. Tak zebrany materiał powinien być przydatny przy wyciąganiu wniosków dotyczących poprawności w zakresie frazeologii, zwłaszcza przy badaniu innowacyjności frazeologicznej.

Poniżej zaprezentowano przykład opracowanej wielokształtności osadzonej na zmiennym komponentie rzeczownikowym dla frazeologizmu zawierającego konieczny komponent **niewyparzony**, który wchodzi w skład idiomu **niewyparzony język**, **niewyparzona gęba**. Narodowy Korpus Języka Polskiego daje spore możliwości różnorodnego przeszukiwania zasobów przy wykorzystaniu takich wbudowanych narzędzi, jak konkordancer i kolokator wraz dodatkowymi funkcjami zmiennymi, np. wybór części mowy, szyk, liczba wyrazów kontekstu prawo- i lewostronnego. Analiza danych z tego korpusu, przy uwzględnieniu kolokacji i konkordancji, pozwala na wyciągnięcie wniosków dotyczących frekwencji określonej postaci formalnej frazeologizmu. Dalsza

część podstrony zawiera materiał porównawczy zawarty w wymienionych wcześniej słownikach. Co ciekawe, dane leksykograficzne *Wielkiego słownika języka polskiego* uwzględniają zasadę frekwencyjności, odnotowując przy postaci frazeologizmu **niewyparzona buzia** kwalifikator *rzadziej*.

FRAZIR - frazeologiczny indeks rozgałęziony

wyk. Piotr Fliciński

Zakład Frazeologii i Kultury Języka Polskiego, IFP UAM

[powrót do strony głównej](#)

źródło NKJP; kolokacje, **część mowy** = rzeczownik; kontekst z lewej = 0; kontekst z prawej = 1; wielkość próbki = 50 000; min. współwystąpienie = 5; przy zadanym ciągu = **niewyparzony**** - 98 wyników; <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=hbeodfn>; aktualizacja: 11.02.2016;

język = 55

gęba = 22

źródło NKJP; konkordancje, korpus zrównoważony; przy zadanym ciągu = **niewyparzony**** - 98 wyników; <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=j9vcg7n>; aktualizacja: 11.02.2016;

język = 59 [inf. dodatkowa: z czasownikiem *mieć* = 12]

gęba = 26 [inf. dodatkowa: z czasownikiem *mieć* = 9; inny schemat składniowy - *ktoś niewyparzony w gębie* = 1]

pysk = 4

buzia = 1

dziób = 1

jęzor = 1

morda = 1 [inf. dodatkowa: z czasownikiem *mieć* = 1]

ozór = 1 [inf. dodatkowa: z czasownikiem *mieć* = 1]

paszczyk = 1

pyszczysko = 1 [inf. dodatkowa: z czasownikiem *mieć* = 1]

pióra i języki = 2

źródło WWW; nie uwzględniono

informacja frazeograficzna:

WSFJP, pod hasłem **BUZIA 20.**; postać hasła: **niewyparzona buzia** z kwalifikatorem *euf.*; pod hasłem **GĘBA 21.**; postać hasła: **ktoś niewyparzony w gębie** z kwalifikatorem *przest.*; pod hasłem **GĘBA 25.**; postać hasła: **mieć niewyparzoną gębę**; pod hasłem **JĘZYK 66.**; postać hasła: **mieć niewyparzony język**; pod hasłem **PYSK 10.**; postać hasła: **mieć niewyparzony pysk** z kwalifikatorem *posp.*;

WSF, pod hasłem **NIWYPARZONY 1.**; postać hasła: **mieć niewyparzony język**, *pot. jęzor*, *posp. pysk*, *niewyparzoną gębę*, *euf. buzię*; pod hasłem **NIWYPARZONY 2.**; postać hasła: **niewyparzony język**, *pot. jęzor*, *posp. pysk*, *niewyparzona gęba*, *euf. buzia*; [inf. dodatkowa: jak USJP, ale z kwalifikatorem]

SFPW, postać hasła: **mieć niewyparzoną gębę**, *buzię*, *język*

SF, pod hasłem **BUZIA = brak**; pod hasłem **GĘBA 19.**; postać hasła: **mieć niewyparzoną gębę**, **być niewyparzonym w gębie**; pod hasłem **JĘZOR = brak**; pod hasłem **JĘZYK = brak**; brak hasła **NIWYPARZONY**; pod hasłem **OZÓR = brak**; pod hasłem **PYSK 1.**; postać hasła: **niewyparzony pysk** z kwalifikatorem *wulg.*

USJP, postać hasła: **niewyparzony język**, *posp. jęzor*, *pysk*, *niewyparzona gęba*, *euf. buzia* z kwalifikatorem przed całością *pot.* oraz **mieć niewyparzony język**, *posp. jęzor*, *pysk*, *niewyparzoną gębę*, *euf. buzię* [inf. dodatkowa: jak WSF, ale bez kwalifikatora]

WSJP, postać hasła: **niewyparzony język** z wariantami: **niewyparzona gęba**,

niewyparzony jęzor, *rzadziej niewyparzona buzia* i z połączeniami **mieć**,

powstrzymywać (swój) niewyparzony język

Kolejny przykład charakteryzuje zmienność przyłączanego komponentu rzeczownikowego do wyrażenia **ze spalonego teatru**. Warto zauważyć, że frazeologizm ten notowany jest jedynie w dwóch słownikach, ale co zastanawiające w różnych postaciach raz **aktor ze spalonego teatru**, a raz **artysta ze spalonego teatru**.

FRAZIR – frazeologiczny indeks rozgałęziony

wyk. Piotr Fliciński

Zakład Frazeologii i Kultury Języka Polskiego, IFP UAM

[powrót do strony głównej](#)

źródło NKJP; konkordancje, korpus cały; ponad **20** wyników; <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=9mocywh>; aktualizacja: 20.10.2012

artysta ze spalonego teatru = **6** (Remigiusz Grzela, *Bądź mi Bogiem*)

aktor ze spalonego teatru = **5** (Krystyna Kofta, *Wióry*)

reżyser ze spalonego teatru = **2** (Marek Krajewski, *Koniec świata w Breslau*)

bohater ze spalonego teatru = **2** [[przykład](#)]

gwiazda ze spalonego teatru = **1**

heroina ze spalonego teatru = **1**

kleopatra ze spalonego teatru = **1**

literaturoznawca ze spalonego teatru = **1**

łajniak ze spalonego teatru = **1**

odpad kabaretowy ze spalonego teatru = **1**

przebieraniec ze spalonego teatru = **1**

świadek ze spalonego teatru = **1**

Informacja frazeograficzna:

WSFJP, pod hasłem **AKTOR**, postać hasła: **aktor ze spalonego teatru** [inf. dodatkowa: dwie definicje z kwalifikatorami *zarg. szt. oraz lekcew.*]

WSF, SFWP, SF, USJP = **brak**

WSJP, postać hasła: **artysta ze spalonego teatru** [inf. dodatkowa: bez definicji]

Bardzo interesujące wyniki przynoszą analizy dotyczące związków frazeologicznych, które zawierają wymienny komponent werbalny (por. przykład **stajnia Augiasza**). Wnioski mogą w tym wypadku dotyczyć nie tylko wymienności czasownika, lecz także jego form gramatycznych, pól wyrazowych itp. Niekiedy analizy doprowadzają do hipotez o „uwalnianiu się” czasownika ze struktury frazeologizmu, w wyniku którego niezmiennie pozostaje wyrażenie, a kiedy indziej potwierdzają jednokształtność związku frazeologicznego (nieliczne odmianki należy traktować jako okazjonalizmy; por. przykład **zjeść z kim beczkę soli**). Wyniki analiz prowadzą też np. do ukazania frekwencji określonego szyku komponentów idiomu (por. przykład **ochy i achy**), a nawet zastosowania odmiennej grafii (por. przykład **od a do z**).

źródło NKJP; konkordancje, korpus cały; ok. 440 wyników; przy zapytaniu: **Augiasza**;
<http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=ckevsx4>; aktualizacja: 31.10.2012
 [inf. dodatkowa: rzadko w l.m.; można: **oczyścić/czyścić przysłowiową stajnię Augiasza, oczyścić/wyczyścić korupcyjną stajnię Augiasza**; a także można doprowadzić do **czyszczenia narodowej/piłkarskiej/przysłowiowej stajni Augiasza** itp.]
 [inf. dodatkowa - ortograficzna: 10 <**augiasz**<15 przykładów zapisu małą literą **augiasza**; przykłady pochodzą bezwyjątkowo z tekstów internetowych]
 [inf. dodatkowa - fleksyjna: 10 <**l.m.**<15]

stajnia Augiasza = 156 [inf. dodatkowa: ok. 10 przykładów w formie rozwiniętej **polska stajnia Augiasza**, 2 przykłady z komponentem bliższym semantycznego ośrodka komponentu werbalnego = **czyścicie!**]

oczyścić stajnię Augiasza = 42

czyszczenie stajni Augiasza = 31

oczyszczenie stajni Augiasza = 22

wyczyścić stajnię Augiasza = 19

sprzątnięcie stajni Augiasza = 10

posprzątać stajnię Augiasza = 9

wyczyszczenie stajni Augiasza = 8

uprzątnąć stajnię Augiasza = 7

czyścić stajnię Augiasza = 5

uprzątnięcie stajnię Augiasza = 5

wysprzątać stajnię Augiasza = 5

sprzątać stajnię Augiasza = 4

oczyszczanie stajni Augiasza = 3

porządkowanie stajni Augiasza = 2

posprzątnięcie stajni Augiasza = 2

przekopać stajnię Augiasza = 2

uporządkować stajnię Augiasza = 2

uporządkowanie stajni Augiasza = 2

wymieść stajnię Augiasza = 2

oczyszczać, podpalać, porządkować, pozamiatać, przeczyszczyć, prześwietlić, przewietrzyć, wysprzątnięcie = 1

źródło NKJP; konkordancje, korpus zrównoważony; przy zapytaniu: **beczkę soli**;
<http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=pe8gnht>; aktualizacja: 22.11.2013

zjeść z kims **beczkę soli** = 15

zezreć z kims **beczkę soli** = 1

zjeść **beczkę soli** = 1 [informacja dodatkowa: ilustracja - **zjeść beczkę soli w tym temacie**]

ochy i achy, korpus zrównoważony; 18 wyników; <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=buz3jv5>

ochy i achy, korpus cały; ponad 100 wyników; <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=bllx72n> [inf. dodatkowa: wg kanału = 89 internet, 39 prasa, 10 książka]

achy i ochy, korpus zrównoważony; 6 wyników; <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=dy3j7ax>

achy i ochy, korpus cały; 48 wyników; <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=cdxnww5> [inf. dodatkowa: wg kanału = 40 internet, 7 prasa, 2 książka]

od A do Z = 154; 16.10.2012; <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=9umom37>

od a do zet = 21; 16.10.2012; <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=92n7282>

od a do z = 21; 16.10.2012; <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=9umom37>

Przedstawione wyniki analiz są jedynie przykładami interpretacji danych indeksu FRAZIR. W założeniu autora ma to być aktualizowane źródło otwarte, a zatem poddające się różnorodnej obserwacji badawczej. Najbardziej obiecujące wydają się trzy kierunki analiz: po pierwsze badanie i opis realnej normy językowej w zakresie posługiwania się frazeologizmami we współczesności, po drugie – zapis wszelkich innowacji frazeologicznych, traktowanych jako okazjonalizmy (Fliciniński 2014), po trzecie wreszcie – teoretyczny opis mechanizmów powstawania wariantów frazeologicznych. Wymienione

tu obszary badawcze mogą ulec znacznej modyfikacji, gdy do dyspozycji językoznawców zostanie oddany korpus odmiany mówionej polszczyzny. Na razie to jednak melodia przeszłości.

Bibliografia:

- BĄBA, S., 1989, *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Bąba S., Liberek J., 2001, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Chlebda W., 2001, *Frazematyka*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 335-342.
- Chlebda W., 2005, *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Fliciński P., 2012, *Wielki słownik frazeologiczny*, Poznań: Wydawnictwo IBIS.
- Fliciński P., 2013a, *Frazeologiczny indeks rozgałęziony jako środowisko badań nad wielokształtnością związków idiomatycznych*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Między teorią a praktyką frazeograficzną*, red. G. Dziamska-Lenart i J. Liberek, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 63-80.
- Fliciński P., 2013b, *Narodowy Korpus Języka Polskiego w warsztacie frazeografa i frazeologa tradycjonalisty*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Fliciński P., 2014, *Słownik wariacji tekstowej frazeologizmów – projekt leksykograficzny*, „Prace Filologiczne” 2014, tom LXV, s. 113-124.
- Ignatowicz-Skowrońska J., 2012, *Definiowanie związków frazeologicznych a opis ich zmienności znaczeniowej (na materiale współczesnych zbiorów frazeograficznych)*, [w:] *Problemy frazeologii europejskiej IX*, red. A.M. Lewicki, Lublin: Wydawnictwo Norbertinum, s. 63-71.
- Lewicki A. M., 2003, *Problemy metodologiczne wariantowości związków frazeologicznych*, [w:] tegoż, *Studia z teorii frazeologii*, Łask: Oficyna Wydawnicza LEKSEM. Pierwodruk [w:] *Pojęcie derywacji w lingwistyce*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1981.
- Müldner-Nieckowski P., 2003, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa: Świat Książki.
- Narodowy Korpus Języka Polskiego*, 2012, red. A. Przepiórkowski i in., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Połowniak-Wawrzonek D., 2010, *Wpływ mediów na współczesną polską frazeologię*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego.
- Skorupka S., 1967-1968, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1-2, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, 2005, oprac. A. Kłosińska i in., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Wielki słownik języka polskiego, kier. P. Żmigrodzki; on-line: wsjp.pl.
Uniwersalny słownik języka polskiego, 2006, red. S. Dubisz, Warszawa, wersja elektroniczna 2.0.

Piotr FLICIŃSKI

THE PHRASEOLOGICAL BRANCHED INDEX (FRAZIR)
AND ITS CORPUS SOURCES

Summary

The article is dedicated to the description of index FRAZIR, which contains a material representing phraseological variability of contemporary Polish language. In the first part the author defines the notion of variability in phraseology, and determines its four types: 1. Formal polymorphism with semantic identity, 2. Formal polymorphism with change (transformation) of meaning and/or real reference, 3. Formal isomorphism with semantic change, i.e. polysemy of idioms, 4. Derivative polymorphism with identity of meaning and/or real reference, or without such identity. In the second part of article there are presented the sources of FRAZIR and illustrative results of material analysis.

Јоана ХАЌИ-ЛЕГА ХРИСТОСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

СОМАТСКА ФРАЗЕОЛОГИЈА И ПАРАЛЕЛНИ КОРПУСИ: ПОТРЕБА И ПРЕДИЗВИЦИ

Апстракт: Имајќи предвид дека фразеолошките изрази кои се артикулираат околу лексема која означува дел од телото сочинуваат речиси третина од вкупниот фонд такви изрази во даден јазик, конституирањето повеќејазична база од семантички еквивалентни изрази е од големо значење и податливо за примена и за истражувања од различен тип. Од гледна точка на учесник во научноистражувачкиот проект „Паралелни фразеолошки корпуси“, целта на нашиот труд е најпрво да се задржиме на карактеристиките на примерите од македонскиот корпус и потоа да размислуваме за предизвиците и можностите што се јавуваат во текот на потрагата по еквивалентни фразеолошки изрази во францускиот јазик.

Клучни зборови: база, фразеолошки изрази, еквиваленција, македонски јазик, француски јазик.

1. Фразеологија и соматска фразеологија

Најопшто гледано, фразеологијата претставува наука за фразеолошките изрази (фраземи, фразеологизми - терминологијата е доста хетерогена и различни автори се залагаат за различни називи на истиот вид единици). Меѓутоа, се наметнува горливото прашање што сè може да се подведе под тој назив и во таа насока треба да истакнеме дека во фразеолошките кругови се изделуваат две главни тенденции. Првата се залага за фразеологија во потесна смисла на зборот чиј предмет на интерес се само повеќе зборовните состави кои немаат реченична структура (Sevilla Muñoz 2000: 101; Anscombre 2000: 13 ; González Rey 2002: 75), што имплицира неприфаќање на единици како пословиците. Од друга страна, една поширока перспектива инсистира на вклучување и на идиоматски состави со реченична структура во рамките на фразеологијата (Mel'čuk 2011: 11; Klein 2007: 1; Велјановска 2006: 27; Велковска 2002: 10), со што полето на нејзиното делување значително се проширува. Сепак, и покрај тоа што

сите тие фразеолошки изрази воспоставуваат аналоген однос со реалноста (Hadzi-Lega Hristoska) и ги отсликуваат предрасудите и стереотипите формирани во менталниот склоп на дадена заедница, односно нејзината *докса* (*doxa*) (Scharira 1999 : 32), тие имаат и свои специфичности кои им обезбедуваат посебно место во рамките на проучувањето на затврдените состави.

Соматската фразеологија е гранка на фразеологијата која се занимава со соматските, односно антропоморфните фразеологизми, а тоа се изразите што се артикулираат околу барем една лексема која означува дел од човечкото тело (Велјановска 2006: 60) или од телото на животните (Велковска 2002: 15). Тие изрази ја рефлектираат антропоцентричната склоност на човекот да ги изразува феномените од надворешниот свет преку одредени состојби (изглед, положба, движења) на неговите органи, односно на неговото тело. Постоенето на оваа склоност се потврдува и со големиот број вакви изрази во секој јазик на кои отпаѓа приближно 30 % од вкупниот број фразеолошки изрази (Велковска 2002: 15; Велјановска 2006: 60). Оттука, создавањето повеќејазични бази на соматски фразеологизми е од особена важност зашто дава слика за светогледот и за менталниот склоп на народот што ги создал, но отвора и широки можности за контрастивни проучувања од различен тип, како културолошки, така и лингвистички, традуктолошки и дидактички.

2. Проект „Паралелни фразеолошки корпуси“ и карактеристики на македонскиот корпус

Имајќи го предвид погоре изнесеното, научноистражувачкиот проект „Паралелни фразеолошки корпуси“ што се реализира на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје и чија цел е токму создавање повеќејазична база на соматски фразеолошки изрази ќе обезбеди неопходна алатка во работата на лингвистите што се занимаваат со затврдените изрази. Оваа база, чија работна верзија е веќе во функција, поаѓа од македонските фразеолошки изрази претежно ексцерпирани од монографијата „Фразеолошките изрази во македонскиот јазик со осврт на соматската фразеологија“ на Катерина Велјановска, но и од други извори на фразеолошки материјал. Во неа се овозможува увид во повеќе елементи важни за даден фразеолошки израз: неговото значење (или значења, доколку се работи за полисемична структура), кое впрочем визуелно доминира, пример од литературни извори во кои изразот е засведочен, негови еквиваленти (од различен тип) во неколку словенски јазици (руски, полски и чешки) и во францускиот јазик, како и изрази кои манифестираат значење блиско на неговото.

Она на што би сакале повеќе да се задржиме е специфичната природа на македонските примери која е важен елемент при утврдувањето на нивната потенцијална еквивалентна форма во јазикот-цел, но и можен извор на потешкотии во текот на тој процес. Имено, тргнувајќи од различното поимање на фразеологијата, можеме да констатираме дека избраниот пристап го застапува концептот на фразеологија во поширока смисла на зборот, а единиците кои го градат македонскиот корпус припаѓаат на следните идиоматски категории: фразеолошки изрази (во потесна смисла), пословици и интерактивни единици.

2.1. Фразеолошки изрази

Пиираинен ги дефинира како затврдени повеќелексемски единици кои се дел од лексиката на еден јазик, претставуваат мост помеѓу лексема и реченица и се одликуваат со својата стабилност и идиоматичност (Piirainen 2012: 32-33). Тие се неслободни зборовни состави кои „се рејрогуцираат во *џоџова форма која се зацврстува со долгаџа уџоџреба*“ (Велјановска 2006: 21). Други карактеристики на фразеолошките изрази, според Велјановска, се нивната варијантност и факултативност.

Во македонскиот корпус се izdelуваат неколку подгрупи фразеолошки изрази. Нивната класификација може да се реализира во зависност од морфолошката природа на главната компонента околу која се артикулираат останатите елементи. Сепак, повеќето автори поделбата ја вршат според функционалниот критериум (Велјановска 2006: 35), односно според еквивалентноста на фраземата со определен реченичен конституент, што овозможува izdelување на следниве подгрупи:

- именски: *бела џлава; очи-филџани; кожа и коска; добра душа; џџрн му е во окоџо на некоџо; џаџокоџи на Земјаџа/свеџоџи; Ахилова џеџиџа;*

- глаголски: *му се обеси на враџоџи; има џокрив над џлава; џо фаџи Госџод (Боџ) за брада; живее како бубреџ во лој;*

- придавски: *сиџи до џрло; вооружен до заби; до џуша заборчен/заџазен; во џаз џравен; џак е во вилиџиџе; долџ е во џазиџоџи; кус е во џамеџоџи;*

- прилошки: *на враџи на нос; како на дланка; џ'с џреку џлава; како очи во џлава; на своја џлава; до џоследна каџка крв; со џоџи и крв; зад џрб; од џеџиџи жили; до џола кожа; кал до колена; од колена на колена; до коска; до џуша со рабоџа; од мали нозе.*

2.2. Пословици

Како што веќе кажавме, фразеологијата во поширока смисла на зборот ги опфаќа и пословиците кои се застапени и во македонскиот корпус. Станува збор за единици кои имаат реченична структура и автономија во рамките на исказот и кои изразуваат универзални вистини (Piiirainen 2012: 39). Тие не се поврзани со определен исказен контекст, се одликуваат со устен, традиционален и колективен карактер и се сосредоточени на човекот (Klein 2007: 1-2). Постојењето на повеќе видови затврдени реченични структури многу слични на пословиците го отежнува нивното препознавање и повеќе автори се обидуваат да утврдат критериуми кои тоа ќе го олеснат (Scharif 1999: 87-88). Сепак, во отсуство на прецизни разликувачки параметри, интуицијата игра значителна улога при нивната идентификација (Scharif 1999: 90; Conenna 1988 : 100).

Следи список на пословици регистрирани во македонскиот фразеолошки корпус, при што може да се воочи дека некои од нив се артикулираат околу повеќе од една соматска лексема: *Бесен ѓаз, крвав нос; За ѓаква ѓлава-ѓаков брѓч; Имало ѓлава да ѓаѓѓи; Јазик клука, ѓлава ѓука; Каде ми очи, ѓамо ми и ѓлава; Каква ѓлава, ѓаква каѓа; Со ѓлава сиѓ не се ѓурка; Со свој камен ѓо своја ѓлава; По ѓуѓ ѓрб и сиѓ сиѓаѓа се малку; Рани душа да ѓе слуша; Око за око, заб за заб; Око за око, браѓ за браѓ, сирење за ѓари; Далеку од очи, далеку од срце; Повеќе ѓледааѓи чеѓѓири очи оѓколку две; Полни очи, ѓразни раце; Јазикот е ѓоосѓар од сабја; Јазикот коски нема, ама коски криши; Усѓа има, јазик нема; Од оваа кожа во друѓа не влеѓува/не може; Крвѓа вода не сиѓанува; Две лубеници ѓод една мишка не се носаѓ; Сиѓружи си ѓи нозетѓе сиѓротѓи черѓаѓа/јорѓаноѓи/ѓубероѓи; Сиѓѓи ѓрсѓи не се еднакви; Од уши в уши / од усѓа в усѓа на цароѓи в уши; Еден ум, дали за зиме дали за леѓе; Од улав ум не барај; Не ѓо враѓи, а ѓо шиѓа.*

Во однос на нивното потекло, кое патем отвора уште едно широко поле за размислување и истражување, се забележува дека некои од пословиците имаат меѓународен карактер, но извесен број се изворни творби инспирирани од македонското народно творештво.

2.3. Интерактивни единици

При анализата на корпусот, се изделува една група примери кои не можат да се вклучат во групата на фразеолошките изрази со оглед на нивната реченична структура и семантичка завршеност. Никодиновски (2007:194) ги разгледува како паремии чие говорно дејство се реализира со поизразена илокутивна сила која укажува на „*анѓѓроѓолошкаѓа реалностѓи*

на *говорна̄та инт̄еркомуникација*“ и ги нарекува *инт̄ерактивни*, односно *илокутивни единици* или *паремиски единици во второ лице*. Од граматичка гледна точка, тие најчесто бараат употреба на второ лице еднина (понекогаш со глагол во заповеден начин), но во одреден број случаи, содржината на интерактивната единица се однесува на трето лице кое не е директен учесник во говорната интеракција, туку е предмет на дијалогот меѓу двајцата соговорници.

Честопати, и самите пословици се формулирани на тој начин (пр. *Од улав ум не барај; Сѝружи си ѓи нозет̄е сѝроѣи черѓа̄та/јорѓаноѣ/ѓубероѣ*), но суштинската разлика помеѓу овие два типа скаменети структури е тоа што интерактивните единици немаат генеричка вредност, туку упатуваат на моментална констатација изразена на идиоматски начин.

Повеќето македонски примери на интерактивни единици синтаксички претставуваат директно обраќање кон соговорникот, изразувајќи наредба или прашање што често конотира прекор: *Јазикоѣ да си ѓо ѣокасаи; Ушѣе имаш образ да зборуваи; Исѣави ми се ѣред очи; Мноѓу си ѓо ѣушѣил јазикоѣ; Ти се чудам на умоѣ; Да ѣи ѓо видам ѓрбоѣ; Кај си ѓи вадиш очѣѣе?; Кај ѣи беа очѣѣе?; Како ѣи фака умоѣ?; Зар имаш усѣа да зборуваи?*

Во следните примери, употребата на второто лице е само формална зашто упатувањето на дадена ситуација (потсмеј, сетилно задоволство или копнеж) доминира над конативната функција на исказот: *Драѣај си мевоѣ; Прсѣѣѣе да си ѓи изедеш/излижеш; Сѣискај ѣалици!*

Интерактивните единици се однесуваат и на трето лице (без оглед на тоа што некои од нив се формулирани во второ лице еднина): *Да не си во неѓова кожа; Пушѣи му ѓо ѣрсѣоѣ, ке ѣи ја фаѣи ракаѣа; Око не сум му видел; Ке му ја скршам ѓлавѣа; Јака му душа; Косаѣа му обели, умоѣ ушѣе не му доѓде; Носоѣ да му ѣагне, не си ѓо ѣоѣкрева; На малиоѣ ѣрсѣ не може да му се фаѣи; Од едноѣо уво му влеѓува, од друѓоѣо му излеѓува; Чавка умоѣ му ѓо исѣила.*

Има и примери кои се автореференцијални, односно формално се упатени кон самиот говорител (оттаму и првото лице), но се однесуваат на ситуација која нема директна врска со говорителот: *Коѓа ке си ѓо видам ѣилоѣ/враѣоѣ.*

3. Утврдување еквивалентни фразеолошки изрази во јазикот-цел

Потрагата по еквивалентна форма на даден фразеолошки израз во друг јазик е сложена постапка која подразбира запазување повеќе елементи,

како еквивалентност на содржината, пред сè, но и на формата (онолку колку што тоа е можно), припадност на истиот вид идиоматски единици, изразување на истиот функционален стил. Работата врз македонските примери и изнаоѓањето на идентична или соодветна форма во францускиот јазик покажа постоење на четири ситуации: целосна, делумна, само семантичка и нулта еквиваленција. Ќе ја споменеме и полисемијата на појдовниот израз како посебен предизвик, но кој е во непосредна врска со поширокиот контекст во кој појдовниот израз и неговиот потенцијален еквивалент би биле употребени. На крај, да забележиме дека францускиот јазик е исклучително богат со фразеолошки структури, што отвора можност (како што може и да се види од примерите наведени подолу) за изнаоѓање синонимни изрази, но со различни стилско-експресивни особености.

3.1. Целосна еквиваленција

Во процесот на утврдување еквиваленција, идеалната ситуација би била во јазикот-цел да се констатира идентична единица и во формална и во значенска смисла. Сепак, не може да се очекува бројот на совршени еквивалентни форми да биде многу голем, особено ако јазиците во прашање не се меѓусебно сродни, како што е случај со македонскиот и со францускиот јазик. Еве неколку примери на целосна еквиваленција помеѓу фразеолошки изрази, меѓу кои има и една пословица:

од (врв) џлава до џеџици → de la tête aux pieds
има џокрив над џлава → avoir un toit sur la tête
лиже џаз → lécher le cul
вооружен до заби → armé jusqu'aux dents
мрмори низ заби → parler/murmurer entre ses dents
сџисне заби → serrer les dents
џо чеша јазикоџ → la langue le démange
џи кубе/корне косиџе → s'arracher les cheveux
до џоследна каџка крв → jusqu'à la dernière goutte de sang
до <коскенаџа> срж → jusqu'à la moelle
ја сџаси кожаџа → sauver sa peau
му џо скрџи срцеџо → briser le coeur de quelqu'un
Око за око, заб за заб → Œil pour œil, dent pour dent

3.2. Делумна еквиваленција

Многу почеста е ситуацијата во која фразеолошката компатибилност меѓу појдовниот и јазикот-цел не е комплетна, што значи дека работата

на истражувачот се ограничува на изнаоѓање форми кои се блиски со појдовната форма. Во случај на делумна еквиваленција, може да стане збор или за форми кои се семантички идентични, но со разлики во формалната структура или, пак, за делумна значенска еквивалентност меѓу двата изрази¹. Во базата што е предмет на оваа анализа делумната еквиваленција ја подразбира првата ситуација. Во таа смисла, следат примери на француски фразеолошки изрази со делумни морфосинтаксички и лексички разлики во однос на појдовната македонска форма. Притоа, еквивалентните форми припаѓаат на истата категорија фразеолошки единици и сите тие ја содржат истата соматска лексема, што придонесува за нивната блискост :

заб не обелува → *ne pas desserrer les dents* (не ги олабавува забите)

џо држи јазикот → *tenir sa langue* (си го држи јазикот)

џо влече за јазик → *délier/dénouer la langue de quelqu'un* (одврзува нечиј јазик)

голџ е во јазикот → *avoir la langue < bien > trop longue* (има предолг јазик)

јазикот му меле → *sa langue va toujours* (јазикот постојано му се движи)

му се врза јазикот → *avoir avalé sa langue* (си го голтнал јазикот)

на врв на јазик му е → *avoir quelque chose sur le bout de la langue* (има нешто на врвот од јазикот)

лоши јазици → *être mauvaise langue* (е лош јазик)

бара влакно в јајце → *chercher du poil sur des œufs* (бара влакно на јајца)

се фајти за џава → *se prendre la tête entre les mains* (си ја зема главата меѓу раце)

му смрзна крвта во жилиите → *avoir le sang qui se glace dans les veines* (има крв која смрзнува во вените)

кожа и коска → *n'avoir que la peau et les os* (ги има само кожата и коските)

џо зеде на заб → *avoir/garder une dent contre quelqu'un* (има/чува заб против некого)

Делумна еквиваленција се забележува и во следниве примери, со таа разлика што за нив францускиот јазик нуди синонимни форми кои им припаѓаат на различни функционални стилови:

џ'с и џаки → (*разџ.*) *être cul et chemise* (газ и кошула се); *être comme les deux doigts de la main* (како двата прста од раката се)

¹ Со формалната сличност треба да се биде особено претпазлив зашто се среќаваат и примери со речиси идентична форма, но со сосема различно значење: *има грб* 'има поддршка од влијателни луѓе' / *avoir bon dos* (има добар грб) 'е обвинет наместо некој друг'

умна глава → *homme/femme de tête* (маж/жена со глава); (разг.) *tête/crâne d'œuf* (глава/црпка од јајце)

ипреку глава му е → *en avoir par-dessus la tête* (му е преку глава); (разг.) *en avoir ras le bol* (шолјата му е полна); (разг.) *en avoir marre* (смачено му е)

Соматската лексема може да не биде сосем идентична, туку да биде мероним, односно да денотира дел од органот кој фигурира во појдовниот израз: му вису наг главаџа → *ça lui pend à l'œil/au nez* (тоа му вису на окото/носот)

му угри крвџа во глава → *le sang/feu lui est monté au visage* (крвта/огнот му се качи на лицето)

како очи во глава → *(tenir à quelque chose) comme à la prune de ses yeux* ((се грижи за нешто) како за зеницата од своите очи)

3.3. Само семантичка еквиваленција

Третиот тип ситуации се оние во кои во францускиот јазик може да се најде форма која семантички е еквивалентна, но не и формално блиска. Во следните примери наоѓаме изрази од истата идиоматска категорија, но со друга соматска лексема (за ваквиот вид еквиваленција во базата се користи терминот *аналог*):

извлече жива глава → *se tirer une <grande> épine du pied* (си вади <голем> трн од стапалото); *l'échapper belle* (се извлекува)

најде/има заеднички јазик со некоџо → *être d'intelligence avec quelqu'un* (има добро разбирање со некоџо)

ни в заб ни в зрло → *n'avoir rien à se mettre sous la dent* (нема што да си стави под забот)

јак е во вилициџе → *ne pas tenir sa langue* (не си го држи јазикот); (разг.) *avoir la langue bien pendue/afilée/déliée* (има обесен /заострен/ одврзан јазик)

Не џо враџи, а џо шиџа → *C'est du pareil au même* (тоа е едно исто)

Држи си зџо јазикоџи → *Ta bouche !* (Устата твоја!)

Глава(џа) зџоре → *(Bon) courage!* (Храбро!)

Понекогаш, семантички еквивалентниот израз е од друг идиоматски тип:

(фраз.) *извлече жива глава* → (интер.) *Il s'est tiré d'un grand boubrier* (се извлече од многу сложена ситуација)

(фраз.) *бела глава* → (интер.) *Il a neigé sur sa tête* (му заврнало снег на главата)

(интер.) *Коџа ќе си ѓо видам врајџоџ* → (фраз.) *renvoyer aux calendes grecques* (го одложува (плаќањето на долгот) до грчките календи)

(посл.) *Наведена/џокорна ѓлава сабја не ја сече* → (фраз.) *se mettre du côté du manche* (застанува од страната на рачката)

3.4. Нулта еквиваленција

И, конечно, неминовно е утврдување на македонски примери за кои не се наоѓа идиоматско соодветство во францускиот јазик. Самото тоа сознание е корисно особено во културолошка смисла зашто се поврзува со содржини специфични за традицијата и верувањата на еден народ: *ѓо чеша деснаџа гланка; ѓо чеша леваџа гланка; дава за гуша; И на џвоја/ваша ѓлава; Боѓ гуша да му џпросџи; Грев џџи на гуша.*

3.5. Полисемија

Семантичкото однесување на еден идиоматски израз е потенцијален извор на потешкотија. Имено, и покрај констатацијата на Велјановска (2006: 55) дека затемнетото значење, односно немотивираноста на целиот израз во однос на значењата на неговите компоненти ја отежнува појавата на нови значења, сепак има македонски примери кои се реализираат со повеќе значења, честопати блиски меѓу себе. Полисемичноста на даден израз го усложнува утврдувањето на можната еквивалентна форма во францускиот јазик, бидејќи малку е веројатно дека во јазикот-цел би се нашол израз со истите значења. Следствено на тоа, напорот би бил насочен кон изнаоѓање потенцијални еквивалентни форми за сите значења.

Во примерите што следат, а кои генерираат по две значења во македонскиот јазик, наведуваме француски семантички еквиваленти кои не секогаш содржат соматска лексема, можат да бидат од различен тип, но и да бидат различно стилски обоени.

(фраз.) *букова ѓлава*

1. ‘глулав човек, не разбира многу’ → (фраз.) (разг.) *tête sans cervelle* (глава без мозок); (фраз.) (разг.) *tête de linotte/d’oiseau* (глава на врапче/птица); (посл.) *Grosse tête, peu de sens* (дебела глава, малку разум); (интер.) *Il a les oreilles bien longues* (ушите му се доста долги); (интер.) (разг.) *C’est un sot en trois lettres* (глулав е во пет букви)

2. ‘тврдоглав е’ → (фраз.) *opiniâtre/têtu comme une mule/un mulet* (тврдоглав како маска); (фраз.) (разг.) *tête de lard/mule* (глава од сланина/маска); (фраз.) (разг.) *un dur de dur* (тврд од најтврдите)

(фраз.) *ja ĩrogage i koŃulaĳā og ĳrboĳ*

1. ‘остана без ништо’ → (фраз.) *n’avoir pas une chemise à se mettre sur le dos* (нема ни кошула да си стави на грбот)

2. ‘подготвен е на секакви жртви за некого’ → (фраз.) *se mettre en quatre quartiers* (се дели на четири четвртини); (фраз.) *se mettre en quatre* (се дели на четири)

4. Наместо заклучок

Интересот за проучување на фразеолошките изрази (во поширока или во потесна смисла на зборот) бележи пораст и многубројните студии на оваа тема откриваат други димензии и перспективи во анализата на единиците со идиоматски карактер. Една од тие перспективи е и утврдувањето еквивалентни изрази во еден, но сè почесто во повеќе јазици, што доведува до значајни сознанија не само за сличностите или разликите во функционирањето на јазичните структури, туку и за мотивацијата која е во основата на самиот израз и која е во нужна врска со начинот на восприемање на светот околу себе од страна на говорителите на дадениот јазик. Самата потрага по еквиваленција не е едноставен процес и резултатот од неа, каков и да е, самиот по себе кажува нешто за карактерот на јазиците што се предмет на интерес.

Разгледаните примери во овој труд покажаа дека францускиот јазик нуди богат материјал за контрастивни фразеолошки проучувања. Сепак, очигледно е дека на ваквата активност треба да ѝ се пристапи со посебно внимание, водејќи сметка за сите можности за примена на елементите од повеќејазичната база на фразеолошки изрази.

Користена литература

- Велјановска, К. 2006. *Фразеолошкиѳе изрази во македонскиоѳ јазик (со осврѳи на соматѳскаѳа фразеолоѳија)*. Куманово: Македонска ризница.
- Велковска, С. 2002. *Белешки за македонскаѳа фразеолоѳија*. Скопје: Јазикот наш денешен, кн. 8.
- Никодиновски, З. 2007. „Паремиските единици во второ лице во францускиот и во македонскиот јазик”, *Семиолоѳија на ѳовороѳи и на јазикоѳи*. Штип: 2-ри Август С, 193-203.
- Anscombe, J.-Cl. 2000 „Parole proverbiale et structures métriques”, *Langages*, 34e année, nr. 139, La parole proverbiale, 6-26.
- Conenna, M. 1988. „Sur un lexique-grammaire comparé de proverbes”. *Langages*, 23e année, n° 90, Les expressions figées, 99-116.

- González Rey, I. 2002. *La phraséologie du français*. Toulouse : Presses Universitaires du Mirail.
- Hadzi-Lega Hristoska, J. „L’image de Dieu et du Diable dans la phraséologie aroumaine“, *Le sixième colloque international de linguistique*, Institut de Linguistique „Iorgu Iordan – Al. Rosetti“ de l’Académie Roumaine, Bucarest, 29-30 mai 2015 (sous presse).
- Klein, J.-R. 2007. „La phraséologie (et en particulier les proverbes) dans le Trésor de la langue française informatisé“, *Actes du Séminaire de méthodologie en étymologie et histoire du lexique, ATILF* (CNRS/Université Nancy 2/UHP), (http://www.atilf.fr/atilf/seminaires/Seminaire_Klein_2006-05.pdf).
- Mel’čuk, I. 2011. „Tout ce que nous voulions savoir sur les phrasèmes, mais...“ (<http://olst.ling.umontreal.ca/pdf/MelcukPhrasemes2011.pdf>).
- Piirainen, El. 2012. *Widespread idioms in Europe and beyond: toward a lexicon of common figurative units*. New York: Peter Lang Publishing, Inc.
- Schapira, Ch. 1999. *Les stéréotypes en français: proverbes et autres formules*. Paris: Ophrys.
- Sevilla Muñoz, J. 2000. „Les proverbes et phrases proverbiales français, et leurs équivalences en espagnol“, *Langages*, 34e année, nr. 139, 98–109.

Список на скратеници

- интер. – интерактивна единица
посл. – пословица
разг. – разговорен стил
фраз. – фразеолошки израз

Joana HADZI-LEGA HRISTOSKA

SOMATIC PHRASEOLOGY AND PARALLEL CORPORA – NECESSITY AND CHALLENGES

Summary

The large number of phraseological units whose components gravitate around a somatic lexeme indicates the necessity of creating a multilingual base containing a phraseme’s equivalent in several other languages. The analysis of the Macedonian units registered in the project’s „Parallel phraseological corpora“ base shows different types of idiomatic structures, such as phrasemes, proverbs and interactive units. The search for their equivalent in another language implicates not only a semantical and possibly a formal equivalence, but also a compatibility in the type of the unit and in the functional style in which the unit could be employed. French as a target language offers a great variety of total or partial phraseological equivalents whose selection depends on the type of activity they would be used for.

Katarzyna WĘGRZYNEK

Piotr ŻMIGRODZKI

Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk
Kraków, Polska

O PRACY NAD FRAZEOLOGIĄ W WIELKIM SŁOWNIKU JĘZYKA POLSKIEGO PAN¹

Abstrakt: Celem artykułu jest przybliżenie procesu opisu nieciągłych jednostek języka (frazelogizmów) w *Wielkim słowniku języka polskiego*, który powstaje w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie od 2007 roku. W pierwszej części artykułu omawiane są zagadnienia związane z identyfikacją jednostek frazeologicznych w materiałach tekstowych oraz z określeniem ich postaci hasłowych i postaci wariantywnych. Druga część poświęcona została prezentacji zawartości informacyjnej artykułu hasłowego opisującego frazeologizmy w WSJP.

Słowa klucze: frazeologia, frazeografia, leksykografia, współczesny język polski

W roku 2007 w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie rozpoczęliśmy prace redakcyjne nad *Wielkim słownikiem języka polskiego PAN* [dalej: WSJP] w ramach projektu rozwojowego nr R 17 004 03) finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju. Do współpracy zaprosiliśmy również naukowców z różnych polskich ośrodków akademickich, m.in. z Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Śląskiego, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Projekt ten, zakończony w 2012 r, po kilku miesiącach doczekał się wznowienia i od sierpnia 2013 r. jest kontynuowany jako *Wielki słownik języka polskiego – kontynuacja* (nr projektu 0016/NPRH2/H11/81/2013), finansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Hasła tego słownika są publikowane na bieżąco pod adresem <http://wsjp.pl>. Tam też można znaleźć obszernie przedstawione zasady opracowania słownika i bibliografię².

WSJP jest z założenia słownikiem akademickim, co oznacza, że staramy się uwzględnić w praktyce leksykograficznej najnowsze osiągnięcia

¹ Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2013-2018.

² Szczególnie należy wskazać na dwie pozycje bibliograficzne: Żmigrodzki 2014 i Żmigrodzki 2015, które syntetycznie przedstawiają najbardziej aktualny stan realizacji projektu słownika.

teoretyczne polskiego językoznawstwa, lecz jednocześnie jego odbiorcą ma być tzw. „zwykły użytkownik”, czyli uczeń, student, obcokrajowiec uczący się polskiego czy tłumacz. Takie połączenie wymusza na redaktorach nieustanne poszukiwanie kompromisu pomiędzy naukowym charakterem a praktyczną użytecznością opracowywanego dzieła. Warto też podkreślić, że WSJP ma charakter dokumentacyjny, a materiały źródłowe, na których bazuje, zostały zgromadzone w NKJP [www.nkjp.pl], którego pełna wersja liczy ok. 1,5 miliarda słów. Jednak najistotniejszą cechą WSJP jest jego elektroniczna forma, powstaje on bowiem jako komputerowa baza danych, a dostęp do niego możliwy jest wyłącznie przez Internet. Ma to swoje niezaprzeczalne zalety, jak np. brak ograniczeń objętościowych, ale przede wszystkim taka konwencja umożliwia modyfikowanie, nieustanne poprawianie i uzupełnianie jego zasobów. Tym niemniej z oczywistych względów nie oznacza to zmian w wypracowanych na wstępie podstawowych założeniach metodologicznych. W ramach tej koncepcji, wykorzystując przede wszystkim brak ograniczeń objętościowych, uznaliśmy, iż w WSJP obiekty będące przedmiotem niniejszego artykułu – frazeologizmy – zostaną opracowane w autonomicznych artykułach hasłowych, czyli będą stanowiły byty o takim samym statusie jak pozostałe jednostki tzw. ciągle.

Pierwszym dylematem teoretycznym, przed którym staje leksykograf przystępujący do opracowywania haseł frazeologicznych, jest ustalenie ich przyszej siatki, a zatem rozwiązanie zasadniczej kwestii: co to jest nieciągła jednostka języka i jak wyznaczyć jej granice. W WSJP przyjęliśmy, że za frazeologizmy uznajemy takie ciągi, które spełniają warunki zawarte w propozycji Andrzeja Bogusławskiego (Bogusławski 1976) i Macieja Grochowskiego (1982): jednostka leksykalna to ciąg elementów diakrytycznych mający znaczenie globalne, czyli ciąg niepodzielny semantycznie na takie podciągi znaczące, które byłyby elementami klas substytucyjnych niezamkniętych, przy czym przez *ciąg elementów diakrytycznych* rozumiemy dowolny układ liter (w języku pisanym); przez *znaczenie globalne* – znaczenie owego ciągu jako całości. Klasa substytucyjna to klasa, której elementy podlegają operacji wzajemnego zastępowania. Klasa zamknięta to zbiór elementów, którym nie da się przypisać żadnej charakterystyki ogólnej, ale można tylko je wyliczyć. Klasa niezamknięta to taki zbiór, którego elementy można scharakteryzować przy użyciu jakiegoś ogólniejszego określenia.

W praktyce leksykograficznej zastosowanie powyższych wytycznych oznacza, że każdy powtarzalny ciąg, tworzący całość semantyczną, należy poddać testowi substytucji. Analizę rozpoczynamy od przejrzenia materiału tekstowego zgromadzonego w Narodowym Korpusie Języka Polskiego (NKJP), uzyskanego dzięki użyciu narzędzia do wyszukiwania kolokacji. Jeśli zatem na przykład obserwacji poddamy konteksty, w jakich pojawia się czasownik *schodzić* w połączeniu z frazą przyimkową z *na*, otrzymamy następujące wyniki:

1.	podwórze	schodziła na __ podwórze (2).	11.	manowiec	schodząc na __ manowce (2), schodzą na __ manowce (1).
2.	kolacja	schodzić na __ kolację (2), schodzi na __ dół (29), schodzi (7), schodziła na __ dół (4), schodzącym na __ dół (1), schodzi na __ psy (63), schodzi (1), schodzę na __ psy (1).	12.	manowce	schodząc na __ manowce (2), schodzą na __ manowce (1).
3.	dół	schodzi na __ dalszy (41), schodzące na __ dalszy (1), schodzi na __ parter (2), schodzą schodzili na __ parter (1), schodzi na __ plan (19), schodzić na __ margines (4), schodzi na __ dno (3), schodzi na __ dno (3), schodzi	13.	drug	schodzi na __ drugi (22), schodzi na __ drugi (22), schodzi na __ drugi (1), schodzić na __
4.	pies	schodzi na __ dalszy (41), schodzące na __ dalszy (1), schodzi na __ parter (2), schodzą schodzili na __ parter (1), schodzi na __ plan (19), schodzić na __ margines (4), schodzi na __ dno (3), schodzi na __ dno (3), schodzi	14.	drugi	schodzi na __ drugi (22), schodzi na __ drugi (1), schodzić na __
5.	dalszy	schodzi na __ dalszy (41), schodzące na __ dalszy (1), schodzi na __ parter (2), schodzą schodzili na __ parter (1), schodzi na __ plan (19), schodzić na __ margines (4), schodzi na __ dno (3), schodzi na __ dno (3), schodzi	15.	ziemia	schodzi na __ ziemię (12), schodzi (1), schodząc na __ ziemi (1), schodzi na __ bok (3), schodzą schodzimy na __ brzeg (2), schodził na __ obiad (2), schodzą na __ lewą (2), schodzi na __ temat (7), schodzą
6.	parter	schodzi na __ dalszy (41), schodzące na __ dalszy (1), schodzi na __ parter (2), schodzą schodzili na __ parter (1), schodzi na __ plan (19), schodzić na __ margines (4), schodzi na __ dno (3), schodzi na __ dno (3), schodzi	16.	bok	schodzi na __ bok (3), schodzą schodzimy na __ brzeg (2), schodził na __ obiad (2), schodzą na __ lewą (2), schodzi na __ temat (7), schodzą
7.	plan	schodzi na __ dalszy (41), schodzące na __ dalszy (1), schodzi na __ parter (2), schodzą schodzili na __ parter (1), schodzi na __ plan (19), schodzić na __ margines (4), schodzi na __ dno (3), schodzi na __ dno (3), schodzi	17.	brzeg	schodzi na __ brzeg (2), schodził na __ obiad (2), schodzą na __ lewą (2), schodzi na __ temat (7), schodzą
8.	margines	schodzić na __ margines (4), schodzi na __ dno (3), schodzi na __ dno (3), schodzi	18.	obiad	schodził na __ obiad (2), schodzą na __ lewą (2), schodzi na __ temat (7), schodzą
9.	dno	schodzi na __ dno (3), schodzi na __ dno (3), schodzi	19.	lewa	schodzą na __ lewą (2), schodzi na __ temat (7), schodzą
10.	dno	schodzi na __ dno (3), schodzi	20.	temat	schodzi na __ temat (7), schodzą

Jak więc wynika z obserwacji materiału źródłowego, analizowany czasownik występuje w kontekstach: *schodzić na podwórze, na parter, na dół, na brzeg, na dno...* oraz *schodzić na psy, na margines, na drugi plan, na dalszy plan*, a dalsza eksploracja pokazałaby jeszcze użycia: *schodzić na dziady, na manowce*. W celu ustalenia, czy mamy do czynienia z częstym połączeniem (kolokacją), czy też może analizowane ciągi tworzą jednostki języka, poddajemy je testowi substytucji, z którego wynika, iż w pierwszej grupie kontekstów czasownik może zostać wymieniony na niemal dowolny czasownik ruchu (*wchodzić, iść, wbiegać* itd.), które to czasowniki tworzą klasę otwartą, dającą się scharakteryzować ogólnie, a zatem całość nie spełnia warunku definicyjnego jednostki leksykalnej. Z kolei ciąg *schodzić na psy* w ogóle nie podlega wymienności elementów, a więc bez wątpliwości reprezentuje jednostkę nieciągłą o znaczeniu globalnym: ‘tracić dotychczasową pozycję, renomę lub status’. Jednakże takich jednoznacznych przykładów, których idiomatyczność nie budzi wątpliwości, w zasobie frazeologicznym polszczyzny jest – wbrew pozorom – nie tak wiele. Większość – jak wynika z analizy materiału tekstowego w NKJP – wykazuje znaczną wariantywność, która skłoniła nas do wypracowania dodatkowych reguł obowiązujących przy ustalaniu zasobu haseł frazeologicznych w WSJP. Przykładowo lektura tekstów źródłowych pokazuje, że frazeologizm *uderzać po kieszeni* funkcjonuje w dzisiejszej polszczyźnie w wariantach: *bić po kieszeni, dawać po kieszeni, rąbać po kieszeni*, a także *uderzać w kieszeń* i nawet *uderzać po portfelu*. Wszystkie te ciągi uznajemy za jednostki i odnotowujemy w słowniku. Tym niemniej, mając na względzie konieczność zachowania proporcji w WSJP, który wszakże nie jest słownikiem frazeologicznym, ale ogólnym, zdecydowaliśmy, że nie będą one hasłami synonimicznymi, tylko wariantywnymi. Wprowadziliśmy pewne zasady umożliwiające odnotowywanie wszystkich poświadczonych źródłowo ciągów o wymiennych elementach, ale

tożsamy znaczeniowo, w jednym artykule hasłowym. Oczywiście zadbalismy, żeby ich wyszukiwanie nie sprawiało kłopotu, co było możliwe dzięki temu, że stanowią one tzw. hasła odnośnikowe. Wypracowalismy zatem kryteria, które nakazują za wariant główny (główkę hasła) opisywany w artykule hasłowym o pełnej strukturze uznać ciąg:

- najmniej nacechowany stylistycznie,
- niekwestionowany w WSPP pod względem normatywnym,
- o najwyższej frekwencji w NKJP,
- wystarczająco pełny pod względem składu (bez redukcji), żeby użytkownik nie miał trudności z uchwyceniem ewentualnej motywacji dla znaczenia przenośnego.

Pozostałe ciągi uznajemy za warianty poboczne, które mogą reprezentować następujące typy:

- warianty fleksyjne, np. *atut w ręce* jako wariant *atut w rękę*; *kompan od kieliszka* jako wariant *kompan od kielicha*; *ktoś strzyże uchem* wariant *ktoś strzyże uszami*.

- warianty słowotwórcze, np. *kącikiem oka* jako wariant *kątem oka*,
- warianty zredukowane, np. *ktoś przemókl do nitki* jako wariant *ktoś przemókl do suchej nitki*; *coś spływa po kimś jak woda* wariant *w coś spływa po kimś jak woda po kaczce*,

- warianty rozwinięte, np. *komuś zapala się czerwona lampka ostrzegawcza* jako wariant *komuś zapala się czerwona lampka*; *ktoś ma głęboko w nosie* jako wariant *ktoś ma w nosie*,

- warianty leksykalne, np. *coś przelatuje przez głowę komuś*, *coś przemyka przez myśl komuś*, *coś przechodzi przez myśl komuś* jako warianty ciągu *coś przemyka przez głowę komuś*.

W tym miejscu należy kilka słów poświęcić procedurom deszyfrowania derywacji leksykalnej przyjętym w WSJP. Za warianty leksykalne uznajemy bowiem ciągi powstałe w wyniku wymiany jednego (lub więcej) segmentu na inny (lub inne), najczęściej bliskoznaczne. Jednocześnie przyjmujemy, że dane ciągi są wariantami jednego frazeologizmu, jeśli przy zachowaniu tożsamości znaczenia mają co najmniej jeden element wspólny w ramach całej analizowanej grupy. Derywacja zatem może mieć nawet kilka etapów. Przykładowo w ciągu *grunt pali się pod nogami komuś* substytucyjnej zamianie ulega segment *grunt* → *ziemia* i powstaje wariant *ziemia pali się pod nogami komuś*; dalsze przekształcenie to np. *pali się* → *usuwa się* i jeszcze *pod nogami* → *pod stopami* → *spod stóp* → *spod nóg*. W efekcie otrzymamy jako warianty przywołanego ciągu: *grunt pali się po stopami komuś*, *ziemia pali się pod stopami komuś*, *ziemia pali się pod nogami komuś*, *ziemia usuwa się spod nóg komuś*, *ziemia usuwa się spod stóp komuś*, *grunt usuwa się spod nóg komuś*, *grunt usuwa się spod stóp komuś*. Niżej przedstawiany ekran początkowy hasła GRUNT PALI SIĘ *komuś* POD NOGAMI, uwzględniający wariant główny (hasłowy) i poboczne.

WSJP Wielki słownik języka polskiego

Wstęp Autoizy Kontakt

grunt pali się pod nogami komuś

grunt pali się pod stopami komuś
grunt usuwa się spod nóg komuś
grunt usuwa się spod stóp komuś
ziemia pali się pod nogami komuś
ziemia pali się pod stopami komuś
ziemia usuwa się spod nóg komuś
ziemia usuwa się spod stóp komuś

ktoś znajduje się w trudnej, niekorzystnej i niebezpiecznej dla niego sytuacji

Definicja

Warianty

Kwalifikacja tematyczna

Cytaty

Odmiana

Jak widać, w procesie derywacyjnym może powstać ciąg, który nie ma żadnych wspólnych elementów z wariantem podstawowym, por. *grunt pali się pod nogami komuś* → *ziemia usuwa się spod stóp komuś*. Nie oznacza to jednak, że nie odróżniamy wariantowości od synonimii, bowiem jeśli opisanego wyżej testu derywacyjnego nie da się przeprowadzić, a jednostki mają to samo znaczenie, odnotowujemy je jako odrębne hasła synonimiczne, powiązane jedynie przez relacje semantyczne (synonimy), np. *ktoś kopnął w kalendarz*, *ktoś wyciągnął kopyta* ('*ktoś umarł*').

Kończąc omawianie typów wariantów w WSJP należy wspomnieć, że nie wykluczamy typów mieszanych, może się bowiem zdarzyć, że w obrębie jednej grupy ciągów mamy do czynienia z dwoma (lub więcej) typami wariantów naraz, np. *włosy stają dęba na głowie* i warianty: *włosy stają dęba* (wariant zredukowany), *włos się jeży na głowie* (wariant leksykalny i jednocześnie fleksyjny), *włos się jeży* (wariant zredukowany). Na marginesie chcielibyśmy jeszcze zaznaczyć, że strategia przyjęta w WSJP pozwoliła na znaczne zredukowanie liczby haseł, choć udokumentowanych materiałowo ciągów się nie pomija. Kwestię tę najlepiej zilustrują liczby: na obecnym etapie w WSJP zostało opracowanych 10 240 samodzielnych haseł frazeologicznych o pełnej strukturze i mają one w sumie 5150 wariantów pobocznych. Oczywiście baza danych WSJP została tak skonstruowana, aby umożliwić użytkownikowi odnalezienie opisu każdej jednostki nieciągłej, bez względu na to, od czego rozpocznie wyszukiwanie. Warto też jeszcze zauważyć, iż mimo że frazeologizmy stanowią autonomiczne hasła w WSJP, jednocześnie są one odnotowywane jako hasła odnośnikowe w każdym (z wyjątkiem haseł reprezentujących tzw. leksemy funkcyjne, np.

przyimkowych czy spójnikowych) haśle równokształtnym z poszczególnymi segmentami danego ciągu frazeologicznego. Dlatego też wpisanie w wyszukiwarce WSJP np. ciągu *koszula* skutkuje wyświetleniem wszystkich jednostek (także przysłów), w których występuje segment równokształtny z którąkolwiek formą fleksyjną rzeczownika *koszula*, a także – rzecz jasna – hasła zwykłego, jak to przedstawiono na rysunku poniżej.

The screenshot shows the search results for the word "koszula" in the WSJP (Wielki słownik języka polskiego) interface. The results are listed under the heading "wyniki wyszukiwania".

- koszula
- Bliższa ciała koszula
- Bliższa ciała koszula niż sukmana
- Bliższa koszula ciała
- brunatne koszule
- czarne koszule
- Koszula bliższa ciała
- ktoś koszulę w zębach nosił
- ktoś odda komuś ostatnią koszulę
- ktoś rozdziera koszulę
- ktoś wziął kogoś w jednej koszuli
- ktoś zdarł ostatnią koszulę z kogoś
- ktoś zdziera ostatnią koszulę z kogoś
- w jednej koszuli
- w ostatniej koszuli

Także w samym haśle rzeczownikowym *koszula* użytkownik znajdzie zakładkę FRAZEOLIZMY, a tam odnośniki do haseł frazeologicznych zawierających segment *koszula* (rozumiany jako leksem, więc z całym paradygmatem fleksyjnym), nawet jeśli ten segment wystąpił tylko w wariancie (np. *ktoś rozdziera koszulę* to wariant w haśle *ktoś rozdziera szaty*).

The screenshot shows the online entry for 'koszula' in the Wielki słownik języka polskiego (WSJP). The header includes the logo 'WS JP' and the title 'Wielki słownik języka polskiego'. Navigation links for 'Wstęp', 'Autorzy', and 'Kontakt' are visible. The main heading is 'koszula' in a large red font. Below it, a note says 'Hasło ma wiele znaczeń, wybierz to, które Cię interesuje'. Two numbered options are listed: '1. ubranie' and '2. bielizna'. A section titled 'FRAZEOLGIZMY:' contains several idiomatic expressions with the word 'koszula' highlighted in red: 'brunatne koszule', 'czarne koszule', 'ktoś koszulę w zębach nosił', 'ktoś odda komuś ostatnią koszulę', 'ktoś rozdziera szatę', 'ktoś rozdziera koszulę', 'ktoś wziął kogoś w jednej koszuli', 'ktoś zdarł ostatnią koszulę z kogoś', 'ktoś zdziera ostatnią koszulę z kogoś w jednej koszuli', and 'w ostatniej koszuli'.

Przejdźmy zatem do krótkiego omówienia zawartości artykułu hasłowego jednostki nieciągłej. Jak już wielokrotnie wspominaliśmy, te artykuły mają taki sam status jak tzw. hasła zwykłe jednowyrazowe) i w związku z tym powielają ich strukturę, co oznacza, że zawierają postać hasłową z ewentualnymi wariantami, identyfikatory w przypadku haseł polisemicznych, definicję z ewentualnym kwalifikatorem, informacje dotyczące wymowy (jeśli to konieczne), klasyfikację tematyczną (czyli wskazanie, gdzie w opracowanej dość szczegółowej siatce pół i podpół semantycznych sytuuje się dana jednostka; siatka to obejmuje 80 kategorii usystematyzowanych w układzie trzystopniowym i ma umożliwić wyszukiwanie haseł wg tematów³), ewentualne synonimy,

³ Zasadniczą funkcją klasyfikacji tematycznej jest jednak umożliwienie wyszukiwania jednostek w słowniku według tematów, dla opisu pojedynczej jednostki klasyfikacja tematyczna jest mniej istotna.

antonimy i hiperonimy, kolokacje (jeśli poświadczone w materiale w NKJP), przykładowe cytaty ilustrujące także użycia wariantów, informację fleksyjną, ewentualną charakterystykę składniową, informacje na temat pochodzenia, informację normatywną (jeśli WSPP takie zastrzeżenia notuje) oraz tzw. Noty o użyciu. Przyjrzymy się tylko tym komponentom, które wyróżniają się czymś szczególnym na tle tradycyjnych rozwiązań leksykograficznych.

Jeśli zatem chodzi o formę postaci hasłowej, warto wspomnieć o pewnym odstępstwie od utrwalonej w tradycji leksykograficznej zasady hasłowania jednostek czasownikowych. W przypadku tzw. zwrotów frazeologicznych (opartych na formie czasownika jako nadrzędniku) zrezygnowaliśmy z bezokoliczników i konsekwentnie odnotowujemy już w główce hasła wszystkie obligatoryjne pozycje składniowe z mianownikową włącznie, markując je zaimkami *ktoś, coś, w czymś* itp., np. *ktoś/coś napsuł/napsuło krwi komuś, coś chwyta za serce kogoś, ktoś czuje coś w kościach*.

Pod postacią hasłową, w porządku alfabetycznym uwidaczniane są jego warianty, np.:

WSJP Wielki słownik języka polskiego

Wstęp Autorzy Kontakt

ktoś wchodzi z butami w coś

ktoś pakuje się z buciorami w coś
ktoś pakuje się z butami w coś
ktoś pcha się z buciorami w coś
ktoś wchodzi z buciorami w coś
ktoś włazi z buciorami w coś
ktoś włazi z butami w coś
ktoś ładuje się z butami w coś

ktoś bezwzględnie wtrąca się w czyjeś sprawy

POKAŻ WSZYSTKO

Lubij to! 0 G+ 0

Definicja

Warianty

Kwalifikacja tematyczna

Relacje znaczeniowe

Połączenia

Cytaty

Odmiana

Z kolei w odniesieniu do sposobu definiowania warto zauważyć, że w WSJP postać hasłowa wpływa na formę eksplikacji. Po pierwsze, definicja powiela schemat strukturalny postaci hasłowej, np. *ktoś daje plamę* 'ktoś kompromituje się, nie zachowując się zgodnie z oczekiwaniami'. Po wtóre,

zachowuje formalną zgodność z charakterystyką gramatyczną postaci hasłowej, co skutkuje znaczącym ograniczeniem (jeśli nie bezwzględnym wykluczeniem) definicji zakresowych, obecnych w innych słownikach, np. w USJP”

Artysta, poeta itp. z bożej łaski

a) «o osobie niemającej fachowego przygotowania w danej dziedzinie, nieporadnie się czymś zajmującej»

b) «o osobie zdolnej, utalentowanej, wybitnej» [USJP]

a w WSJP:

z bożej łaski

1. taki, który nie ma zdolności ani umiejętności do wykonywanego zawodu lub pełnionej roli

2. utalentowany, choć niemający wykształcenia w danej dziedzinie

3. uważany za wybranego do pełnionej roli z woli Boga

Jeśli chodzi o relacje semantyczne, należy podkreślić, że w WSJP jednakowo traktujemy w tym zakresie jednostki ciągłe i nieciągłe. W związku z tym np. w haśle *umrzeć* 4. wśród synonimów będą obok *zemrzeć*, *skonać*, *zgasnąć*, *wykorkować* m.in. *ktoś dokonał żywota*, *ktoś przeniósł się na łono Abrahama*, *ktoś kopnął w kalendarz*. I odwrotnie – w wyżej przywołanych hasłach jako synonim odnotowano *umrzeć*.

W kolejnej zakładce hasła użytkownik znajdzie najczęstsze połączenia wyrazowe tej jednostki. W przypadku omawianego tu typu haseł będą to najczęściej leksykalne wypełnienia obligatoryjnych pozycji walencyjnych, np. w haśle *coś daje do myślenia* w zakładce POŁĄCZENIA w znaczeniu 1 odnotowano najczęściej pojawiające się mianowniki: *fakt*, *sprawa*; *fabuła*, *film*, *przedstawienie*, *spektakl*; *opowieść*, *rozmowa*; *pytanie daje do myślenia*. Mogą tam jednak znaleźć się również wyrazy kontekstowe nieuwarunkowane składniowo, np. w haśle *czarna godzina* najczęstsze połączenia to: *oszczędności*, *pieniądze*, *rezerwy*, *środki*, *trochę grosza*, *zabezpieczenie*, *zapasy na czarną godzinę*; *chować*, *gromadzić*, *magazynować*, *odłożyć/odkładać*, *oszczędzać*, *schować*, *trzymać*, *zgromadzić*, *zostawić/zostawiać coś na czarną godzinę*.

Omawiając strukturę hasła frazeologicznego warto też kilka słów poświęcić informacji fleksyjnej. Tu użytkownik znajdzie następujące dane: typ frazy (rzeczownikowa, czasownikowa, zdaniowa, przymiotnikowa, przysłówkowa, liczebnikowa lub wykrzyknikowa); kategorie fleksyjne (w przypadku jednostek odmienne) takie jak: rodzaj gramatyczny (dla fraz rzeczownikowych), dla fraz czasownikowych: aspekt, przechodność bądź nieprzechodność, odpowiednik aspektowy. W haśle wyszczególnia się też segment(y), który(e) się odmieniają, np. *ktoś leje miód na czyjeś serce* – fraza czasownikowa, ndk, npch, odmienny: *lać*, człon *serce* odmienia się przez liczbę.

W zakładce SKŁADNIA w WSJP odnotowywane są informacje o charakterystycznych kontekstach składniowych danej jednostki. W przypadku fraz czasownikowych będą to np. fakultatywnie otwierane pozycje, np. *ktoś zebrał się na odwagę* + (żeby ZDANIE); *ktoś daje głowę* + że ZDANIE lub za KOGO/CO; dla fraz przymiotnikowych dane o ewentualnej atrybutywności i szyku (np. *dla grzecznych dzieci*), a dla fraz przysłóvkowych informacje o ewentualnych ograniczeniach kontekstu lewostronnego do pozycji przyczasownikowej, np. *bez grosza przy*.

Dalsza lektura artykułu hasłowego niektórych jednostek nieciągłych przyniesie użytkownikowi informacje o ich pochodzeniu, ale nie w rozumieniu czysto etymologicznym, ale raczej o motywacji kulturowej. Tu bowiem objaśniamy na przykład, komu przypisuje się autorstwo danej jednostki albo z jakiego źródła może pochodzić, czy też wspominamy o motywujących je wydarzeniach historycznych i kulturowych, np.

córa Koryntu - Określenie pochodzi od greckich heter, z których słynął starożytny Korynt;

leśne dziadki – Leśny Dziad – w słowiańskich wierzeniach ludowych opiekun lasu, przybierający postać starszego mężczyzny z brodą. Także: Leśny Dziadek, postać z powieści Andrzeja Sapkowskiego.

Natomiast użytkownik zainteresowany kwestiami poprawnościowymi powinien szukać objaśnień w zakładce INFORMACJA NORMATYWNA, gdzie za wydawnictwami normatywnymi (głównie WSPP PWN) odnotowujemy, które z udokumentowanych w NKJP zjawisk językowych dotyczących frazeologizmów są uznawane za nieakceptowalne. Np. w hasłach: *ktoś idzie po linii najmniejszego oporu*, *ktoś podaje w wątpliwość*, *ktoś siedzi kamieniem gdzieś*, *ktoś spoczął na laurach*, *zapisany złotymi zgłoskami* informujemy, że odnotowane w nich warianty (odpowiednio: *ktoś idzie po najmniejszej linii oporu*; *ktoś poddaje w wątpliwość*; *ktoś siedzi murem gdzieś*, *ktoś osiadł na laurach*, *zapisany złotymi głoskami*) są uznawane za niepoprawne, a np. w haśle *ktoś bije na/o głowę kogoś/coś* w tej zakładce znalazła się adnotacja: Uznawane za niepoprawne: *ktoś/coś bije o głowę kogoś/coś*.

Ostatni segment artykułu hasłowego nosi nazwę NOTY O UŻYCIU. W tym miejscu odnotowujemy różnorakie informacje dotyczące kwestii ortograficznych (np. zapis wielką- małą literą, fakultatywny zapis z dywizem), kwestii stylistycznych lub pragmatycznych, ewentualny skrót i inne, np.

w haśle *czerwona latarnia*: Często używane w cudzysłowie. Spotyka się również użycia w odniesieniu innym niż do rozgrywek sportowych;

w haśle *świętej pamięci* - Skrót *śp.*; w *Do siego roku* - Często występuje zapis *Dosiego roku*, który jest niepoprawny i wynika z niezrozumienia znaczenia i pochodzenia zwrotu,

w haśle *lokowanie produktu*: Zwykle występuje w napisach pojawiających się na ekranie telewizora: *Audycja zawiera/zawierała lokowanie produktu*.

Powyższy, siłą rzeczy bardzo ogólny przegląd pokazał – mamy nadzieję – że komponent frazeologiczny naszego słownika różni się od rozwiązań stosowanych w dotychczasowych słownikach ogólnych języka polskiego (i pewnie także wielu innych języków). Najistotniejszym novum jest tu uznanie jednostek nieciągłych za byty równorzędne z hasłami ciągłymi i opisywanie ich w autonomicznych artykułach hasłowych o rozbudowanej strukturze. Takie podejście umożliwiło zgromadzenie w jednym dziele różnorodnych informacji – od czysto gramatycznych, poprzez leksykalne aż do ciekawostek kulturowych. Ponadto elektroniczny charakter słownika stwarza szerokie możliwości techniczne przeszukiwania jego zasobów. Obecnie narzędzie obsługujące tzw. „wyszukiwanie zaawansowane” pozwala wyszukiwać nie tylko według słów zawartych w formie hasłowej, w definicji, w najczęstszych połączeniach, w cytatach, ale także według klasyfikacji tematycznej, czy kwalifikatorów, można również zastosować filtry „gramatyczne” (zawężenie przeszukiwania tylko do wybranych haseł reprezentujących poszczególne podtypy, np. rzeczowniki, frazy przysłówkowe, jednostki funkcyjne itp.). W przyszłości chcielibyśmy jeszcze to narzędzie rozszerzyć o dodatkowe funkcje.

Bibliografia

- Bogusławski, A. 1976, „O zasadach rejestracji jednostek języka”, *Poradnik Językowy*, 8, 356-364.
- Grochowski, M. 1982, *Zarys leksykografii i leksykologii*. Toruń.
- Żmigrodzki P., 2014: „Polish Academy of Sciences Great Dictionary of Polish [Wielki słownik języka polskiego PAN]”, *Slovenščina 2.0*, 2 (2), 37–52.
- Żmigrodzki P., 2015: „Wielki słownik języka polskiego PAN - historia, stan obecny i perspektywy rozwoju po 2018 roku”, *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, 71, 177-187.

Wykaz słowników i stosowanych skrótów

- NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego (on-line: www.nkjp.pl)
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Red. Stanisław Dubisz, I-VI, Warszawa 2003.
- WSJP – *Wielki słownik języka polskiego*. Red. Piotr Żmigrodzki (on-line: www.wsjp.pl)
- WSPP PWN – *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*. Red. Andrzej Markowski, Warszawa 2008.

Katarzyna WĘGRZYNEK
Piotr ŻMIGRODZKI

THE WORK ON PHRASEOLOGY IN *PAS GREAT DICTIONARY OF POLISH*
(*WIELKI SŁOWNIK JĘZYKA POLSKIEGO PAN*)

Summary

The aim of the present paper is brief description of the process of description of non-continuous linguistic units (idioms) in *Polish Academy of Sciences Great Dictionary of Polish (Wielki słownik języka polskiego PAN, WSJP)*, which is elaborated since 2007 at the Institute of the Polish Language at the Polish Academy of Science in Kraków. The first part of the paper is devoted to questions connected with identification of phraseological units in text materials and determining the lemma variant and secondary variants of each unit. The second part presents information content and structure of dictionary entry describing phraseological units in WSJP.